

Institut za zgodovino
delavskega gibanja
KNJIŽNICA

3507

1967

**GODIŠNJAK
ZA ČLANOVE
ORGANA
UPRAVLJANJA**

informator

Za izdavača direktor: NIKOLA ŠARANOVIĆ
Odgovorni urednik: IVAN KRŠUL

Tehnički urednik: TANJA ROVNIJ-RUŽIĆ
Korektor: NIKŠA PAVLOVIĆ

Tisak: ŠTAMPARIJA »INFORMATOR«, Zagreb

GODIŠNJAK
ZA ČLANOVE ORGANA UPRAVLJANJA
1967

NOVINSKO-IZDAVAČKI, ŠTAMPARSKI I BIROTEHNIČKI ZAVOD
ZAGREB, MASARYKOVA 1

1966

3507

27. XII. 1966/332

REDAKCIJA :

KRALJEK DUŠKO
KRSUL IVAN
LAZIČ SREČKO
LEPOTINEC SLAVKO
PAVIČ ĐURO

**I dio: »PRAVA I DUŽNOSTI ČLANOVA ORGANA
UPRAVLJANJA«**

Pripremili:

DERENČIN JOSIP
KASTROPIL FRANKO
KRALJEK DUŠKO
LEPOTINEC SLAVKO
PAVIČ ĐURO

II dio: »OSNOVNI POJMOVI PRIVREĐIVANJA (POSLOVANJA)«

Pripremio:

Dr FRANCE ČERNE

PREDGOVOR

U društveno-političkom i ekonomskom razvoju Jugoslavije period uvođenja u život radničkog samoupravljanja predstavlja posebno poglavlje historijskog razvitka. Proces daljeg jačanja samoupravnog sistema u celini otvorio je sasvim nove perspektive socijalističke izgradnje u Jugoslaviji.

Kao što je poznato, radničko samoupravljanje implicira veoma duboke i svestrane društvene promene. U tom pogledu proces uzdizanja neposrednog proizvođača i svakog radnog čoveka na nivo svesnog upravljača sredstvima za proizvodnju, odnosno upravljača radnom organizacijom u kojoj radi, predstavlja naš glavni cilj i čini jednu od najdubljih, najsvestranijih i najrevolucionarnijih društvenih promena.

Stvaranje, učvršćivanje i razvijanje uslova i odnosa u kojima će upravljačka uloga svakog pojedinog radnog čoveka što više doći do izražaja bio je, jest i biće jedan od najvažnijih trajnih zadataka našeg samoupravljanja.

U ostvarivanju našeg društveno-ekonomskog sistema imaju neosporno presudnu ulogu: prvo, dalje usavršavanje sistema neposrednog samoupravljanja i raspodele prema radu; drugo, politička delatnost za dosledno sprovođenje sistema i borba protiv raznih vidova deformacije u praksi samoupravljanja; treće, osposobljavanje celokupne radničke klase za nove društvene odnose i putem usavršavanja prakse samoupravljanja i društveno-političkog života i putem obrazovanja.

Posmatrano u kompleksu svih faktora koji deluju na ostvarivanje našeg društveno-ekonomskog sistema, obrazovanje, a posebno društveno-ekonomsko obrazovanje, ima, dakle, krupnu ulogu.

Značaj i korisnost ovakve literature, u koju spada i ovaj Priručnik za organe samoupravljanja i radnike, može se sagledati iz društveno-ekonomske i političke pozicije u kojoj se nalazi naš proizvođač na današnjem stepenu društveno-ekonomskog razvitka i ostvarivanja samoupravljanja. U tom smislu osnovna

karakteristika današnje pozicije proizvođača proizlazi iz nove ekonomske strukture koju smo izgrađivali u poslednjih 15 godina.

Kao što je poznato, evolucija privrednog sistema Jugoslavije i preobražaj društveno-ekonomske strukture iz temelja su izmicali ekonomsko-pravni položaj preduzeća. Od nekadašnjeg nesamostalnog preduzeća koje je bilo uključeno u sveobuhvatni administrativni sistem upravljanja i, u skladu s tim, državni platni sistem, imamo danas preduzeće s relativno visokim stepenom svoje autonomije, u kojem radnici, manje-više, dele sudbinu svoje proizvodnje. To praktično znači da se radi o potpuno novoj poziciji radnika, jer od toga kako on upravlja preduzećem zavisi njegova ekonomska egzistencija. Drugim rečima, radnik je već u poziciji da, deleći sudbinu svoje proizvodnje, objektivno, hteo ili ne hteo, ima interesa i mora da se svestrano angažuje u samoupravnom procesu. On više ne može svoju sudbinu potpuno prepuštati nikakvim grupama u svom preduzeću, već mora da se ispoljava i kao savestan proizvođač i kao dobar upravljač, jer je to uslov da stalno podiže svoj standard i da se razvija kao slobodan čovek, udružen s ostalim radnim ljudima u svojoj organizaciji.

Nalazeći se gotovo svakodnevno u poziciji da donosi samoupravne odluke, radnik treba da ima određeno znanje iz područja upravljanja preduzećem, a pre svega iz područja društveno-ekonomskih odnosa. To znači da on mora poznavati osnovne pojmove i kategorije koje se pojavljuju u materijalima i raspravama kada se donose samoupravne odluke. On treba da zna kako se stvara ukupan prihod i dohodak, kako se vrši njegova raspodela, kakav je značaj amortizacije, kakva je uloga i funkcija fondova za razvoj preduzeća, kako teče proces reprodukcije itd. Bez poznavanja ovih pojmova neće on moći da se svestrano angažuje sa svojim drugovima u raspravljanju kada se utvrđuje poslovna politika i rezultati preduzeća, a to znači da će njegovo pravo na upravljanje biti znatno umanjeno, pa čak i da se njim neće moći koristiti ako ne poznaje osnovne pojmove i probleme poslovanja preduzeća.

Upravo zbog toga velika je odgovornost i obaveza društva, a pre svega sindikata i ostalih, da na jedan radniku razumljiv i pristupačan način otvore pogled u složenost privrednih tokova i da skine veo s procesa koji mu se pojavljuje kao »tajna«.

Ovaj Priručnik nastavlja se na već postojeću literaturu slične sadržine, što će omogućiti da se on lakše shvati. S druge strane, stečeno bogato iskustvo ogromnog broja radnih ljudi i samoupravne prakse biće na neki način bolje osmišljeni i tako predstavljati podstrek za još aktivnije uključjenje radnika u proces donošenja samoupravnih odluka.

Upravo s tog aspekta ovaj Priručnik imaće veoma korisnu ulogu i značiće još jedan doprinos samoupravljačima da spoznaju ova složena pitanja. Sigurno je da bi stroga kritika mogla staviti Priručniku mnoge primedbe. Ali je isto tako sigurno da su već sama njegova pojava i napor koji je u njega uložena vredni svakog poštovanja i pažnje, utoliko više što Priručnik daje odgovore na mnoga pitanja pristupajući im jednostavnije nego što smo to dosad nalazili u ne tako brojnoj literaturi iz ove oblasti.

Ing. VAJO SKENDŽIĆ

NAPOMENA REDAKCIJE

Pokretanje ovog »Godišnjaka« za članove organa upravljanja u radnim i drugim organizacijama kao stalne »Informatore« edicije znači daljnje proširenje naše djelatnosti.

Pored dosadašnjeg sistematskog objavljivanja niza praktičkih priručnika u ciklusu »Informatorov priručnik za kadrove« (IPK), namijenjenih stručnim kadrovima u privredi, ustanovama, upravi i drugim javnim služabama; pored izdavanja posebnih stručnih edicija u ciklusu »Organizacija i ekonomika poduzeća« (OEP), namijenjenih organizaciji i ekonomici poslovanja poduzeća i ustanova; pored djela iz oblasti opće ekonomike u našoj Ekonomskoj biblioteci (EB); zatim, pored leksikografskih izdanja, leksikona i rječnika, te popularnih i drugih povremenih izdanja — »Informator« u svojoj izdavačkoj djelatnosti obraća i posebnu pažnju problemima radničkog samoupravljanja. Izdavanjem posebnih edicija nastoji da i u ovoj oblasti društvenih kretanja dade svoj udio u instruiranju i pružanju pomoći radnim ljudima u organiziranju i obavljanju poslova samoupravljanja.

Toj je svrsi namijenjen i ovaj naš »Godišnjak«, kao stalna godišnja edicija »Informatora«.

Imajući pred očima činjenicu da se samoupravljačka funkcija članova radne zajednice u radnim i drugim organizacijama sve više širi i da praktički obuhvata sve radne ljude koji rade na ostvarivanju ciljeva i zadataka svojih radnih organizacija, naši su suradnici materijal u ovom »Godišnjaku« obradili jednostavno i popularno, tako da on omogućuje stjecanje potrebnih osnovnih znanja o funkciji i značaju samoupravljanja, o organizaciji te funkcije i zadacima koji se njome ostvaruju.

Uz uobičajeni kalendarski dio predviđen je prostor za evidentiranje poslova iz rada organa upravljanja. Tu su tabelarni pregledi za upisivanje sjednica i sastanaka, pregled općih akata radne organizacije, prozivnik (imenik) članova organa upravljanja i tabelarni pregled za praćenje rezultata poslovanja.

U tekstualnom dijelu »Godišnjaka« prikazana su prava i dužnosti članova organa upravljanja koja proizlaze iz odredaba Ustava, zakona i drugih propisa te iz funkcije upravljača radnom organizacijom. U posebnom dijelu popularno su i s brojnim grafikonima prikazani osnovni pojmovi privređivanja, poslovanja radne organizacije.

Nadamo se da će takav cjelovit prikaz prava i dužnosti i zadataka koje članovi organa upravljanja ostvaruju u vršenju upravljačke funkcije olakšati uključivanje radnih ljudi, članova radne zajednice, u rad organa upravljanja i doprinijeti jačanju svijesti i odgovornosti za rad i uspješno poslovanje njihove radne organizacije.

Sve dobronamjerne primjedbe i prijedloge za poboljšanje sadržaja »Godišnjaka« primit ćemo sa zahvalnošću.

REDAKCIJA

TABELARNI PREGLEDI

TABELA ZA UPISIVANJE SJEDNICA I SASTANAKA

U kalendarском dijelu godišnjaka odštampana je na početku svake stranice tabela za upisivanje sastanaka i sjednica. U prvoj koloni tabele označena su početna slova dana u tjednu (P = ponedjeljak, U = utorak itd.), a u glavi ostalih kolona odštampani su brojevi (od 6 do 20) koji označavaju sate. Takva podjela tabele omogućuje nam:

- pregled zakazanih sastanaka i sjednica
- pregled održanih sastanaka i sjednica
- pregled sastanaka i sjednica koje nisu održane
- pregled sastanaka i sjednica koje su imale nastavke
- pregled održanih sastanaka i sjednica kojima nismo prisustvovali
- trajanje sastanaka i sjednica
- pregled organa, organizacija i pojedinaca koji su održavali sastanke i sjednice.

Da bi tabela zaista dala sve navedene informacije, potrebno je da se prilikom popunjavanja pridržavamo ovih uputstava:

1. U prazne kolone (u rubrici određenog dana i u koloni određenog sata) staviti ćemo oznaku organa, organizacije ili pojedinca koji održava sjednicu ili sastanak. Oznaku organa, organizacije ili pojedinca odabiremo sami.

Oznake mogu biti:

- kratice organa, organizacije ili pojedinca
- znakovi za obilježavanje organa, organizacije ili pojedinca.

PRIMJERI

Kratice organa, organizacija ili pojedinca

- RZ = radna zajednica
- CRS = centralni radnički savjet
- PRS = pogonski radnički savjet
- RS = radnički savjet
- ZS = zadružni savjet
- UO = upravni odbor
- ZR = zbor radnika
- SRJ = savjet radne jedinice

K = komisija (pored slova K dodaje se i slovo koje pobliže označava komisiju, npr. KK = kadrovska komisija
KM = komisija za molbe i žalbe. KP = komisija za plan, KD = komisija za povredu radne dužnosti itd.)

- NO = nadzorni odbor (organ)
 O = odbor (poblize obilježavanje odbora na isti način kao i kod komisije)
 KS = kotarska skupština
 OS = općinska skupština
 OV = općinsko vijeće
 VRZ = vijeće radnih zajednica
 PV = privredno vijeće
 PKV = prosvjetno-kulturno vijeće
 SZV = socijalno-zdravstveno vijeće
 OPV = organizaciono političko vijeće
 S = savjet (poblize označavanje savjeta na isti način kao kod komisije i odbora)
 SU = savjet ustanove
 KO = kolegij (stručni, rukovodilaca, direktora i sl.)
 SK = Savez komunista (kratica za sastanak osnovne organizacije SK. Mogu biti i kratice za općinski komitet — OK, kotarski komitet — KK itd.)
 SI = sindikat (kratica za sastanak sindikalne organizacije radne organizacije. Mogu biti i kratice za općinsko sindikalno vijeće OSV, kotarsko sindikalno vijeće KSV itd.)
 SSR = Socijalistički savez (kratica za sastanak osnovne organizacije. Mogu biti i kratice za općinski odbor SSRN — OSS, kotarski — KSS itd).

Na isti način mogu se označavati i sastanci drugih društvenih i političkih organizacija.

D — direktor

U — upravitelj

R — rukovodilac (Kratice za sastanak kod neposrednog rukovodioca. Pored slova R dodaje se i slovo koje poblize označava rukovodioca kao npr. RK = komercijalni rukovodilac, komercijalni direktor, šef komercijalne službe ili sektora; RF = finansijski direktor, šef računovodstva, direktor finansijskog sektora ili službe; RT = tehnički direktor, direktor proizvodnje, šef tehničkog sektora itd).

Znakovi za obilježavanje organa, organizacije ili pojedinca

Navodimo neke znakove koji se mogu upotrebljavati:

Možemo odabrati i neke druge (svoje) koji ovdje nisu prikazani. Znakove možemo kombinirati i raznobojnim obilježavanjem (crveno, plavo, zeleno itd). Raznobojnim obilježavanjem ujedno smanjujemo broj znakova u upotrebi jer možemo upotrebljavati samo nekoliko istih znakova koji se međusobno razlikuju po boji.

DAN	S A T														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P		D	CRS	▨	▨							SK	▨		
U		○	□ →									△ →			
S					UO ¹	▨	▨					UO ²	▨	▨	▨
Č						PRS ¹									
P		○ →			□								VRZ ₂		
S															
N															

U tabeli su označeni sastanak kod direktora, sjednica centralnog radničkog savjeta i sastanak osnovne organizacije SK na dva načina:

— u rubrici za ponedjeljak — kraticama

— u rubrici za utorak — znakovima

Prema tome iz tabele čitamo:

u ponedjeljak sastanak kod direktora u 7 sati, zatim sjednica centralnog radničkog savjeta u 8 sati i poslije podne u 17 sati sastanak osnovne organizacije SK.

Isti raspored sastanaka i sjednica imamo i u utorak ako smo se odlučili da sastanak kod direktora obilježimo znakom ○, sjednicu centralnog radničkog savjeta znakom □ i sastanak osnovne organizacije SK — znakom △.

2. Trajanje sastanka ili sjednice možemo obilježiti šrafiranjem, strelicom ili na neki drugi (svoj) način, pa možemo čitati: sjednica centralnog radničkog savjeta održana u ponedjeljak počela je u 8, a završila u 10 sati, tj. trajala je 2 sata, a sjednica održana u utorak počela je u 8, a završila u 9 sati, znači trajala je 1 sat.

Sastanak osnovne organizacije SK u ponedjeljak i utorak označen △) počeo je u 17, a završio u 18 sati, tj. trajao je 1 sat.

Sjednica UO počela je u srijedu u 10 sati, a završila u 11,30 sati (šrafirano je samo pola kockice u koloni 12). Sastanak kod direktora u petak počeo je u 7 sati, a završio u 8,30 sati (strelica ulazi samo do polovice kockice). Način obilježavanja trajanja sastanka ili sjednice (šrafiranje, potpuno ispunjavanje kockice, strelica) odabiremo po volji.

3. Tačkom koju ubilježujemo pored kratice ili znaka označujemo da sazvani sastanak ili sjednica nisu održani.

Primjer iz tabele: sjednica pogonskog radničkog savjeta sazvana je za četvrtak u 11 sati, odnosno sjednica centralnog radničkog savjeta za petak u 10 sati.

4. Vodoravnom crticom odnosno znakom minus (—) označujemo da sastanku ili sjednici nismo prisustvovali.

Primjer iz tabele: sjednica vijeća radnih zajednica (općinske skupštine) u petak u 17 sati.

5. Sjednice ili sastanke koji su imali nastavke označujemo tako da pored kratice ili znaka »prve« sjednice ili sastanka ubilježimo broj 1, a pored kratice ili znaka nastavka sjednice ubilježimo broj 2. Ako su sjednice ili sastanci imali više od jednog nastavka, ubilježujemo redom slijedeće brojeve.

Primjer iz tabele: sjednica UO počela je u srijedu u 10 sati i trajala je do 11,30, a zatim je prekinuta i zakazana za isti dan u 17 sati. Nastavak sjednice trajao je od 17 do 20 sati.

6. Značajnije sastanke kao što su npr. godišnje konferencije ili skupštine društveno-političkih organizacija, konstituirajuće (prve) sjednice organa upravljanja itd. možemo označiti na taj način da kratice ili znakove zaokružimo crvenom ili nekom drugom bojom ili cijelu kockicu (preko kratica ili znakova) obojimo crvenom ili nekom drugom bojom.

Napominjemo da je dobivanje svih ili samo nekih informacija koje nam na opisani način daje tabela ovisno o našim zahtjevima. Naime, ako nam nisu potrebne sve informacije o kojima je bilo riječi, ubilježiti ćemo u tabelu samo ono što smatramo neophodnim. Da li će to biti samo oznaka ili kratica organa, organizacije ili pojedinca, koji održavaju sjednicu ili sastanak, ili ćemo pored toga ubilježavati još i trajanje sjednice ili sastanka, odnosno nastavke sjednica ili sastanaka, unositi znak da sjednici ili sastanku nismo prisustvovali itd., odlučit ćemo sami.

Nekome će biti neophodno da ima sve informacije, dok će se drugi zadovoljiti samo osnovnom informacijom.

PREGLED OPĆIH AKATA (str. 14—19)

U ovu tabelu unosimo osnovne podatke o općim aktima radne organizacije (statut, pravilnik o radnim odnosima, pravilnik o raspodjeli dohotka, pravilnik o raspodjeli osobnih dohodaka, program rada i razvoja, plan, pravilnik o naknadama troškova radnika za obavljanje poslova izvan sjedišta poduzeća, pravilnik o kreditiranju stambene izgradnje i davanju stanova na korištenje, pravilnik o korištenju putničkih automobila, pravilnik o tro-

škovima reprezentacije, pravilnik o odgovornosti radnika, pravilnik o stručnom usavršavanju i obrazovanju, pravilnik o zaštiti na radu, pravilnik o mjerama zaštite od požara i eksplozije, pravilnik o čuvanju poslovne tajne, plan osiguranja, pravilnik o tehničkim unapređenjima, poslovnik organa upravljanja i dr.). Ona nam daje informacije o općim aktima koji su na snazi, o organima koji su ih donijeli, datumu donošenja pojedinog općeg akta, datumu stupanja na snagu i datumu od kada se primjenjuje, o izmjenama i dopunama — kada su donijete, koji organ ih je donio i kada su stupile na snagu, i o tome kada je koji opći akt prestao važiti.

PROZIVNIK ČLANOVA ORGANA UPRAVLJANJA (str. 20—29)

Ova tabela služi nam kao prozivnik članova radničkog savjeta, upravnog odbora ili drugih kolegijalnih organa (komisija, savjeta, odbora itd.) na sjednicama tih organa, odnosno daje nam pregled prisustvovanja ili neprisustvovanja članova sjednicama. Iz tabele možemo dobiti i podatke o stručnoj spremi (kvalifikacioni sastav) članova organa upravljanja (koliko je od ukupnog broja članova organa upravljanja VKV radnika, KV, PKV, s visokom stručnom spremom, višom itd.) i o funkcijama koje obavljaju u pojedinom organu (predsjednik, zamjenik predsjednika, član, zamjenik člana). Budući da se u tabelu mogu ubilježiti članovi ne samo jednog nego i više organa (prozivnik za nekoliko organa), ona nam pruža informaciju i o tome koji su radnici birani samo u jedan, u dva ili više organa.

U koloni »stručna sprema« bilježimo kraticu za pojedinu vrst stručne spreme (VKV, KV, PKV, NKV, VSS₁, VSS₂, SSS, NSS), a u koloni »funkcija u organu« kraticu funkcije (P = predsjednik, PP = potpredsjednik, ZP = zamjenik predsjednika, Č = član, ZČ = zamjenik člana). U kolonama »datumi sjednica« bilježimo dan i mjesec održavanja sjednice, a ispod toga znak + odnosno — prema tome da li je dotični član prisustvovao ili nije prisustvovao sjednici.

PRAĆENJE REZULTATA POSLOVANJA (str. 30—35)

Ova nam tabela služi za praćenje rezultata poslovanja: ukupnog prihoda, dohotka, troškova itd., već prema tome koje pokazatelje želimo pratiti (upisujemo ih u kolonu 1). Tabela je sastavljena tako da rezultate poslovanja možemo pratiti tokom godine tromjesečno (I, II, III, IV) i da ih ujedno možemo uspoređivati s planiranim (P) odnosno ostvarenim (O) rezultatima u ovoj odnosno prošloj godini. Rezultate poslovanja možemo pratiti za poduzeće, pojedine pogone, radne jedinice itd.

TABELARNI PREGLED

	Redni broj	DONESEN
	NAZIV OPĆEG AKTA	
	Redni broj sjednice	
	Kratice organa	
	Datum	
	Datum stupanja na snagu	
	Datum od kada se primjenjuje	

OPĆIH AKATA

	IZMJENE I DOPUNE				IZMJENE I DOPUNE					
	Redni broj sjednice	Kratice organa	Datum donošenja	Datum stupanja na snagu	Datum od kada se primjenjuje	Redni broj sjednice	Kratice organa	Datum donošenja	Datum stupanja na snagu	Datum od kada se primjenjuje

TABELARNI PREGLED

Redni broj	NAZIV OPĆEG AKTA	DONESEN				
		Redni broj sjednice	Kratice organa	Datum	Datum stupanja na snagu	Datum od kada se primjenjuje

OPĆIH AKATA

Redni broj sjednice	Kratice organa	Datum donošenja	Datum stupanja na snagu	Datum od kada se primjenjuje	IZMJENE I DOPUNE				
					Redni broj sjednice	Kratice organa	Datum donošenja	Datum stupanja na snagu	Datum od kada se primjenjuje

Redni broj	NAZIV OPĆEG AKTA	DOMESEN				
		Redni broj sjednice	Kratice organa	Datum	Datum stupanja na snagu	Datum od kada se primjenjuje

TABELARNI PREGLED

Redni broj sjednice	Kratice organa	Datum donošenja	Datum stupanja na snagu	Datum od kada se primjenjuje	IZMJENE I DOPUNE				
					Redni broj sjednice	Kratice organa	Datum donošenja	Datum stupanja na snagu	Datum od kada se primjenjuje

OPĆIH AKATA

PROZIVNIK ČLANOVA

Redni broj	PREZIME I IME zanimanje	Stručna sprema	Funkcija u organu

PROZIVNIK ČLANOVA

Redni broj	PREZIME I IME zanimanje	Stručna sprema	Funkcija u Organu

PROZIVNIK ČLANOVA

Redni broj	PREZIME I IME zanimanje	Stručna sprema	Funkcija u organu

ORGANA UPRAVLJANJA

DATUMI SJEDNICA												

PROZIVNIK ČLANOVA

Redni broj	PREZIME I IME zanimanje	Stručna sprema	Funkcija u organu

PROZIVNIK ČLANOVA

Redni broj	PREZIME I IME zanimanje	Stručna sprema	Funkcija u organu

POKAZATELJ	I TROMJESECJE		II TROMJESECJE	
	P	O	P	O

Godina 1966.

PRACENJE REZULTATA

POKAZATELJ	III TROMJESEČJE		IV TROMJESEČJE	
	P	O	P	O

POKAZATELJ	III TROMJESEČJE		IV TROMJESEČJE	
	P	O	P	O

Godina 1966.

PRACENJE REZULTATA

POKAZATELJ	UKUPNO		Primjedba
	P	O	

POSLOVANJA

Godina 1967.

POKAZATELJ	UKUPNO		Primjedba
	P	O	

**ROKOVNIK
ZA
SVAKI RADNI DAN**

JANUAR

1967

NEDJELJA 1

SIJEČANJ

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

2 PONEDJELJAK

---

3 UTORAK

---

4 SRIJEDA

JANUAR

ČETVRTAK 5

PETAK 6

SUBOTA 7

NEDJELJA 8

SIJEČANJ

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

9 PONEDJELJAK

---

10 UTORAK

---

11 SRIJEDA

JANUAR

ČETVRTAK 12

PETAK 13

SUBOTA 14

NEDJELJA 15

SIJEČANJ

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

16 PONEDJELJAK

---

17 UTORAK

---

18 SRIJEDA

JANUAR

ČETVRTAK 19

PETAK 20

SUBOTA 21

NEDJELJA 22

SIJEĆANJ

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

23 PONEDJELJAK

---

24 UTORAK

---

25 SRIJEDA

JANUAR

ČETVRTAK 26

PETAK 27

SUBOTA 28

NEDJELJA 29

SIJEČANJ

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

30 PONEDJELJAK

---

31 UTORAK

---

1 SRIJEDA

VELJACA

FEBRUAR

ČETVRTAK 2

PETAK 3

SUBOTA 4

NEDJELJA 5

VELJAČA

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

6 PONEDJELJAK

---

7 UTORAK

---

8 SRIJEDA

FEBRUAR

CETVRTAK 9

PETAK 10

SUBOTA 11

NEDJELJA 12

VELJAČA

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

13 PONEDJELJAK

---

14 UTORAK

---

15 SRIJEDA

FEBRUAR

ČETVRTAK 16

PETAK 17

SUBOTA 18

NEDJELJA 19

VELJAČA

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

20 PONEDJELJAK

---

21 UTORAK

---

22 SRIJEDA

FEBRUAR

ČETVRTAK 23

PETAK 24

SUBOTA 25

NEDJELJA 26

VELJAČA

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

27 Ponedjeljak

---

28 Utorak

---

1 Srijeda

Ožujak

M A R T

ČETVRTAK 2

PETAK 3

SUBOTA 4

NEDJELJA 5

OŽUJAK

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

6 PONEDJELJAK

---

7 UTORAK

---

8 SRIJEDA

M A R T

ČETVRTAK 9

PETAK 10

SUBOTA 11

NEDJELJA 12

O Ž U J A K

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

13 PONEDJELJAK

---

14 UTORAK

---

15 SRIJEDA

MART

ČETVRTAK 16

PETAK 17

SUBOTA 18

NEDJELJA 19

OŽUJAK

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

20 PONEDJELJAK

---

21 UTORAK

---

22 SRIJEDA

MART

ČETVRTAK 23

PETAK 24

SUBOTA 25

NEDJELJA 26

OŽUJAK

DAN	SAT															
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	
P																
U																
S																
Č																
P																
S																
N																

27 PONEDJELJAK

---

28 UTORAK

---

29 SRIJEDA

MART

ČETVRTAK 30

PETAK 31

APRIL

SUBOTA 1

NEDJELJA 2

TRAVANJ

DAN	SAT																		
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20				
P																			
U																			
S																			
Č																			
P																			
S																			
N																			

3 PONEDJELJAK

---

4 UTORAK

---

5 SRIJEDA

APRIL

ČETVRTAK 6

PETAK 7

SUBOTA 8

NEDJELJA 9

TRAVANJ

DAN	SAT															
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	
P																
U																
S																
Č																
P																
S																
N																

10 PONEDJELJAK

---

11 UTORAK

---

12 SRIJEDA

APRIL

ČETVRTAK 13

PETAK 14

SUBOTA 15

NEDJELJA 16

TRAVANJ

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

17 PONEDJELJAK

---

18 UTORAK

---

19 SRIJEDA

APRIL

CETVRTAK 20

PETAK 21

SUBOTA 22

NEDJELJA 23

TRAVANJ

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

24 PONEDJELJAK

---

25 UTORAK

---

26 SRIJEDA

APRIL

ČETVRTAK 27

PETAK 28

SUBOTA 29

NEDJELJA 30

SVIBANJ

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

1 PONEDJELJAK

---

2 UTORAK

---

3 SRIJEDA

MAJ

ČETVRTAK 4

PETAK 5

SUBOTA 6

NEDJELJA 7

SVIBANJ

DAN	SAT															
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	
P																
U																
S																
Č																
P																
S																
N																

8 PONEDJELJAK

---

9 UTORAK

---

10 SRIJEDA

MAJ

ČETVRTAK 11

PETAK 12

SUBOTA 13

NEDJELJA 14

SVIBANJ

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

15 PONEDJELJAK

---

16 UTORAK

---

17 SRIJEDA

MAJ

ČETVRTAK 18

PETAK 19

SUBOTA 20

NEDJELJA 21

SVIBANJ

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

22 Ponedjeljak

---

23 Utorak

---

24 Srijeda

MAJ

ČETVRTAK 25

PETAK 26

SUBOTA 27

NEDJELJA 28

SVIBANJ

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

29 PONEDJELJAK

---

30 UTORAK

---

31 SRIJEDA

JUNI

ČETVRTAK 1

PETAK 2

SUBOTA 3

NEDJELJA 4

LIPANJ

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

5 PONEĐJELJAK

---

6 UTORAK

---

7 SRIJEDA

JUNI

ČETVRTAK 8

PETAK 9

SUBOTA 10

NEDJELJA 11

LIPANJ

DAN	SAT															
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	
P																
U																
S																
Č																
P																
S																
N																

12 Ponedjeljak

---

13 Utorak

---

14 Srijeda

JUNI

ČETVRTAK 15

PETAK 16

SUBOTA 17

NEDJELJA 18

LIPANJ

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

19 PONEDJELJAK

---

20 UTORAK

---

21 SRIJEDA

JUNI

ČETVRTAK 22

PETAK 23

SUBOTA 24

NEDJELJA 25

LIPANJ

DAN	SAT															
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	
P																
U																
S																
Č																
P																
S																
N																

26 PONEDJELJAK

---

27 UTORAK

---

28 SRIJEDA

JUNI

ČETVRTAK 29

PETAK 30

JULI

SUBOTA 1

NEDJELJA 2

SRPANJ

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

3 PONEDJELJAK

---

4 UTORAK

---

5 SRIJEDA

JULI

ČETVRTAK 6

PETAK 7

SUBOTA 8

NEDJELJA 9

SRPANJ

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

10 PONEDJELJAK

---

11 UTORAK

---

12 SRIJEDA

JULI

ČETVRTAK 13

PETAK 14

SUBOTA 15

NEDJELJA 16

S R P A N J

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

17 PONEDJELJAK

---

18 UTORAK

---

19 SRIJEDA

JULI

ČETVRTAK 20

PETAK 21

SUBOTA 22

NEDJELJA 23

SRPANJ

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

31 PONEDJELJAK

---

1 UTORAK

KOLOVOZ

---

2 SRIJEDA

AUGUST

ČETVRTAK 3

PETAK 4

SUBOTA 5

NEDJELJA 6

KOLOVOZ

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

14 PONEDJELJAK

---

15 UTORAK

---

16 SRIJEDA

AUGUST

ČETVRTAK 17

PETAK 18

SUBOTA 19

NEDJELJA 20

KOLOVOZ

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

28 PONEDJELJAK

---

29 UTORAK

---

30 SRIJEDA

AUGUST

ČETVRTAK 31

SEPTEMBAR

PETAK 1

SUBOTA 2

NEDJELJA 3

RUJAN

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

11 PONEĐJELJAK

---

12 UTORAK

---

13 SRIJEDA

SEPTEMBAR

ČETVRTAK 14

PETAK 15

SUBOTA 16

NEDJELJA 17

RUJAN

DAN	SAT															
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	
P																
U																
S																
Č																
P																
S																
N																

18 PONEDJELJAK

---

19 UTORAK

---

20 SRIJEDA

SEPTEMBAR

ČETVRTAK 21

PETAK 22

SUBOTA 23

NEDJELJA 24

RUJAN

DAN	SAT																		
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20				
P																			
U																			
S																			
Č																			
P																			
S																			
N																			

25 PONEDJELJAK

---

26 UTORAK

---

27 SRIJEDA

SEPTEMBAR

ČETVRTAK 28

PETAK 29

SUBOTA 30

OKTOBAR

NEDJELJA 1

LISTOPAD

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

2 PONEDJELJAK

---

3 UTORAK

---

4 SRIJEDA

OKTOBAR

ČETVRTAK 5

PETAK 6

SUBOTA 7

NEDJELJA 8

LISTOPAD

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

9 PONEDJELJAK

---

10 UTORAK

---

11 SRIJEDA

OKTOBAR

ČETVRTAK 12

PETAK 13

SUBOTA 14

NEDJELJA 15

LISTOPAD

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

16 PONEDJELJAK

---

17 UTORAK

---

18 SRIJEDA

OKTOBAR

ČETVRTAK 19

PETAK 20

SUBOTA 21

NEDJELJA 22

LISTOPAD

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

23 PONEDJELJAK

---

24 UTORAK

---

25 SRIJEDA

OKTOBAR

CETVRTAK 26

PETAK 27

SUBOTA 28

NEDJELJA 29

LISTOPAD

DAN	SAT															
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	
P																
U																
S																
Č																
P																
S																
N																

30 PONEDJELJAK

---

31 UTORAK

---

1 SRIJEDA

STUDENI

NOVEMBAR

ČETVRTAK 2

PETAK 3

SUBOTA 4

NEDJELJA 5

STUDENI

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

6 PONEDJELJAK

---

7 UTORAK

---

8 SRIJEDA

NOVEMBAR

ČETVRTAK 9

PETAK 10

SUBOTA 11

NEDJELJA 12

STUDENI

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

13 PONEDJELJAK

---

14 UTORAK

---

15 SRIJEDA

NOVEMBAR

ČETVRTAK 16

PETAK 17

SUBOTA 18

NEDJELJA 19

STUDENI

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

20 PONEDJELJAK

---

21 UTORAK

---

22 SRIJEDA

NOVEMBAR

ČETVRTAK 23

PETAK 24

SUBOTA 25

NEDJELJA 26

STUDENI

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

27 PONEDJELJAK

---

28 UTORAK

---

29 SRIJEDA

NOVEMBAR

ČETVRTAK 30

DECEMBAR

PETAK 1

SUBOTA 2

NEDJELJA 3

PROSINAC

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

4 PONEDJELJAK

---

5 UTORAK

---

6 SRIJEDA

DECEMBAR

ČETVRTAK 7

PETAK 8

SUBOTA 9

NEDJELJA 10

PROSINAC

DAN	SAT															
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	
P																
U																
S																
Č																
P																
S																
N																

11 PONEDJELJAK

---

12 UTORAK

---

13 SRIJEDA

DECEMBAR

ČETVRTAK 14

PETAK 15

SUBOTA 16

NEDJELJA 17

PROSINAC

DAN	SAT															
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	
P																
U																
S																
Č																
P																
S																
N																

18 Ponedjeljak

---

19 Utorak

---

20 Srijeda

DECEMBAR

ČETVRTAK 21

PETAK 22

SUBOTA 23

NEDJELJA 24

PROSINAC

DAN	SAT														
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
P															
U															
S															
Č															
P															
S															
N															

25 PONEDJELJAK

---

26 UTORAK

---

27 SRIJEDA

DECEMBAR

ČETVRTAK 28

PETAK 29

SUBOTA 30

NEDJELJA 31

I dio
PRAVA I DUŽNOSTI
ČLANOVA ORGANA UPRAVLJANJA

ODREDBE USTAVA O SAMOUPRAVLJANJU

Osnovu društveno-ekonomskog uređenja Jugoslavije čine slobodan udruženi rad sredstvima za proizvodnju u društvenom vlasništvu i samoupravljanje radnih ljudi u proizvodnji i raspodjeli društvenog proizvoda u radnoj organizaciji i društvenoj zajednici (čl. 6. Ustava SFRJ).

Samoupravljanje u radnoj organizaciji obuhvaća naročito pravo i dužnost radnih ljudi:

1. da upravljaju radnom organizacijom neposredno ili preko organa upravljanja koje sami biraju;
2. da organiziraju proizvodnju ili drugu djelatnost, brinu se o razvoju radne organizacije i utvrđuju planove i programe rada i razvoja;
3. da odlučuju o razmjeni proizvoda i usluga i o drugim pitanjima poslovanja radne organizacije;
4. da odlučuju o upotrebi društvenih sredstava i raspolaganju njima i koriste ih ekonomski svrsishodno radi postizanja najvećeg efekta za radnu organizaciju i društvenu zajednicu;
5. da raspoređuju dohodak radne organizacije i osiguravaju razvitak materijalne osnove svog rada; raspodjeljuju dohodak na radne ljude; ispunjavaju obaveze radne organizacije prema društvenoj zajednici;
6. da odlučuju o stupanju radnih ljudi u radnu organizaciju, o prestanku njihova rada i o drugim međusobnim radnim odnosima; određuju radno vrijeme u radnoj organizaciji u skladu s općim uvjetima rada; uređuju druga pitanja od zajedničkog interesa; osiguravaju unutrašnju kontrolu i javnost rada;
7. da uređuju i unapređuju uvjete svoga rada; organiziraju zaštitu na radu i odmor; osiguravaju uvjete za svoje obrazovanje i podizanje ličnog i društvenog standarda;
8. da odlučuju o izdvajanju dijela radne organizacije u posebnu organizaciju i o spajanju i udruživanju radne organizacije s drugim radnim organizacijama.

Ostvarujući samoupravljanje, radni ljudi u društveno-političkim zajednicama odlučuju o usmjeravanju privrednog i društvenog razvitka, o raspodjeli društvenog proizvoda i o drugim pitanjima od zajedničkog interesa.

U upravljanju radnom organizacijom, u poslovima od posebnog društvenog interesa, mogu učestvovati i zainteresirani građani i predstavnici zainteresiranih organizacija i društvene zajednice.

Radi osiguranja jedinstvenog društveno-ekonomskog položaja radnih ljudi, zakonom i statutom utvrđuju se prava samoupravljanja radnih ljudi koji rade u državnom organu, društveno-političkoj organizaciji ili udruženju, u skladu s prirodom djelatnosti tih organa i organizacija.

Radni ljudi ostvaruju samoupravljanje u jedinstvenom društveno-ekonomskom sistemu u skladu s ustavom, zakonima i statutom, i odgovorni su za svoj rad.

Protivustavan je svaki akt kojim se nanosi povreda prava samoupravljanja radnih ljudi (čl. 9. Ustava SFRJ).

Radni ljudi koji rade u radnoj organizaciji uspostavljaju, kao članovi radne zajednice, međusobne radne odnose i ravnopravni su u samoupravljanju.

Organizacija rada i upravljanje u radnoj organizaciji treba da omoguće da radni ljudi na svakom stupnju i u svim dijelovima radnog procesa, koji predstavljaju cjelinu, što neposrednije odlučuju o pitanjima rada, o uređivanju međusobnih odnosa, raspodjeli dohotka i drugim pitanjima svog ekonomskog položaja, osiguravajući istodobno najpovoljnije uvjete za rad i poslovanje radne organizacije kao cjeline (čl. 11. Ustava SFRJ).

Proizvod društvenog rada ostvaren u radnim organizacijama, kao osnova društvene reprodukcije i zadovoljavanja društvenih potreba i ličnih i zajedničkih potreba radnih ljudi, raspoređuje se u okviru jedinstvenog sistema raspodjele i na osnovi jedinstvenih uvjeta i mjerila kojima se osigurava društvena reprodukcija, raspodjela prema radu i društveno samoupravljanje.

Radna organizacija — pošto osigura sredstva kojima obnavlja vrijednost sredstava utrošenih u radu i po izdvajanju dijela ostvarene vrijednosti proizvoda radi ujednačavanja uvjeta rada i stjecanja dohotka, raspoređuje dohodak radne organizacije na dio koji služi proširivanju materijalne osnove rada i na dio za zadovoljavanje ličnih i zajedničkih potreba radnih ljudi (čl. 11. st. 1. i 2. Ustava SFRJ).

Svakom radnom čovjeku u radnoj organizaciji pripada, suglasno načelu raspodjele prema radu, osobni dohodak prema rezultatima njegova rada i rada radne jedinice i radne organizacije kao cjeline (čl. 12. Ustava SFRJ).

Građani ostvaruju samoupravljanje neposredno na zborovima birača, putem referenduma ili drugih oblika neposrednog odlučivanja u radnoj organizaciji, općini i drugim društveno-političkim zajednicama i preko svojih delegata koje biraju u organe upravljanja radnih i drugih samoupravnih organizacija i u predstavnička tijela društveno-političkih zajednica (čl. 71. st. 2. Ustava SFRJ).

Ostvarujući u radnoj organizaciji samoupravljanje, radni ljudi povjeravaju, u skladu s ustavom, zakonom i statutom, određene funkcije upravljanja organima radne organizacije: radničkom savjetu, upravnom odboru i direktoru, odnosno drugim odgovarajućim organima upravljanja. Zakonom i statutom mogu se ustanoviti i posebni nadzorni, stručni i drugi organi upravljanja radne organizacije.

U radnoj organizaciji koja vrši djelatnost ili poslove od posebnog društvenog interesa zainteresirani građani i predstavnici zainteresiranih organizacija i društvene zajednice učestvuju, u skladu sa zakonom, u upravljanju određenim poslovima kao članovi organa upravljanja radne organizacije ili na drugi način određen zakonom i statutom (čl. 90. st. 1. i 2. Ustava SFRJ).

Radna organizacija donosi, uskladu s ustavom i zakonom, statut i druge opće akte kojima se određuju odnosi u radnoj organizaciji.

Statutom se utvrđuje unutrašnja organizacija, djelokrug i odgovornost organa upravljanja, položaj radnih jedinica i prava radnih ljudi u upravljanju tim jedinicama, radni i drugi unutrašnji odnosi, način poslovanja, kao i druga pitanja od značaja za samoupravljanje u radnoj organizaciji i njeno poslovanje. Statutom se može predvidjeti i određena poslovna samostalnost pojedinih dijelova radne organizacije (čl. 91. st. 1. i 2. Ustava SFRJ).

Radnički savjet utvrđuje statut i druge opće akte, utvrđuje planove i programe rada i razvoja radne organizacije i odlučuje o drugim općim pitanjima.

Članove radničkog savjeta biraju radni ljudi neposredno.

Radna zajednica s manjim brojem članova neposredno vrši i funkcije radničkog savjeta.

Upravni odbor odlučuje o poslovanju radne organizacije.

Članove upravnog odbora radne organizacije bira radnički savjet odnosno radna zajednica, a zakonom ili statutom može se odrediti da radna zajednica s manjim brojem članova neposredno vrši i funkcije upravnog odbora.

Članovi radničkog savjeta biraju se na dvije godine, a članovi upravnog odbora na godinu dana.

Nitko ne može biti biran dvaput uzastopno za člana radničkog savjeta, niti više od dvaput uzastopno za člana upravnog odbora.

Svake godine bira se polovina članova radničkog savjeta (čl. 92. Ustava SFRJ).

Direktor radne organizacije rukovodi poslovanjem radne organizacije, izvršava odluke radničkog savjeta i drugih organa upravljanja i zastupa organizaciju. Direktor je samostalan u

radu i lično je odgovoran radnoj zajednici i organima upravljanja radne organizacije, a za zakonitost rada radne organizacije i za ispunjavanje zakonom određenih obaveza odgovoran je i društvenoj zajednici.

Direktora imenuje na osnovi javnog natječaja radnički savjet, na prijedlog natječajne komisije, prema uvjetima i po postupku koje određuje zakon. Natječajna komisija sastavljena je od zakonom određenog broja predstavnika radne organizacije i općine, odnosno druge društveno-političke zajednice.

Zakonom se može odrediti drukčiji način imenovanja direktora radne organizacije koja vrši djelatnost od posebnog društvenog interesa.

Direktor radne organizacije imenuje se na vrijeme određeno zakonom i može po istom postupku ponovo biti imenovan.

Zakonom se određuje pod kojim uvjetima radnički savjet odnosno drugi nadležni organ može razriješiti direktora i prije vremena na koje je imenovan (čl. 93. Ustava SFRJ).

Radi otklanjanja i rješavanja određenih kolektivnih sporova između radnih ljudi pojedinih dijelova radne organizacije, i između radnih ljudi u radnoj organizaciji i organa društveno-političke zajednice, obrazuju se na osnovi zakona arbitraže (čl. 94. Ustava SFRJ).

ZAŠTITA PRAVA SAMOUPRAVLJANJA

Zaštita prava članova radne zajednice

Nitko ne može ograničiti niti lišiti prava u upravljanju nijednog člana radne zajednice poduzeća (čl. 71. st. 1. OZP).

Član radne zajednice ne može biti pozvan na odgovornost osim ako se radi o krivičnim djelima, niti može na ma koji način biti stavljen u nepovoljniji položaj zbog svojih mišljenja i prijedloga u vezi s ostvarivanjem samoupravljanja i poslovanjem poduzeća iznesenih na zborovima radnih ljudi, pred organima upravljanja u poduzeću ili pred drugim organima ili organizacijama koji su pozvani da raspravljaju o samoupravljanju i o drugim pitanjima poduzeća (čl. 71. st. 2. OZP).

Članovi radne zajednice moraju, na način predviđen statutom, biti redovno upoznavani s radom organa upravljanja, s izvršavanjem poslova i poslovanjem, kao i s materijalnim i financijskim stanjem poduzeća (čl. 72. OZP).

Zaštita prava radne zajednice

Organi upravljanja poduzeća određeni statutom dužni su uzeti u razmatranje i zauzeti stav po svakom prijedlogu i mišljenju organa upravljanja dijelova poduzeća i obavijestiti ih o svom stavu (čl. 73. OZP).

Radni ljudi mogu na svom zboru podnijeti prijedlog o osnivanju radne jedinice, o ostvarivanju i opsegu samoupravljanja u dijelu (pogon, tvornica itd.) poduzeća, o izdvajanju dijela u samostalno poduzeće i o drugim statusnim pitanjima (čl. 74. st. 1. OZP).

Ako se radnički savjet ne složi sa prijedlogom zbora radnih ljudi, zbor radnih ljudi ili radnički savjet mogu zahtijevati posredovanje mješovite arbitraže i iznošenje odnosno pitanja na referendum. Zbor radnika može podnijeti zahtjev za pokretanje postupka i pred ustavnim sudom (čl. 74. st. 2. OZP).

Ako je pojedinačnim aktom organa upravljanja odnosno radne zajednice poduzeća ili njegovih dijelova povrijeđeno pravo samoupravljanja radne zajednice poduzeća, radne zajednice ili organa upravljanja dijelova poduzeća, o zahtjevu za zaštitu prava samoupravljanja odlučuje nadležni ustavni sud, ako nije predviđena sudska zaštita prava (čl. 75. OZP).

Zahtjeve, prijedloge, žalbe i druga pravna sredstva u vezi s utvrđivanjem prava samoupravljanja predviđena zakonom,

mogu u ime organa upravljanja poduzeća podnositi sudovima i drugim državnim organima direktor i predsjednik radničkog savjeta (čl. 76. st. 1. OZP).

Zahtjeve, prijedloge, žalbe i druga pravna sredstva u vezi s ostvarivanjem prava samoupravljanja predviđena zakonom u ime dijela poduzeća, na osnovi odluke organa upravljanja dijela poduzeća, podnose sudovima i drugim državnim organima predsjednik organa upravljanja dijela poduzeća odnosno predsjednik zbora radnih ljudi ako se ne bira organ upravljanja (čl. 76. st. 2. OZP).

Čini krivično djelo iz čl. 160-a Krivičnog zakonika »tko na protuzakonit način sprečava drugog u vršenju njegovih prava u organima samoupravljanja ili sprečava rad tih organa«.

OBAVJEŠTAVANJE U RADNIM ORGANIZACIJAMA

Samoupravljanje radnih ljudi u radnim organizacijama obuhvaća među ostalim pravo i dužnost da upravljaju radnom organizacijom neposredno ili preko organa upravljanja koje sami biraju.

Povjeravajući određene funkcije upravljanja radničkom savjetu, upravnom odboru i direktoru, odnosno drugim organima upravljanja, radni ljudi kao nosioci prava samoupravljanja moraju biti upoznati odnosno obavještavani o svim zbivanjima u radnoj organizaciji koja se odnose na život i rad radne organizacije.

To pravo radnih ljudi je i ozakonjeno, pa je odredbom čl. 72. Osnovnog zakona o poduzećima (OZP) propisano da članovi radne zajednice moraju na način predviđen statutom biti redovno upoznavani s radom organa upravljanja, s izvršavanjem planova i poslovanjem, kao i sa materijalnim i financijskim stanjem poduzeća.

Nadalje je radna organizacija obavezna da statutom utvrdi način obavještavanja članova radne zajednice o činjenicama i stanju spomenutom u čl. 72. OZP.

Od ovog obavještavanja treba razlikovati razmatranje i raspravljanje članova radne zajednice o statutu, drugim općim aktima i planovima, jer to je učestvovanje u donošenju tih akata, koje je stoga i propisano odredbom čl. 81. OZP, a ne obavještavanje organa upravljanja o radu i stanju u poduzeću. Statut, drugi opći akt i plan usvojen odnosno donesen protivno odredbi čl. 81. OZP ne bi bio valjan.

Obavještavanje radnih ljudi o stvarima spomenutim u čl. 72. OZP vrši se na različite načine, npr.:

- preko oglasne ploče,
- putem zborova radnih ljudi,
- putem razglasne stanice,
- internim listom radne organizacije,
- okružnicama, raspisima i sl.

Koji će se od navedenih oblika upotrijebiti, zavisi od više elemenata, kao što je veličina radne organizacije, lokacija njezinih dijelova, vrsta obavijesti itd.

U većim radnim organizacijama obično postoje interni listovi putem kojih se članovi radne zajednice obavještavaju o svim događajima u radnoj organizaciji, uključivši primanja na rad i prestanak rada pojedinih radnika, a i obiteljske vijesti.

Razglasna stanica, također u većim radnim organizacijama, služi za dnevno obavještavanje o sastancima organa upravljanja, zborova radnih ljudi, o izvršavanju planova i za obavještavanje o drugim povremenim zbivanjima u radnoj organizaciji.

Zborovi radnika su redovit oblik obavještavanja radnika u svakoj radnoj organizaciji. Na zboru radnika radnici se prvenstveno obavještavaju o onim događajima u radnoj organizaciji o kojima bi se moglo i raspravljati, a to je i jedini oblik gdje raspravljanje dolazi do punog izražaja. Na zborovima radnika izvještaj podnosi određena osoba koja je s predmetom o kojem se daje obavještenje upoznata i koja može dati potrebne odgovore. Ako se odgovor ne može odmah dati kada to zbor zahtijeva, treba na zbor pozvati osobu koja će moći dati odgovor, a ako to nije moguće, odgovor se mora dati na idućem zboru. Primjedbe, prijedloge i preporuke donesene na zboru dužni su organi upravljanja uzeti u razmatranje i na slijedećem sastanku treba da daju obavještenje koje su prijedloge i preporuke usvojili a koje nisu i zašto nisu. Na postavljene primjedbe također treba dati odgovor.

Na oglasnim pločama objavljuju se zaključci organa upravljanja, zaključci zborova radnika, oglas o upražnjenom odnosno slobodnom radnom mjestu koje je prijavljeno nadležnom zavodu za zapošljavanje radnika, odnosno za koje je raspisan natječaj (uz navod u kojem je listu raspisan natječaj). Nadalje se na oglasne ploče stavljaju i pozivi na pojedine sastanke; na tim pozivima, ako će se raspravljati o pravu pojedinog radnika (prestanak rada, raspored i dr.), mora biti naznačeno njegovo ime i prezime te o kakvom se slučaju radi. Ako je općim aktom utvrđeno, na oglasnoj se ploči objavljuju i mjere za povredu radne dužnosti.

Okružnice i raspisi dolaze do izražaja u onim radnim organizacijama u kojima se dijelovi organizacije ne nalaze na jednom mjestu, a radna organizacija ne izdaje svoj interni list.

Brigu o obavještavanju članova radne zajednice u pravilu vodi sekretar organa upravljanja, a ako ga nema, onda sekretar radne organizacije odnosno osoba zadužena za obavještavanje.

IZBOR I OPOZIV ČLANOVA ORGANA UPRAVLJANJA

Biračko pravo

Pravo da biraju i da budu izabrani u organe upravljanja, koje bira radna zajednica radne organizacije kao cjeline, imaju svi članovi radne zajednice.

Pravo da biraju ili da budu izabrani u organe upravljanja određene radne jedinice, koje bira radna zajednica radne jedinice, imaju svi članovi odnosne radne jedinice.

Članovima radne zajednice radne organizacije smatraju se radni ljudi koji su s punim ili skraćenim radnim vremenom u radnom odnosu u radnoj organizaciji na određeno ili neodređeno vrijeme, a kojima je to jedino zanimanje.

Članovima radne zajednice smatraju se i oni radni ljudi koji su istovremeno u stalnom radnom odnosu u drugoj radnoj organizaciji ako su, prije dana određenog za održavanje izbora, u njoj zaposleni najmanje jednu godinu ili im po ugovoru radni odnos traje najmanje jednu godinu.

Biračko pravo imaju i osobe koje se u radnoj organizaciji školovanjem ili praktičnim radom osposobljavaju za određena zanimanja (učenici u privredi i sl); radni ljudi koji rade svojim sredstvima rada i trajno privredno surađuju s radnom organizacijom (kooperanti) pod uvjetima utvrđenim zakonom, statutom ili ugovorom s radnom organizacijom; radni ljudi koji se bave samostalnom profesionalnom, kulturnom ili drugom (samostalnom) djelatnošću ako za potrebe radne organizacije obavljaju određene ugovorene poslove i sudjeluju u ostvarivanju plana i programa radne organizacije i učestvuju u raspodjeli dohotka. Biračko pravo imaju i strani državljani koji su u trajnom radnom odnosu u radnoj organizaciji s punim radnim vremenom najmanje jednu godinu prije održavanja izbora, a za to vrijeme imaju prebivalište u Jugoslaviji. U zadrugama, pored članova radne zajednice zadruge, biračko pravo imaju i svi članovi zadruge (zadrugari) pod uvjetom da imaju opće biračko pravo.

Svi radni ljudi koji imaju biračko pravo unose se u birački spisak što ga sastavlja posebna komisija koja se sastoji od predsjednika i dva člana koje bira radnički savjet radne organizacije iz reda članova radne zajednice u roku od tri dana od dana raspisivanja izbora.

Svaki član radne zajednice koji ima biračko pravo ima pravo prigovora aka nije upisan ili nije pravilno upisan u birački spisak on ili koji drugi član radne zajednice. O pri-

govoru rješava komisija za sastavljanje biračkog spiska. Protiv rješenja komisije može se u roku od 24 sata podnijeti žalba općinskom sudu čija je odluka konačna.

Način glasanja

Izbor i opoziv članova organa upravljanja vrši se na osnovi jednakog i neposrednog izbornog prava tajnim glasanjem.

Glasanje na izborima i glasanje o opozivu vrši se glasničkim listićima.

Osoba upisana u birački spisak ne može biti lišena prava da glasa ni spriječena u vršenju tog prava.

Zajamčena je tajnost glasanja.

Nitko ne može biti pozvan na odgovornost niti se od njega smije zahtijevati da se izjasni za koga je glasao ili zašto nije glasao ili kako je glasao.

Raspisivanje izbora ili glasanja o opozivu

Radnički savjet svojom odlukom raspisuje izbor članova radničkog savjeta i članova savjeta radnih jedinica, kao i glasanje o opozivu tih članova.

Odlukom o raspisivanju izbora ili glasanja o opozivu određuje se dan izbora ili glasanja kao i broj članova savjeta koji se bira odnosno opoziva, o čemu je radnički savjet dužan obavijestiti nadležni organ uprave općinske skupštine, u roku od tri dana od dana raspisivanja izbora.

Izbori i glasanje o opozivu moraju se raspisati na 30 dana prije dana određenog za održavanje izbora ili glasanja o opozivu. U protivnom će predsjednik općinske skupštine raspisati izbore i odrediti dan izbora ili glasanja o opozivu.

Izbori organa upravljanja u radnim organizacijama održavaju se početkom godine, u pravilu, poslije donošenja završnog računa, u rokovima određenim republičkim propisima.

Unovo osnovanim radnim organizacijama prve izbore raspisuje općinska skupština, na čijem se području nalazi sjedište radne organizacije, koja određuje dan održavanja izbora i broj članova radničkog savjeta, te imenuje članove izborne komisije i komisije za sastavljanje biračkog spiska.

Organi za provođenje izbora

Organi za provođenje izbora radničkog savjeta i savjeta radnih jedinica jesu izborna komisija i birački odbori.

Ako se izbor članova radničkog savjeta radne organizacije vrši po izbornim jedinicama, može se osnovati posebna izborna

komisija za izbornu jedinicu koja je udaljena od sjedišta radne organizacije. Isto se tako može osnovati posebna izborna komisija za izbor članova savjeta radne jedinice koja je udaljena od sjedišta radne organizacije.

Izborna komisija

Izborna komisija sastoji se od predsjednika i dva člana:

- predsjednika i članove imenuje radnički savjet iz reda članova radne zajednice
- predsjednika i članove izborne komisije radne jedinice imenuje savjet radne jedinice iz reda članova radne zajednice odnosno jedinice
- predsjednik i članovi izborne komisije moraju biti imenovani u roku od 3 dana od dana raspisivanja izbora.

Izborna komisija brine se o zakonitosti provođenja izbora, potvrđuje birački spisak, imenuje biračke odbore, prima i potvrđuje kandidatske liste, određuje biračka mjesta, utvrđuje i proglašava rezultat izbora i obavlja druge poslove određene zakonom.

Birački odbori

Zadatak je biračkih odbora da:

- neposredno rukovode glasanjem o izboru i o opozivu članova radničkog savjeta radne organizacije,
- osiguravaju pravilnost i tajnost glasanja.

Izbor pojedinih organa upravljanja

Izbor radničkog savjeta

Članovi radničkog savjeta radne organizacije odnosno savjeta radne jedinice biraju se na vrijeme od dvije godine. Svake se godine bira polovica od ukupnog broja članova radničkog savjeta odnosno savjeta radne jedinice.

Nitko ne može dvaput uzastopno biti biran za člana radničkog savjeta odnosno savjeta radne jedinice.

Radnički savjet bira se za radnu organizaciju kao cjelinu ili po izbornim jedinicama. Ako se izbor vrši po izbornim jedinicama, odlukom radničkog savjeta određuju se izborne jedinice i koje poslovne jedinice poduzeća čine pojedine izborne jedinice te broj članova radničkog savjeta koji biraju pojedine izborne jedinice proporcionalno prema broju članova radne zajednice jedinica koje čine izbornu jedinicu.

Kandidiranje

Za člana radničkog savjeta radne organizacije može biti kandidirana svaka osoba koja ima biračko pravo u toj organizaciji i koja je unesena u birački spisak. Direktor radne organizacije ne može biti kandidiran za člana radničkog savjeta.

Kandidiranje za izbor članova radničkog savjeta vrši se putem kandidatskih lista.

Kandidatsku listu mogu podnijeti: zborovi radnih ljudi i određeni broj birača.

Kandidatska lista koju podnose zborovi radnih ljudi mora sadržavati najmanje onoliko kandidata koliko se članova radničkog savjeta bira. Kandidatska lista koju podnosi određen broj birača može sadržavati i manji broj kandidata od broja članova savjeta koji se bira.

Kandidatsku listu može podnijeti zbor svih radnih ljudi radne organizacije ili zborovi radnih ljudi koji se održavaju za pojedine ili više jedinica.

Radnički savjet svojom odlukom utvrđuje za koje se jedinice održavaju zborovi radnih ljudi radi predlaganja kandidatske liste.

Svi zborovi radnih ljudi koji se drže za pojedine jedinice podnose jednu kandidatsku listu koju čine kandidati predloženi od svakog zbora radnih ljudi.

Zborove radnih ljudi saziva i njima rukovodi, do izbora predsjedništva zbora, predsjednik radničkog savjeta ili član radničkog savjeta koga on odredi. Zbor se može održati ako mu prisustvuje najmanje jedna trećina ukupnog broja birača za koje se saziva zbor. Svaki birač ima pravo predlagati na zboru po jednog kandidata. Za kandidata zbora smatra se predloženim onaj za koga se izjasnila većina birača prisutnih na zboru.

Kandidatsku listu koju podnosi određeni broj birača može podnijeti najmanje jedna desetina ukupnog broja birača ali ne manje od 5 birača, a u radnim organizacijama koje imaju više od 500 birača, kandidatsku listu može podnijeti najmanje 50 birača.

Kandidatska lista podnosi se na potvrdu izbornoj komisiji najkasnije u roku od 8 dana prije održavanja izbora. Rješenje o potvrdi ili odbijanju kandidatske liste mora izborna komisija donijeti u roku od 48 sati od prijema liste.

Potvrđene kandidatske liste dužna je izborna komisija objaviti najkasnije 5 dana prije održavanja izbora.

Glasanje i utvrđivanje rezultata

Glasanje se vrši na biračkim mjestima glasačkim listićima.

Glasački listić sadrži imena svih kandidata, odvojeno po kandidatskim listama.

Prilikom glasanja birač zaokružuje imena kandidata za koje glasa, bez obzira na kojoj se listi nalaze.

Na biračkom mjestu vodi birački odbor zapisnik o svom radu.

Rezultat izbora utvrđuje izborna komisija na osnovi rezultata glasanja na svim biračkim mjestima.

Za članove radničkog savjeta izabrani su kandidati koji su dobili najveći broj glasova, bez obzira na kojoj se kandidatskoj listi nalaze.

Prilikom utvrđivanja rezultata glasanja neće se uzimati u obzir imena osoba koje nisu navedene na glasačkom listiću.

Ako je birač glasao za veći broj kandidata, uzet će se u obzir samo glasovi dani za onoliki broj kandidata koliko se članova radničkog savjeta bira.

Ako je na izborima glasalo manje od polovine ukupnog broja birača, ponovit će se izborni postupak.

Nakon utvrđivanja rezultata izbora, izborna komisija podnosi radničkom savjetu izvještaj o rezultatu izbora.

Radnički savjet verificira mandate izabranih članova na prvoj sjednici održanoj poslije izbora.

Dopunski izbori

U slučaju pripajanja jedne radne organizacije drugoj, odlukom o pripajanju određuje se da li će se provesti izbor novog radničkog savjeta ili samo dopunski izbor određenog broja članova radničkog savjeta iz reda članova radnih zajednica pripojenih radnih organizacija.

Ako se ukupan broj članova radničkog savjeta smanjio za jednu trećinu ili više, radnički savjet raspisuje dopunske izbore za sva upražnjena mjesta u radničkom savjetu i određuje dan izbora.

Dopunski izbori mogu se raspisivati i za pojedine izborne jedinice ako se broj članova radničkog savjeta koje bira ta jedinica smanjio za jednu polovinu ili više.

Mandat članova radničkog savjeta koji se biraju na dopunskim izborima traje onoliko vremena na koliko je biran onaj član radničkog savjeta na čije je mjesto izabran novi.

Ako se broj članova radne zajednice povećao preko broja predviđenog statutom radne organizacije ili uslijed angažiranja sezonskih radnika, na dopunskim izborima izabrat će se određeni broj novih članova radničkog savjeta u skladu s odredbama statuta. Odluku o provođenju dopunskih izbora donosi radnički savjet.

Izbor upravnog odbora

Članove upravnog odbora i određen broj njihovih zamjenika bira radnički savjet iz reda birača u radnoj organizaciji.

Predsjednik radničkog savjeta ne može biti biran za člana upravnog odbora.

Direktor je član upravnog odbora po svom položaju.

Izbor članova upravnog odbora provodi predsjednik radničkog savjeta i dva člana koje na prijedlog predsjednika bira radnički savjet iz reda svojih članova.

Svaki član radničkog savjeta ima pravo predlagati kandidate za članove upravnog odbora i njihove zamjenike. Nakon završenog kandidiranja sastavlja se lista kandidata abecednim redom.

Izbor se vrši glasanjem glasačkim listićima na kojima se nalaze imena svih kandidata za članove upravnog odbora i njihovih zamjenika.

Ako su dva ili više kandidata u okviru ukupnog broja članova upravnog odbora koji se bira dobili jednaki najmanji broj glasova, izbor se za te kandidate ponavlja.

Opoziv organa upravljanja

Opoziv člana radničkog savjeta

Prijedlog za pokretanje postupka za opoziv članova radničkog savjeta može podnijeti zbor radnih ljudi radne organizacije odnosno jedinice radne organizacije ili zbor radnih ljudi koji čine izbornu jedinicu.

Prijedlog za pokretanje postupka za opoziv prihvaćen je ako se za prijedlog izjasni većina radnih ljudi na zboru odnosno većina radnih ljudi na jednom ili više zborova koji obuhvaćaju najmanje jednu petinu ukupnog broja birača u radnoj organizaciji odnosno jedinicama koje čine izbornu jedinicu.

Prijedlog za sazivanje zbora radnih ljudi radi pokretanja postupka za opoziv članova radničkog savjeta može podnijeti najmanje jedna desetina ukupnog broja birača u radnoj organizaciji odnosno u jedinicama koje čine izbornu jedinicu, ali ne manje od 10 birača. Prijedlog za sazivanje zbora podnosi se predsjedniku radničkog savjeta.

Prijedlog za pokretanje postupka za opoziv člana radničkog savjeta radne organizacije može podnijeti najmanje jedna petina ukupnog broja birača u radnoj organizaciji odnosno izborne jedinice, a najmanje 10 birača. Ako radna organizacija odnosno izborna jedinica ima više od 500 birača, prijedlog može podnijeti najmanje 100 birača. Prijedlog za opoziv se podnosi radničkom savjetu.

Radnički savjet je dužan, u roku od 15 dana od donošenja rješenja kojim se utvrđuje da su ispunjeni uvjeti za podnošenje prijedloga, raspisati glasanje o opozivu i odrediti dan glasanja u roku koji ne može biti kraći od jednog, a ni dulji od dva mjeseca. Ako radnički savjet pravovremeno ne raspiše glasanje, dan glasanja odredit će predsjednik općinske skupštine na čijem se području nalazi sjedište radne organizacije.

Glasanje o opozivu vrši se glasačkim listićima na kojima se ispod imena člana radničkog savjeta, o čijem se opozivu glasa, ispisuju jedne ispod drugih riječi: »za opoziv« i »protiv opoziva«. Glasač zaokružuje riječi koje želi.

Član radničkog savjeta je opozvan ako se za opoziv izjasnila većina svih birača u radnoj organizaciji odnosno u izornoj jedinici za koju je bio izabran.

Članu upravnog odbora koji je opozvan kao član radničkog savjeta prestaje mandat člana upravnog odbora.

Komisija za provođenje glasanja o opozivu podnosi radničkom savjetu izvještaj o rezultatu glasanja. Članu radničkog savjeta prestaje funkcija na osnovi opoziva kad radnički savjet utvrdi da mu je mandat prestao na osnovi opoziva.

Opoziv člana upravnog odbora

Prijedlog za opoziv člana upravnog odbora može podnijeti najmanje jedna trećina članova radničkog savjeta.

Član upravnog odbora smatra se opozvan ako je za opoziv glasalo najmanje dvije trećine ukupnog broja članova radničkog savjeta.

Zaštita izbornog prava

Prigovor

Izornoj komisiji ili komisiji za provođenje glasanja o opozivu može se podnijeti prigovor:

- zbog nepravilnosti u radu zborova radnih ljudi na kojima je izvršeno kandidiranje za izbor članova radni-

čkog savjeta ili na kojima je pretresan prijedlog za pokretanje postupka za opoziv članova radničkog savjeta — zbog nepravilnosti u radu biračkog odbora

Prigovor mogu podnijeti svaki kandidat, svaki birač ili sindikalna organizacija u roku od 3 dana od održanog zbora ili od dana održanih izbora odnosno od dana glasanja o opozivu.

Izborna komisija poništiti će rad zbora i odrediti sazivanje novog zbora ako ustanovi da su u radu zbora počinjene nepravilnosti koje su bitno utjecale na utvrđivanje kandidatske liste.

Ako izborna komisija ili komisija za glasanje o opozivu ustanovi nepravilnosti u radu biračkog odbora koje su bile od utjecaja na izbor ili opoziv, poništiti će izbor odnosno glasanje o opozivu i raspisat će nove izbore ili glasanje o opozivu u roku od 15 dana od dana poništenja izbora ili glasanja.

Glasanje na novim izborima vrši se po postojećim kandidatskim listama.

Žalba

Protiv rješenja izborne komisije ili komisije za glasanje o opozivu može se podnijeti žalba općinskom sudu na čijem je području sjedište radne organizacije odnosno radne jedinice. Žalba se podnosi u roku od 48 sati od prijema rješenja.

Protiv akta radničkog savjeta kojim se verificira mandat ili odbija verifikacija mandata člana radničkog savjeta svaki birač odnosno kandidat može podnijeti žalbu općinskom sudu u roku od 8 dana od donošenja akta.

Žalba se može podnijeti i protiv akta o utvrđenju prestanka mandata člana radničkog savjeta na osnovi opoziva ili akta o utvrđenju da nije prestao mandat na osnovu opoziva. Žalba se podnosi općinskom sudu u roku od 8 dana od dana donošenja akta radničkog savjeta.

Imenovanje i razrješavanje direktora radne organizacije

Imenovanje direktora

Direktora radne organizacije imenuje, na osnovi javnog natječaja, radnički savjet na prijedlog natječajne komisije.

Direktor se imenuje na vrijeme od četiri godine i ista osoba može biti po istom postupku ponovno imenovana za direktora.

Za direktora poduzeća ne može biti imenovana osoba: osuđena zbog krivičnog djela protiv naroda i države (glava X Kriv. zakonika); protiv narodne privrede, osim za djela

iz čl. 218a, 220. i 243. do 248. (glava XIX Kriv. zakonika); protiv društvene i privatne imovine, osim za djela iz čl. 254a, 256, 257. i 264. (glava XX Kriv. zakonika); protiv službene dužnosti (glava XXIV Kriv. zakonika); protiv prava samoupravljanja (član 160a Kriv. zakonika, čl. 55. st. 2. OZP).

Zabrana imenovanja za direktora traje pet godina nakon izdržane, oprostene ili zastarjele kazne, a ako je osoba osuđena na novčanu kaznu, zabrana traje jednu godinu od dana pravomoćnosti presude. Ova se zabrana ne odnosi na uvjetno osuđene osobe (čl. 55. st. 3. i 4. OZP).

Za direktora ne može biti imenovana ni osoba kojoj je sudskom odlukom izrečena zabrana vršenja dužnosti direktora, dok ta zabrana traje, odnosno kojoj je izrečena mjera koja ima kao pravnu posljedicu nemogućnost vršenja funkcije direktora (čl. 55. st. 5. OZP).

Za direktora može biti imenovana samo osoba koja ispunjava uvjete propisane zakonom i statutom radne organizacije.

Natječaj za imenovanje direktora mora se raspisati najkasnije tri mjeseca prije isteka vremena na koje se direktor imenuje.

Natječaj za imenovanje direktora raspisuje i provodi natječajna komisija koja se osniva u radnoj organizaciji.

Natječajna komisija ima šest članova od kojih polovinu imenuje radnički savjet, a drugu polovinu skupština općine na čijem se području nalazi sjedište radne organizacije. Republička skupština može odrediti da pored članova koje imenuje radnički savjet, za određene vrste privrednih organizacija, jednog člana imenuje općinska, a dva člana kotarska skupština ili republičko izvršno vijeće.

Ako privredna organizacija u svom sastavu ima proizvodne jedinice na području jedne ili više općina izvan svoga sjedišta, tada se članovi, koje imenuje općinska skupština, imenuju na slijedeći način:

- ako privredna organizacija ima u svom sastavu samo jednu veliku jedinicu izvan svoga sjedišta, dva člana imenuje općinska skupština na čijem je području sjedište poduzeća, a jednog člana općinska skupština na čijem je području sjedište odnosno proizvodne jedinice (čl. 79. st. 1. OZIRS);
- ako privredna organizacija ima u svom sastavu dvije veće proizvodne jedinice izvan svog sjedišta, tada će jednog člana komisije imenovati općinska skupština na čijem je području sjedište poduzeća, a ostala dva člana imenovati će općinske skupštine na čijim su područjima sjedišta proizvodnih jedinica, svaka po jednog člana (čl. 79. st. 2. OZIRS);

— ako privredna organizacija ima u svom sastavu više velikih proizvodnih jedinica sa sjedištima na području više općina, a izvan sjedišta privredne organizacije, članove natječajne komisije imenuju: dva člana skupština općine na čijem je području sjedište privredne organizacije, a po jednog člana republička izvršna vijeća na čijim su područjima sjedišta tih proizvodnih jedinica. U ovu natječajnu komisiju imenuje radnički savjet onoliki broj članova koliko ih ukupno imenuju općinske skupštine i republička izvršna vijeća (čl. 79. st. 3. OZIRS).

U ustanovi, koju je osnovao ili prema kojoj prava osnivača vrši određeni organ društveno-političke zajednice, tri člana natječajne komisije imenuje radnički savjet odnosno odgovarajući organ upravljanja ustanove, jednog člana skupština općine na čijem je području sjedište ustanove, a dva člana osnivač (skupština kotara, republičko izvršno vijeće ili Savezno izvršno vijeće, (čl. 80. st. 1. OZIRS).

U ustanovi prema kojoj prava osnivača pripadaju radnoj ili drugoj organizaciji, pored tri člana komisije koje imenuje radnički savjet odnosno organ upravljanja ustanove, dva člana imenuje općinska skupština na čijem je području sjedište ustanove, a jednog člana imenuje osnivač (čl. 80. st. 2. OZIRS).

Svi učesnici u natječaju za direktora dužni su svojoj prijavi priložiti dokaze da ispunjavaju propisane uvjete, a po potrebi i o svom radu u drugim organizacijama i organima (čl. 81. OZIRS).

Nakon završenog natječaja, natječajna komisija predlaže radničkom savjetu odnosno drugom organu upravljanja jednog kandidata koji ispunjava propisane uvjete i za koga smatra da najviše od svih natjecatelja odgovara za položaj direktora. Iznimno komisija može predložiti i dva, a najviše tri kandidata, ako svi podjednako ispunjavaju propisane uvjete i najviše odgovaraju za položaj direktora (čl. 82. OZIRS).

Natječajna je komisija dužna svoj prijedlog pismeno obraditi i za svakog kandidata iznijeti razloge zbog kojih ga predlaže, odnosno zašto ga nije predložila kao kandidata za imenovanje za direktora (čl. 83. st. 1. OZIRS).

Prije podnošenja prijedloga radničkom savjetu, komisija je dužna upoznati sve učesnike u natječaju o svome prijedlogu i razlozima. Svaki učesnik ima pravo u roku od osam dana od dana kad je upoznat s prijedlogom komisije dati komisiji svoje primjedbe na prijedlog. Sve primljene primjedbe komisija dostavlja na razmatranje radničkom savjetu zajedno s prijedlogom na koji se primjedbe odnose (čl. 83. st. 2. OZIRS).

Natječajna komisija utvrđuje kandidate za direktora većinom glasova.

Ako se komisija, zbog podjele glasova, ne složi u pogledu osobe kandidata, sastav komisije se proširuje na način određen u čl. 86. st. 3. OZIRS; i to tako da privredne organizacije imenuju u natječajnu komisiju za imenovanje direktora još po jednog člana: kotarska skupština, odnosno republičko izvršno vijeće i kotarska privredna komora; a u natječajnu komisiju za imenovanje direktora ustanove još jednog člana imenuje kotarska skupština, republičko izvršno vijeće odnosno Savezno izvršno vijeće, prema tome tko od njih vrši prava osnivača ustanove. Za isti toliki broj povećava se i broj članova komisije koje imenuje radnički savjet odnosno drugi organ upravljanja. Komisija u proširenom sastavu predlaže kandidate iz reda osoba koje su sudjelovale u natječaju (čl. 84. i čl. 86. st. 3. OZIRS).

Odluka radničkog savjeta o imenovanju direktora pravovaljana je ako je za nju glasalo više od polovine ukupnog broja svih članova radničkog savjeta odnosno drugog organa upravljanja (čl. 85. OZIRS).

Ako radnički savjet ne prihvati prijedlog natječajne komisije, raspisuje se novi natječaj (čl. 86. st. 1. OZIRS).

Ako radnički savjet ni nakon ponovnog natječaja ne prihvati prijedlog natječajne komisije, imenuje se nova natječajna komisija (čl. 86. st. 2. OZIRS), a ako radnički savjet ne prihvati prijedlog nove natječajne komisije, ova se komisija proširuje za određeni broj članova (čl. 86. st. 3. OZIRS).

Natječajna je komisija dužna da svakog natjecatelja (učesnika u natječaju) obavijesti o rezultatu natječaja. Svaki natjecatelj ili osoba čiji je pravni interes povrijeđen može protiv odluke radničkog savjeta, odnosno drugog organa upravljanja, o imenovanju direktora izjaviti žalbu ako smatra da natječaj nije proveden po propisanom postupku ili da osoba koja je imenovana za direktora ne ispunjava za to propisane uvjete. Žalba se podnosi općinskoj skupštini na čijem je području sjedište radne organizacije u roku od 8 dana od primitka obavijesti o rezultatu natječaja (čl. 87. st. 2. i 3. OZIRS).

Ako organ koji rješava o žalbi ustanovi da natječaj nije proveden po propisanom postupku, poništiti će natječaj i odluku o imenovanju direktora, a ako utvrdi da imenovana osoba ne ispunjava propisane uvjete, poništiti će samo odluku o imenovanju (čl. 87. st. 4. OZIRS).

Imenovanje direktora poduzeća u osnivanju

Propisi o imenovanju direktora sadržani u odredbama Osnovnog zakona o izboru radničkih savjeta i drugih organa upravljanja u radnim organizacijama (Sl. list SFRJ br. 15/64 i br. 5/65) ne primjenjuju se pri imenovanju privremenog direktora u postupku osnivanja radne organizacije (čl. 88. OZIRS).

Prema odredbi čl. 130. st. 1. tač. 5. Osnovnog zakona o poduzećima (Sl. list SFRJ br. 17/65 i 20/65) u aktu o osnivanju poduzeća mora biti navedena osoba koja će, do imenovanja direktora na osnovu javnog natječaja, obavljati poslove potrebne za osnivanje i početak rada poduzeća (direktor poduzeća u osnivanju).

Osnivač može i posebnim aktom imenovati direktora poduzeća u osnivanju i odrediti rok u kojem se ima izvršiti konstituiranje (čl. 130. st. 2. OZP).

Imenovanje direktora u poduzećima od posebnog društvenog interesa

Za poduzeća koja obavljaju privredne djelatnosti ili poslove od posebnog društvenog interesa može se zakonom predvidjeti da se imenovanje i razrješenje od dužnosti direktora vrši uz suglasnost nadležnog organa društveno-političke zajednice, kao i drukčiji sastav natječajne komisije i komisije za ocjenjivanje zahtjeva za razrješenje od dužnosti direktora (čl. 63. st. 1. tač. 4. OZP).

Drukčiji način imenovanja direktora u poduzećima i drugim privrednim organizacijama koje obavljaju djelatnost ili poslove od posebnog društvenog interesa predviđen je:

- u novinskim poduzećima, u kojima direktora poduzeća imenuje osnivač po prethodno pribavljenom mišljenju radničkog savjeta (čl. 17. Osnovnog zakona o novinskim poduzećima i ustanovama, Sl. list FNRJ br. 29/56 i Sl. list SFRJ br. 15/65)
- u bankama, u kojima direktora banke imenuje skupština banke na osnovi provedenog javnog natječaja na prijedlog natječajne komisije, osim direktora banke, koja se osniva saveznom odnosno republičkim zakonom, koga imenuje savezna odnosno republička skupština bez sudjelovanja natječajne komisije (čl. 68. st. 1. u vezi s čl. 55. st. 2. Zakona o bankama i kreditnim poslovima — Sl. list SFRJ br. 12/65 i br. 29/65)

- direktora željezničkog transportnog poduzeća imenuje i razrješava republičko izvršno vijeće na prijedlog radničkog savjeta poduzeća (čl. 28. Zakona o organizacijama Jugoslavenskih željeznica, Sl. list SFRJ br. 15/63, 17/64 i 16/65)
- direktora poduzeća koje proizvodi za određene vojne potrebe postavlja i razrješava dužnosti nadležni državni organ. Za postavljanje određene osobe za direktora poduzeća potrebno je pribaviti mišljenje radničkog savjeta (čl. 8. Zakona o poduzećima koja proizvode za određene vojne potrebe, Sl. list SFRJ br. 12/65).

Imenovanje vršioca dužnosti direktora

Ako na upražnjeno mjesto direktora nije mogao biti imenovan nov direktor, radnički savjet na upražnjeno mjesto imenuje, bez natječaja, vršioca dužnosti direktora po pribavljenom mišljenju komisije općinske skupštine za izbor i imenovanje (čl. 89. st. 1. OZIRS).

Vršilac dužnosti direktora može ostati na toj dužnosti najdulje šest mjeseci. Ako se u tom roku ne imenuje direktor po propisanom postupku, radnički savjet može, u suglasnosti s općinskom skupštinom, ponovno imenovati, bez natječaja, vršioca dužnosti direktora, ali najviše još za šest mjeseci (čl. 89. st. 2. OZIRS).

Razrješenje direktora

Direktor može biti razriješen dužnosti i prije vremena na koje je imenovan, ali samo pod uvjetima i po postupku koji su propisani zakonom (čl. 90. OZIRS).

Direktor privredne organizacije može biti razriješen samo pod uvjetima predviđenim saveznom zakonom, a direktor ustanove samo pod uvjetima propisanim zakonom (čl. 92. OZIRS). U čl. 57. OZP navedeni su razlozi zbog kojih direktor poduzeća može biti razriješen dužnosti i prije isteka mandata:

- ako svojim radom teže povrijedi ili više puta povrijedi propise koji se odnose na rad poduzeća ili njegovu odgovornost, statut ili druge opće akte poduzeća, ili neosnovano odbija da izvršava odluke organa upravljanja ili postupa očigledno protivno tim odlukama
- ako svojim nesavjesnim ili nepravilnim radom nanese poduzeću ili društvenoj zajednici štetu u većem opsegu ili je uslijed njegovog nesavjesnog ili nepravilnog rada mogla nastupiti takva šteta;

Imenovanje direktora poduzeća u osnivanju

Propisi o imenovanju direktora sadržani u odredbama Osnovnog zakona o izboru radničkih savjeta i drugih organa upravljanja u radnim organizacijama (Sl. list SFRJ br. 15/64 i br. 5/65) ne primjenjuju se pri imenovanju privremenog direktora u postupku osnivanja radne organizacije (čl. 88. OZIRS).

Prema odredbi čl. 130. st. 1. tač. 5. Osnovnog zakona o poduzećima (Sl. list SFRJ br. 17/65 i 20/65) u aktu o osnivanju poduzeća mora biti navedena osoba koja će, do imenovanja direktora na osnovu javnog natječaja, obavljati poslove potrebne za osnivanje i početak rada poduzeća (direktor poduzeća u osnivanju).

Osnivač može i posebnim aktom imenovati direktora poduzeća u osnivanju i odrediti rok u kojem se ima izvršiti konstituiranje (čl. 130. st. 2. OZP).

Imenovanje direktora u poduzećima od posebnog društvenog interesa

Za poduzeća koja obavljaju privredne djelatnosti ili poslove od posebnog društvenog interesa može se zakonom predvidjeti da se imenovanje i razrješenje od dužnosti direktora vrši uz suglasnost nadležnog organa društveno-političke zajednice, kao i drukčiji sastav natječajne komisije i komisije za ocjenjivanje zahtjeva za razrješenje od dužnosti direktora (čl. 63. st. 1. tač. 4. OZP).

Drukčiji način imenovanja direktora u poduzećima i drugim privrednim organizacijama koje obavljaju djelatnost ili poslove od posebnog društvenog interesa predviđen je:

- u novinskim poduzećima, u kojima direktora poduzeća imenuje osnivač po prethodno pribavljenom mišljenju radničkog savjeta (čl. 17. Osnovnog zakona o novinskim poduzećima i ustanovama, Sl. list FNRJ br. 29/56 i Sl. list SFRJ br. 15/65)
- u bankama, u kojima direktora banke imenuje skupština banke na osnovi provedenog javnog natječaja na prijedlog natječajne komisije, osim direktora banke, koja se osniva saveznom odnosno republičkim zakonom, koga imenuje savezna odnosno republička skupština bez sudjelovanja natječajne komisije (čl. 68. st. 1. u vezi s čl. 55. st. 2. Zakona o bankama i kreditnim poslovima — Sl. list SFRJ br. 12/65 i br. 29/65)

- direktora željezničkog transportnog poduzeća imenuje i razrješava republičko izvršno vijeće na prijedlog radničkog savjeta poduzeća (čl. 28. Zakona o organizacijama Jugoslavenskih željeznica, Sl. list SFRJ br. 15/63, 17/64 i 16/65)
- direktora poduzeća koje proizvodi za određene vojne potrebe postavlja i razrješava dužnosti nadležni državni organ. Za postavljanje određene osobe za direktora poduzeća potrebno je pribaviti mišljenje radničkog savjeta (čl. 8. Zakona o poduzećima koja proizvode za određene vojne potrebe, Sl. list SFRJ br. 12/65).

Imenovanje vršioca dužnosti direktora

Ako na upražnjeno mjesto direktora nije mogao biti imenovan nov direktor, radnički savjet na upražnjeno mjesto imenuje, bez natječaja, vršioca dužnosti direktora po pribavljenom mišljenju komisije općinske skupštine za izbor i imenovanje (čl. 89. st. 1. OZIRS).

Vršilac dužnosti direktora može ostati na toj dužnosti najdulje šest mjeseci. Ako se u tom roku ne imenuje direktor po propisanom postupku, radnički savjet može, u suglasnosti s općinskom skupštinom, ponovno imenovati, bez natječaja, vršioca dužnosti direktora, ali najviše još za šest mjeseci (čl. 89. st. 2. OZIRS).

Razrješenje direktora

Direktor može biti razriješen dužnosti i prije vremena na koje je imenovan, ali samo pod uvjetima i po postupku koji su propisani zakonom (čl. 90. OZIRS).

Direktor privredne organizacije može biti razriješen samo pod uvjetima predviđenim saveznom zakonom, a direktor ustanove samo pod uvjetima propisanim zakonom (čl. 92. OZIRS). U čl. 57. OZP navedeni su razlozi zbog kojih direktor poduzeća može biti razriješen dužnosti i prije isteka mandata:

- ako svojim radom teže povrijedi ili više puta povrijedi propise koji se odnose na rad poduzeća ili njegovu odgovornost, statut ili druge opće akte poduzeća, ili neosnovano odbija da izvršava odluke organa upravljanja ili postupuje očigledno protivno tim odlukama
- ako svojim nesavjesnim ili nepravilnim radom nanese poduzeću ili društvenoj zajednici štetu u većem opsegu ili je uslijed njegovog nesavjesnog ili nepravilnog rada mogla nastupiti takva šteta;

- ako uslijed nevršenja ili nemarnog vršenja dužnosti poduzeće nije moglo izvršavati svoje osnovne zadatke ili je izvršenje tih zadataka bilo znatno otežano
- u drugim slučajevima predviđenim zakonom.

O razrješenju odlučuje radnički savjet na prijedlog komisije za ocjenjivanje zahtjeva za razrješenje direktora. Ova se komisija osniva na isti način kao i natječajna komisija (čl. 91. st. 1. OZIRS).

U slučajevima određenim zakonom, direktor može biti razriješen i rješenjem nadležnog organa po prethodno pribavljenom mišljenju radničkog savjeta radne organizacije (čl. 91. st. 2. OZIRS).

Zahtjev za razrješenje direktora mogu radničkom savjetu podnijeti:

- najmanje jedna trećina svih birača radne organizacije
- najmanje jedna trećina članova radničkog savjeta
- savjet radne jedinice
- skupština društveno-političke zajednice ili skupštinsko tijelo koje ona ovlasti (čl. 93. OZIRS).

Komisija za ocjenjivanje zahtjeva za razrješenje direktora ispituje osnovanost zahtjeva i podnosi svoje mišljenje radničkom savjetu. Prije podnošenja mišljenja komisija je dužna omogućiti direktoru da se izjasni o navodima i osnovanosti zahtjeva (čl. 94).

Ako komisija za ocjenu zahtjeva za razrješenje direktora smatra da je zahtjev za razrješenje osnovan, radnički savjet može donijeti odluku o razrješenju direktora ili odbiti zahtjev za razrješenje (čl. 95. st. 1. OZIRS).

Ako komisija smatra da zahtjev za razrješenje nije osnovan, radnički je savjet dužan da svojom odlukom odbije zahtjev (čl. 95. st. 2. OZIRS).

Komisija je dužna obavijestiti podnosioca zahtjeva o odluci radničkog savjeta (čl. 95. st. 3).

Ako pri donošenju odluke o razrješenju direktora nije proveden propisani postupak, ili ako je radnički savjet donio odluku o razrješenju direktora i ako komisija smatra da zahtjev treba odbiti, direktor može u roku od 8 dana od dana dostavljanja odluke o razrješenju izjaviti žalbu općinskoj skupštini. Podnesena žalba sadržava izvršenje odluke radničkog savjeta o razrješenju direktora. Općinska skupština može povodom žalbe, odluku radničkog savjeta o razrješenju direktora ukinuti ili je potvrditi. Odluka općinske skupštine je konačna.

Prije donošenja svoje odluke o žalbi općinska skupština može zatražiti da se o razlozima za razrješenje direktora izjasni radna zajednica radne organizacije (čl. 96. st. 1. i 2. OZIRS).

Direktor koji je na osnovu odluke radničkog savjeta razriješen dužnosti može tužbom protiv radne organizacije tražiti da sud utvrdi da nije bio proveden zakonom propisani postupak za razrješenje, odnosno da ne postoje činjenice koje predstavljaju zakonski razlog za razrješenje direktora, i tražiti naknadu štete ako mu je ona tom odlukom o razrješenju prouzročena.

Tužba se podnosi općinskom sudu na čijem je području sjedište radne organizacije u roku od 60 dana od dana dostavljanja rješenja o razrješenju.

Ako je direktor protiv odluke radničkog savjeta podnio žalbu općinskoj skupštini, tužbu ne može podnijeti prije nego što je općinska skupština donijela svoju odluku o žalbi, a u roku od 60 dana od dana kad mu bude dostavljena odluka općinske skupštine (čl. 97. st. 1. OZIRS). Odluka suda nema utjecaja na izvršenje odluke radničkog savjeta o razrješenju direktora (čl. 97. st. 2. OZIRS).

Direktor se razrješava i na osnovi svog zahtjeva, a može biti razriješen i po svom pristanku. Ako se direktor razrješava na osnovi svog zahtjeva, radnički savjet može odlučiti da direktor ostane na dužnosti do imenovanja novog direktora, ali ne dulje od 6 mjeseci od dana podnošenja zahtjeva (čl. 98. OZIRS).

Direktor se razrješava po sili zakona ako je osuđen pravomoćnom sudskom presudom, a takva je osuda zakonska smetnja za imenovanje za direktora (čl. 99. st. 1. OZIRS i čl. 55. OZP).

Direktor se razrješava dužnosti po sili zakona i u drugim slučajevima koji su predviđeni zakonom (čl. 99. st. 2).

Radnički savjet donosi rješenje o razrješenju direktora u roku od 15 dana od dana nastupanja slučaja ili od dana dostavljanja presude. Protiv ovog rješenja direktor može izjaviti žalbu općinskoj skupštini (čl. 99. st. 3. i 4. OZIRS).

REDOSLIJED POSLOVA PRI IZBORU RADNIČKIH SAVJETA I DRUGIH ORGANA UPRAVLJANJA

Red. br.	Tko	Što	Kada
1.	Radnički savjet	Donosi odluku za raspisivanje izbora radničkog savjeta poduzeća i pogona i savjeta radnih jedinica (ako ih ima) i utvrđuje dan izbora. Ako se radnički savjet bira po izbornim jedinicama, onda radnički savjet određuje: izborne jedinice u radnoj organizaciji, koji dijelovi poduzeća čine izbornu jedinicu te broj članova radničkog savjeta što ih bira pojedina izborna jedinica.	Najmanje 30 dana prije održavanja samih izbora
2.	Radnički savjet	Obavještava nadležan općinski organ o danu određenom za održavanje izbora.	Tri dana od dana raspisivanja izbora (donošenja odluke)
3.	Radnički savjet	Imenuje predsjednika i članove (2 člana) komisije za izradu biračkog spiska.	Tri dana od dana raspisivanja izbora
4.	Radnički savjet	Imenuje predsjednika i članove (2 člana) izborne komisije.	Tri dana od dana raspisivanja izbora
5.	Savjet radne jedinice	Imenuje predsjednika i 2 člana izborne komisije (ako je radna jedinica udaljena od sjedišta radne organizacije).	Tri dana od dana raspisivanja izbora
6.	Radnički savjet	Određuje (odlukom) za koje se jedinice održavaju zborovi radnih ljudi radi predlaganja kandidatske liste.	Odluka se mora donijeti tako da se kandidatske liste mogu predati komisiji 8 dana prije izbora
7.	Komisija za izradu biračkih spiskova	Sastavlja birački spisak radnih ljudi u radnoj organizaciji.	U roku od 3 dana od dana imenovanja komisije za izradu biračkih spiskova

Red. br.	Tko	Što	Kada
8.	Svaki radni čovjek u radnoj organizaciji	Može podnijeti zahtjev za ispravak biračkog spiska.	Osam dana prije dana određenog za izbore
9.	Komisija za izradu biračkih spiskova	Donosi rješenje kojim se ne uvažava zahtjev za upis u birački spisak.	Dvadeset četiri sata nakon primitka zahtjeva
10.	Predlagač ispravka biračkog spiska	Može podnijeti žalbu općinskom sudu protiv negativnog rješenja komisije za izradu biračkih spiskova.	Dva dana nakon primitka rješenja
11.	Općinski sud	Donosi rješenje na žalbu predlagača protiv rješenja komisije za izradu biračkih spiskova.	Dvadeset četiri sata od primitka žalbe
12.	Predsjednik radničkog savjeta	Saziva zborove radnih ljudi u vezi s tač. 6. ovog preglada.	Odmah nakon donošenja odluke o sazivanju zborova
13.	Predsjednik radničkog savjeta ili osoba koju on odredi	Otvara zbor i rukovodi njime dok se ne izabere predsjednik zbora.	
14.	Zbor radnih ljudi	Podnosi kandidatsku listu izbornoj komisiji.	Najkasnije 8 dana prije dana određenog za izbore
15.	Određeni broj birača	Podnosi kandidatsku listu izbornoj komisiji.	Najkasnije 8 dana prije dana određenog za izbore
16.	Izborna komisija	Donosi rješenje o potvrđi, odnosno o odbijanju kandidatske liste.	Četrdeset osam sati od časa primitka kandidatske liste
17.	Izborna komisija	Poziva podnosiocima kandidatskih lista da uklone nedostatke na listi.	Četrdeset osam sati od časa primitka kandidatske liste

Red. br.	T k o	Š t o	K a d a
18.	Izborna komisija	Objavljuje potvrđene kandidatske liste.	Pet dana prije dana određenog za održavanje izbora
19.	Podnosioci kandidatske liste i svaki kandidat	Mogu podnijeti žalbu sudu protiv rješenja izborne komisije o odbijanju kandidatske liste.	Četrdeset osam sati od dana dostave rješenja
20.	Općinski sud	Donosi rješenje povodom žalbe protiv rješenja izborne komisije o odbijanju kandidatske liste.	Četrdeset osam sati od dana primitka žalbe
21.	Svaki kandidat za člana radničkog savjeta odnosno člana savjeta, podnosioci kandidatske liste, birač i sindikalna organizacija	Može podnijeti prigovor izbornoj komisiji zbog nepravilnosti u radu zborova radnih ljudi u vezi s kandidiranjem.	U roku od 3 dana od dana održanog zбора radnih ljudi
22.	Birački odbor	Rukovodi glasanjem na biračkim mjestima na dan izbora.	Trideset dana nakon raspisivanja izbora
23.	Kao pod 21	Može podnositi prigovor izbornoj komisiji zbog nepravilnog rada biračkog odbora za vrijeme izbora.	U roku od 3 dana nakon održanih izbora
24.	Izborna komisija	Podnosi izvještaj radničkom savjetu o rezultatima izbora na prvoj sjednici radničkog savjeta.	Rok određen republičkim propisom
25.	Predsjednik radničkog savjeta	Saziva prvu sjednicu radničkog savjeta nakon izbora.	Rok određen republičkim propisom
26.	Radnički savjet	Na prvoj sjednici radničkog savjeta verificira mandate izabranih članova radničkog savjeta.	Rok za prvu sjednicu određen republičkim propisom

Red. br.	Tko	Što	Kada
27.	Svaki birač, odnosno kandidat za člana radničkog savjeta	Podnosi žalbu općinskom sudu protiv akta radničkog savjeta kojim se verificira mandat odnosno odbija verifikacija mandata.	U roku od 8 dana od dana donošenja akta radničkog savjeta
28.	Radnički savjet	Daje razrješnicu dotadašnjem upravnom odboru te bira nove članove upravnog odbora i njihove zamjenike.	Na prvoj sjednici radničkog savjeta na kojoj se verificiraju mandati RS
29.	Izborna komisija	Može poništiti izbore ako ustanovi nepravilnosti koje su utjecale na rezultat izbora i donosi rješenje o poništenju.	Odmah nakon proglašenja prigovora birača i dr. (u roku od 3 dana nakon izbora)
30.	Izborna komisija	Raspisuje nove izbore ako je donijela rješenje o poništenju izbora.	U roku od 15 dana od dana kad je doneseno rješenje o poništenju izbora
31.	Podnosilac kandidatske liste i svaki kandidat te sindikalna organizacija	Mogu izjaviti općinskom sudu protiv rješenja o poništenju izbora.	U roku od 48 sati od dana dostave rješenja
32.	Općinski sud	Donosi rješenje na žalbu protiv rješenja izborne komisije o poništenju izbora.	U roku od 48 sati od primitka žalbe

REDOSLIJED POSLOVA ZA OPOZIV ČLANOVA RADNIČKOG SAVJETA

Red. br.	Tko	Što	Kada
1.	Određeni broj birača	Prijedlog predsjedniku radničkog savjeta da sazove zbor radnih ljudi radi pokretanja postupka za opoziv članova radničkog savjeta.	Kad nastupe razlozi za opoziv

Red. br.	Tko	Što	Kada
2.	Zbor radnih ljudi ili određeni broj birača	Prijedlog za pokretanje postupka za opoziv članova (člana) radničkog savjeta podnosi se radničkom savjetu.	Kad nastupe razlozi za opoziv
3.	Predsjednik radničkog savjeta	Saziva zbor radnih ljudi radi pokretanja postupka za opoziv članova radničkog savjeta.	Rok određen republikim propisom
4.	Radnički savjet	Donosi rješenje kojim se utvrđuje da su ispunjeni uvjeti za podnošenje prijedloga za opoziv, raspisuje glasanje i određuje dan glasanja.	U roku od 15 dana od dana kad je doneseno rješenje, a 30 dana prije glasanja
5.	Komisija za provođenje glasanja o opozivu	Provodi glasanje o opozivu i podnosi radničkom savjetu izvještaj o rezultatu glasanja.	Na dan glasanja o opozivu, a izvještaj odmah drugi dan
6.	Kao pod r. br. 21 u redoslijedu poslova pri izboru RS	Podnosi prigovor komisiji za provođenje glasanja o opozivu.	U roku od 3 dana od dana održanog glasanja
7.	Komisija za provođenje glasanja o opozivu	Može poništiti rezultat glasanja ako ustanovi da su postojale nepravilnosti koje su utjecale na rezultat glasanja.	Čim birači podnesu prigovor (tri dana nakon glasanja)
8.	Komisija za provođenje glasanja o opozivu	Raspisuje novo glasanje o opozivu.	U roku od 15 dana od dana kad je doneseno rješenje o poništenju glasanja o opozivu
9.	Kao pod red. br. 21 u redoslijedu poslova pri izboru RS	Mogu izjaviti žalbu općinskom sudu protiv rješenja o poništenju glasanja o opozivu.	U roku od 48 sati od dana dostave rješenja
10.	Općinski sud	Donosi rješenje povodom žalbe protiv rješenja o poništenju glasanja o opozivu.	U roku od 48 sati od dana primitka žalbe

Red. br.	Tko	Što	Kada
11.	Član radničkog savjeta i podnosilac prijedloga za opoziv	Mogu izjaviti žalbu općinskom sudu protiv rješenja radničkog savjeta o prestanku mandata članu radničkog savjeta uslijed opoziva, odnosno što nije preostao mandat.	U roku od 8 dana od donošenja akta radničkog savjeta
12.	Najmanje jedna petina članova radničkog savjeta	Može podnijeti prijedlog za opoziv člana upravnog odbora.	

Napomena : Opoziv članova savjeta radne jedinice provodi se na način i po postupku koji je predviđen za članove radničkog savjeta radne organizacije.

PRAVA I DUŽNOSTI ORGANA UPRAVLJANJA

Prava i dužnosti radničkog savjeta

Radnički savjet je dužan:

- da izvještava radnu zajednicu o svom radu; način izvještavanja utvrđuje se statutom
- da se na zahtjev člana radne zajednice izjasni o njegovom prijedlogu, mišljenju odnosno pitanju
- da razmotri i zauzme stav o svakom prijedlogu zbora radnih ljudi poduzeća
- da, ako prijedlog nije usvojen, upozna predlagača s razlozima zbog kojih nije usvojen.

Radnički savjet poduzeća donosi:

1. statut
2. program rada i razvoja
3. godišnji plan
4. pravilnik o raspodjeli osobnih (ličnih) dohodaka
5. pravilnik o radnim odnosima
6. pravilnik o korištenju putničkih automobila
7. pravilnik o higijensko-tehničkoj zaštiti na radu
8. odluku o unutrašnjoj organizaciji rada
9. mjere za ostvarivanje programa rada i razvoja
10. mjere za ostvarivanje planova
11. završni račun
12. akte o statusnim pitanjima o kojima radna zajednica odlučuje putem referenduma
13. plan i program prelaska na 42-satnu radnu sedmicu
14. poslovnik o svom radu.

Radnički savjet odlučuje:

1. o osnovnim pitanjima poslovne politike poduzeća
2. o korištenju i raspolaganju sredstvima fondova
3. o statusnim pitanjima o kojima radna zajednica ne odlučuje putem referenduma
4. o promjeni predmeta poslovanja
5. o promjeni firme
6. u drugom stepenu protiv prvostepenih odluka UO i komisije
7. o tome koji se podaci i dokumenti smatraju poslovnom tajnom
8. o izvještaju upravnog odbora o popisu (inventuri)
9. o raspisivanju izbora
10. o razrješavanju direktora poduzeća
11. o drugim općim pitanjima.

Radnički savjet određuje člana radne zajednice koji će zamjenjivati direktora.

Radnički savjet utvrđuje:

- osnove i mjerila za raspodjelu dohotka
- proračun amortizacije
- stopu troškova investicionog održavanja
- da li su ispunjeni uvjeti za opoziv članova radničkog savjeta.

Radnički savjet rješava:

- o rashodovanju stvari koje čine osnovna sredstva
- o kupnji i prodaji stvari koje čine osnovna sredstva i sredstva zajedničke potrošnje
- o načinu kupnje i prodaje stvari koje čine osnovna sredstva i sredstva zajedničke potrošnje.

Radnički savjet bira: članove upravnog odbora i zamjenike.

Radnički savjet imenuje:

- direktora poduzeća
- vršioca dužnosti direktora
- izbornu komisiju
- dio članova natječajne komisije za direktora poduzeća
- komisiju i odbore predviđene statutom.

Radnički savjet verificira mandate izabranih članova radničkog savjeta. Osim toga raspisuje glasanje o opozivu članova radničkog savjeta i vrši opoziv članova upravnog odbora.

Radnički savjet poduzeća dužan je da na prvoj sjednici razmotri i donese odluku povodom upozorenja direktora da je opći akt ili pojedinačni akt u suprotnosti sa zakonom ili općim aktom poduzeća. U tom slučaju radnički savjet donosi odluku većinom glasova svih članova.

Kada radnički savjet rješava u drugom stepenu, odbit će žalbu (prigovor) kad utvrdi da je pravilno proveden postupak koji je prethodio rješenju i da je rješenje pravilno i na zakonu osnovano, a žalba neosnovana; u protivnom će predmet vratiti prvostepenom organu na ponovni postupak.

Radnički savjet poduzeća je dužan da u roku od deset dana od primitka uzme u razmatranje primjedbe i preporuke općinske skupštine na prijedlog statuta. Ako te primjedbe i preporuke ne usvoji, dužan je da sa svojim stavom upozna članove radne zajednice. Nakon tog postupka ponovo razmatra cjelokupni materijal i zauzima definitivni stav te, ako je taj stav prema primjedbama i preporuci općinske skupštine negativan, tada o tome izvještava općinsku skupštinu.

Sjednice radničkog savjeta održavaju se najmanje jednom u dva mjeseca.

Predsjednik je dužan da sazove sjednicu radničkog savjeta na zahtjev 5 članova radničkog savjeta ili upravnog odbora, ili direktora poduzeća ili sindikalne organizacije poduzeća.

Ako predsjednik radničkog savjeta odnosno njegov zamjenik ne sazove sjednicu radničkog savjeta u roku od 3 dana nakon primitka zahtjeva, sjednicu radničkog savjeta saziva predsjednik upravnog odbora.

Sjednicama radničkog savjeta dužni su da prisustvuju predsjednik upravnog odbora i direktor poduzeća i osobe koje su pozvane radi stručnog obrazlaganja i objašnjavanja pojedinih pitanja. Sjednicama radničkog savjeta imaju pravo prisustvovati svi članovi radne zajednice poduzeća.

Sjednicama mogu prisustvovati i osobe koje nisu članovi radne zajednice poduzeća ako to odluči radnički savjet.

Pravo glasa na sjednicama radničkog savjeta imaju svi članovi radničkog savjeta. Glasanje na sjednicama radničkog savjeta po pravilu je javno, osim u slučajevima kada radnički savjet odluči da glasanje bude tajno ili kad je to propisano statutom.

Radnički savjet punovažno odlučuje ako je na sjednici prisutno više od 2/3 članova, a apsolutnom većinom svih članova radne zajednice kada donosi:

- statut poduzeća
- pravilnik o raspodjeli osobnih dohodaka
- plan i program rada i razvoja

Prava i dužnosti upravnog odbora poduzeća

Upravni odbor poduzeća:

- odlučuje o poslovanju poduzeća
- utvrđuje prijedlog statuta
- utvrđuje prijedloge programa rada i razvoja poduzeća
- utvrđuje prijedloge planove poduzeća
- utvrđuje prijedloge drugih općih akata poduzeća
- brine se o izvršavanju općih akata i planova i programa rada i razvoja
- brine se o izvršavanju zaključaka radničkog savjeta
- brine se o pravilnom poslovanju poduzeća
- imenuje osobu koja će privremeno zamjenjivati direktora dok to ne odredi radnički savjet
- donosi odluke o upotrebi sredstava zajedničke potrošnje do iznosa ..... dinara
- donosi odluke o kupnji i prodaji stvari koje čine osnovna sredstva i sredstva zajedničke potrošnje do iznosa ..... dinara te istovremeno odlučuje i o načinu kupnje odnosno prodaje tih sredstava

- donosi odluku o udaljenju radnika iz radne organizacije odnosno s radnog mjesta
- podnosi izvještaje radničkom savjetu o svom radu
- provodi natječaj i vrši izbor kandidata za radna mjesta koja se popunjavaju natječajem
- razmatra izvještaje o radu direktora poduzeća
- imenuje komisije za popis (inventuru)
- razmatra elaborat o izvršenom popisu (inventuri) i podnosi izvještaj radničkom savjetu
- donosi svoj poslovnik.

Upravni odbor odlučuje u drugom stepenu o svim pojedinačnim aktima ako statutom nije određeno da odlučuje radnički savjet.

Upravni odbor je dužan da razmotri svaki prijedlog i mišljenje člana radne zajednice u vezi s organizacijom i radom poduzeća te da o tome, kao i na postavljena pitanja članova radne zajednice, daje odgovor i pismeno obavijesti radnika u roku od 30 dana.

Upravni odbor punovažno donosi zaključke ako je na sjednici prisutna većina članova. Zaključci upravnog odbora donose se većinom od ukupnog broja članova upravnog odbora. Glasanje je javno.

O sjednicama upravnog odbora vodi se zapisnik koji potpisuju predsjednik i zapisničar.

Zapisnik, pored ostalog, sadrži: dan, mjesec i godinu zasjedanja, broj članova upravnog odbora, broj prisutnih, broj onih koji su glasali za prijedlog, kao i kratak, jasan i nedvosmislen sadržaj zaključka upravnog odbora.

Prava i dužnosti direktora poduzeća

Direktor poduzeća:

- rukovodi poslovanjem poduzeća
- zastupa poduzeće
- izvršava odluke organa upravljanja
- ovlašćuje pojedine radnike i druge osobe da zastupaju poduzeće u određenim pravnim poslovima
- podnosi upravnom odboru i radničkom savjetu izvještaje o svom radu
- zastupa poduzeće i zaključuje ugovore u ime poduzeća
- donosi rješenja po odlukama organa upravljanja poduzeća.

Direktor poduzeća odlučuje:

- o upotrebi sredstava zajedničke potrošnje za određene namjene i do visine od . . . . . dinara
- o kupnji odnosno prodaji stvari koje čine osnovna sredstva i sredstva zajedničke potrošnje do iznosa od . . . . . dinara

— o načinu kupnje odnosno prodaje stvari koje čine osnovna sredstva i sredstva zajedničke potrošnje, ako posebnim propisima za pojedine stvari nije određen način kupnje odnosno prodaje

— o davanju u zakup stvari koje čine osnovna sredstva i sredstva zajedničke potrošnje ako vrijednost stvari, koje se daju u zakup, ne prelazi iznos od ..... dinara.

Direktor poduzeća pokreće u oblasti radnih odnosa:

— postupak radi povrede radne dužnosti protiv svih radnika u poduzeću

— postupak za utvrđivanje štete koju počini radnik

— obavlja druge poslove koji su mu zakonom, statutom i općim aktima stavljeni u nadležnost.

Direktor u svojstvu zakonskog zastupnika potpisuje firmu poduzeća i time stvara obaveze za poduzeće.

Direktor je dužan upozoriti organ upravljanja na nezakonitost akta tog organa upravljanja. Ako organ upravljanja ostane pri svom aktu, direktor je dužan o tome obavijestiti skupštinu općine.

Za vrijeme odsutnosti direktora, funkciju direktora obavlja zamjenik direktora poduzeća.

Odbori i komisije

Za razmatranje pojedinih pitanja koja su predmet raspravljanja pred organima upravljanja mogu se osnivati odbori i komisije.

Odbori i komisije mogu biti stalni i povremeni.

Odbori i komisije, svaki u svom djelokrugu:

— pretresaju prijedloge općih akata prije nego što budu razmatrani na sjednici upravnog odbora poduzeća

— imaju pravo zahtijevati od stručnih službi poduzeća da izrade nacрте općih akata koje donose organi upravljanja poduzeća

— pretresaju sva pitanja koja su na dnevnom redu pred organima upravljanja i traže dopunu materijala ili potrebna objašnjenja od predlagača radi što potpunijeg informiranja organa upravljanja o pitanju koje će biti na dnevnom redu

— pretresaju sve molbe, prigovore i žalbe upućene organima upravljanja i poduzimaju sve potrebno da se prikupi potreban materijal za razjašnjavanje pojedinih slučajeva.

Sastav odbora i komisija, kao i njihove zadatke, određuje radnički savjet prilikom formiranja odbora odnosno komisije.

Komisija između svojih članova bira predsjednika.

Komisija donosi odluke većinom glasova.

Ako je neki od članova komisije spriječen da obavlja svoju dužnost, na sjednicu komisije poziva se jedan od zamjenika.

Na sjednicama komisije vodi se zapisnik koji potpisuje predsjednik i zapisničar.

Radnički savjet formira povremene komisije i odbore kada je to predviđeno propisom ili općim aktom ili prema vlastitom nahodaenju radničkog savjeta.

Članovi odbora i komisija u pravilu se biraju između članova radničkog savjeta, a mandat im traje godinu dana.

Prava i dužnosti predsjednika radničkog savjeta i upravnog odbora

Radnički savjet na sjednici, nakon verificiranja mandata, novoizabranih članova radničkog savjeta, bira predsjednika i zamjenika predsjednika.

Predsjednik i zamjenik biraju se na godinu dana. Biranje se vrši javnim glasanjem.

Svaki član radničkog savjeta ima pravo predložiti kandidata za predsjednika odnosno zamjenika između članova radničkog savjeta. Izabran je onaj kandidat koji je dobio najveći broj glasova prisutnih članova.

Predsjednik radničkog savjeta saziva zborove radnih ljudi.

Sjednice radničkog savjeta saziva predsjednik radničkog savjeta. On je dužan da utvrdi prijedlog dnevnog reda i da pismenim putem obavijesti članove radničkog savjeta o danu, satu i mjestu održavanja sjednice radničkog savjeta.

Uz obavijesti o sazivu sjednice, predsjednik je dužan članovima radničkog savjeta dostaviti materijale ili izvode iz materijala po pojedinim tačkama dnevnog reda.

Poziv na sjednicu i materijali koji su na dnevnom redu moraju se dostaviti članovima radničkog savjeta najmanje 8 dana prije održavanja sjednice.

O danu i mjestu održavanja sjednice radničkog savjeta kao i o dnevnom redu zasjedanja dužan je predsjednik radničkog savjeta da pravovremeno i na pogodan način obavijesti sve članove radne zajednice poduzeća.

Predsjednik se brine o primjeni poslovnika radničkog savjeta.

Red na sjednici osigurava predsjednik. Za povredu reda na sjednici može predsjednik opomenuti člana radničkog savjeta ili mu oduzeti riječ. Predsjednik može narediti da se iz dvorane udalji osoba koja narušava red, a nije član radničkog savjeta.

O sjednicama radničkog savjeta vodi se zapisnik koji potpisuje predsjednik i zapisničar.

Prije prelaska na dnevni red zasjedanja radničkog savjeta čita se zapisnik prethodne sjednice.

Svaki član radničkog savjeta ima pravo stavljati primjedbe na zapisnik i tražiti da se on ispravi.

Upravni odbor bira iz svoje sredine predsjednika upravnog odbora i njegovog zamjenika. Direktor poduzeća ne može biti predsjednik upravnog odbora.

Prava i dužnosti predsjednika upravnog odbora u odnosu prema upravnom odboru ista su kao i prava i dužnosti predsjednika radničkog savjeta u odnosu prema radničkom savjetu.

U slučaju odsutnosti ili spriječenosti, predsjednika zamjenjuje zamjenik.

Prava i dužnosti članova radničkog savjeta i upravnog odbora

Član radničkog savjeta ima pravo i dužnost da prisustvuje i sudjeluje u radu sjednice radničkog savjeta i da sudjeluje u radu komisija i odbora radničkog savjeta u koje je izabran.

U slučaju spriječenosti da prisustvuje sjednici dužan je član radničkog savjeta da unaprijed obavijesti predsjednika ili da naknadno opravda svoj izostanak.

Član radničkog savjeta ima pravo sudjelovati u radu komisija i odbora radničkog savjeta i kad nije njihov član, ali bez prava odlučivanja.

Član radničkog savjeta ima pravo na sjednici:

- podnositi prijedloge odluka, zaključaka i drugih akata iz djelokruga radničkog savjeta
- podnositi prijedlog za opoziv članova upravnog odbora i razrješenje direktora.

Član radničkog savjeta ima pravo na slobodno i neometano izlaganje svojih misli i prijedloga na sjednici.

Član radničkog savjeta dužan je da obavlja funkciju i zadatke koje mu povjeri radnički savjet.

Radi ostvarivanja dužnosti član radničkog savjeta prati pojave i probleme u izornoj jedinici u kojoj je izabran i podnosi prijedloge za rješavanje.

Član radničkog savjeta može predlagati da radnički savjet uzme u raspravu prijedlog općeg akta ili pojedinog pitanja iz djelokruga radničkog savjeta.

Članovi radničkog savjeta mogu rukovodiocima pojedinih sektora i službi postavljati pitanja koja se odnose na njihov rad ili na poslove iz njihove nadležnosti i tražiti obavještenja o njihovom radu.

Član radničkog savjeta treba da bude redovno i pravovremeno informiran o svim pitanjima i problemima čije mu je poznavanje potrebno za obavljanje dužnosti i za ostvarivanje prava, a naročito:

- o radu upravnog odbora, odbora i komisija organa upravljanja
- o radu direktora poduzeća
- o radu sektora i službi u radnoj organizaciji
- o ostvarivanju politike utvrđene planovima i drugim aktima
- o svakom pitanju koje treba da se raspravi u radničkom savjetu, odboru ili komisiji čiji je član.

Član radničkog savjeta ima pravo tražiti da mu stručne službe pružaju stručnu pomoć u izradi prijedloga što ih podnosi radničkom savjetu, odboru ili komisiji, kao i u vršenju drugih povjerenih mu zadataka ili poslova.

Član radničkog savjeta ima pravo uvida u arhivu organa upravljanja.

Član radničkog savjeta obavještava članove radne zajednice svoje izborne jedinice o radu radničkog savjeta i o svom radu u radničkom savjetu. Član radničkog savjeta obavještava članove radne zajednice na zborovima radnih ljudi ili na skupovima društveno-političkih organizacija ili na drugi pogodan način.

Prava i dužnosti članova upravnog odbora, adekvatne su pravima i dužnostima članova radničkog savjeta, samo u okviru rada i nadležnosti upravnog odbora.

UNUTRAŠNJA RASPODJELA U RADNOJ ORGANIZACIJI

Radni ljudi organizirani u radne organizacije stvaraju svojim radom dobra potrebna društvu. Oni se pri tome koriste društvenim sredstvima. Društvo putem tržišta vrednuje uloženi rad radnih ljudi. Vrednovanje tog rada sadržanog u proizvodima i uslugama izražava se u ukupnom prihodu odnosno u dohotku koji radna organizacija ostvari. Radni ljudi organizirani u radne zajednice samostalno raspodjeljuju ostvarene rezultate rada (dohodak); iz te se raspodjele formiraju sredstva za osobne (lične) dohotke radnika i sredstva za fondove radne organizacije.

1. Tko vrši raspodjelu u radnoj organizaciji

Unutrašnja raspodjela u svim radnim organizacijama nije istovetna. Na to utječe više faktora koji su najčešće sadržani:

- u načinu na koji je organizirana privredna aktivnost radne organizacije
- u načinu na koji je organizirano upravljanje radnih ljudi u radnoj organizaciji, tj. u tome na kojem je stupnju decentralizacije odlučivanja
- u usvojenoj poslovnoj politici
- u stupnju tehničke razvijenosti sredstava rada
- u stupnju razvijenosti međusobnih odnosa u radnoj organizaciji
- u sposobnosti radnih ljudi da ostvare načela »svakome prema radu«
- itd.

Imajući to na umu, radni ljudi u radnoj organizaciji vrše raspodjelu rezultata rada:

- reguliranjem različitih međusobnih odnosa i prava radnika u internim aktima
- odlukama organa upravljanja
- odlukama zborova radnika radnih odnosno ekonomskih ili obračunskih jedinica.

Radi toga se odluke o raspodjeli, najčešće osobnih (ličnih) dohodaka, dijele na:

- posredno donesene i
- neposredno donesene.

Posredno odlučivanje imamo kada radni ljudi donose odluke putem svojih izabranih predstavnika u radničkom savjetu radne organizacije, upravnom odboru radne organizacije te radničkim savjetima i upravnim odborima pogona ili radnih jedinica.

Neposredno odlučivanje imamo kada radni ljudi donose odluke na zborovima radnih zajednica radnih jedinica. Pod neposrednom demokracijom, kojoj teži naše društvo i koju je proklamiralo, upravo se i razumijeva taj oblik upravljanja, tj. odlučivanja. To će se ostvariti jedino kada se provede takav obračun i raspodjela rezultata rada kojima će se obračunati dohodak radne jedinice, a radni ljudi na zboru radnika odlučivati o raspodjeli tog dohotka i o raspolaganju ostvarenim sredstvima izdvojenim u fondove radne jedinice.

2. Instrumenti unutrašnje raspodjele

Pod instrumentima unutrašnje raspodjele razumijevaju se opći akti i odluke organa upravljanja radne organizacije kojima se reguliraju odnosi u raspodjeli među radnim jedinicama i među radnim ljudima. U praksi su to ovi opći akti:

- statut radne organizacije
- pravilnik o raspodjeli dohotka
- pravilnik o raspodjeli osobnih (ličnih) dohodaka
- aneksi uz pojedine pravilnike, najčešće uz pravilnik o raspodjeli osobnih dohodaka
- pravilnik o normama rada
- pravilnik o nagradama
- planovi radne organizacije ili planovi radnih jedinica.

Napomena — Prava radnika u raspodjeli obuhvaćaju i ostali opći akti, na primjer, pravilnik o radnim odnosima i drugi, ali ti akti reguliraju prava radnika u raspodjeli parcijalno.

3. Usavršavanje instrumenata raspodjele

U svakoj radnoj organizaciji postoji stalan zadatak da se usavršavaju regulativi unutrašnje raspodjele, a to znači da se stalno radi na iznalaženju boljih osnova i mjerila raspodjele. Uz brigu o unapređenju privređivanja odnosno poslovanja to je najvažniji zadatak organa upravljanja, kojeg mora biti svjestan svaki član organa upravljanja i radne zajednice. Na tom zadatku u praksi većine radnih organizacija rade povremeno komisije organa upravljanja. Naravno, to nije dovoljno. Potrebno je u svakoj radnoj organizaciji organizirati stručnu službu koja će imati zadatak da radi na unapređivanju sistema unutrašnje raspodjele i tehnike obračuna te da priprema materijale za organe upravljanja.

Osnovni zadaci te službe bi bili:

- utvrđivanje težine radnih mjesta koje se postiže analitičkom procjenom radnih mjesta ili nekom drugom manje preciznom, ali jednostavnijom metodom

- utvrđivanje normi i analiza normi u praksi, izrada pravilnika o normama, izmjena normi, utvrđivanje cjenika poslova i drugih mjerila rada za pojedince ili grupe radnika (po vremenu, akordu, itd)
- priprema pravilnika i drugih općih akata ili odluka organa upravljanja o raspodjeli, kao što su izrada i dopuna pravilnika o raspodjeli dohotka, pravilnika o raspodjeli osobnih (ličnih) dohodaka, pravilnika o nagradama i dr.
- tehnika obračuna osobnih dohodaka radnika, gdje spadaju poslovi na izradi tehnike evidencije o učincima pojedinca, grupâ radnika i radnih jedinica i poslovi na izradi tehnike obračuna.

Ta stručna služba ima još i ove zadatke:

- prati i analizira primjenu svih regulativa raspodjele u radnoj organizaciji i izrađuje prijedloge organima upravljanja u svrhu unapređenja raspodjele
- analizira usklađenje postignutog stupnja razvoja samoupravljanja i sistema unutrašnje raspodjele
- kontrolira i analizira mehanizam raspodjele, tj. sve normative regulative za unutrašnju raspodjelu, sve odluke organa upravljanja i rukovodilaca s područja raspodjele, cjelokupnu tehniku evidentiranja rada i obračuna, ispravnost radnikova obračuna i slično
- odabire metode informiranja radnih ljudi, izvore informiranja, predmete informiranja, korisnike informacija i termine informiranja o raspodjeli
- proučava kretanje standarda radnih ljudi, radi na izradi prijedloga politike standarda i priprema potrebnu dokumentaciju za organe upravljanja
- priprema dokumentaciju o raspodjeli u svrhu ocjene postojeće i utvrđivanja buduće politike raspodjele
- tumači sistem raspodjele, gdje spadaju sve vrsti poslova na objašnjavanju raspodjele po principu dohotka, raspodjele prema radu, tehnike evidentiranja, svih osnova i mjerila za raspodjelu, obračuna i dotičnih odluka organa upravljanja.

4. Načela raspodjele

Raspodjela u radnim organizacijama mora se zasnivati na nekim društvenim načelima. Ta bi se načela mogla ovako izraziti:

— **S a m o s t a l n o s t** radne zajednice da odlučuje o rezultatima svoga rada. Ako radni ljudi ne bi bili u tome samostalni, ne bi mogli ostvariti svoja ustavna prava o samoupravljanju i pravo radnika na osobni (lični) dohodak na osnovi rada.

— Raspodjela prema radu — Ustav SFRJ proklamirao je odnose u raspodjeli društvenog proizvoda načelom »svakome prema njegovu radu«. Društveno koristan rad je osnova egzistencije svakog pojedinca i radne organizacije. To znači da će radna organizacija vršiti raspodjelu dohotka na osobne dohotke i fondove ovisno o poslovnom uspjehu i postignutoj produktivnosti rada.

— Osiguranje stalnog razvoja materijalne baze radne organizacije — Radna zajednica samostalno raspolaže sredstvima dobivenim od društva i sredstvima koja ona ostvari radom svojih članova i samostalno odlučuje o korištenju tih sredstava. Pri tom je dužna da postupa pažnjom dobrog privrednika; to znači da vodi takvu politiku da stalno pojačava svoju materijalnu bazu.

— Realne ocjene ostvarenih rezultata — Da bi mogla utvrditi poslovni uspjeh, radna zajednica uspoređuje svoje rezultate poslovanja s rezultatima poslovanja grupacije radnih organizacija kojoj po predmetu poslovanja pripada. Isto tako ona uspoređuje postignute rezultate s rezultatima iz ranijih perioda.

— Dugoročnost politike raspodjele — Dugoročna predviđanja (programiranja) politike raspodjele znače predviđanje ciljeva koje radna organizacija namjerava ostvariti u duljem periodu.

— Društveno usmjeravanje raspodjele — Radne organizacije su obavezne da prilikom raspodjele dohotka vode brigu o smjernicama društvene zajednice koje mogu biti sadržane u aktima najviših predstavničkih tijela.

— Utvrđivanje osnova i mjerila unaprijed — Da bi se postigla što veća objektivnost osnova i mjerila raspodjele, radna zajednica je obavezna da unaprijed utvrdi osnove i mjerila raspodjele.

— Zavisnost osobnog (ličnog) dohotka radnika o njegovu ličnom RADNOM DOPRINOSU na radnom mjestu, o rezultatu radne jedinice kojoj pripada i rezultatu radne organizacije — Ovim načelom je osobni dohodak pojedinca stavljen u ovisnost o onome što je on kao pojedinac ostvario na svom radnom mjestu, o ostvarenom rezultatu radne jedinice i radne organizacije.

— Radni doprinos kao izraz rezultata rada pojedinog radnika — Učešće u raspodjeli rezultata rada pojedinca određuje se osnovama i mjerilima koja mogu što potpunije i neposrednije održavati njegov stvaran radni doprinos

zajedničkom rezultatu. Zato, po pravilu, vrijeme provedeno na radu ne bi bilo mjerilo koje bi pokazivalo stvaran doprinos pojedinca.

— **Raspodjela po radnim jedinicama** — Načelo raspodjele po radnim jedinicama u raspodjeli dohotka i sredstava za osobne dohotke jedno je od osnovnih načela unutrašnje raspodjele u radnim zajednicama. Upravljanje proizvodnjom i raspodjela rezultata rada u radnoj jedinici osnova su društvenog sistema.

— **Minimalni osobni dohodak** — Raspodjela u radnoj organizaciji vrši se prema načelu raspodjele prema radu. Društvena zajednica štiti radnika određenim nivoom osobnog dohotka u slučaju kada je osobni dohodak, koji je primio na osnovi radnog doprinosa, ispod toga nivoa.

5. Ukupan prihod i dohodak

Ukupan prihod sastoji se:

- od prodanih i naplaćenih proizvoda ili usluga u toku obračunskog perioda koji može biti godina dana, polugodište, tromjesečje ili mjesec dana,
- od naplaćenih proizvoda ili usluga iz prethodnog razdoblja,
- od ostalih prihoda koji su u pravilu beznačajni.

Ukupan prihod radne organizacije dijeli se na:

- ukupne troškove, uključivši i amortizaciju, i
- dohodak.

Troškovi poslovanja obuhvaćaju:

- izdatke za osnovni materijal
- izdatke za pomoćni materijal
- izdatke za održavanje strojeva i postrojenja
- izdatke nabave i prodaje
- izdatke zajedničkih službi (analitičko-planske, knjigovodstva, razvoja, općih poslova i direktora)
- amortizaciju
- ostale troškove.

Svi nastali troškovi u obračunskom periodu ne terete realizaciju odnosno ukupan prihod ostvaren u obračunskom periodu. To su u pravilu troškovi:

- koji su sadržani u nedovršenoj proizvodnji
- koji su sadržani u gotovim proizvodima koji se nalaze na skladištu
- koji su sadržani u poluproizvodima na skladištu
- koji su sadržani u prodanim i fakturiranim proizvodima i uslugama koji nisu naplaćeni od kupaca odnosno korisnika usluga

- koji se mogu još pojaviti i drugi troškovi koji se prebacuju na iduće razdoblje.

Kod navedenih troškova mora se voditi računa da budu realno evidentirani, a isto tako da su po realnoj vrijednosti evidentirani proizvodi, poluproizvodi, koji se nalaze na skladištu, i nedovršena proizvodnja. Ako ta aktiva nije realna, radna organizacija prikazuje pogrešno obračun i najčešće zbog toga zapada u teškoće, nastupa smanjenje dohotka, a može se pojaviti gubitak u poslovanju. Zato organi upravljanja moraju raspolagati potrebnim podacima i stručnim analizama o realnoj vrijednosti zaliha na skladištu i o potraživanjima.

- Ukupan prihod, a to znači i dohodak, može se utvrđivati:
- jedan za cijelu radnu organizaciju; to je centralistički načina obračuna koji onemogućava neposredno odlučivanje radnika te s ekonomskog gledišta otežava borbu za smanjenje troškova poslovanja i za racionalnije poslovanje;
  - za svaku radnu jedinicu; to zahtijeva da se za svaku radnu jedinicu posebno vode evidencije o njezinim ostvarenim troškovima, o prodaji njezinih proizvoda ili usluga i o naplati (realizaciji) njezinih proizvoda i usluga. Interna realizacija, tj. ona koja se obavlja među radnim jedinicama u radnoj organizaciji, mora se provesti po tržišnim ili približno tržišnim cijenama;
  - za svaki proizvod ili fakturiranu uslugu.

6. Raspodjela dohotka

Ostvareni dohodak može se raspoređivati na sredstva za osobne dohotke radnika i na sredstva za fondove centralizirano i decentralizirano. U praksi su poznati ovi oblici raspodjele dohotka:

- Raspodjela dohotka za radnu organizaciju. O toj raspodjeli odlučuje centralni radnički savjet. U tom slučaju fondovi su centralizirani. Radne jedinice dobiju »svoje« osobne dohotke i eventualni »stimulans« za uštede na troškovima. O tom načinu raspodjele dohotka može se reći da ga je društvo odbacilo jer ga karakterizira utjecaj birokratskog načina rukovođenja i odsutnost neposrednog odlučivanja radnika. On onemogućuje da se provede načelo raspodjele »svakome prema radu«. Izuzetak mogu biti brojčano male radne organizacije koje mogu imati jedan dohodak, ali dobro razrađene osnove i mjerila koja omogućuju visok stupanj raspodjele prema radu.
- Utvrđivanje dohotka za svaki pogon posebno, a njegovu raspodjelu na osobne dohotke i na fondove vrši rad-

nički savjet pogona. U tom sistemu raspodjele pogon raspolože ukupno ostvarenim fondovima ili dijelom tih fondova, a dio ide u centralni fond radne organizacije. Nema sumnje da je ovakav način raspodjele dohotka korak naprijed od raspodjele na nivou radne organizacije, ali još sadržava snažne centralističke tendencije.

- Utvrđivanje dohotka za svaku radnu jedinicu posebno, a raspodjelu vrše radnici na zboru radnih ljudi radne jedinice. To je neposredno odlučivanje. U tom slučaju radne jedinice raspoložu i fondovima. Ovom načinu raspodjele teži naše društvo.

O načinu kako se obračunava (utvrđuje) dohodak radne jedinice zavisi pravilnost raspodjele. Zato se dohodak dijeli:

- na realan dohodak i
- na izvedeni dohodak.

Realan dohodak radne jedinice je onaj dohodak koji se dobije kada se od ukupnog prihoda radne jedinice odbiju troškovi radne jedinice. Daljnji je uvjet za realan dohodak radne jedinice da se ukupan prihod utvrdi tačnom realizacijom njezinih proizvoda i da se troškovi direktno utvrđuju. To znači, da se ne mogu primjenjivati »ključevi« za raspodjelu realizacije radne organizacije na radne jedinice i da se isključuju »ključevi« za podjelu troškova na radne jedinice. Realan dohodak je uvjet za raspodjelu prema radu i za pravilne odnose među radnim jedinicama.

Izvedeni dohodak radne jedinice je onaj koji se formira tako da se različitim »ključevima« dijeli realizacija radnim jedinicama, a to se isto radi i s većim dijelom troškova. U svakom slučaju, kada se tako postupa, ne može se utvrditi ukupan prihod i troškovi koji su stvaran odraz rada i poslovanja radne jedinice, a to znači da se raspodjela među radnim jedinicama obavlja nepravilno. Prema tome, u tom sistemu obračuna ne može se govoriti o raspodjeli prema radu jer se ukupan prihod i dohodak utvrđuju knjigovodstvenim putem koji u sebi uvijek sadržava prelijevanje dohotka.

Raspodjela dohotka na sredstva za osobne (lične) dohotke radnika i na sredstva za fondove utvrđuje se planom radne jedinice odnosno radne organizacije. U onim radnim organizacijama, u kojima je uglavnom ravnomjerna prodaja i realizacija u toku godine, proporcija raspodjele dohotka može biti jedna, odnosno može biti isti postotak izdvajanja iz dohotka za osobne dohotke u toku godine, ali različit za radne jedinice. Na primjer:

Radna jedinica	Raspodjela dohotka	
	Osobni dohodak u %	Fondovi u %
Proizvodnja A	60	40
Proizvodnja B	90	10
Prodaja itd.	95	5
Radna organizacija	70	30

Različitim raspodjelom dohotka među radnim jedinicama dovode se one u izjednačenije uvjete privređivanja, što je za pravilnu raspodjelu od velike važnosti.

Radne organizacije koje imaju znatnije oscilacije u prodaji i realizaciji (sezonske) mogu se koristiti različitim proporcijama raspodjele dohotka radnih jedinica. Na primjer:

Radna jedinica	Raspodjela dohotka u %									
	Godišnje		I tromj.		II tromj.		III tromj.		IV tromj.	
	OD	F	OD	F	OD	F	OD	F	OD	F
Proizvodnja A	60	40	70	30	55	45	55	45	65	35
Proizvodnja B	90	10	80	20	80	20	80	20	100	—
Proizvodnja C	75	25	75	25	75	25	75	25	75	25
Prodaja itd.	95	5	95	5	95	5	90	10	98	2
Radna organ.	70	30	82	18	75	25	60	40	80	20

7. Osnove i mjerila raspodjele

U osnove za raspodjelu osobnih (ličnih) dohodaka među radnim jedinicama, među grupama i na pojedince, ubrajamo:

- planiranu masu osobnih dohodaka
- količinu rada izraženog u relativnim veličinama (norma, norma-sat i slično) i u stvarnim veličinama
- količinu vremena provedenog na radu
- radni doprinos utvrđen i izražen u mjerilima raspodjele
- ostvarenu masu osobnih dohodaka, koja dolazi u obzir kada se vrši raspodjela neisplaćenih osobnih dohodaka ostvarenih po periodičnim obračunima i završnom računu.

U mjerila raspodjele ubrajamo:

- n o r m e r a d a koje su uvijek izražene količinom i kvalitetom; utvrđuje ih organ upravljanja pravilnikom o normama; njihova izmjena dolazi u obzir uvijek kada se promijene pojedini uvjeti pod kojima su donesene.

Norme mogu biti: grupne, indirektno, akord, progresivne, regresivne i individualne. Norme rada mogu se primjenjivati u proizvodnji i u administraciji;

- vrijeme provedeno na radu koristi se kao mjerilo kada radnik, koji radi po norma-sistemu, bez svoje krivnje nema posla (režijski sati); zatim se koristi na onim poslovima gdje se rad ne može mjeriti, na primjer poslovi čuvara, vratara, telefonista, sekretarica, rukovodilaca i poslovi na sličnim radnim mjestima;
- cjenik poslova sadrži planiranu cijenu jedinice rada npr. daktilografske prepisane kartice, jedne stavke knjiženja, prometa stranaka na blagajni itd;
- uštede na troškovima mogu doći u obzir kao mjerilo zbog smanjenja planiranog škarta i loma, smanjenja planiranog utroška alata, smanjenja zastoja strojeva ispod planom limitiranog, smanjenja nekih rokova, smanjenja ostalih planiranih troškova;
- zadatak se također može uzeti kao mjerilo radnog doprinosa radnika ili grupe radnika, najviše se koristi na poslovima u ustanovama i za rad na projektima i analizama u privrednim i naučnim organizacijama;
- ocjena radne grupe ili pojedinca za zalaganje na radu, disciplinu u radnom vremenu, izostajanje s rada, odnos prema predmetu rada i obrade itd.

U praksi se još primjenjuju ova mjerila, koja to u stvari nisu: dodatak na staž u radnoj organizaciji i na staž uopće, dodatak na pisanje u stručnoj štampi, dodatak na stručne kvalifikacije i slično.

Neka mjerila, na primjer: za smanjenje ili povećanje škarta i loma, smanjenje ili povećanje režijskih sati u proizvodnji i slično, nazivaju u praksi »korektivima osobnog dohotka«, što je nepravilno, jer nije dozvoljeno korigiranje osobnog dohotka radnika — osobni dohodak se utvrđuje.

8. Raspodjela osobnih (ličnih) dohodaka

Prema propisima radna zajednica utvrđuje osobni dohodak radnika raspodjelom po završnom računu. To znači da su sva primanja osobnog dohotka u toku godine samo akontacija. U toku godine radniku se obračunava akontacija:

- mjesečno po osnovama i mjerilima što ih radna organizacija ili radna jedinica utvrdi
- tromjesečno kada se vrši obračun poslovanja i izdavaju sredstva za osobne dohotke iz dohotka. Ovdje mogu biti tri slučaja: da ima još sredstava za raspodjelu; da nema sredstava za raspodjelu i da se isplatilo više nego što se ostvarilo (gubitak).

U toku godine u svim obračunskim periodima (mjesečno i tromjesečno) moraju se upotrebljavati jednake osnove i mjerila jer inače dolazi do nepravilne raspodjele. Pravilno je obračunati rezultate četvrtog tromjesečja na isti način kao i rezultate prva tri tromjesečja.

Kada se raspodjeljuju sredstva za osobne dohotke po periodičnom obračunu i završnom računu, u radnikovu osnovu za učešće u toj raspodjeli uzimaju se sva primanja osobnog dohotka tog perioda. Tako, na primjer, u mjesečna primanja ulazi:

u novim dinarima					
Osnova / Radnik	A	B	C	D	E
Norma	600	—	200	620	660
Režijski sati	100	—	—	20	120
Dulje od punog rad. vremena	60	70	—	180	20
Rad noću	20	—	—	20	—
Vrijeme	—	700	—	—	—
U k u p n o	780	770	200	840	800

Kada se utvrđuje radnikova osnova u raspodjeli radi se po ovom obračunu, da bi se utvrdio njegov postotak. Na primjer:

u novim dinarima					
Radnik	Primio u obračun. periodu	Ostvareno	Postotak učešća	Pripada	Dobiva još
A	4.960	—	17,30	5.709	749
B	6.660	—	23,22	7.665	1.005
C	5.850	—	20,40	6.633	783
D	5.740	—	20,03	6.708	968
E	5.460	—	19,05	6.285	825
Poduzeće	23.670	3.300	100%	33.000	4.330

Radnik ne može biti isključen iz raspodjele po nikakvom osnovu.

PRAVA I DUŽNOSTI IZ RADNOG ODNOSA

Stupivši na rad u radnu organizaciju, radnik postaje ravnopravan član radne zajednice te preuzima dužnosti i stječe prava na radu i na temelju rada.

Kao što u svakoj ljudskoj zajednici dolazi do uspostavljanja odgovarajućih odnosa, tako i u zajednici radnih ljudi dolazi do uspostavljanja radnih odnosa.

Iz te situacije proizlaze dvostrane dužnosti odnosno dvostrana prava. Naime, dok s jedne strane postoji odgovarajuća dužnost radnika, postoji i pravo radne zajednice da od radnika traži odnosno zahtijeva izvršavanje te dužnosti. S druge pak strane stjecanjem prava na strani radnika automatski se nameće radnoj zajednici dužnost da radniku — članu radne zajednice — omogući ostvarenje njegovih prava.

To je sve potpuno logično jer su pravo i dužnost dva uzajamno zavisna pojma, pogotovo kada je stupanje na rad potpuni izraz slobodne volje radnika, a isto tako i radne zajednice da slobodno odluči hoće li radnika primiti u svoju sredinu ili ne, pod uvjetima koji su utvrđeni zakonom (čl. 19. st. 2. Osnovnog zakona o radnim odnosima — dalje OZRO).

Prava i dužnosti odnosno obaveze koje proizlaze iz radnog odnosa, te način ostvarenja prava i izvršavanja dužnosti, utvrđuju se zakonom, na zakonu osnovanim propisima, statutom i drugim općim aktima radne organizacije.

OZRO kao temeljni zakon (već mu to i samo ime kaže) sadrži osnovna načela, te prava i dužnosti radnika.

Prava i dužnosti radnika odnosno, kako smo već spomenuli, odgovarajuće dužnosti i prava radne zajednice sadržani su djelomično u OZRO, i to ukoliko se tiču reguliranja radnih odnosa za vrijeme rada u radnoj organizaciji.

Ostala prava i dužnosti koja proizlaze iz same činjenice da se radnik nalazi u radnom odnosu regulirana su drugim zakonima, već prema tome o kakvoj se materiji radi.

Osim prava i dužnosti koje radnik ostvaruje odnosno vrši za vrijeme samog rada u radnoj organizaciji (samoupravljanje, učešće u raspodjeli osobnog dohotka, godišnji odmor, dopust i dr) radnici ostvaruju još i pravo:

- na socijalno osiguranje (zdravstvena zaštita, naknade za vrijeme spriječenosti za rad uslijed bolesti i njege člana porodice, pomoći u slučaju smrti, porođaja, mirovinsko i invalidsko osiguranje)

- na zaštitu na radu (mjere i sredstva usmjereni na stvaranje sigurnosnih uvjeta rada)
- na materijalno osiguranje za vrijeme u kojemu radnik privremeno ne radi (novčana naknada, zdravstveno osiguranje, naknada za troškove prijevoza i selidbe) i
- na druga prava koja se mogu prema posebnim zakonima i samoupravnim aktima steći na temelju rada.

Svaki član organa upravljanja treba da bude upoznat, u prvom redu, s osnovnim načelima iz OZRO, koja su u uskoj vezi s ostvarivanjem prava i izvršavanjem dužnosti, kao što su ova načela:

- radna zajednica uređuje radne odnose statutom i drugim općim aktima koje donosi neposredno ili preko organa upravljanja radne organizacije (čl. 3. st. 1. OZRO)
  - osnovne odredbe o radnim odnosima radna zajednica utvrđuje u statutu radne organizacije (čl. 3. st. 4. OZRO)
  - pravilnikom ili drugim općim aktom radne organizacije radna zajednica pobliže određuje uvjete i način stjecanja i ostvarivanja dužnosti i prava koja proizlaze iz udružnog rada (čl. 3. st. 5. OZRO)
  - zakonom i statutom određuje se koje opće akte o radnim odnosima obavezno donosi radna zajednica radne jedinice, odnosno radna zajednica radne organizacije, kao i način i postupak za njihovo donošenje (čl. 3. st. 6. OZRO)
  - radna mjesta utvrđuju se općim aktom radne organizacije (čl. 4. OZRO)
  - sva prava u punom opsegu koji odgovara stupnju ostvarivanja radnih dužnosti i radnih obaveza, kada je opseg prava uvjetovan njihovim izvršavanjem, stječe radnik koji radi s punim radnim vremenom (čl. 9. st. 2. OZRO)
  - pravo na udio u samoupravljanju i u raspodjeli dohotka radne organizacije stječe radnik na osnovi osobnog rada u radnoj organizaciji nezavisno od duljine radnog vremena u kojem radi (čl. 9. st. 3. OZRO)
  - pretresanje prijedloga i utvrđivanje općih akata, kojima se u radnim organizacijama ostvaruju načela o radnim odnosima utvrđena Ustavom i zakonom, javno je (čl. 12. OZRO)
  - povreda samoupravnosti i ravnopravnosti i svaka prinuda ili samovolja u uređivanju i ostvarivanju radnih odnosa povlače odgovornost utvrđenu zakonom (čl. 13. OZRO)
- Povreda prava samoupravljanja i povreda propisa o pravima osoba u radnom odnosu smatraju se krivičnim djelom. Krivični zakonik propisuje:

Čl. 160-a

Tko silom, ozbiljnom prijetnjom, zloupotrebom službenog položaja ili ovlaštenja ili na drugi protivzakoniti način

sprečava drugoga u vršenju njegovih prava samoupravljanja ili sprečava rad organa samoupravljanja, kaznit će se zatvorom.

Čl. 165

Tko se svjesno ne pridržava propisa o osobnom dohotku, radnom vremenu, godišnjem odmoru ili o zabrani produženog ili noćnog rada i time uskrati ili ograniči nekoj osobi u radnom odnosu pravo koje ovome po zakonu pripada, kaznit će se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine.

- radnicima se osigurava sudska zaštita u ostvarivanju prava na radu i na osnovi rada u radnim organizacijama po postupku utvrđenom zakonom (čl. 14. OZRO)
- sindikalna organizacija može radnika na njegov zahtjev ili pristanak zastupati u ostvarivanju njegovih prava iz radnih odnosa (čl. 15. st. 2. OZRO).

Radi bolje preglednosti svrstavamo odredbe o pravima i dužnostima radnika u četiri grupe: 1. prava radnika, 2. dužnosti radnika, 3. nadležnost izabраниh organa upravljanja i 4. imenovanje organa odnosno pojedinaca za donošenje pojedinih odluka i rješenja te obavljanje pojedinih radnji.

1. Prava radnika

— Svako slobodno radno mjesto pristupačno je svakom radniku ako ispunjava opće i posebne uvjete i ako svoju slobodnu volju za stupanje na rad na određeno radno mjesto u radnoj organizaciji saopći u roku i na način određen u oglasu o slobodnom radnom mjestu (čl. 19. st. 1. OZRO).

— Radnik ima pravo da radi istodobno u više radnih organizacija i da na taj način ostvaruje puno radno vrijeme (čl. 19. st. 3. OZRO).

— Radnik koji drži da rad u radnoj organizaciji na određenom radnom mjestu ne odgovara njegovim radnim sposobnostima ima pravo da u svako doba u toku pokusnog rada i bez obrazloženja prestane da radi u radnoj organizaciji i da istupi iz radne zajednice. U tom slučaju radnik nije dužan da ostane na radu onoliko vremena koliko je općim aktom utvrđeno za slučaj prestanka rada radnika u radnoj organizaciji (čl. 20. st. 7. OZRO).

— Svaki učesnik natječaja koji drži da je povrijeđen utvrđeni postupak za provođenje natječaja, a povreda postupka je mogla bitno utjecati na odluku o izboru kandidata, ili da primljeni kandidat ne ispunjava uvjete predviđene natječajem, ima pravo prigovora u roku od 8 dana od dana primitka odluke o izboru kandidata (čl. 22. st. 5. OZRO).

— Ako nadležni organ koji rješava o prigovoru ne usvoji prigovor protiv njegove odluke, učesnik u natječaju ima pravo tužbe sudu opće nadležnosti u roku od 30 dana od dana dostave konačne odluke odnosno do isteka roka do kojeg je bio dužan donijeti odluku (čl. 22. st. 7. OZRO).

— Radnik ima pravo odbiti da radi na radnom mjestu na kojem nije osigurana propisana zaštita ako bi mu zbog toga na radu prijetila neposredna opasnost za život. U tom slučaju radnik je dužan da o tome odmah izvijesti organ određen za to općim aktom. Radniku koji ne radi za vrijeme dok se ne provede propisana zaštita na radnom mjestu, ako nije raspoređen na drugo odgovarajuće radno mjesto, pripada razmjerna naknada osobnog dohotka koja se određuje prema prosjeku akontacije osobnog dohotka za protekla tri mjeseca (čl. 28. OZRO).

— Radnik ima pravo da prilikom stupanja na rad i u toku rada u radnoj organizaciji bude raspoređivan na radna mjesta koja odgovaraju njegovoj radnoj sposobnosti, a dužan je da u toku rada stalno usavršava svoje radne sposobnosti u skladu sa zahtjevima radnog mjesta i sa zahtjevima što proizlaze iz usavršavanja procesa rada u radnoj organizaciji (čl. 29. st. 1. OZRO).

— Radnik u užoj grupi, koja neposredno određuje rukovodioca rada između svojih redova, ako nije izabran, a drži da u većoj mjeri ispunjava zahtjeve radnog mjesta od izabranog, ima pravo prigovora radničkom savjetu, čija je odluka konačna, i protiv nje se ne može pokrenuti radni spor (čl. 31. st. 3. OZRO).

— Radnik koji radi na radnom mjestu za koje se raspisuje natječaj ima pravo učešća u natječaju i može biti pod općim uvjetima ponovo izabran. Ako ne bude ponovo izabran, ima pravo tražiti da ga radna zajednica rasporedi na drugo radno mjesto koje odgovara njegovim radnim sposobnostima (čl. 32. st. 2. OZRO).

— Radnik koji drži da je rasporedom na radno mjesto povrijeđeno njegovo pravo, a njegov prigovor nije bio uvažen, može podnijeti tužbu sudu. Ako sud ustanovi da je konačnim rješenjem radne zajednice o rasporedu radnika na drugo radno mjesto grubo povrijeđeno pravo radnika, može na zahtjev radnika odlučiti da se radnik vrati na dotadašnje radno mjesto u radnoj organizaciji (čl. 35. OZRO).

— Radnik ima pravo na ograničeno radno vrijeme od 42 sata tjedno (čl. 36 u vezi s čl. 144. OZRO).

— Radnik koji radi na radnom mjestu na kojem se radi pod posebnim uvjetima rada, a čije se štetno djelovanje na njegovu radnu sposobnost i zdravlje ne može u potpunosti otkloniti zaštitnim mjerama, ima pravo na radno vrijeme kraće od 42 sata tjedno (čl. 37. st. 1. OZRO).

— Radnica s djetetom do osam mjeseci života ima pravo da radi četiri sata dnevno ako to zahtijeva. U tom slučaju radnica ima pravo na udio u raspodjeli sredstava za osobne dohotke po svim osnovama i prema postignutim rezultatima na radu za četiri sata dnevno i na naknadu za radno vrijeme preko četiri sata dnevno po propisima o zdravstvenom osiguranju (čl. 39. st. 1. OZRO).

— Po isteku osam mjeseci života djeteta radnica ima pravo da radi četiri sata dnevno i do tri godine života djeteta ako je po ocjeni liječničke komisije djetetu potrebna pojačana majčina njega s obzirom na opće stanje njegova zdravlja. U tom slučaju radnica ima samo pravo na udio u raspodjeli sredstava za osobne dohotke prema stvarnom radu (čl. 39. st. 2. OZRO).

— Radnik ima pravo da radi i kraće od vremena koje se ovim zakonom (OZRO) utvrđuje kao puno radno vrijeme, ali samo na onim radnim mjestima za koja je radna zajednica općim aktom takvu potrebu odnosno mogućnost predvidjela (čl. 40. st. 1. OZRO).

— Radniku koji radi najmanje s polovinom punog radnog vremena pripadaju sva prava na radu i po osnovi rada u radnoj organizaciji utvrđena zakonom, statutom ili drugim općim aktom (čl. 41. st. 1. OZRO).

— Radnik koji radi manje od polovine punog radnog vremena ima pravo da učestvuje u upravljanju kao ravnopravan član radne zajednice i da učestvuje u raspodjeli sredstava za osobne dohotke razmjerno svom radnom doprinosu. Takav radnik uživa zaštitu pri radu i socijalno je osiguran za slučaj nesreće na poslu ili profesionalnog oboljenja prema posebnim propisima (čl. 42. st. 1. OZRO).

— Radnik ima pravo da njegovo radno vrijeme u toku dana, tjedna itd. bude unaprijed utvrđeno (početak dnevnog rada, raspored radnog vremena u toku dana i završetak dnevnog radnog vremena itd. — čl. 47. OZRO).

— Radnik ima pravo na odmor od trideset minuta u toku dnevnog rada s jednokratnim radnim vremenom. Raspored ovog odmora u toku rada utvrđuje radna zajednica, s tim da ga ne može odrediti na početku odnosno na završetku radnog vremena (čl. 58. st. 1. OZRO).

— Radnik ima pravo na dnevni odmor između dva uzastopna radna dana. Radna zajednica dužna je radniku osigurati dnevni odmor od najmanje dvanaest sati neprekidno. Radna zajednica radne organizacije sa sezonskim radovima dužna je radniku u toku sezone osigurati dnevni odmor od najmanje deset sati neprekidno (čl. 59. OZRO).

— Radnik ima pravo na tjedni odmor od najmanje dvadeset četiri sata neprekidno. Ako je neophodno da radnik radi na dan svog tjednog odmora, radna zajednica dužna je osigurati mu za takav odmor jedan dan u toku idućeg tjedna (čl. 60. OZRO).

— Radnik ima pravo u toku godine na godišnji odmor (čl. 62. st. 1. OZRO).

— Radnik stječe pravo na korištenje godišnjeg odmora poslije jedanaest mjeseci neprekidnog rada i ima pravo koristiti ga kod iste radne organizacije u svakoj kalendarskoj godini (čl. 62. st. 3. OZRO).

— Radnik koji stupi na rad na određeno vrijeme za vršenje sezonskih poslova ima pravo na odmor ako je taj rad trajao najmanje šest mjeseci neprekidno (čl. 62a st. 1. OZRO).

— Vrijeme u kojem radnik u toku godine koristi godišnji odmor određuje radna zajednica u skladu s prirodom i organizacijom rada vodeći računa o želji radnika. Izuzetno jedan dan svog godišnjeg odmora radnik ima pravo koristiti za svoje potrebe u onaj dan koji sam odredi (čl. 68. st. 1. OZRO).

— Radnik ima pravo koristiti godišnji odmor u neprekidnom trajanju, a samo na njegov zahtjev odnosno pristanak može radna zajednica odobriti korištenje godišnjeg odmora u dva dijela. Izuzetno, radniku koji zbog posebnih uvjeta rada ima pravo na godišnji odmor u trajanju preko 30 radnih dana (čl. 63. st. 2), radna je zajednica dužna osigurati korištenje godišnjeg odmora u dva dijela (čl. 69. OZRO).

— Za vrijeme godišnjeg odmora radnik ima pravo na naknadu osobnog dohotka čija se visina utvrđuje općim aktom radne organizacije. Ova naknada ne može biti manja od prosječne akontacije osobnog dohotka za period utvrđen općim aktom (čl. 70. OZRO).

— Radnik ima pravo na odmor za vrijeme državnih praznika. Pri utvrđivanju visine njegova udjela u raspodjeli sredstava za osobne dohotke ovi se dani smatraju kao provedeni na radu (čl. 71. OZRO).

— Radnik ima pravo biti odsutan s rada do sedam radnih dana u jednoj kalendarskoj godini uz naknadu osobnog dohotka koji utvrđuje radna zajednica svojim općim aktom. Radna zajednica omogućuje korištenje tog prava radniku prilikom stupanja u brak, prilikom porođaja člana uže porodice, smrti člana uže porodice i u drugim slučajevima utvrđenim statutom. Općim aktom mogu se utvrditi hitni slučajevi u kojima ovaj dopust odobrava ovlaštenu pojedinac u radnoj zajednici (čl. 72. OZRO).

— Za slučaj trudnoće i porođaja radnica ima pravo na porođiljski dopust od 133 dana neprekidno.

— Na osnovi nalaza liječnika radnica može početi porodiljski dopust 45 dana prije porođaja, a obavezno 28 dana prije porođaja.

U slučaju mrtvorodenog djeteta ili ako dijete umre prije isteka porodiljskog dopusta, radnica ima pravo da koristi ovaj dopust i dalje onoliko koliko joj je prema nalazu liječnika potrebno da se oporavi od porođaja i psihičkog stanja prouzrokovano gubitkom djeteta, a u svakom slučaju najmanje 30 dana (čl. 73. OZRO).

— Radnik ima pravo, na osnovi svog radnog doprinosa i ovisno o radnim i poslovnim rezultatima radne jedinice u kojoj radi i radne organizacije u cjelini, učestvovati u raspodjeli sredstava koje radna zajednica izdvaja za osobne dohotke (čl. 75. OZRO).

— Radnik ima pravo na minimalni osobni dohodak, neovisno o radnim i poslovnim rezultatima radne organizacije (čl. 81. st. 1. OZRO).

— Radnik ima pravo na naknadu osobnog dohotka za vrijeme odsutnosti s rada zbog vojne vježbe, predvojničke obuke, učešća u civilnoj zaštiti, vršenja javnih funkcija, odazivanja na poziv vojnih i drugih organa do kojih je došlo bez njegove krivnje (čl. 83. st. 1. OZRO).

— Za vrijeme pritvora ili istražnog zatvora radnik ima pravo na naknadu u visini jedne trećine akontacije osobnog dohotka odnosno u visini jedne polovine ako uzdržava porodicu (čl. 84. st. 1. OZRO).

— Ako radnik drži da je odlukom o isključenju iz radne zajednice povrijeđen utvrđeni postupak odnosno njegovo pravo, može protiv takve odluke pokrenuti radni spor (čl. 88. st. 2. OZRO).

— Radnik ima pravo da bez obrazloženja i u svako doba prestane s radom u radnoj organizaciji i istupi iz radne zajednice pod uvjetom da o tome obavijesti radnu zajednicu i da od dana saopćenja svoje namjere ostane na radu onoliko vremena koliko je statutom ili drugim općim aktom određeno (čl. 96. st. 1. OZRO).

— Radnik kome je prestao rad u radnoj organizaciji zbog ukidanja radnog mjesta, smanjenja broja radnika na radnom mjestu, trajnijeg smanjenja opsega rada ili poslovanja, ima pravo da ponovo stupi na rad u radnu organizaciju ako radna zajednica u roku od jedne godine ponovno uvede radno mjesto, odnosno ako uvede slično radno mjesto ili poveća broj radnika na radnom mjestu, a radnik po svojim radnim sposobnostima zadovoljava zahtjeve takvog radnog mjesta (čl. 100. st. 1. OZRO).

— Radnik kome je radna zajednica saopćila odluku o prestanku njegova rada u radnoj organizaciji ima pravo da ostane na radu još onoliko vremena koliko je statutom određeno (čl. 106. st. 1. OZRO).

— U toku vremena u kojem je dužan da ostane na radu u radnoj organizaciji, radnik ima pravo za vrijeme rada da izlazi iz radne organizacije da bi našao zaposlenje u drugoj radnoj organizaciji. Radna zajednica dužna je općim aktom odrediti vrijeme i duljinu vremena za koje radnik može biti odsutan iz radne organizacije (čl. 107. st. 1. OZRO).

— Za vrijeme odobrenog odsustva iz radne organizacije (st. 1.) radnik ima pravo na naknadu osobnog dohotka u visini prosječne akontacije osobnog dohotka ostvarenog za protekla tri mjeseca (čl. 107. st. 2. OZRO).

— Radnik kome prestane rad u radnoj organizaciji i koji ne privređuje, za vrijeme privremene nezaposlenosti ima pravo na materijalno osiguranje i druga prava utvrđna zakonom (čl. 113. OZRO).

— Radnik ima pravo da prisustvuje sastanku svakog organa upravljanja kada se rješava o njegovu pravu ili dužnosti u radnoj organizaciji (čl. 117. st. 1. OZRO).

— Radnik ima pravo prigovora protiv svakog rješenja kojim je odlučeno o njegovim pravima i dužnostima iz radnih odnosa. Radnik ima pravo prigovora i kad nadležni organ u nekoj radnoj organizaciji ne donese prvostepeno rješenje u roku od 15 dana od dana podnošenja zahtjeva ili drugog podneska radnika. Prigovor se podnosi u roku od 15 dana od dana dostave rješenja, odnosno od isteka roka u kojem je prvostepeni organ bio dužan donijeti rješenje (čl. 118. st. 1. OZRO).

— Radnik ima pravo da se istovremeno s podnošenjem prigovora drugostepenom organu u radnoj organizaciji obrati i nadležnom općinskom organu uprave (čl. 119. st. 1. OZRO).

— Radnik koji zbog odlaska na odsluženje odnosno dosluženje vojnog roka prekine rad u radnoj organizaciji ostaje i dalje član radne zajednice te radne organizacije i ima pravo da se neposredno po odsluženja vojnog roka vrati na rad u istu radnu organizaciju. Za vrijeme odsutnosti sve dužnosti i prava koja se stječu na radu i na osnovi rada u radnoj organizaciji radniku miruju (čl. 126. OZRO).

2. Dužnosti radnika

Dužnosti radnika svode se na svega nekoliko članova u OZRO, no tako rekavši sve radnikove dužnosti sadržane su u odredbi čl. 86. OZRO koji ćemo kasnije citirati. Osim dužnosti iz OZRO navodimo dužnosti radnika iz Osnovnog zakona o zaštiti na radu — dalje OZZR.

Dužnosti radnika navedene su ovako:

— Ako bi radniku na radnom mjestu prijetila neposredna opasnost po život zbog toga što nije osigurana propisana zaštita, radnik je dužan da o tome odmah obavijesti organ određen za to općim aktom (čl. 28. st. 1. OZRO).

— Osoba na radu dužna je svoje poslove vršiti s punom pažnjom da bi pridonijela osiguranja svog života i zdravlja, kao i života i zdravlja ostalih članova radne zajednice.

— Osoba na radu ima pravo i dužnost da se služi svim zaštitnim napravama i sredstvima osobne zaštite na radu, da ih namjenski koristi, da pažljivo rukuje njima i da ih održava u ispravnom stanju (čl. 76. OZZR).

— Osoba na radu dužna je pridržavati se propisanih zaštitnih mjera i brinuti se o provođenju i unapređivanju zaštite na radu (čl. 77. OZZR).

— Osoba na radu dužna je neposrednom rukovodiocu odmah prijaviti sve zapažene nedostatke, kvarove ili druge pojave koje bi mogle ugroziti sigurnost na radu (čl. 78. OZZR).

— Osoba na radu dužna je prije raspoređivanja na posao upoznati se s propisima i mjerama zaštite u vezi s poslom koji treba da vrši, kao i s organiziranjem i provođenjem zaštite na radu u organizaciji, odnosno ima pravo od odgovorne osobe zahtijevati da je što iscrpnije upozna s opasnostima posla i s pravima odnosno obavezama u vezi sa zaštitom na radu i uvjetima rada.

— Osoba na radu, a naročito na rukovodećem radnom mjestu, dužna je u toku zaposlenja stalno upotpunjavati i usavršavati svoje znanje iz materije zaštite na radu (čl. 81. OZZR).

— Osobe na radu koje imaju izvjesne zdravstvene nedostatke ili boluju od bolesti koje se teško mogu ili uopće ne mogu ustanoviti liječničkim pregledom, dužne su te nedostatke odnosno bolesti prijaviti prilikom stupanja na posao odnosno kasnije ako se pojave u toku zaposlenja (čl. 82. OZZR).

— Izuzetno od odredbe čl. 36. ovog zakona (tj. da radnik ima pravo na ograničeno radno vrijeme od 42 sata tjedno) radnik je dužan da radi i dulje od punog radnog vremena u slučaju nesreće koja zadesi radnu organizaciju ili joj neposredno predstoji, ali samo onoliko vremena koliko je neophodno da se spasu ljudski životi ili očuvaju materijalna sredstva.

Dulje od punog radnog vremena radnik je dužan da radi i kad je neophodno da se započeti rad nastavi, da bi se završio proces rada čije bi obustavljanje ili prekidanje nanijelo znatnu materijalnu štetu, ili da se radom spriječi kvarenje sirovina ili materijala ili otkloni kvar na sredstvima za rad. U tim sluča-

jevima rad dulji od punog radnog vremena može da traje samo onoliko vremena koliko je neophodno da se otklone ili spriječe štetne posljedice (čl. 43. st. 1. i 2. OZRO).

— Radnik je dužan saopćiti radnoj zajednici dan na koji želi koristiti jedan dan od godišnjeg odmora — najkasnije 30 dana prije korištenja toga dana (čl. 68. st. 2. OZRO).

— Radnik odgovara radnoj zajednici za povredu radnih dužnosti utvrđenih u smislu čl. 85. OZRO (dužnosti radnika koje je radna zajednica odredila općim aktom) a koje učini svojom krivnjom (čl. 86. OZRO).

— Radnik koji namjerno ili iz krajnje nepažnje prouzrokuje štetu radnoj organizaciji na radu odnosno u vezi s radom dužan je prouzrokovanu štetu naknaditi (čl. 91. OZRO).

— Radnik koji samovoljno prestane s radom dužan je nadoknaditi radnoj organizaciji štetu koju je takvim postupkom prouzrokovao (čl. 96. st. 4. OZRO).

3. Nadležnost izabranih organa upravljanja

Veći dio nadležnosti organa upravljanja na području radnih odnosa utvrđen je odredbama OZRO. Međutim i drugi zakoni i na zakonu osnovani propisi mogu sadržavati takve odredbe kao Osnovni zakon o zaštiti na radu — dalje OZZR — te Osnovni zakon o izboru radničkih savjeta i drugih organa upravljanja u radnim organizacijama — dalje OZIRS — koje dalje citiramo.

— Najviši organ upravljanja radne organizacije može odobriti neplaćeni dopust radniku ako se suglasi da radnik bude upućen na rad u inozemstvo u okviru međunarodne tehničke suradnje (čl. 74. st. 2. OZRO).

— Odluku o isključenju radnika iz radne zajednice zbog teže povrede radne dužnosti donosi, na prijedlog organa za izricanje mjera određenog u smislu čl. 85. st. 1. ovog zakona (organ mora biti određen općim aktom), radna zajednica radne organizacije ili tvornice, odnosno pogona ili radne jedinice čiji je on član, odnosno njihov najviši organ upravljanja ako je to statutom utvrđeno. Za isključenje radnika potrebno je da se tajnim glasanjem izjasni više od polovice članova radničkog savjeta (sveukupnog broja članova, a ne broja prisutnih — op. ur.) odnosno članova radne zajednice (vrijedi isto što je napomenuto i za članove radničkog savjeta — op. ur.) (čl. 88. st. 1. OZRO).

— Odluku o udaljenju radnika s radnog mjesta može donijeti i ovlaštenu pojedinac u radnoj zajednici, a odluku o udaljenju iz radne organizacije — organ upravljanja ili drugi kolektivni organ određen općim aktom radne organizacije (čl. 90. st. 3. OZRO).

— Ako odluku iz st. 3. ovog člana nije donio radnički savjet ili upravni odbor, odnosno drugi odgovarajući organ radne organizacije, organ ili ovlaštena osoba koji je takvu odluku donio dužan je da je iznese na prvu sjednicu upravnog odbora odnosno drugog odgovarajućeg organa. Upravni odbor odnosno drugi odgovarajući organ može potvrditi, ukinuti ili poništiti odluku o udaljenju radnika (čl. 90. st. 5. OZRO).

— Rješenje o oslobodenju naknade štete donosi najviši organ upravljanja radne organizacije (čl. 95a st. 2. OZRO).

— Odluku o prestanku rada radnika u radnoj organizaciji na osnovama iz člana 98. OZRO (ukidanje radnog mjesta, trajnije smanjenje opsega rada odnosno poslovanja, ili ako se ustanovi da radnikova radna sposobnost ne zadovoljava zahtjeve radnog mjesta na kojem radi) donosi radna zajednica radne jedinice, odnosno radnički savjet ili drugi kolektivni organ određen statutom (čl. 102. st. 1. OZRO).

— Radna zajednica statutom određuje organe (izabrane organe upravljanja radne zajednice radne organizacije, radne zajednice u radnim jedinicama ili njihove organe upravljanja i sl.) koji donose odluke o ostvarivanju prava, dužnosti i obaveza radnika iz radnih odnosa. Općim aktom utvrđuje radna zajednica i ovlaštenja za pojedince (ovlašteni radnik) koji budu određeni da donose rješenja radi izvršenja odluka radne zajednice i njezinih organa (čl. 123. OZRO).

— Statutom radne organizacije može se odrediti da radna zajednica tvornice, pogona ili druge radne jedinice ima ovlaštenja koja u smislu ovog zakona (OZRO) ima radna zajednica radne organizacije u pogledu uređivanja svih ili pojedinih pitanja iz radnih odnosa (čl. 124. OZRO).

— Do donošenja statuta i drugih općih akata kojima se reguliraju radni odnosi suglasno odredbama OZRO, radni odnosi u radnim zajednicama mogu se uređivati i privremenim odlukama najvišeg organa upravljanja, u smislu odredaba OZRO (čl. 146. st. 2. OZRO).

— Direktora radne organizacije imenuje na osnovi javnog natječaja, radnički savjet na prijedlog natječajne komisije.

Posebним zakonom može se odrediti drukčiji način imenovanja direktora radne organizacije koja vrši djelatnost od osobitog društvenog interesa (čl. 75. OZIRS).

— Odluka radničkog savjeta o imenovanju direktora pravovaljana je ako je za nju glasalo više od polovine ukupnog broja članova radničkog savjeta radne organizacije (čl. 85. OZIRS).

— O razrješenju direktora odlučuje radnički savjet na prijedlog komisije za ocjenjivanje zahtjeva za razrješenje direktora. Ova se komisija osniva na isti način kao i natječajna komisija.

U slučajevima određenim zakonom direktor može biti razriješen i rješenjem nadležnog organa po prethodno pribavljenom mišljenju radničkog savjeta radne organizacije (čl. 91. OZIRS).

— Prava i dužnosti, što ih u postupku imenovanja i razrješenja direktora po odredbama ovog zakona (OZIRS) vrši radnički savjet, u zadrugama vrši zadružni savjet (čl. 102. OZIRS).

— Radnički savjet odnosno odgovarajući organ upravljanja brine se o provođenju i unapređivanju zaštite na radu, a naročito: donosi program mjera zaštite na radu, pretresa stanje uvjeta rada i donosi odluke za osiguravanje i unapređivanje zaštite na radu, razmatra izvještaj koji mu podnosi inspektor rada o utvrđenom stanju, donosi odgovarajuće odluke i obavještava inspektora o mjerama koje će poduzeti radi otklanjanja nepravilnosti na koje je upozoren (čl. 62. OZZR).

4. Imenovanja organa i pojedinaca za donošenje pojedinih odluka, rješenja i za obavljanje određenih radnji

— Radna zajednica općim aktom utvrđuje organe koji će pratiti i ocjenjivati izvršenje zadataka određenih za probni rad (čl. 20. st. 5. OZRO).

— Organ za provođenje natječaja utvrđuje radna zajednica statutom ili drugim općim aktom ako zakonom nije drukčije određeno (čl. 22. st. 10. OZRO).

— Radna zajednica statutom ili drugim općim aktom može ovlastiti i pojedinog radnika da donosi rješenja o privremenom raspoređivanju radnika u slučaju više sile ili u izuzetnim okolnostima (čl. 30. st. 5. OZRO).

— Za donošenje rješenja (zapravo odluke — op. ur.) o uvođenju rada koji traje dulje od punog radnog vremena — u slučaju nesreće koja zadesi radnu organizaciju ili koja joj neposredno predstoji i kad je neophodno da se započeti rad nastavi da bi se završio započeti proces rada čije bi obustavljanje ili prekidanje nanijelo znatnu materijalnu štetu, ili da se radom spriječi kvarenje sirovina ili otkloni kvar na sredstvima za rad — može radna zajednica statutom ili drugim općim aktom ovlastiti i pojedinog radnika (čl. 43. st. 4. OZRO).

— Općim aktom mogu se utvrditi hitni slučajevi u kojima plaćeni dopust može odobravati ovlašten i pojedinac u radnoj zajednici (čl. 72. st. 1. OZRO).

— Radna zajednica, da bi osigurala ostvarivanje radnih i poslovnih zadataka radne organizacije i ostvarivanje prava radnika na osnovi rada, određuje općim aktom organe za pokretanje i vođenje postupka i za izricanje mjera.

Pojedinog člana radne zajednice može radna zajednica ovlastiti samo za pokretanje i vođenje prethodnog postupka (čl. 85. st. 1. i 2. OZRO).

— Odluku o udaljenju radnika s radnog mjesta može donijeti i ovlaštenu pojedinac u radnoj zajednici, a odluku o udaljenju iz radne organizacije — organ upravljanja ili drugi kolektivni organ određen općim aktom radne organizacije (čl. 90. st. 3. OZRO).

— Radna zajednica određuje općim aktom organ za donošenje rješenja o prestanku rada radnika u radnoj organizaciji zbog samovoljnog napuštanja posla odnosno neopravdanog izostanka (čl. 96. st. 3. OZRO).

— Radna zajednica osniva posebnu stručnu komisiju koja ustanovljuje da li radnik zadovoljava zahtjeve radnog mjesta na kojem radi (radi eventualnog prestanka rada zbog smanjene sposobnosti). Članove komisije imenuje radna zajednica iz redova stručnjaka iste struke iz radne zajednice ili iz drugih organizacija, koji imaju najmanje isti stupanj stručne spreme kao i radnik čija se radna sposobnost ustanovljuje (čl. 101. st. 3. OZRO).

— Radna organizacija dužna je odrediti samoupravne organe kojima radnik podnosi prigovor radi zaštite povrijeđenog prava (čl. 117. st. 2. OZRO).

PRAVA I DUŽNOSTI SEKRETARA ORGANA UPRAVLJANJA

Svaka radna organizacija, bila ona mala ili velika, trebala bi da ima sekretara organa upravljanja jer je odgovornost organa upravljanja prema zakonu jednaka u maloj kao i u velikoj radnoj organizaciji.

Sekretar organa upravljanja treba da bude pravnik s duljom praksom u privrednim organizacijama te da organima posluži kao pravni savjetnik, naročito u pogledu primjene zakona i drugih propisa. Osim toga on će na sastancima organa upravljanja davati savjete na postavljena pitanja, odnosno upozoravati na zakonske propise prilikom donošenja pojedinih odluka.

To su pravne komponente njegova djelovanja.

U okviru organizaciono-administrativne komponente, sekretar organa upravljanja brinut će se da sav materijal za sjednice organa upravljanja bude pripremljen na vrijeme, tj. omogućit će organima upravljanja da se na vrijeme upoznaju s materijalom kako ne bi dolazili na sjednice nepripremljeni i tamo gubili dragocjeno vrijeme. Naravno da za obavljanje administrativnih poslova treba sekretaru staviti na raspolaganje potrebnu radnu snagu.

Organizaciono-kadrovski, sekretar o. u. najčešće je raspoređen u opći odjel, s time da mu je neposredni rukovodilac šef općeg odjela (sekretar poduzeća). Ima, međutim, mišljenja da bi s obzirom na tijesnu vezu s upravljačima i uopće s radnicima sekretar o. u. trebao biti neposredno vezan uz direktora kao odgovornog izvršioca odluka organa upravljanja. Ako u radnoj organizaciji djeluje cijela služba organa upravljanja na čelu sa sekretarom o. u., onda već i s obzirom na važnost te službe smatramo ovo drugo rješenje ispravnijim.

Ovdje u obliku teza obrađujemo nadležnost, funkcije i djelovanje sekretara organa upravljanja. Teze će moći da posluže i onim radnim organizacijama koje već imaju organiziranu službu organa upravljanja kao i onima u kojima je ulogu sekretara organa upravljanja preuzeo sekretar poduzeća ili koji drugi radnik.

I. OPĆI POSLOVI

1. Vodi evidencije iz samoupravne djelatnosti poduzeća

a) opći akti poduzeća

- već doneseni (s naznakom kada su stupili na snagu i od kada se primjenjuju)

- koji su u fazi donošenja (s naznakom roka u kojem treba da budu doneseni)
  - ostala pitanja i problemi u vezi s općim aktima
  - b) plan sjednica organa upravljanja (s opisom pitanja koja će raspravljati)
    - odbora i komisija
    - upravnog odbora
    - radničkog savjeta
  - c) plan zborova radnika
    - poduzeća
    - pogona
    - radne jedinice
  - d) plan sjednica organa upravljanja pogona i radnih jedinica
  - e) pregled datuma sastanaka društveno-političkih organizacija u poduzeću (da ne dođe do kolizije termina)
  - f) pokazatelji o načinu i mjerilima neposrednog samoupravljanja
  - g) evidencija o izvršenju zaključaka organa upravljanja; o neizvršenju i djelomičnom izvršenju rješenja, zaključaka i odluka donesenih na sjednicama organa upravljanja upozorava predsjednika dotičnog organa. (Direktor je po službenoj dužnosti odgovoran za izvršenje zaključaka organa upravljanja, a odgovoran je također da u tom svojstvu osigura pravovremeno izvršenje putem odgovornih službi i tijela. Ako se uzme u obzir da je izvršenje zaključaka organa upravljanja najvažniji dio u radu organa upravljanja, onda je opravdano time zadužiti i sekretara organa upravljanja.)
(Vidi IV, 30b)
2. Vodi urudžbeni zapisnik organa upravljanja
- a) prima uz potpis svu poštu signiranu na organe upravljanja
    - primljena pošta zavodi se u urudžbeni zapisnik onoga dana i pod datumom kada je primljena; upisivanje mora biti čitko, tintom uz kratak opis predmeta
  - b) pregledava i razvrstava primljenu poštu
    - prema sadržaju
    - prema organu kome je namijenjena
  - c) greške u urudžbenom zapisniku ne smiju se križati ili sl., nego valja otvoriti novu rubriku pod istim brojem pod kojim je unijet pogrešan tekst
  - d) urudžbeni zapisnik služi i kao evidencija o kretanju predmeta pa je potrebno da ima čitav niz kolona. Tako npr:
    - redni broj predmeta
    - datum primitka
    - opis predmeta
    - nadležnost

- kretanje predmeta
  - datum iznošenja na sjednicu
  - način rješenja
  - izvršenje rješenja
  - primjedbe
- e) urudžbeni zapisnik vodi se posebno za svaku poslovnu godinu
- f) riješena pošta kompletira se i odlaže u fascikle
- g) poštu koja ne spada u nadležnost rješavanja organa upravljanja vraća pošiljaocu s potrebnim obrazloženjem.
3. Vodi registar predmeta po abecednom redu.
4. Vodi rokovnik
- a) u rokovnik se unose
- zaključci, rješenja ili odluke koje obavezuju komisije, direktora, službe, organizacione jedinice, pravne i fizičke osobe, s označenim rokom izvršenja
  - podaci koji su stavljeni u nadležnost sekretara organa upravljanja odlukom organa upravljanja, općim aktom i sl.
- b) posebno se vodi (u okviru općeg rokovnika) rokovnik za podnošenje različitih izvještaja što ih direktor podnosi organima upravljanja
- c) podaci se u rokovnik unose odvojeno po mjesecima, a dobro je uz svaki podatak voditi i evidenciju o njegovoj realizaciji.
5. Izrađuje mjesečni izvještaj o izvršenim, neizvršenim i djelomično izvršenim odlukama organa upravljanja
- a) u 3 primjerka (predsjedniku organa upravljanja, direktoru, arhivi organa upravljanja)
- b) izvještaj se izrađuje na temelju dokumentacije navedene od 1—4.
6. Koordinira rad s predsjednicima zborova radnika u pitanju rada zborova.
7. Suraduje s predsjednicima RS i UO
- a) u vezi s pripremom materijala za sjednice i ukazivanjem na potrebu održavanja sjednica
- b) pri izradi dnevnog reda za sjednice
- c) pri ukazivanju organima upravljanja na zakonitost donošenja odluka i drugih akata.
8. Upozorava predsjednika RS i UO te direktora na eventualne probleme koji bi se pojavili u razdoblju između sjednica.
9. Izdaje bilten organa upravljanja poduzeća i brine se za njegovu raspačavanje. Ako postoji posebna služba informiranja onda samo priprema materijal toj službi.
10. Prati i proučava propise iz oblasti radničkog samoupravljanja.
11. Čuva i odgovara za arhiv organa upravljanja.

II. PRIPREMANJE SJEDNICA

12. Materijal za sjednice

- a) Stručne službe i ostali organi u poduzeću dužni su obrađivati potrebne materijale za organe upravljanja:
    - materijali treba da sadrže kratko obrazloženje materije s prijedlogom zaključka koji treba donijeti na sjednici
    - materijal treba da bude obrađen tako da pridonese bržem, operativnijem i kvalitetnijem radu organa upravljanja
    - materijal s lijeve strane potpisuje obrađivač, a s desne rukovodilac službe, odnosno tijela koje je vršilo obradu
    - materijal se u više kopija predaje sekretaru organa upravljanja.
  - b) Dopise, prijedloge i predstavke pojedinaca ili grupa dostavlja sekretar o. u. nadležnim službama ili jedinicama radi davanja mišljenja, a kasnije nadležnom odboru ili komisiji koja na temelju prethodnog mišljenja daje svoj prijedlog organu upravljanja.
13. Dogovara se s predsjednikom RS odnosno UO kao i s direktorom o prijedlogu dnevnog reda i termina za dotičnu sjednicu. S tim u vezi pruža uvid u sve akte i predmete koji su prispjeli ukazujući na rok i stupanj važnosti.
14. Proučava dobivene materijale, tehnički ih obrađuje, a u slučaju potrebe traži nadopune i objašnjenja.
15. Vršiti tehničke pripreme za sve sjednice:
- a) umnožava materijal u potrebnom broju primjeraka
  - b) brine se o mjestu, datumu i odgovarajućoj prostoriji za održavanje sjednice
  - c) sjednice upravnog odbora
    - dostavlja u roku određenom u statutu (3 dana prije sjednice) kompletan materijal svim članovima UO i ostalim pozvanim osobama
    - poziv s dnevnim redom potpisan od predsjednika UO sastavni je dio materijala
    - sastavni dio materijala je i zapisnik s prošle sjednice
    - u hitnim slučajevima koji su predviđeni statutom materijal se može dostaviti i na sam dan sjednice.
  - d) prima od UO, od odbora i komisija materijale o pitanjima o kojima treba da rješava RS. Ti predmeti nose potpis predsjednika UO, odbora ili komisije
  - e) sjednice radničkog savjeta
    - dostavlja kompletan materijal predsjedniku RS radi eventualnih izmjena i dopuna

- nakon toga, a unutar roka određenog u statutu (8 dana prije sjednice) dostavlja kompletan materijal s pozivom potpisanim od predsjednika RS i sa zapisnikom s prošle sjednice svim članovima RS i ostalim pozvanim osobama
  - u hitnim slučajevima koji su predviđeni statutom materijal se može dostaviti i u kraćem roku.
- f) obavještava članove radne zajednice o sjednicama organa upravljanja koje će se održati.
  - g) materijal i poziv može se dostaviti i predstavnicima društveno-političkih organizacija odnosno svim osobama koje u tom pogledu spominje poslovnik organa upravljanja.
16. Pruža pomoć članovima organa upravljanja da bi se materijal pravovremeno proučio i da bi se formulirali odgovarajući stavovi o donošenju predloženih zaključaka. Pri tome valja voditi računa o tome što se želi postići predloženim zaključkom.
  17. Informira predsjednika RS odnosno UO o svim problemima na koje naiđe u vezi s predstojećom sjednicom u vremenu između uručenog materijala i dana zakazane sjednice, da bi se rad na sjednici normalno odvijao i da bi se članovima organa upravljanja dali potrebni podaci i odgovori na postavljena pitanja.

III. SJEDNICA ORGANA UPRAVLJANJA

18. Provjerava tehničke detalje (stenodaktilograf, magnetofon, dekoracija prostorije i sl).
19. Provjerava da li je na sjednicu pozvan radnik o čijem će se pravu raspravljati na sjednici.
20. Obavezno prisustvuje sjednicama.
21. Odgovara na primjedbe i prigovore članova organa upravljanja na zapisnik s prošle sjednice.
22. Odgovara na primjedbe o materijalu i njegovoj kvalitetnoj obradi, odnosno njegovoj nekompletnosti ili činjenici da neki član organa upravljanja nije uopće primio materijal.
23. Zapisnik:
  - a) na sjednici se vode stenografske bilješke ili se tok sjednice snima na magnetofonsku vrpcu
  - b) sekretar o. u. predlaže na sjednici formulaciju svake odluke koja se unosi u stenogram, osim formulacije odluka koje su date već u materijalima
  - c) poslije sjednice sastavlja zapisnik
  - d) brine se za pribavljanje potpisa na zapisnike (zapisničar, predsjednik organa upravljanja, ovjervritelje zapisnika)
  - e) brine se da zapisnik bude umnožen do iduće sjednice.

24. Brine se da se odluke i drugi akti na sjednicama donose u skladu sa zakonskim propisima i normativnim aktima poduzeća.
25. Brine se da se iz formulacije zaključka vidi:
  - a) razlog i svrha zaključka (odluka) — što se hoće postići
  - b) što će se sve izvršiti u okviru zaključka
  - c) tko će, kako i kada izvršiti zaključak
  - d) kakvi se rezultati očekuju od izvršenja
  - e) tko je odgovoran za izvršenje i kako će se provesti nadzor.

IV. POSLOVI POSLIJE SJEDNICE

26. Vidi 23 c), d) i e)
27. Informira članove radne zajednice o zaključcima organa upravljanja putem oglasnih ploča i biltena ili tvorničkog lista.
28. Zaključke organa upravljanja formulirane u obliku rješenja dostavlja direktoru na potpis radi provođenja tih zaključaka.
29. Dostavlja zaključke organa upravljanja (vidi pod 27) podnosiocima prijedloga i pojedinim stručnim službama radi izvršenja.
30. Izvršenje zaključaka: (Vidi I, 1 g)
  - a) podsjeća osobe, organe i jedinice zadužene za izvršenje zaključaka na pojedine rokove u vezi s izvršenjem
  - b) vodi pregled izvršenih, djelomično izvršenih i neizvršenih zaključaka organa upravljanja
  - c) izvještava predsjednika dotičnog organa upravljanja o neizvršenju, odnosno djelomičnom izvršenju pojedine odluke
  - d) ako nije postavljen rok izvršenja, može pozvati sve odgovorne osobe radi upoznavanja s intencijama odluke, a nakon toga će se zajednički utvrditi operativni rok izvršenja tog zaključka, o čemu obavještava predsjednika organa upravljanja
31. Prisustvuje sjednicama sindikalne organizacije, zborovima radnika i konferencijama društveno-političkih organizacija u poduzeću radi usklađivanja njihova rada s odlukama organa upravljanja poduzeća.
32. Korespondira sa zainteresiranimima o njihovim zahtjevima, prijedlozima i sl, a u skladu s donesenim zaključcima organa upravljanja.

33. Suraduje s pravnom službom u svrhu pružanja pomoći na izradi općih akata u smislu donesenih zaključaka organa upravljanja.
34. Arhivira i na kraju godine daje na uvez zapisnike i izvođe odluka i zaključaka organa upravljanja.

V. OSTALI POSLOVI

35. Vršiti druge poslove i izvršava ostale zadatke koje mu stave u dužnost organi upravljanja.

TEZE ZA POSLOVNIK ORGANA UPRAVLJANJA

Nema propisa koji obavezuje radnu organizaciju da donese poslovnik o radu organa upravljanja. To ne znači da radna organizacija ne može ili ne smije donijeti takav interni opći akt. Naprotiv, takav opći akt potreban je gotovo svakoj radnoj organizaciji. Organi upravljanja: radnički savjet, upravni odbor ili drugi odgovarajući organ upravljanja u radnoj organizaciji vrši sve složenije i odgovornije poslove. Radnički savjet poduzeća donosi statut i druge opće akte, planove i programe rada i razvoja, odlučuje o svim pitanjima poslovne politike, o zajedničkim fondovima poduzeća, o nekim statusnim pitanjima itd. Sve su to pitanja odlučnog značenja za cjelokupan rad i poslovanje poduzeća, ali istodobno i pitanja koja zahtijevaju određeni postupak, red i disciplinu radnih ljudi — članova organa upravljanja, da bi se o njima moglo svestrano raspraviti i odluke na vrijeme donositi. Zato je potrebno općim aktom utvrditi:

- prava i dužnosti radnika — članova izbornih tijela: radničkog savjeta, upravnog odbora ili drugog odgovarajućeg organa upravljanja
- prava i dužnosti osobe koja saziva sjednice, predsjedava i održava red na sjednicama da bi se pitanja koja su na dnevnom redu mogla što temeljitije razmotriti i o njima donijeti odluka
- postupak za sazivanje sjednica, donošenje odluka i tome slično.

Imajući sve to na umu, poslovnik organa upravljanja radne organizacije, a osobito poduzeća treba sadržavati ova poglavlja:

- I. Opće odredbe
- II. Prava i dužnosti članova radničkog savjeta
- III. Sjednice radničkog savjeta
- IV. Odbori i komisije
- V. Postupak za donošenje općih akata poduzeća
- VI. Administracija radničkog savjeta
- VII. Završne odredbe.

TEZE ZA POSLOVNIK ORGANA UPRAVLJANJA

U tezama navodimo sva pitanja koja valja regulirati poslovnikom organa upravljanja, i to onim redoslijedom kojim bi trebala da se nađu u općem aktu. Na neka od pitanja dajemo u zagradama ili na drugi način odgovor, odnosno primjer kako se mogu regulirati.

I. OPĆE ODREDBE

1. Što se regulira poslovníkom.
2. Donošenje poslovníka:
  - a) koji ga organ donosi (u pravilu RS)
  - b) postupak donošenja
    - kvorum
    - potrebni broj glasova za pravovaljanost odluke.
3. Koji sve organi u svom radu treba da primjenjuju poslovník ako nisu donijeli vlastiti poslovník o svom radu (to su obično: UO, odbori i komisije). Ako pak ovi donesu svoj poslovník, taj će u pravilu biti u duhu ovoga.
4. Odredba o tome da eventualni poslovník ostalih organa, ako postoji, treba biti u skladu s odredbama ovog poslovníka.
5. Princip da organi upravljanja u svom radu i ostvarenju svojih zadataka surađuju sa sindikalnom organizacijom i s drugim društveno-političkim organizacijama u poduzeću (ovo je u stvari princip preuzet iz statuta; korisno ga je prenijeti u poslovník radi usmjeravanja djelovanja organa upravljanja).
6. Javnost rada.
7. Slobodan pristup sjednicama za sve članove radne zajednice osim kad se raspravlja o stvarima koje predstavljaju poslovnu tajnu.
8. Informiranost o sjednicama:
  - a) sredstva za informacije (oglasna ploča, interni list, razglas i sl)
  - b) podaci o sjednici (dnevni red, vrijeme održavanja, mjesto održavanja).
9. Kada organ upravljanja donosi pravovaljane odluke:
  - a) kvorum
  - b) potrebna većina kod glasanja.
10. Obaveznost odredbi poslovníka.
11. Tko ima pravo glasati na sjednicama.
12. Principi javnosti glasanja. Odrediti iznimke!
13. Odredba o tome da se odluke organa upravljanja čuvaju kao službeni dokumenti. Odrediti gdje će se čuvati.

II. PRAVA I DUŽNOSTI ČLANOVA RS

14. Pravo i dužnost prisustvovanja i sudjelovanja u radu sjednica.
15. Dužnost prethodno obavijestiti i naknadno opravdati nedolazak na sjednicu.
16. Pravo sudjelovanja u radu odbora i komisija i kad nije njihov član (bez prava odlučivanja).

17. Prava na sjednici:
  - a) individualno predlaganje (odluke iz djelokruga RS)
  - b) kolektivno predlaganje (izbor predsjednika i zamjenika predsjednika RS, članova UO, odbora i komisija)
  - c) inicijativa za donošenje općih akata.
18. Dužnost izvršenja zadataka postavljenih od RS. Odatle i daljnja dužnost praćenja poslovanja poduzeća i djelovanja njegovih jedinica i organa.
19. Pravo postavljanja pitanja izvršnim organima RS u vezi s njihovim radom (usmena ili pismena). Dužnost tih organa da odgovore (rok za odgovor).
20. Pravo da bude obaviješten (redovno i na vrijeme) o svim pitanjima i problemima čije mu je poznavanje potrebno kao članu RS (o radu UO, odbora i komisija, o radu direktora, o ostvarivanju osnova utvrđene poslovne politike i o svim drugim pitanjima iz nadležnosti RS).
21. Princip da se članovima RS obavezno dostavlja informativni i dokumentacioni materijal o pitanjima koja su na dnevnom redu sjednica RS ili tijela čiji su članovi. Uz materijal valja dostaviti i obrazloženje prijedloga o kojem će se raspravljati.
22. Pravo da traži od stručnih službi poduzeća da mu pruže stručnu pomoć u izradi prijedloga što ih podnosi u vršenju povjerenih mu zadataka i poslova.
23. Pravo i dužnost praćenja izvršavanja i primjene statuta i ostalih općih akata.
24. Pravo sudjelovanja u radu zborova radnih ljudi.
25. Dužnost sudjelovanja u radu zbora radnih ljudi one radne zajednice koja ga je birala za člana RS, kao i zbora na koji ga je delegirao RS.
26. Odredba o tome da je radna jedinica u kojoj je član RS zaposlen dužna da mu omogući obavljanje njegove dužnosti, a napose prisustvovanje sjednicama RS i tijela čije je član. Pri tome je radna jedinica dužna tom radniku priznati pravo na OD u visini utvrđenoj općim aktom i za vrijeme koje je proveo na zadacima i dužnostima člana RS ili drugih organa poduzeća.

III. SJEDNICE RS

1. Djelokrug RS

27. Tko rukovodi radom RS:
  - a) kada predsjednik
  - b) kada zamjenik predsjednika.
28. O čemu odlučuje RS (o svim stvarima i pitanjima o kojima je ovlašten odlučivati prema zakonskim propisima, odredbama statuta kao i odredbama ostalih općih akata poduzeća).

29. Kategorizacija poslova RS:
- izbor predsjednika i zamjenika predsjednika
  - izbor UO
  - izbor (imenovanje) direktora
  - osnivanje odbora i komisija
  - donošenje statuta i ostalih općih akata (i ovog poslovnika)
  - ostali poslovi.
2. Izbor predsjednika RS i njegova zamjenika
30. Kada se biraju (na prvoj sjednici novoizabranog RS).
31. Tko vodi prvu sjednicu RS do izbora (najstariji član RS ili predsjednik ranijeg RS).
32. Da li će se glasati javno ili tajno (u pravilu tajno, putem glasačkih listića).
33. Odakle se biraju (iz redova članova RS).
34. Tko može predlagati kandidate (član RS ili grupa članova RS).
35. Tko rukovodi izborima (predsjedavajući) i komisija od tri člana koju biraju članovi RS iz svoje sredine.
36. Sve o glasačkom listiću (forma i sadržaj).
37. Manipulacija s glasačkim listićem:
- svaki član RS dobiva jedan glasački listić
  - nakon glasanja presavijen glasački listić stavlja se u glasačku kutiju.
38. Glasanje i utvrđivanje rezultata glasanja:
- predsjedavajući objašnjava način glasanja
  - glasanje »za« vrši se zaokruživanjem rednog broja ispred imena kandidata za kojeg se želi glasati
  - rezultat glasanja utvrđuje se na osnovi predanih glasačkih listića
  - glasački listić iz kojeg se ne može jasno utvrditi za kojeg se kandidata glasalo smatra se nevažećim
  - predsjedavajući objavljuje rezultat glasanja
    - koliko je ukupno glasalo
    - koliko za pojedinog kandidata
    - koliko je nevažećih glasova.
39. Koji je kandidat izabran (obično onaj koji dobije većinu glasova prisutnih članova RS).
40. Što, ako nijedan kandidat ne dobije potrebnu većinu glasova (glasanje se ponavlja).
41. Odredba o tome da prije ponovnog glasanja predlagачi mogu povući svoje prijedloge kandidature, a mogu podnijeti i nove prijedloge.

42. Odredba o tome da se pri ponovnom glasanju glasa za sve ranije predložene kandidate ako prijedlog kandidature nije povučen kao i za nove kandidate ako budu naknadno predloženi.
43. Princip da se postupak za izbor ima primjenjivati i u postupku za razrješenje.
3. Prava i dužnosti predsjednika RS i njegova zamjenika
44. Razrada prava i dužnosti predsjednika
 Osnovna prava i dužnosti predsjednika jesu:
 — da predstavlja RS
 — da organizira i saziva sjednice RS
 — da rukovodi radom sjednice RS
 — da daje inicijativu za raspravljanje određenih pitanja iz djelokruga RS i UO, odbora, komisija i drugih tijela koje bira RS
 — da se brine o primjeni poslovnika
 — da se stara o ostvarivanju prava članova RS
 — da osigurava javnost rada RS
 — da potpisuje akte RS
 — da usko surađuje sa sekretarom organa upravljanja.
45. Odredba o tome da zamjenik predsjednika RS, kada rukovodi sjednicama, ima sva prava koja po poslovniku pripadaju predsjedniku RS.
4. Sazivanje sjednica
46. Tko i na čiju inicijativu saziva sjednicu RS (predsjednik po svojoj inicijativi, a statutom je obično to pravo inicijative dano i UO, a vrlo često i 1/5 članova RS).
47. Kad se održavaju sjednice (prema potrebi, a najmanje jednom u određenom vremenskom periodu).
48. U kojem se roku mora sazvati i održati prva sjednica RS (8 dana nakon izbora).
49. Odredba o tome da se na prvoj sjednici verificiraju mandati novoizabranih članova RS.
50. Kome se šalju pozivi za sjednicu.
51. Odredba o tome da se poziv može uputiti i pojedinim stručnjacima — članovima radne zajednice poduzeća radi davanja stručnih mišljenja i objašnjenja o pitanjima koja se nalaze na dnevnom redu sjednice. Član radne zajednice koji je dobio poziv dužan je da se odazove i da prisustvuje sjednici (ako je sjednica izvan radnog vremena, onda ima pravo i na naknadu).
52. Kada se šalju pozivi za sjednicu (najkasnije 3 dana prije sjednice — dobro je predvidjeti i iznimne slučajeve).
53. Sadržaj poziva (mjesto i vrijeme održavanja sjednice).

54. Što se šalje uz poziv:
  - a) prijedlog dnevnog reda
  - b) materijal
  - c) prijepis zapisnika posljednje sjednice.
5. Dnevni red sjednice
55. Tko priprema i predlaže dnevni red (predsjednik).
56. Što se mora uzeti u obzir za dnevni red (u pravilu svi prijedlozi stigli do dana sazivanja sjednice).
57. Kada se utvrđuje dnevni red (na početku sjednice).
58. Odredba o tome da svaki član RS može i na sjednici predložiti da se na dnevni red stavi određeno pitanje pri čemu je dužan obrazložiti svoj prijedlog. O prijedlogu treba odlučiti, da se pri tom o njemu raspravlja.
6. Tok sjednice
59. Tko predsjedava (predsjednik ili zamjenik), izbor zapisničara i ovjerovitelja zapisnika (obično 2).
60. Tko predsjedava u slučaju odsutnosti ili razrješenja prije isteka mandata i predsjednika i zamjenika (najbolje najstariji član RS).
61. Tko sve može prisustvovati sjednici i s kojim pravima.
62. Kada se daju primjedbe na zapisnik prethodne sjednice.
63. Razmatranje pojedinih predmeta utvrđenih dnevnim redom:
  - a) princip da se u pravilu o svakom predmetu raspravlja prije donošenja odluke
  - b) do kada može trajati rasprava po pojedinom predmetu.
64. Istupanje na sjednici:
  - a) princip da se ne može govoriti dok se nije od predsjednika zatražila i dobila riječ
  - b) opominjanje na red
  - c) prekidanje govornika
  - d) redosljed davanja riječi (riječ će se davati onim redosljedom kojim su se govornici prijavili za raspravljanje, osim kada član RS želi govoriti o povredi poslovnika ili o povredi utvrđenog dnevnog reda, tada mu treba dati riječ odmah)
  - e) govoriti se može samo o predmetu o kojem se vodi rasprava po utvrđenom dnevnom redu (u suprotnom će predsjedavajući najprije opomenuti govornika, a nakon toga oduzeti mu riječ)
  - f) može se predvidjeti da govornik o istom predmetu može govoriti samo jedanput
  - g) može se ograničiti vrijeme trajanja govora o pojedinom pitanju.

65. Odlučivanje:

- a) utvrđivanje kvoruma (za pravovaljano odlučivanje u pravilu je potrebno da sjednici prisustvuje većina članova RS; može se predvidjeti i prozivanje da se ustanovi broj prisutnih)
- b) većina glasova potrebna za usvajanje predložene odluke (princip je da RS odlučuje većinom glasova prisutnih članova uvijek kad nije zakonom, statutom ili drugim općim aktom poduzeća određeno da je za donošenje pravovaljane odluke potrebna posebna većina).

66. Glasanje:

- a) javno (u pravilu)
  - b) mogućnosti glasanja (»za« ili »protiv«)
  - c) odredba o tome da svaki član RS ima pravo da prije glasanja obrazloži svoj stav o pitanju o kojem se glasa
  - d) način glasanja
    - dizanje ruke (predsjedavajući poziva članove RS da se izjasne »tko je za prijedlog«)
    - poimenično (vrši se prozivanjem članova RS koji glasaju izjašnjavajući se »za« ili »protiv«).
67. Odredba o tome da je po obavljenom glasanju predsjedavajući utvrdio rezultat glasanja i na temelju tog rezultata objavljuje da li je prijedlog o kojem se glasalo prihvaćen ili je odbijen.
68. Odredba o tome da se sjednica može prekinuti i zakazati njen nastavak zbog toga što dnevni red nije iscrpljen.

7. Održavanje reda na sjednici

69. Tko se brine o održavanju reda (predsjedavajući).

70. Sankcije protiv narušitelja reda.

71. Kada će se primijeniti koja sankcija:

- a) opomena
- b) oduzimanje riječi.

72. Udaljenje narušitelja reda iz prostorije u kojoj se održava sjednica.

73. Prekid sjednice u slučaju da predsjedavajući ne može održati red na sjednici.

8. Zapisnici

74. Načelna odredba o potrebi vođenja zapisnika.

75. Sadržaj zapisnika i tko potpisuje zapisnik.

76. Prilozi zapisniku (dokumentacija koja se odnosi na predmete po tačkama dnevnog reda).

77. Princip da se odluke i zaključci formuliraju u zapisnik na samoj sjednici.

78. Objavljivanje (zapisnici ili izvodi iz zapisnika sa zaključcima i odlukama treba da budu objavljeni radnoj zajednici).

79. Tko se brine za objavljivanje.

IV. ODBORI I KOMISIJE

1. Opće odredbe

80. Princip da RS ostvaruje svoje zadatke skupno na sjednicama, ali da određene poslove iz svoje nadležnosti obavlja i u odborima i komisijama.
81. Koja sve tijela može osnivati RS.
82. Kakve mogu biti komisije:
  - a) stalne
  - b) povremene (osnivaju se prema potrebi).
83. Odredba o tome da se djelokrug, ovlaštenja i sastav odbora i komisija određuju ovim poslovnikom ako zakonom nije drukčije određeno.
84. Sastav odbora i sastav komisija.
85. Kako se bira predsjednik (u pravilu mora biti član RS).
86. Kako se biraju članovi.
87. Prava i dužnosti predsjednika:
  - a) organizira rad odbora ili komisija
  - b) priprema i saziva sjednice
  - c) predlaže dnevni red
  - d) predsjedava sjednicama
  - e) spona je između RS i odbora odnosno komisije.
88. Tko zamjenjuje predsjednika.
89. Odredba o tome da odbori i komisije rade u sjednicama.
90. Kada predsjednik može i kada mora sazvati sjednicu.
91. Tko će sazvati sjednicu ako to propusti učiniti predsjednik kada je to bio dužan učiniti
92. Kada su odluke odbora ili komisije pravovaljane:
  - a) kvorum
  - b) potrebna većina prilikom glasanja.
93. Odredba o tome da odbori i komisije za određeno razdoblje utvrđuju plan svoga rada.
94. Prava inicijative odbora i komisija:
  - a) da se sazove sjednica RS radi raspravljanja o izvještaju odbora ili komisije
  - b) da se na sjednicu RS pozovu određeni članovi radne zajednice radi izlaganja određenih pitanja.

2. Odbori

95. Pitanja za čije se rješavanje osnivaju odbori (opća pitanja poslovne politike poduzeća, program rada i razvoja i sl).
96. Nadležnost odbora:
  - a) raspravljanje o situaciji u pojedinim jedinicama poduzeća
  - b) proučavanje prijedloga koji se podnose RS
  - c) praćenje izvršenja odluke i drugih zaključaka RS

- d) pripremanje nacрта odluka i drugih akata iz nadležnosti RS
- e) vršenje raznih ispitivanja i anketiranja u poduzeću.
97. Odredbama o tome da se na sjednicu odbora mogu pozivati i pojedini članovi radne zajednice radi davanja mišljenja ili objašnjenja o pojedinim pitanjima.
98. Koliko članova imaju odbori (mogu svi imati jednak, a mogu i različit broj članova).
99. Kako i kada se biraju članovi (ako je već regulirano kod teze broj 86, onda nije potrebno ponavljati).
100. Trajanje mandata.
101. Da li se vrši rotacija.
102. Opoziv (kada i kako).
103. Princip da nitko ne može dva puta uzastopno biti izabran za člana istog odbora.
104. Koji odbori postoje u poduzeću (ovo je odredba statuta, ali ju je korisno ponoviti radi cjeline s odredbama koje slijede. Najčešći odbori jesu:
- odbor za plan i financije
  - odbor za investicije
  - odbor za organizaciju rada i poslovanja
  - odbor za obračunske osnove i norme (za OD)
  - odbor za društveni standard.
105. Nadležnosti svakog pojedinog odbora.
106. Zapisnik.
- ### 3. Komisije
107. Za koje se poslove formiraju komisije.
108. Broj i sastav članova.
109. Trajanje mandata:
- a) stalnim komisijama — 2 godine
  - b) povremenim — do izvršenja zadatka.
110. Odredba o tome da stalne komisije osniva novoizabrani RS na svojoj prvoj konstituirajućoj sjednici.
111. Opoziv komisije ili članova.
112. Koje se komisije formiraju u poduzeću (prepisati iz statuta). Najčešće će to biti:
- a) stalne komisije
    - za zaštitu na radu
    - za utvrđivanje poslova (radnih mjesta) na kojima je zabranjen rad žena i omladine
    - za molbe i žalbe;
  - b) povremene komisije
    - za rashodovanje stvari koje čine osnovna sredstva.
113. Nadležnost, prava i dužnosti pojedinih komisija

V. POSTUPAK ZA DONOŠENJE OPĆIH AKATA

(Statut već regulira postupak za donošenje statuta i ostalih općih akata. Ako je tamo neki detalj ostao nedorečen, treba ga razraditi u poslovniku).

114. Tko daje inicijativu za donošenje.
115. Tko izrađuje prijedloge.
116. Tko razmatra prijedlog i kako.
117. Kako se prijedlog općeg akta stavlja na uvid i diskusiju članovima radne zajednice.
118. Rokovi.
119. Raspravljanje pred RS i eventualno prethodno iznošenje prijedloga na ocjenu i mišljenje odgovarajućem odboru ili komisiji.
120. Odredba o tome da RS, ako ne usvoji prijedlog općeg akta, vrati akt predlagачu navodeći i razlog zbog kojeg prijedlog nije usvojen.

VI. ADMINISTRACIJA RS

121. Tko obavlja (sekretar organa upravljanja ili sekretar poduzeća).
122. Kompetencije sekretara organa upravljanja.
123. Gdje se čuva dokumentacija.

VII. ZAVRŠNE ODREDBE

124. Izmjena i dopuna poslovnika:
  - a) inicijativa
  - b) nadležnost.
125. Stupanje na snagu poslovnika.

PREGLED PROPISA O UPRAVLJANJU

I. U privrednim organizacijama

Savezni propisi:

Osnovni zakon o poduzećima — 17/65 i 20/65

Osnovni zakon o izboru radničkih savjeta i drugih organa upravljanja u radnim organizacijama — 15/64 (odredbe člana 4. do 8. te 115. i 116, ovog zakona prestale su važiti)

Osnovni zakon o upravljanju državnim privrednim poduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva — 43/50 i 47/50. (Prestale su vrijediti odredbe Zakona koje su suprotne Ustavu i koje se odnose na izbor i opoziv organa upravljanja)

Uputstvo o provođenju izbora za organe upravljanja na jugoslavenskim željeznicama — 8/61 (na snazi su samo odredbe o izboru organa upravljanja zajednica).

Republički propisi

— SR BOSNA I HERCEGOVINA

Zakon o izboru organa upravljanja u radnim organizacijama — 9/65

— SR CRNA GORA

Zakon o izboru radničkih savjeta i drugih organa upravljanja u radnim organizacijama — 23/64

— SR HRVATSKA

Zakon o izboru i opozivu članova radničkih savjeta i drugih organa upravljanja u radnim organizacijama — 17/64

— SR MAKEDONIJA

Zakon za izbor i otpovikovanje na organite na upravljanje od radotnite organizaciji — 12/65

Uputstvo za obrascito za vršenje oddelni dejstva pri izborot na rabotnički soveti i drugi organi na upravuvanje vo rabotnite organizaciji — 19/64

— SR SLOVENIJA

Zakon o volitvah delavskih svetov in drugih organov upravljanja v delovnih organizacijah — 11/65

Odlok o določitvi gospodarskih organizacij, pri katerih imauje del članov komisija za raspis mesta direktorja izvršnih svet Skupščine SR Slovenje — 5/66

— SR SRBIJA

Zakon o izboru organa upravljanja u radnim organizacijama — 13/65.

II. U ustanovama

Savezni propisi:

Osnovni zakon o ustanovama — 5/65

Osnovni zakon o organima upravljanja u ustanovama — 22/64 (odredbe člana 1. do 4. prestale su vrijediti)

Odluka o ovlaštenju upravnih odbora u oblasti nuklearnih nauka — 25/58.

Republički propisi:

— SR BOSNA I HERCEGOVINA

Zakon o upravljanju školama i drugim vaspitno-obrazovnim ustanovama — 42/64 i 4/65

— SR CRNA GORA

Odluka o određivanju organa i organizacija koje će imenovati odnosno delegirati predstavnike društvene zajednice kao članove savjeta pojedinih ustanova i određivanju tih predstavnika — 18/65

— SR SLOVENIJA

Zakon o organih upravljanja v zavodih — 8/64

III. U organima uprave

Savezni propisi:

Opći Zakon o samoupravljanju radnih ljudi u organima uprave — 46/64

Osnovni zakon o samoupravljanju radnih ljudi i o sredstvima za rad organa unutrašnjih poslova — 51/65

Republički propisi:

— SR BOSNA I HERCEGOVINA

Zakon o samoupravljanju u organima uprave — 16/65

— SR CRNA GORA

Zakon o samoupravljanju radnih ljudi u organima uprave i sredstvima za rad organa uprave — 9/65

Zakon o samoupravljanju radnih ljudi i o sredstvima za rad organa unutrašnjih poslova — 34/65

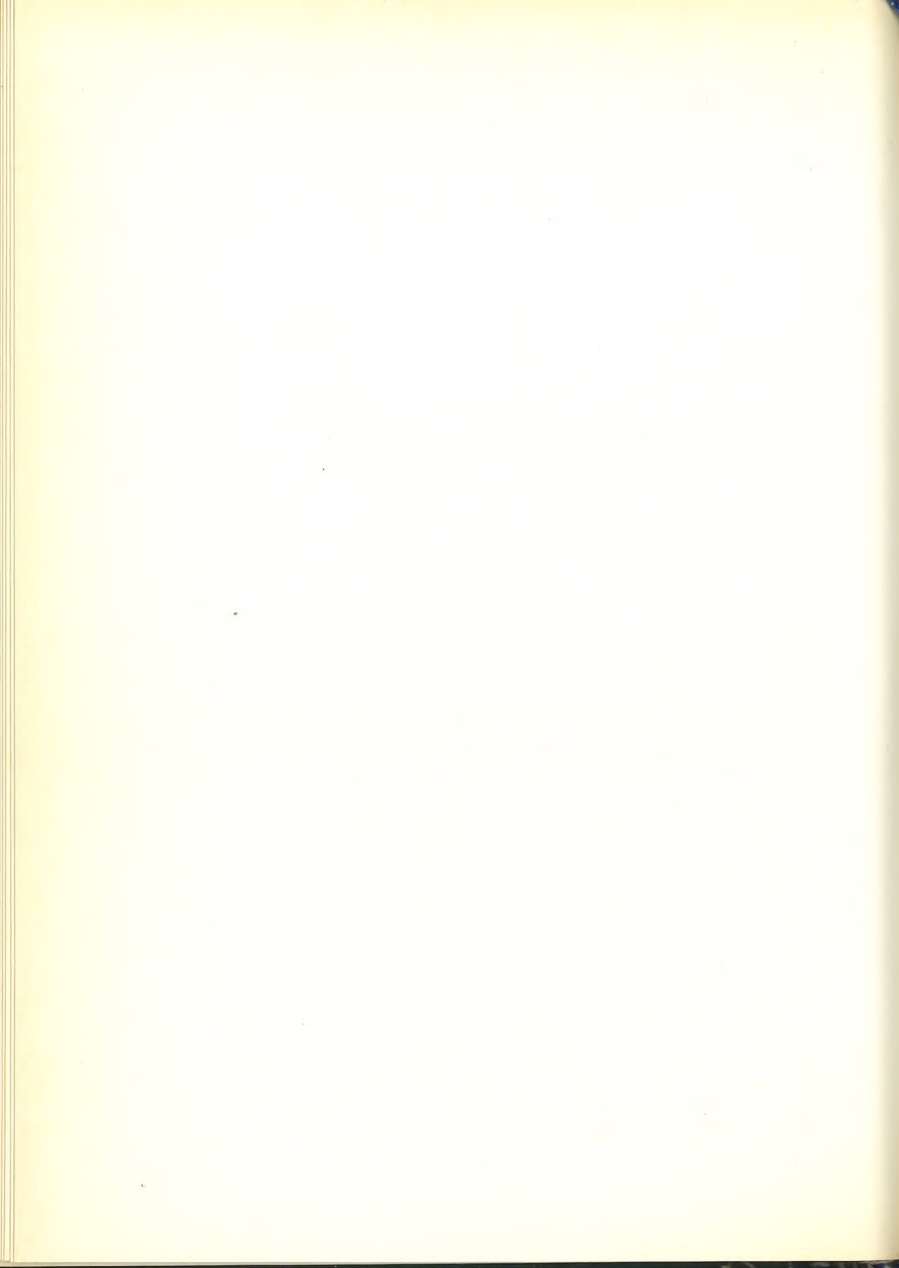
— SR MAKEDONIJA

Zakon za samoupravuvanje i rabotni odnosi vo organite na upravata — 28/65

— SR SLOVENIJA

Zakon o samoupravljanju delovnih ljudi v upravnih organih v SR Sloveniji — 20/65.

II dio
OSNOVNI POJMOVI
PRIVREĐIVANJA (POSLOVANJA)

UVODNE NAPOMENE

Potreba za većim znanjem proizvođača. U kapitalizmu su proizvođači odvojeni od sredstava za proizvodnju; tim sredstvom upravlja sam kapitalist ili dobro plaćeni direktor. Odluke o proizvodnji ne spadaju u nadležnost proizvođača.

Drukčije je u socijalizmu našeg tipa. Sredstva za proizvodnju su društvena svojina, a njihovo upravljanje je povjereno radnim kolektivima. Odluke o proizvodnji donose sami proizvođači na različitim nivoima.

Međutim, kakve su te odluke i kako proizvođači upravljaju privrednim organizacijama ne ovisi samo o tome u čijini su rukama sredstva za proizvodnju, već to ovisi i o znanju. O pitanjima privrede može bolje da odlučuje onaj tko više zna o privrednim procesima.

Međutim, proizvođači moraju više znati ne samo o organizaciji proizvodnog procesa u vlastitoj privrednoj organizaciji već i o tome što se događa u nacionalnoj privredi. Zašto? Zato što se svaka odluka jednog radnog kolektiva tiče društva kao cjeline, kao što se i odluke drugih radnih kolektiva i društvenih organa tiču pojedinog kolektiva. Između pojedinih privrednih organizacija i cjelokupne privrede u socijalizmu mora postojati skladna povezanost.

No, to nije jedini razlog zbog kojega bi privredno znanje proizvođača trebalo biti šire od dobrog poznavanja svoje privredne organizacije. Drugi razlog je taj što se u socijalizmu upravljanje za proizvođače ne završava u pojedinom poduzeću. Radnik je također predstavnik u vijećima društveno-političke zajednice. Ti se organi također bave općim upravljanjem privredom pa se i članovi tih organa moraju toliko obrazovati da mogu odlučivati o osnovnim privrednim mjerama.

Najzad, treba naglasiti da se s produblivanjem privrednog znanja širi proizvođačev kulturni horizont i njegova društvena svijest. Privredno obrazovaniji proizvođač će bolje razumjeti suštinu društveno-ekonomskih zbivanja, razumjet će teškoće i uspjehe privrednog razvoja.

Kako produbljivati privredno znanje proizvođača? Jedan od puteva je, svakako, redovito školovanje u nižim i višim ekonomskim školama. Ali ovim putem ne mogu da idu svi proizvođači. Druga metoda su predavanja i tečajevi. Ova je metoda neizbježna i sve se više razvija. Ipak, svaki proizvođač ne može ići na tečaj i na predavanja. Osim toga, ovi oblici

obrazovanja ne mogu dati veće i trajnije uspjehe bez pisanih tekstova. Zato je tekstualno objašnjenje pojmova potrebno za razumijevanje i utvrđivanje gradiva.

Na ovom je području u našoj državi u posljednjih nekoliko godina mnogo učinjeno. Moglo bi se prigovoriti da se pisana djela nisu dovoljno približila proizvođaču, naročito mu nisu pristupačnim načinom pisanja razvila još veće zanimanje za privredna pitanja. Posebno treba naglasiti da je u nas bilo još uvijek premalo pokušaja da se grafički ilustriraju osnovna privredna pitanja koja se objašnjavaju. Da ova metoda može biti veoma uspješna, govore nam pedagozi različitih struka. S ilustracijom dobivamo mnogo brže misaonu predodžbu o nekim stvarima i time možemo znatno skratiti opis. Tko je pomoću ilustracije shvatio suštinu pitanja, tome će sadržaj ostati dulje i potpunije u pamćenju. Ilustracija (slikama, šemama, grafikoni-
ma, itd.) odvaja u predodžbi bitne od nebitnih elemenata i, što je najvažnije, prikazuje u jednostavnom obliku često dosta zapletenu međusobnu ovisnost i povezanost pojava i procesa, što zadaje priličnih teškoća svakome tko se privrednim pitanjima ne bavi profesionalno i sistematski.

Ilustracije su, dakle, u savremenoj metodici obrazovanja mladih kao i odraslih neizbježiva pomoćna sredstva. Bez ilustracije sa slikama, kao i bez brojčane dokumentacije objašnjenja ostaju manje uvjerljiva nego što bi inače mogla da budu.

A za štampani priručnik, kao što je ovaj, kojem je svrha da ukratko, enciklopedijski izloži privredna načela te naš privredni sistem i razvoj, važno je još nešto. Autor je, naime, morao za izlaganje među sobom povezanih i ne tako lakih pitanja naći takav sistem koji će čitaocu omogućiti da samostalno svlada cijelo gradivo bez predavanja. A da bi priručnik doista postigao taj cilj, pisac je morao najprije u tekstu govoriti o privrednim pitanjima pa ih zatim djelimično ilustrirati.

Autor je djela pri tome svjestan da neke od ilustracija nisu dovoljno obrađene, da ih je možda i malo, ali usprkos tome, autor vjeruje da je ovaj pokušaj ipak vrijedan čitaoočeve pažnje.

O oblicima ilustriranja i o dokumentaciji. Da li je metoda izlaganja materije uspješna ili neuspješna, ovisi u mnogome o vrsti ilustracija. Dobra metoda ilustriranja mora da upotrebljava sve tehničko-crtačke mogućnosti koje na najbrži način privlače pažnju čitaoca i, naravno, kasnije mu omogućavaju bolje razumijevanje materije.

Ilustracije ne smiju biti teško razumljive, njihovi elementi moraju biti jednostavni, sračunati na što veći učinak. Jasno je da izbor načina ilustriranja nije laka stvar, naročito kad se ima

na umu da je riječ o ilustracijama društveno-privrednih procesa koji se, svakako, razlikuju, na primjer, od predočavanja neke zgrade ili mosta pomoću projekta ili makete.

Za autora ovog djela teškoća je bila još i u tome što je pionirski zašao u oblast gdje nije bilo iskustava.

Izabrao je uglavnom dvije vrste ilustriranja: prvo, skice i šeme koje ilustriraju privredni mehanizam i privredni sistem, i drugo, grafičko-brojčanu dokumentaciju o privrednim pojavama.

a) Privredni procesi i privredni mehanizam sastoji se od nekih pojedinačnih pojava i njihovih međusobnih veza. Pojave ilustriramo pojednostavljenom stvarnom slikom pojava (na primjer, radnika u jednostavnoj slici) ili simboličnom ilustracijom (na primjer, društveni bruto-proizvod u obliku kocke). Veze ili odnose među pojavama ilustriramo jednom ili dvjema crtama i strjelicama.

Svi su privredni procesi u ovoj ili onoj mjeri organizirani kao društveni procesi, a to znači kao sistemi odnosa među pojedinim organizacijama i društvenim organima. Strukturu organizacije društvene privrede i njezine unutrašnje odnose ilustriramo obično preglednim šemama.

b) Na kraju treba mijenjanje pojava i procesa i statistički dokumentirati. Neku pojavu i njezine promjene možemo pomoću brojeva prikazati na različite načine. Možemo zapisati na primjer, da je prosječna cijena zubne paste godine 1955. bila 44, a 1964. godine 180 dinara. Već iz usporedbe ovih brojeva zaključujemo da je cijena zubne paste 1964. godine porasla za 136 din. u usporedbi s 1955. godinom.

Tu promjenu cijene možemo izraziti i na ovaj način:

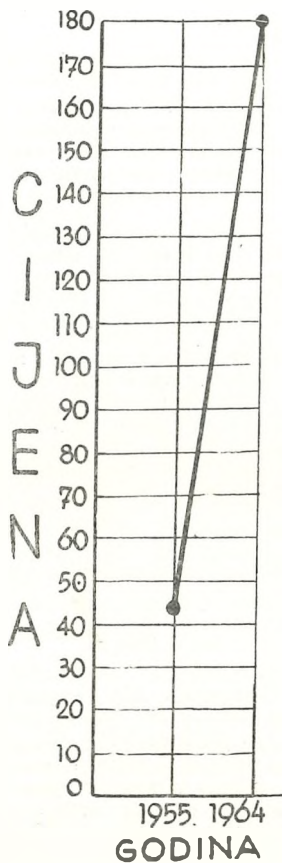
a) procentom koji izračunavamo ovako:

$$\frac{180 - 44}{136} ; \frac{136}{44} \times 100 = 309\%$$

b) ili u obliku indeksa koji nije ništa drugo nego relativan broj. Indeks izračunavamo tako da uzmemo neku pojavu u nekom razdoblju kao polaznu tačku, a zatim tu istu pojavu (na primjer cijenu) u drugom razdoblju usporedimo s veličinom pojave u polaznom razdoblju. Ako uzmemo veličinu pojave u polaznom periodu kao 100 jedinica, onda će nam brojevi iznad 100 ili ispod 100 pokazati za koliko se pojava povećala ili smanjila.

Promjenu u cijeni zubne paste izražavamo u obliku indeksa ovako:

	1955.	1964.
cijena	44	180
indeks	100	409

Slika 1

Indeks cijene zubne paste (I_c) za 1964. godinu, koji je 409, dobili smo tako da smo cijenu 180 iz god. 1964. podijelili cijenom 44 iz godine 1955. pa razlomak pomnožili sa 100.

$$I_c = \frac{C_1}{C_0} \times 100 = \frac{180}{44} \times 100 = 409$$

Međutim, količinske promjene pojava možemo ilustrirati i grafičkim oblikom, to jest posebnim geometrijskim slikama (linijske skale, stupci, koordinatni sistem itd).

Promjene cijena, na primjer, prikazujemo obično u obliku koordinatnog sistema. Pogledajmo kako ćemo ga nacrtati (na osnovi prednjeg primjera) — vidi sliku 1.

Na vodoravnu os (koja se zove apscisa) nacrtamo drugu, vertikalnu os (koja se zove ordinata) tako da između njih dobijamo pravi kut. Zatim podijelimo vodoravnu i vertikalnu os na jednake dijelove koji nam prikazuju jednake jedinice. Na vodoravnoj osi jedinice predstavljaju različite periode (na primjer, godine), a na vertikalnoj osi — cijene izražene u dinarima. Kombinirajući cijenu s odgovarajućom godinom dobivamo različite tačke u ravnini među objema osima. Ako ove tačke povežemo, dobit ćemo krivulju koja nam predočuje promjene u cijeni; u našem primjeru promjenu prikazuje nam cijena zubne paste u vremenu od 1955. do 1964. godine.

Međutim, sva ilustracija i dokumentacija mora biti što bolje uključena u tekst, a ovaj mora kod čitaoca postepeno razvijati misao.

Glava I

PRIVREDNI PROBLEMI, PRIVREDNI POJMOVI I NAČELA RJEŠAVANJA PRIVREDNIH PROBLEMA

1. PRIVREDNI PROBLEMI I UVODNI PRIVREDNI POJMOVI

Ljudi se često pitaju zašto moraju raditi. Ima ljudi koji ponekad uzviknu: »O, kako bi bilo lijepo kad se ne bi moralo raditi!«

Zato je naš prvi zadatak da čitaocu objasnimo zašto moramo raditi, odnosno proizvoditi, privređivati. Zašto je ljudski rad najveća proizvodna snaga a u isto vrijeme i etička vrijednost?

Čovjekov život i zadovoljavanje njegovih potreba. Onome tko tako pita, kao što smo već napisali, postavili bismo suprotno pitanje: Zašto živjeti? Ovo pitanje bi sigurno mnoge ljude dovelo u nedoumicu. Lakše bi odgovorili da ih upitamo što je sve potrebno da bismo živjeli.

Čovječji je život, s jedne strane, zapravo trajan proces zadovoljavanja različitih potreba. Čovječje tijelo je živ organizam i zato za svoj opstanak, a posebno za svoj razvitak, zahtijeva mnogo različitih korisnih stvari koje stalno uzima, prerađuje i izlučuje u drugom obliku. Kažemo da čovjek kao živo biće ima najprije mnogo materijalnih potreba. A čovjekove materijalne potrebe su osećaji da mu nedostaju neke korisne stvari, koje nazivamo materijalna dobra, i potiču ga na to da se tih osećaja oslobodi u različitim trenucima života, odnosno dana. Ujutro, kad čovjek ustane, osjeća potrebu da se umije i obuče. Mora da jede. On mora u određeno vrijeme i da spava.

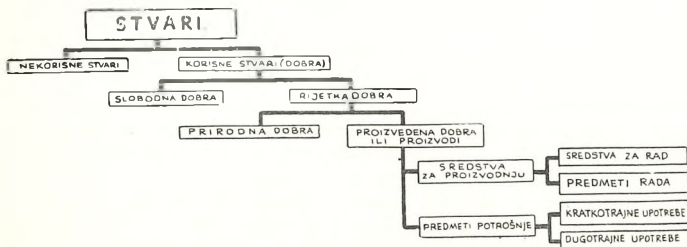
Slika 2

Međutim, i životinja ima slične »potrebe« — reći će netko. Po čemu se onda čovjek razlikuje od životinje?

Po tome što je misaono biće, što se, prvo, njegov život ne sastoji samo od materijalnih već i od nematerijalnih potreba: danas čovjek osjeća potrebu i da čita novine i da se obrazuje itd. I, drugo, da potrebe zadovoljava u što manjoj mjeri nagonski, a većinom smišljeno.

Zadovoljavanje ljudskih potreba različitim vrstama dobara. A čime čovjek trenutno ili trajno zadovoljava raznovrsne potrebe? Odgovor glasi: različitim materijalnim i nematerijalnim dobrima. Nas će uglavnom zanimati materijalna dobra (među koja uključujemo i materijalne usluge) jer su ona direktno predmet privređivanja.

Ta konstatacija također znači da su raznovrsne stvari koje nas okružuju ili su nam u ovoj ili onoj količini na raspolaganju pa ih s obzirom na način stvaranja i s obzirom na ljudske potrebe različito kategoriziramo.

Slika 3

Kako iz šeme (slika 3) vidimo, nisu sve stvari korisne, dakle dobra (na primjer, grad). Također nema svih dobara u izobilju, niti su ona sva slobodna dobra (kao na primjer zrak). Što to znači? To znači da mnogih dobara u prirodi nema u izobilju, da bismo ih mogli upotrebljavati u neograničenim količinama (s onim dobrima kojih nema u izobilju u prirodi, koja su rijetka, treba svrsishodno postupati pa ih zato nazivamo privredna dobra). Naime, treba znati da je čovječji život veoma velik »uništavalac« dobara.

Naravno, kad bismo svaku našu životnu potrebu mogli jednom zauvijek zadovoljiti, ne bi se ponovo javila potreba za dobrima pa bi se i ovaj problem za zadovoljavanjem potreba lakše riješio. Ali život nije takav. Malobrojna su dobra koja čovjek jednom u životu nabavi, odnosno upotrijebi pa za svagda zadovolji neku potrebu (kao što je to, na primjer, potreba za vakcinacijom koju preventivno ubrizgamo čovjeku protiv neke

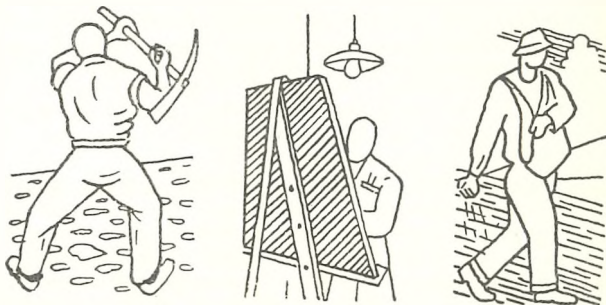

infektivne bolesti). Većina se potreba obično ponavlja. Kad čovjek prestane upotrebljavati neko dobro, potreba se za tim dobrom poslije nekog vremena vraća i treba opet imati to isto ili slično dobro da bismo zadovoljili ponovo nastalu potrebu. Postavlja se pitanje: kako dobiti uvijek nove količine raznovrsnih dobara?

Rad i stvaranje proizvoda. Pogledajmo da li nam ta dobra daje u dovoljnim količinama sama priroda? Neka zaista nalazimo u prirodnom stanju. Prvi čovjek, prije tisuća i tisuća godina, kad na zemlji još nije bilo toliko ljudi kao danas, zaista je mnoga dobra potrebna za život i zadovoljavanje potreba nalazio u prirodi u manje-više gotovom stanju (ako izuzmemo zrak i vodu, bili su to: plodovi, meso divljih životinja itd.), premda mu se ni u jednom obliku nisu pružala, a da se on ne napreže u radu. Čak ako je htio samo da pije vodu iz potoka, morao je da se sagne. A danas, kad se čovječanstvo namnožilo na više od dvije milijarde ljudi i kada su se potrebe po količini, kakvoći i po strukturi veoma povećale, u prirodi nalazimo, naravno premalo dobara kakvih želimo za zadovoljenje potreba.

Pa gdje može čovjek da dobije sva ta dobra? Da bismo odgovorili na to pitanje, morat ćemo se opet podsjetiti što su to materijalna dobra. Materijalna dobra su korisni materijalni predmeti koji po svojoj naravi mogu zadovoljiti neke čovjekove potrebe, ali ih za to treba izraditi ili preraditi.

A čime ćemo ih izraditi ili preraditi? Možemo ih izraditi ili preraditi ako djelujemo na predmete, prije svega, svojim radom. A šta je to rad? Rad je svrsishodno trošenje čovječje fizičke ili umne radne snage koje čovjeka opskrbljuje potrebnim dobrima (direktno ili indirektno) i time predstavlja uvjet opstanka i razvitka društva.

Slika 4

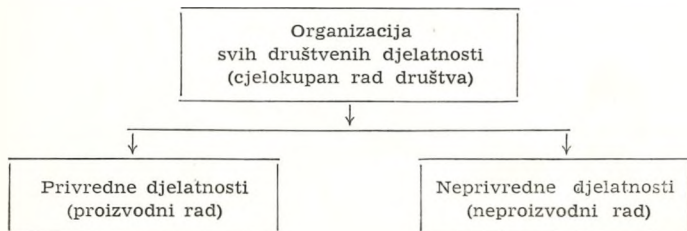
Radna snaga nije ništa drugo već umna i fizička sposobnost koju ima svaki odrastao, zdrav čovjek i koji je umije korisno i smišljeno upotrijebiti. Ako je sposobnost veća, kvalificiranija, govorimo o kvalificiranoj radnoj snazi, ako je bez posebne sposobnosti, onda je riječ o nekvalificiranoj radnoj snazi.

Sada, dakle, možemo zapisati: većinu materijalnih dobara čovječanstvo mora stvarati vlastitim radom. Rad je nova životna potreba. To je ona životna djelatnost bez koje čovjek ne bi mogao živjeti jer bez rada ne bi mogao ostvariti dovoljno dobara za održavanje i razvoj života. S druge strane, čovjek se baš svojim radom odvojio od životinjskog svijeta i razvijao kao razumno biće.

Tako vidimo da se svaki dan života odraslog čovjeka ne sastoji samo od zadovoljavanja potreba već i od rada, odnosno proizvodnja. Ovime je dan odgovor i onima koji se pitaju: zašto treba raditi. Zapamtit ćemo: raditi treba zato da bismo živjeli. Jer, samo radom stvaramo za sebe neposredno ili posredno korisne stvari koje nazivamo drugom rječju — proizvodima. Raditi znači proizvoditi koristan učinak. Materijalna proizvodnja znači proizvođenje materijalnih učinaka. Kad čovjek radi, on stvara pa time razvija i samog sebe.

Razumljivo je da se ovakvo definiranje rada ograničuje na proizvodan rad ili privredni rad. Postoji, naime, određena podjela rada. Jedan veći dio stanovništva stara se za opskrbljivanje društva materijalnim dobrima (stvara materijalne uvjete za život ljudi), a drugi dio brine se za ostale djelatnosti koje nemaju proizvodni značaj (politička djelatnost, školstvo, zdravlje, vojska i sl). Rad u tim neproizvodnim djelatnostima nazvat ćemo neproizvodan (ali svakako društveno nužan) rad (rad u neprivrednim djelatnostima).

Iako su razlike između proizvodnog i neproizvodnog rada sve manje, razlikovanje je još potrebno.

Sredstva za proizvodnju i stvaranje proizvoda. Samo svojom radnom snagom proizveo bi čovjek malu količinu dobara. Zamislimo čovjeka kome treba daska pa stoji goloruk pred granatim stablom. Kako da ga obori samo vlastitim rukama? Još prvi čovjek počeo je polako s iskustvima i u borbi s prirodom da povećava svoju radnu snagu različitim pomoćnim sredstvima koja je postepeno razvijao od primitivnog oruđa za rad (palica, kamen itd) do modernih sredstava za rad i drugih uređaja za rad kao što su, na primjer, različiti strojevi, prijevozna sredstva, zgrade i sl.

Sad već možemo reći: čovjeku najprije pomaže sama priroda da proizvodi (klima, zemlja itd), a zatim, naravno, radna sredstva, stvorena radom, pomoću kojih povećava proizvodnost rada.

SREDSTVA ZA RAD

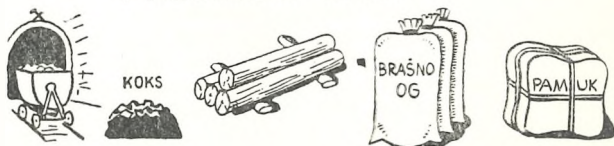

Slika 5

Ljudi s određenom radnom sposobnošću i iskustvima proizvodjenja zajedno sa sredstvima za proizvodnju predstavljaju osnovne proizvodne snage koje mijenjaju prirodu, razvijaju način proizvodnje a time i cijelo društvo.

Stvari na koje ljudi djeluju svojim radom i sredstvima za rad nazivamo predmetima rada (to su, na primjer, sirovine, poluproizvodi, pomoćni materijal itd).

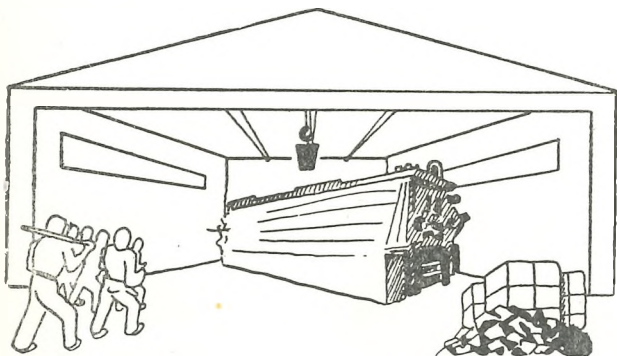
PREDMETI RADA

Slika 6

Da bi se normalno razvijao radni, odnosno proizvodni proces između čovjeka i prirode, potrebna su, dakle, tri elementa (odnosno faktora) proizvodnje:

- rad proizvođača kao stvaralaca proizvoda,
- sredstva za rad i
- predmeti rada.

Slika 7

Sredstva za rad kao i predmete rada jednim imenom nazivamo sredstva za proizvodnju. Njih opet izražavamo u fizičkim jedinicama (toliko strojeva, toliko tona sirovina, toliko m² proizvodnog prostora itd) ili pak u novčanoj vrijednosti (na primjer, toliko i toliko milijuna dinara).

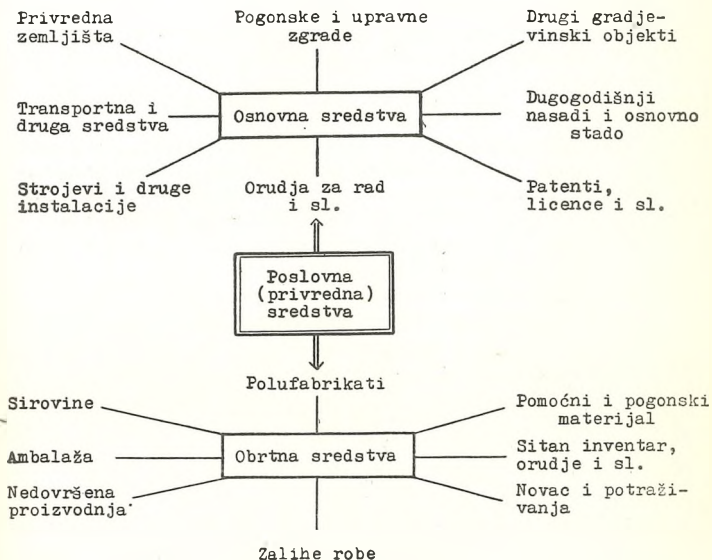
S gledišta vrijednosti, sredstva za rad i predmete rada jednostavno zovemo osnovna i obrtna sredstva. Zašto ih tako nazivamo?

Osnovnim sredstvima nazivamo ona sredstva za proizvodnju koja ostaju fizički uglavnom nepromijenjena, koja u materijalnom obliku ne ulaze u konačni proizvod (obučarski strojevi ne postaju sastavni dio obuće), koja surađuju u više ciklusa proizvodnje pa se njihova vrijednost postepeno, u skladu s njihovom upotrebom, prenosi na cijenu konačnog proizvoda, (u obliku amortizacije). Osnovna sredstva jesu na primjer: zemlja, proizvodni strojevi i oruđe, transportni i drugi uređaji, zgrade i drugi građevinski proizvodni objekti, dugogodišnji nasadi, dio stoke i sl.

Obrtnim sredstvima nazivamo ona sredstva za proizvodnju koja nasuprot osnovnim sredstvima, s materijalnog gledišta

postaju u većini slučajeva sastavni dio konačnog proizvoda (koža postaje sastavni dio cipela) i što se njihova vrijednost prenosi obično u jednom proizvodnom ciklusu na cijenu konačnog proizvoda. Obrtna sredstva jesu na primjer: rudača, minerali, ambalaža, pomoćni i pogonski materijal, polufabrikati kao i zalihe, nedovršena proizvodnja i sl.

Osnovna i obrtna sredstva nazivamo zajednički poslovnim sredstvima (poslovni fond), a u kapitalizmu kapitalom.

Proizvodi kao predmeti potrošnje i sredstva za proizvodnju. Jasno je, da bi čovjek želio radom proizvoditi uvijek što više takvih dobara kojima bi se mogao neposredno koristiti za zadovoljavanje svojih potreba. Ova dobra nazivamo potrošnim dobrima ili predmetima potrošnje; to su, na primjer, namirnice, odjeća, obuća itd, a i cigla za škole, bitumen za asfaltiranje cesta, sredstva za bolnice i sl.

POTROŠNA DOBRA

Slika 8

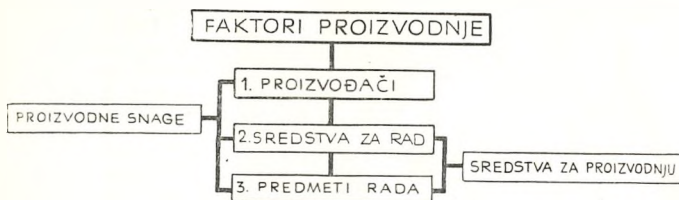
Međutim, ne mogu se proizvoditi samo predmeti potrošnje. Ako hoćemo svaki dan i svake godine ostvariti što više predmeta potrošnje, moramo proizvoditi i sredstva za proizvodnju, i to:

- a) moramo proizvoditi što više i što savršenija sredstva za rad i
- b) moramo prerađivati u što većim količinama prirodne predmete rada u sirovine (rude, kaučuk itd), u poluproizvode (koks, celuloza itd) od kojih tek poslije toga proizvodimo krajnje potrošne proizvode.

Kad, dakle, govorimo o stvaranju proizvoda ili o proizvodnji, mislimo:

- a) na proizvodnju sredstava za proizvodnju,
- b) na proizvodnju predmeta potrošnje.

U objema vrstama proizvodnje trošimo uvijek tri elementa svakog proizvodnog procesa.

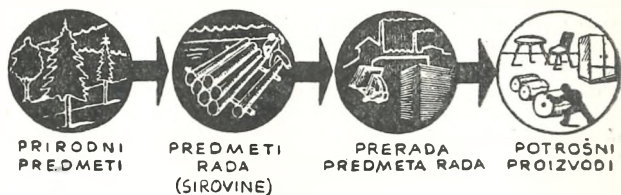

Slika 9

Prirodni predmeti, koji se pretvaraju u konačni proizvod, prelaze — bar u savremenim uvjetima proizvodnje — dosta d u g put kroz više faza.

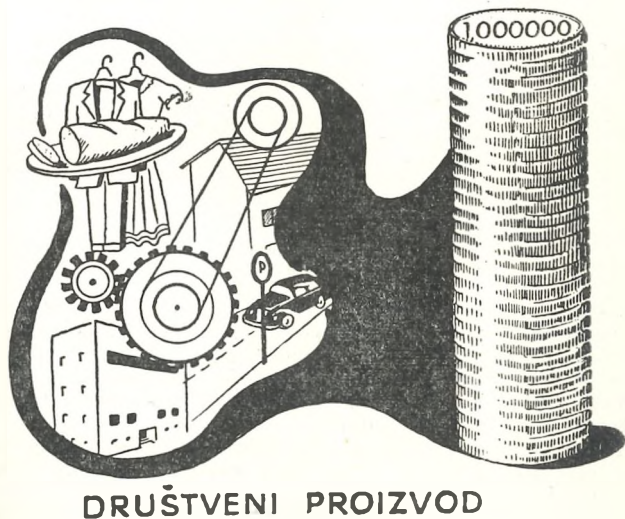
Za ilustraciju pogledajmo, na primjer, put drveta do konačnog proizvoda (vidi sliku 10).

Proizvodnost rada, društveni proizvod i društveno bogatstvo. Na taj način u određenom periodu, recimo u jednoj godini, mnogo je stvari prerađeno u korisne proizvode. Neki proizvodi ostaju na kraju godine tek polupreradeni.

Slika 10

Zbrajanjem korisnih proizvoda (korisnih za potrošnju ili investicije) različitih proizvodnih djelatnosti dobivamo cjelokupnu proizvodnju nekog društva za određeno razdoblje (obično za jednu godinu) ili društveni proizvod. Društveni proizvod je, dakle, cjelokupna količina različitih proizvoda koju ostvaruju radnici u privredi u određenom razdoblju, obično

Slika 11

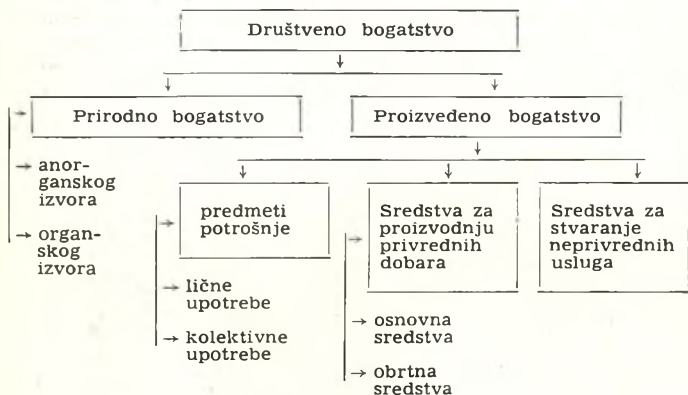

računamo na jednu godinu. Društveni proizvod sastoji se od toliko i toliko tona iskopanog kamenog ugljena, od toliko pari cipela, od toliko litara mlijeka itd, itd.

Već sama riječ »proizvod« znači da društveni proizvod predstavljamo kao fizičke predmete. Ako ga hoćemo izmjeriti, naići ćemo na teškoće jer su jedinice za mjerenje različitih proizvoda — različite (kg, m, l, m², itd), među sobom neuporedive i ne mogu se zbrajati. Zbog toga je potrebno da društveni proizvod izrazimo u novčanoj vrijednosti (u dinarima), a o tome će se više govoriti kasnije.

Svakogodišnji društveni proizvod je dodatak već postojećem društvenom bogatstvu, a sastoji se (slično kao privredna dobra):

- od prirodnog bogatstva i
- od proizvedenog (ljudskim radom akumuliranog) bogatstva.

Dakle, jedino stvaranjem sve većeg društvenog proizvoda kao rezultata proizvodnog društvenog rada možemo povećavati društveno bogatstvo što je uvjet poboljšanja životnog standarda u svakoj zemlji. Cilj proizvodnje treba da bude povećanje društvenog proizvoda, povećanje društvenog bogatstva. Do tog povećanja može da dođe jedino

1. ako je što više odraslog stanovništva zaposleno u privrednim djelatnostima, jer od toga imamo na raspolaganju veći fond proizvodnog društvenog rada (naravno uz normalnu količinu rada, angažiranog također u neproizvodnim djelatnostima),

2. ako je radna snaga ljudi kvalificiranija,
3. ako postoji što veća tehnička opremljenost radnika (to znači ako više i boljih tehničkih sredstava otpada na jednog radnika), i
4. ako kod ljudi (proizvođača) postoji što veći interes za povećanje proizvodnosti rada.

Uz te uvjete bit će i proizvodnja i proizvodnost individualnog i društvenog rada veća, a to se svakako mora očitovati u proizvodnji većeg opsega društvenog proizvoda po jednom radniku ili čak stanovniku. Ako pod proizvodnošću rada razumijevamo

— opseg proizvodnih učinaka radnika u jedinici rada (radnog vremena), onda se izračunava po formuli:

$$\frac{\text{količina proizvodnih učinaka}}{\text{jedinica rada (radnog vremena)}}$$

— ili ako razumijevamo količinu rada (radnih jedinica, radnog vremena) utrošenog na jedinicu proizvodnog učinka (proizvoda), onda se izračunava po formuli:

$$\frac{\text{jedinica rada (radnog vremena)}}{\text{količina proizvodnih učinaka}}$$

Ilustracija: (Vidi sliku 12)

Proizvodnost rada drugog radnika je veća od proizvodnosti rada prvog radnika za:

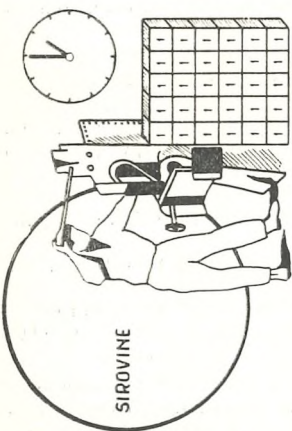
$$\frac{30}{20} \cdot 100 = 150, \text{ što znači za } 50\%.$$

Iz toga proizlazi, da se svako društvo mora starati za što brže povećanje proizvodnosti rada, da stvori što povoljnije uvjete za što veće njezino povećanje. Prije svega mora se brinuti:

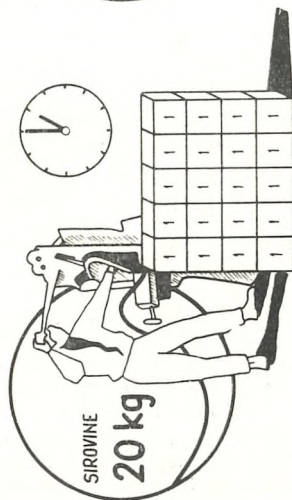
- a) za što višu kvalifikaciju radnika i za intenzivnost njihovog rada,
- b) za razvitak nauke i za upotrebu njezinih rezultata u privredi,
- c) za brži razvitak i usavršavanje tehnike i tehnologije,
- d) za što bolju organizaciju privrednih procesa na svim nivoima (u poduzećima kao u čitavoj privredi).

Međutim, nije produktivniji samo onaj rad pri kojem se za jedinicu proizvoda (usluga) utroši što manje tekućeg rada (izmjenenog brojem radnika ili radnim vremenom). Svaki radnik u procesu rada troši i sredstva za proizvodnju kojih nemamo dovoljno i koja su rezultat rada iz nekog prošlog vremena. S tog

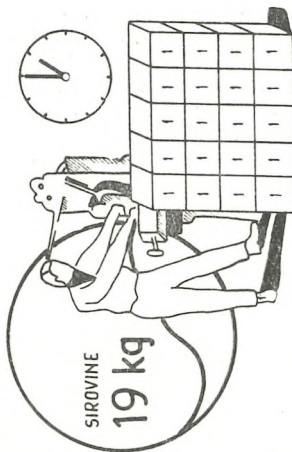

Stiaka 12

Stiaka 13

gledišta kompleksno produktivniji rad bit će onaj, koji ne smanjuje za jedinicu proizvoda samo potrošnju živog rada nego i potrošnju sredstava za proizvodnju kao minulog, mrtvog rada.

Ako proizvodni učinak mjerimo prema svim utrošenima faktorima za proizvodnju ili, obrnuto, ako mjerimo utrošak svih faktora za proizvodnju jedinice proizvodnog učinka, onda dobivamo tako zvanu kompleksnu proizvodnost rada ili ekonomičnost rada:

$$\frac{\text{količina proizvodnih učinaka}}{\text{potrošnja svih proizvodnih faktora}} \quad \text{ili} \quad \frac{\text{potrošnja svih proizvodnih faktora}}{\text{količina proizvodnih učinaka}}$$

Primjer

Pretpostavimo da svaki od dvojice radnika proizvodi 20 komada nekog proizvoda za jedan sat, dakle da troši tri minute za jedan te isti proizvodni učinak. Parcijalna proizvodnost živog rada bit će jednaka kod oba radnika. Ali, pogledajmo, kako je s potrošnjom sirovina. Prvi radnik potroši za jedinicu proizvodnog učinka 1 kg sirovina, a drugi radnik samo 0,95 kg. Proizvodnost rada mjerena kompleksno prema potrošku radne snage i sirovina bit će, prema tome, veća kod drugog radnika. (Vidi sliku 13).

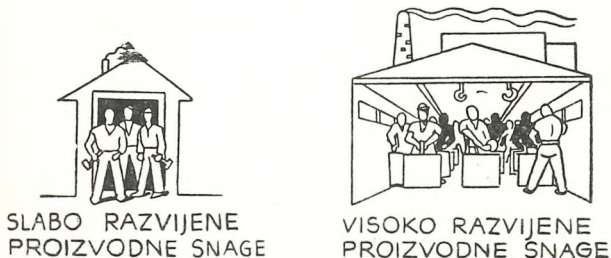
Privređivanje kao društveni problem. Sve što smo dosad rekli o proizvodnji izgleda razumljivo i jednostavno. »Tu nema teškoća«, reći će neko. »Prirodnih predmeta ima dovoljno u našoj zemlji. Treba samo raditi pa ćemo stvoriti još više proizvoda. U čemu je tu problem?«

»Pričekaj«, dodat će drugi koji zna nešto više o privredi. »Problem postoji, i to velik problem!« Mogli bismo ga jednom za svagda riješiti ako bismo jednom za uvijek osvojili date tehnološke postupke i proizvodili danas jednake proizvode kakvi su se proizvodili prije više tisuća godina, kad dakle ne bi neprestano nove potrebe sve većeg broja ljudi prestizale proizvodnju. Ali budući da je povijest društva upravo obrnuta, jasno je da spomenuti problem na taj način ne možemo rješavati. Čovjek je, naime, dinamično biće. Nikad ne miruje — ni tjelesno ni psihički. Nikad nije zadovoljan onim što je i što ima. Uvijek želi nove proizvode, stalno razvija nove potrebe, uvijek pravi nove planove, ostvaruje savršenije tehničke proizvodne postupke, a time i nove proizvode.

To je, naravno, samo jedna strana problema. Nijedan čovjek, po pravilu, ne živi i ne radi sam, već s drugim ljudima u društvu. Kad bi bio sam, sigurno bi propao. Uništile bi ga prirodne sile.

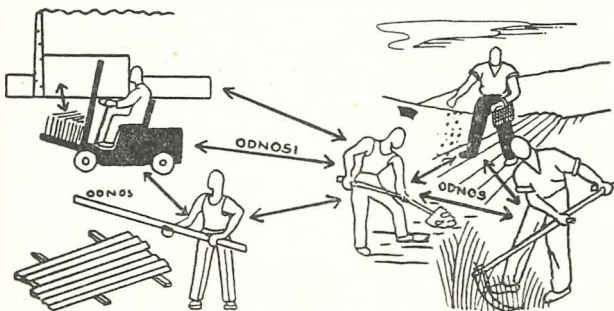
A kad je više ljudi, koji zajednički rade na nekoj stvari, među sobom povezano, u tom procesu stvaraju se među njima određeni odnosi. Te odnose koji nastupaju među ljudima u zajedničkoj proizvodnji nazivamo odnosima proizvodnje ili, šire, društveno-ekonomskim odnosima među ljudima.

Tada dolazimo do zaključka da, ako hoćemo znati kako ljudi na različitim historijskim stupnjevima proizvode, moramo prvo znati kakve su proizvodne snage a zatim, također, u

Slika 14

u kakvim društveno-ekonomskim odnosima proizvode, a ti odnosi obuhvaćaju proizvodne odnose u užem smislu i odnose u raspodjeli, tako da će se društveni privredni problem sastojati od više osnovnih pitanja:

Slika 15

- prvo, što i koliko proizvoditi,
- zatim kako proizvoditi proizvode za koje smo se odlučili i, konačno,
- kome razdijeliti ostvarene proizvode ili za koga ih proizvoditi.
- tko odlučuje o proizvodnji i tko prisvaja proizvod.

Na ta pitanja nije lako odgovoriti. Svaki čovjek ima kao potrošač ili, kako kažemo, potrošna jedinica mnogo sebi svojstvenih potreba i želja. Pogledajmo mogu li se sve te želje u potpunosti zadovoljiti.

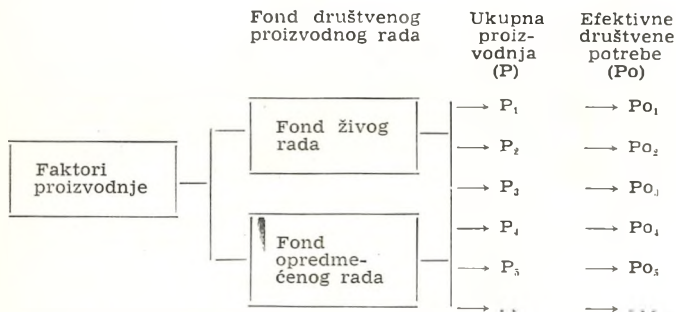
Prvo, sredstva za rad i predmeti rada (uključno prirodne stvari) ne stoje na raspolaganju u dovoljnoj količini za svako društvo. Ljudi ih u nekim okvirima, doduše, mogu da upotrebljavaju za proizvodnju ovih ili onih proizvoda, u ovoj ili onoj količini. Ali ne mogu proizvoditi sve što u danom trenutku zažele. Drugo, nema ni dovoljno radne snage (naročito visokokvalificirane). Na taj način, kad su se ljudi odlučili za neku vrstu i količinu proizvoda, rezultat njihovog rada, koji nazivamo društveni proizvod, već je više ili manje određen i ne može se raspodijeliti više nego koliko se ima. Zbog toga kažemo:

Slika 16

1. da je proizvodni problem s ekonomskog gledišta, prvo, što, koliko i kako proizvoditi određenim sredstvima za proizvodnju i raspoloživom radnom snagom;
2. osim problema proizvodnje pred društvo se postavlja i problem raspodjele koji je isto tako sastavni dio općeg privrednog problema. Štaviše, problem raspodjele postavlja se u dva smisla (vidi dalje a i b).

a) Društvo mora najprije, kako smo već ustanovili, na neki način sredstva za proizvodnju i raspoloživu radnu snagu raspodijeliti među različite privredne grane jer proizvođači će proizvoditi onu količinu i onu vrstu proizvoda za koju se neko društvo odlučilo. Drugim riječima, društvo mora na neki način pravilno raspodijeliti fond raspoloživog (opredmećenog i živog) rada među različite grane privrednih djelatnosti. To će učiniti na taj način da ukupna proizvodnja, i po obimu i po strukturi, bude usklađena s obimom i strukturom efektivnih društvenih potreba (efektivne su one potrebe koje se u novčanoj privredi mogu platiti novcem, koje su dakle »platno sposobne«). Budući da društvo to mora učiniti, kažemo, da je ovaj princip objektivna nužnost ili zakon razmjerne (proporcionalne) raspodjele fonda društvenog rada.

Ako te usklađenosti (ravnoteže) nema, ako je ukupna proizvodnja veća ili manja od efektivnih potreba, pojavljuje se stihijska tendencija za reorganizacijom proizvodnje, za preraspodjelom fonda društvenog rada ili za pomicanjem efektivnih društvenih potreba, a to se u tržišnoj privredi očituje u obliku nestabilnog tržišta i u promjenama cijena (o tome će biti govora kasnije).

Naravno, da svakogodišnja raspodjela i preraspodjela fonda društvenog rada nije proizvoljna. S jedne strane, nju određuju same društvene potrebe, a s druge strane, ovisna je o već postojećoj društvenoj podjeli rada. Šta to znači? To znači, da je na osnovi prirodnih okolnosti, razvitka tehnike, na osnovi prošlog usmjeravanja djelatnosti stanovništva neke zemlje već došlo do ovakvih ili onakvih djelatnosti. Na primjer, u nekoj zemlji već postoji razvijena proizvodnja ugljena i tekstilna industrija, a nisu razvijeni zračni saobraćaj ili mašinska industrija. To znači da nema angažiranog društvenog rada u tim djelatnostima, da se stanovništvo tog društva još nije (ili se uopće neće, ili ne može) specijalizirati za proizvodnju tih vrsta proizvoda (usluga), da se društvena podjela rada nije razvila u tom smjeru i u tom obimu da bi se u tom društvu proizvodile mašine, razvijao zračni saobraćaj i sl.

Prema tome, u svakom društvu u danom razdoblju cjelokupni je proizvodni proces u određenom razmjeru specijaliziran, i to iz različitih razloga: jer su, s geografskog gledišta, raznovrsni prirodni predmeti raspoređeni po različitim područjima, jer ljudi ne stanuju gusto naseljeni na jednom području pa se u skladu s prirodnim uvjetima i svojim sposobnostima specijaliziraju za pojedine vrste proizvodnje i jer je tehnička upotreba različitih sredstava za rad više ili manje namjenska (razboj, na primjer, ne možemo, upotrebljavati za proizvodnju kože). Zbog toga je proizvodnja svakog proizvoda posebno organizirana u odvojenim proizvodnim jedinicama. Sve proizvodne jedinice koje proizvode istovrsne ili slične proizvode čine posebnu proizvodnu struku (grupaciju), a proizvodne struke se zatim grupiraju u proizvodne ili, još šire, u privredne grane.

Cjelokupna proizvodnja u širem značenju riječi ili privreda sastoji se od dva osnovna proizvodna ili privredna odjeljka (sektora):

I odjeljak (sektor) — proizvodnja sredstava za proizvodnju,

II odjeljak (sektor) — proizvodnja predmeta za potrošnju.

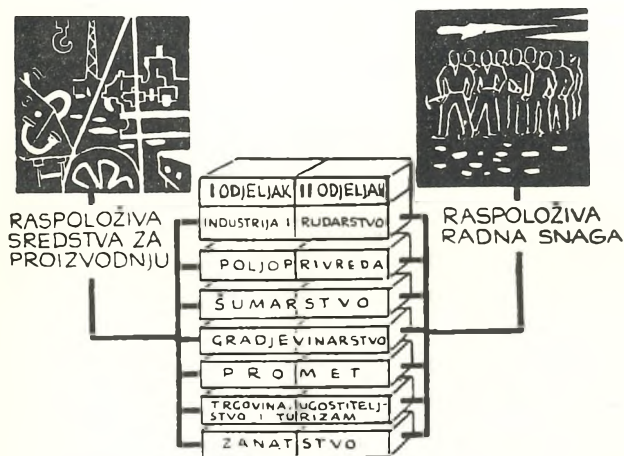
Shema društvene podjele na grane nacrtana je na slici 17 (svaka grana može da spada djelomično u I, a djelomično i u II sektor).

Što je više razvijena društvena podjela rada, to je veća i specijalizacija rada, a to veća će biti i ovisnost jedne grane ili sektora djelatnosti o drugoj grani ili sektoru djelatnosti, i time razvijenija potreba za suradnjom (koope racijom). Tek visoka specijalizacija s visokim stupnjem kooperacije može biti podloga za visoku proizvodnost rada.

Društvo, kad jednom zna, kakva je dosadašnja podjela rada u zemlji, može u slijedećoj fazi razvoja učiniti dvoje:

- prvo, može, akumulirana sredstva usmjeravati jedino na povećanje pojedinačnih, već postojećih ili nanovo razvijenih djelatnosti pa time postepeno mijenjati prošlu podjelu rada
- drugo, može postepeno čak smanjiti ili ukinuti određenu djelatnost (npr. rudnike ugljena) i time preusmjeriti društvenu podjelu rada.

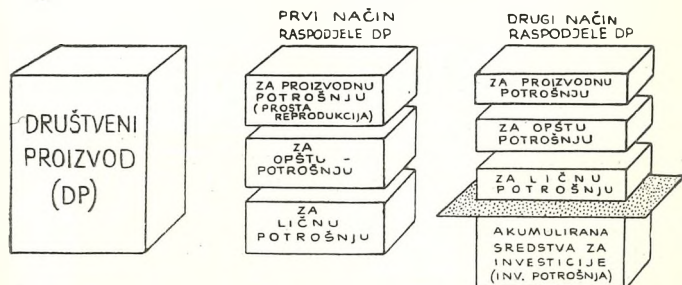
b) Ali time što su već postojeća sredstva za proizvodnju i radna snaga raspoređeni na različite proizvodne grupacije, problem raspodjele još nije riješen. Podijeliti treba i cjelokupnu proizvodnju koju smo proizveli u sadašnjem periodu (npr. u 1966. g.), a i ona se sastoji od sredstava za proizvodnju i od predmeta za potrošnju.

Slika 17

Taj problem raspodjele cjelokupne proizvodnje ili društvenog proizvoda po namjeni možemo riješiti na dva načina, kao što nam prikazuje sl. 18 (vanjsku razmjenu sad ne uzimamo u obzir).

Iz slike 18. vidimo da ni problem raspodjele nije baš jednostavan. Netko bi mislio da se pri raspodjeli radi jednostavno o određivanju udjela svakog člana društva, koji on treba da ima u društvenom proizvodu. Ali, u stvari, nije tako. Čim društvo nije proizvodilo društveni proizvod samo rukama, mora svake godine da ostvari i jedan dio društvenog proizvoda u obliku sredstava za proizvodnju, koji je namijenjen za nadoknadu upotrijebljenih i dotrajalih sredstava za proizvodnju (za tzv. proizvodnu potrošnju). Radi toga struktura društvenog proizvoda mora sama po sebi da bude takva da se jedan dio društvenog proizvoda sastoji uvijek od sredstava za proizvodnju.

Slika 18

Ako bi društvo sva ostala sredstva upotrijebilo u neproizvodnoj (općoj i ličnoj) potrošnji, onda bi, naravno, njegova privredna baza ostala uvijek ista. O takvoj privredi kažemo da bi bila prosta (jednostavna) reprodukcija, to jest obnavljanje proizvodnje u istom obimu i na istom tehničkom nivou (vidi prvi način raspodjele društvenog proizvoda). U takvom društvu obnavljala bi se samo već postojeća poduzeća, a ne bi se gradila nova poduzeća, i zbog toga se ni broj zaposlenih ne bi mogao povećavati.

No, problem se komplicira u onom društvu u kojem se proizvodnja svake godine povećava, gdje društvo obnavlja proizvodnju u većem obimu ili čak na višem tehničkom nivou, gdje je, dakle, riječ o proširenoj reprodukciji. U tom društvu mora se svakako proizvesti svake godine više sredstava za proizvodnju nego u prvom slučaju. A ova sredstva za proizvodnju ne smijemo upotrijebiti na zamjenu dotrajalih sredstava za proizvodnju, već ih moramo akumulirati, odno-

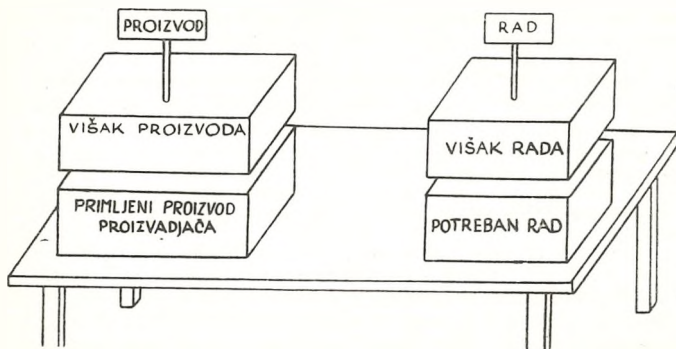
sno investirati tj. ostvariti s njima nove proizvodne jedinice, nove pogone itd, koji će omogućiti povećanje proizvodnje (vidi drugi način raspodjele društvenog proizvoda).

Međutim, time još nije sagledan čitav problem raspodjele.

Kako smo već utvrdili, društveni se proizvod stvara u materijalnoj proizvodnji; stvara ga proizvodan rad. Prema tome, u društvu koje se dijeli na proizvodno i neproizvodno stanovništvo uvijek je postojalo pitanje kako se taj proizvod raspodjeljuje. Proizvođače društvenog proizvoda uvijek je zanimalo koliki dio društvenog proizvoda primaju (primljeni proizvodi) u obliku prirodne lične potrošnje, ili u obliku nadnice, ili u obliku ličnog dohotka, a koliki im dio ne pripada, koliki im je dio u klasnom društvu oduzet, koliko iznosi višak iznad primljenog proizvoda (dohotka). Taj višak nazivamo višak proizvoda, a rad koji je sadržan u tom višku — višak rada. Ako proizvod izrazimo u vrijednosti, onda govorimo o višku vrijednosti kao vrijednosnom obliku viška proizvoda (rada).

Poneki put primljeni proizvod nazivamo također potrebnim proizvodom, a rad potreban za proizvodnju tog »primljenog proizvoda« potrebnim radom. Zašto je i komu je »potreban«?

Taj naziv »potreban« vrijedi za klasno društvo, jer u njemu radnik proizvođač prima samo toliko dio proizvoda, stvorenog svojim radom, koliki mu je u datim društveno-ekonomskim uvjetima potreban za vlastito održavanje (reprodukciju) i održavanje porodice. Potreban rad je u tom slučaju onaj rad koji je potreban za proizvodnju tog primljenog (potrebnog) proizvoda.

Slika 19

Taj pojam »potreban rad«, »potreban proizvod« ne odgovara više (nije više adekvatan) za socijalističke odnose, u kojima međutim, još postoji raspodjela proizvoda na (direktno) primljeni proizvod i višak proizvoda.

U odnosu obima viška proizvoda i primljenog proizvoda sagledava se osnovni društveno-ekonomski odnos u svakom društvu. Ako privatni vlasnici prisvajaju sebi višak proizvoda, onda nam odnos:

$$\frac{\text{višak proizvoda}}{\text{primljeni proizvod}}$$

prikazuje opseg otuđenog proizvoda od proizvođača ili opseg proizvođaču neplaćenog proizvoda i na taj način stupanj eksploatacije.

Primjer

Ako neki radnik u kapitalizmu za jedan dan proizvede 8 komada nekog proizvoda, izraženo u vrijednosti kao 8 dolara, a prima (dobiva) plaćeno za najam samo 4 dolara, onda je stupanj eksploatacije:

$$\frac{4 \text{ kom.}}{4 \text{ kom.}} \times 100$$

ili

$$\frac{4 \text{ dol.}}{4 \text{ dol.}} \times 100 = 100\%.$$

Iz tog izlaganja će čitalac uvidjeti da problem raspodjele, a pogotovo cjelokupan privredni problem koji stoji pred društvom, zaista nije tako jednostavan kao što je to u prvi mah izgledalo (vidi kasnije detaljnije izlaganje u kojem se vodi računa i o vanjskoj razmjeni).

Privredni problemi u prirodnoj, konkurentskoj — robnoj i plansko-robnoj privredi. Tvrdnja, da je time privredni problem riješen, bila bi još preuranjena. Zaista je problem što, koliko i kako da se proizvodi i kako da se podijeli ostvareni društveni proizvod. To je osnovni privredni problem svakog društva i on je u različitim historijskim razdobljima dobio različite, posebne historijske oblike.

Činjenica je da se ovaj društveni problem može rješavati na tri ekstremna načina:

1. u obliku primitivne, zatvorene (autarhične), prirodne privrede bez ikakve razvijene podjele rada, gdje članovi pojedinih zajednica (porodice, rodovi...) proizvode uglavnom sve sami na zajednički način;

2. u obliku zatvorene, prirodne privrede s razvijenom podjelom rada, gdje neki središnji društveni organi odredbom ili planom predviđaju što i gdje da se proizvodi i kako da se raspodjeljuju proizvodi;

3. u obliku robno-novčane ili tržišne privrede, gdje na osnovi razvijene društvene podjele rada postoji samostalnost proizvodnih i potrošačkih jedinica, koje se kao samostalni privredni subjekti putem tržišta »dogovaraju«, što, koliko i gdje proizvoditi i kako i kome proizvode raspodijeliti. U toj privredi proizvodi se proizvode kao roba za razmjenu, za tržište, a novac omogućuje razmjenu.

Naravno, to su tri čisto historijska primjera, tri čista tipa privrede ili privrednih sistema. Konkretno u nekim zemljama mogu postojati elementi svih triju tipova sistema, a u razvijenim zemljama naročito posljednja dva tipa privrednog sistema.

To nas dovodi do toga da robno-novčanu privredu kao najrasprostraniji oblik privrede kategoriziramo u dvije podkategorije:

a) u konkurentsko — tržišnu robnu privredu (koja u kapitalizmu ima karakter privatno — profitne privrede), gdje proizvodne jedinice proizvode bez nacionalnog privrednog plana za tržište kao privatne, samostalne ćelije, po svojem nahodanju, za vlastiti račun računajući da izvuku što veću dobit, i

b) u plansko-robnu ili robno-plansku privredu u kojoj, dođe, proizvodne jedinice proizvode mnoge proizvode po neposrednoj narudžbi potrošača putem tržišta ili po neposrednoj narudžbi društvenih organa, pa za te proizvode dobivaju protuvrijednost u obliku novca, ali ovdje cjelokupnu privredu ipak usmjerava društveni plan; on ograničava onu potpunu slobodu proizvodnih i potrošnih jedinica koju one imaju u pravoj konkurentskoj robnoj privredi.

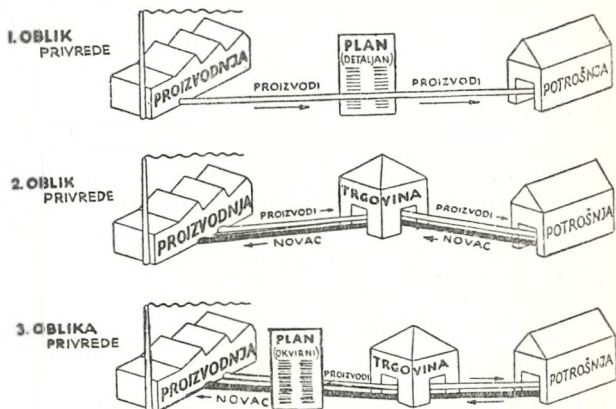
Na taj način u suvremenom svijetu nailazimo uglavnom na tri oblika privrede:

1. oblik: centralno-planska (administrativna) privreda (robnog ili nerobnog karaktera),
2. oblik: konkurentno-tržišna privreda,
3. oblik: plansko-robna privreda.

Što se odnosi na našu privredu ona je plansko-robne prirode, koja već u pretežnoj mjeri ne počiva na privatnom nego na društvenom vlasništvu na sredstvima za proizvodnju.

Dosadašnje društvene metode ili načini privređivanja. Već iz ovog kratkog prikaza privrednih problema vidimo da je čovječanstvo moralo u toku povijesti na različite načine rješavati privredne probleme, s gledišta tehničko-eko-

nomskog i društveno-ekonomskog. Zanima nas da li je metoda ili način privređivanja, koji je prevladavao na nekom stupnju historijskog razvoja, bio društvu dan na potpuno slobodan izbor. Da li je društvo kao cjelina dosad svjesno rješavalo privredni problem?

Slika 20

Na ta dva pitanja moramo odgovoriti: ne.

1. Ako prosmatramo problem proizvodnje: što, koliko i kako proizvoditi, vidimo, prvo, da ljudi prije 2000 godina nisu mogli proizvoditi toliko žita, mesa itd. koliko danas; nisu mogli proizvoditi ni avione ni radio-aparate. Zašto ne? Iz jednostavnog razloga što ni ljudi sami, kao proizvođači, ni tehnička sredstva još nisu bili tako razvijeni kao danas. To izražavamo drukčije kad kažemo da proizvodne snage nisu bile tako razvijene kao danas, i da proizvodne snage odlučuju kako neko društvo proizvodi.

2. No, tim još nismo sve rekli. Na pitanje, kako proizvoditi, s društvenog gledišta odgovaramo i time da kažemo kako su organizirani odnosi među ljudima u privredi, kakvi su dakle odnosi u proizvodnji, u raspodjeli i razmjeni ili kakvi su društveno ekonomski odnosi. Nije jednak način proizvodnje ako kmetove na grofovskoj zemlji tjera na rad grofov najamnik, ako kapitalista zapošljava najamnog radnika, ili ako država ili radnički savjet organizira proizvodnju. Odnosi proizvodnje mogu da budu eksploator-

ski ako neposredni proizvođači moraju da rade ne za sebe, već za vlasnike sredstava za proizvodnju, i neeksploatatorski ako neposredni proizvođači rade društvenim sredstvima za proizvodnju jedan za drugoga i na zajednički način određuju kako će raspodijeliti proizvode. Na taj način na nekom historijskom stupnju razvoja ne određuju jedino proizvodne snage kako neko društvo proizvodi proizvode i kako raspodjeljuje te proizvode, nego to određuju također cjelokupni društveno-ekonomski odnosi, tako da tek proizvodne snage i društveno-ekonomski odnosi zajedno odlučuju o tome kakav je društveni način privređivanja.

Ovisno o tome, kako neko društvo proizvodi i raspodjeljuje proizvode, dakle, ovisno o društvenom načinu privređivanja postojat će u posljednjoj instanci također različita društvena nadgradnja, koja se sastoji od pravne, političke, kulturne, moralne i slične djelatnosti ljudi.

U tom pogledu poznajemo do danas pet društvenih načina proizvodnje ili načina privređivanja, a time i pet društvenih uređenja:

1. prvobitna zajednica,
2. ropstvo,
3. feudalizam,
4. kapitalizam,
5. socijalizam, odnosno komunizam u širem smislu.

Osnovne karakteristike ovih pet društvenih načina proizvodnje bi bile ove: (Vidi sliku 21).

1. **Prvobitna zajednica** bila je krvna ili rodovska besklasna ljudska zajednica. Proizvodne snage su tek počele da se razvijaju; zato je privreda u prvobitnoj zajednici imala pretežno primitivan, prirodan (nerobni) oblik. Odnosi proizvodnje su bili kolektivnog, neeksploatatorskog karaktera, u prvom redu zbog nemoći pojedinca pred prirodom, a ne zbog visokog podruštvljenja proizvodnih snaga. Tek s društvenom podjelom rada i s ostvarenjem prvih višaka proizvoda pojavljuju se prvi oblici razmjene, a zatim i privatno vlasništvo na sredstvima za proizvodnju, klasno društvo i država.

2. **Robovlasnički način proizvodnje** čini viši stupanj u razvoju čovječanstva. Nastao je na osnovi novog razvoja proizvodnih snaga. Proizvodnja se razvijala sve više na bazi privatnog vlasništva ne samo na sredstvima za proizvodnju već i nad proizvođačima (robovima). Pojavile su se dvije klase: proizvođači, a to su robovi, i vlasnici sredstava za proizvodnju i robova, a to su robovlasnici. Zbog klasne borbe između robova i robovlasnika koja je kočila dajlnji razvoj proizvodnih snaga propada ovaj način proizvodnje i pojavljuje se feudalni način proizvodnje.

3. Feudalni je treći način proizvodnje u povijesti čovječanstva. U njemu odnosi proizvodnje dobivaju nova obilježja. Feudalci su vlasnici sredstava za proizvodnju (uglavnom zemlje), a djelomično i kmetova kao neposrednih proizvođača. Ipak je kmet slobodniji od roba jer ima i neka svoja vlastita sredstva. Proizvodnja ima još pretežno prirodni oblik premda se krajem srednjeg vijeka i trgovina počinje brže razvijati.

Slika 21

4. **Kapitalistički** način proizvodnje je najviši oblik eksploatorskog načina proizvodnje. Njegova je osnovna karakteristika klasna borba između kapitalista, a to su vlasnici sredstava za proizvodnju, i formalno slobodnih radnika.

Opći oblik proizvodnje postaje robna proizvodnja koja se razvija na osnovi zakona konkurencije. Daljnji visoki razvoj proizvodnih snaga sam rađa masovnu snagu — radničku klasu, koja se postepeno sve više organizira i dolazi do saznanja, da joj je povijest namjenila značajnu ulogu — uništiti kapitalizam, a time i svaki eksploatatorski način proizvodnje.

5. **Socijalistički, odnosno komunistički** način proizvodnje je nakon nekoliko tisuća godina razvoja čovječanstva nov način proizvodnje u kojem ukidanjem svih klasa treba da nestane iskorišćavanja čovjeka po čovjeku. Za ovaj način proizvodnje karakteristično je da se proizvodnja svjesno organizira na temelju društvenog upravljanja samih neposrednih proizvođača; u njemu ne će biti mjesta ni za privredne krize ni za druge zastoje.

Ovaj način proizvodnje ima prema dosadašnjem iskustvu dvije faze u svom razvoju: nižu fazu, gdje proizvodne snage još neće biti tako razvijene da bi bilo svih osnovnih proizvoda u relativnom izobilju, pa će se za pravilnu raspodjelu još evidentirati proizvodnja u vrijednosti, tako da se članovi socijalističke zajednice moraju nagrađivati iz dohotka po radnom učinku; a u višoj fazi trebalo bi da daljnji skok u razvoju proizvodnih snaga (naročito primjenom atomske energije, automatizacije proizvodnog procesa itd) omogući takvo povećanje proizvodnje da bi se bar osnovni proizvodi mogli raspodjeljivati prema normalnim potrebama ljudi, bez obzira na uloženi rad i učinak svakog pojedinca.

Privredna načela i ekonomija. Iz svega dosad rečenog proizlazi da se opći privredni problem ili opći problem privređivanja u svakom društvu sastoji od problema proizvodnje, raspodjele (koja se danas obično ostvaruje preko razmjene), potrošnje i reprodukcije. Proizvodnja, raspodjela (bez razmjene ili s razmjenom) i potrošnja jesu osnovne privredne faze ili faze jednog reproduktivnog ciklusa. Svaka faza treba da određeno funkcionira. Svaka faza je sa svima ostalima izravno ili neizravno povezana. Na taj način govorimo o međusobnoj, lančanoj povezanosti ili o dijalektičkom jedinstvu svih privrednih faza i o potrebi njihove međusobne usklađenosti (po obimu, po strukturi i po vremenu). Na primjer, bez potrošnje ne može postojati proizvodnja, i obrnuto, bez proizvodnje ne može da bude potrošnje. Ako se proizvod nije raspodijelio, ne može se utrošiti, a ne može se ni ponovo proizvoditi.

Nauku, koja istražuje načela (principe, zakone) kao teoretski formulirane stavove o objektivno nužnoj, regularnoj međusobnoj ovisnosti pojava (procesa) u proizvodnji, raspodjeli, razmjeni i u potrošnji, a time i u reprodukciji, nazivamo ekonomskom naukom ili kratko ekonomijom. Kad jedanput poznajemo načela (principe, zakone) koje je formulirala ekonomija, onda također možemo razumjeti da u privredi postoji i mora postojati neki red, neka ravnoteža među procesima; da se u privredi ne mogu proizvoljno, subjektivistički rješavati privredni problemi. Štaviše, kako liječnik treba da pozna je najprije dijelove tijela, a tek onda njihovo funkcioniranje i međusobnu ovisnost, tako onaj koji mora ili hoće da upravlja sa privredom i rješava privredne probleme mora poznavati pojedine privredne pojave i procese i zatim njihovu međusobnu ovisnost. Eto, u tome je glavni razlog zašto je potrebno da u socijalizmu svi proizvođači — upravljači idu u »školu ekonomije«.

2. ORGANIZACIJA DRUŠTVENE PROIZVODNJE I RASPO- DJELA (UPOTREBA) DRUŠTVENOG PROIZVODA U PLAN- SKO-ROBNOJ PRIVREDI

Dosadašnje izlaganje općeg privrednog problema i načina društvenog privređivanja u toku povijesti bilo je samo uvod za razumijevanje stvarnih problema privrede koji stoje, prije svega, konkretno pred našim društvom.

Treba znati da naše društvo svjesno razvija socijalistički način proizvodnje koji je na mnogim područjima već potpuno prevladao. Osim toga smo rekli da je oblik naše privrede plansko-robna privreda, tj. takav oblik privrede gdje još planski i tržišni mehanizam zajedno reguliraju privredne procese prema vodeću ulogu, bar u pogledu usmjeravanja razvoja proizvodnih snaga, treba da ima društveni plan. To samo po sebi znači da naše društvo na poseban, specifičan način rješava cjelokupan privredni problem u skladu s datim razvojem proizvodnih snaga. Naš je zadatak da podrobnije vidimo kako društvo u okviru plansko-robne privrede rješava:

- a) problem proizvodnje
- b) problem raspodjele, o kojima smo vrlo uopćeno već govorili.

Najprije ćemo raspravljati o problemu proizvodnje.

Društveni proces proizvodnje na osnovi društveno planirane podjele rada. U uvjetima plansko-robne privrede, gdje postoji djelomično još samonikla društvena podjela rada (o njoj smo već govorili), društveni plan ne određuje sve zadatke proizvodnim jedinicama. Naprotiv, relativno samonikla društvena podjela rada, pa time i raspodjela fonda društvenog rada na temelju relativne samostalnosti proizvodnih jedinica, još omogućava i zahtijeva neku samostalnost u proizvodnji robe za tržište na kojem dolazi do izražaja neposredno, po visini i strukturi konkretno, oblikovana potražnja.

Društvo, dakle, ne planira proizvodnju u neposredno prirodnom i u administrativno-direktivnom obliku. Ili, drukčije rečeno, problem proizvodnje rješavaju neposredno radni kolektivi, organizirani u privrednim organizacijama u saradnji (uz pomoć) s potrošačima; društvena zajednica planira proizvodnju, u principu, posredno i okvirno, a samo izuzetno neposredno. Šta to znači?

1. Društveni organi poznaju sadašnje stanje proizvodnih mogućnosti. To će reći, oni znaju koliko se

proizvodi u svim granama, u svim poduzećima postojećim sredstvima za proizvodnju i raspoloživom radnom snagom; a približno poznaju i raspoloživo prirodno bogatstvo.

2. Društveni organi poznaju dosadašnji privredni razvoj: a) stopu godišnjeg povećanja proizvodnje, b) godišnje povećanje proizvodnosti rada, c) godišnje povećanje broja zaposlenih, d) približne investicije u osnovna i obrtna sredstva, e) obim neproizvodne potrošnje i f) stupanj vanjskotrgovinske razmjene.

3. Na osnovi tih podataka društveni organi određuju stopu daljnjeg privrednog razvoja, zajedno sa svim predstavnicima pojedinih grana; stopa se određuje okvirno utvrđivanjem udjela privrednih investicija odnosno potrošnje u društvenom proizvodu.

A kad društvo poznaje taj udio, može preći i na opće, srednjeročno i dugoročno planiranje proizvodnje u svim privrednim sektorima. Na osnovi toga društvo:

a) okvirno (ne detaljno) raspoređuje, tačnije usmjerava investicije po sektorima djelatnosti;

b) time se dobiju podaci koliko će novih osnovnih i obrtnih sredstava biti na raspolaganju i koliko bi se nove radne snage moglo zaposliti u nekom sektoru ili grani;

c) isto tako u zavisnosti od izbora veličine proizvodnih objekata određuje indirektno time i broj i lokaciju proizvodnih objekata;

d) kad su novi proizvodni objekti bar približno predviđeni, onda su približno predviđeni i novi proizvodni kapaciteti;

e) kad društvo predvidi i godišnje povećanje proizvodnosti rada i povećanje zapošljavanja, onda je okvirno predviđena i nova proizvodnja u svakom sektoru privredne djelatnosti. Treba još samo ove podatke uskladiti među sektorima i granama djelatnosti sa izvozom i uvozom da ne bi došlo do »prebrzog« razvoja nekih sektora i grana ili do zaostajanja drugih sektora i grana (to je tako zvano materijalno bilanciranje grana) vodeći pri tom računa:

— o samostalnosti proizvodnih i investicijskih planova poduzeća

— o globalno predviđenoj neproizvodnoj potrošnji

— o izvozu i uvozu.

Tako je, prikazano u kratkim crtama, društveno planiranje proizvodnje zapravo završeno. Za svaku granu i struku dobivamo neku okvirnu proporciju (o tome ćemo govoriti

kasnije), izraženu u postocima, koliko je planirano da se cjelokupna proizvodnja u nekom sektoru, grani ili grupaciji poveća, koliko je čak predviđeno povećanje pojedinih osnovnih proizvoda (npr. željeza, čelika, ugljena, cementa itd).

Zadatak plansko-operativne društvene politike je, nakon toga, da se operativnim mjerama, uglavnom posrednom intervencijom, brine o tome da planirane proporcije povećanja proizvodnje, i to na neprinudan način, budu ostvarene. A te su mjere (instrumenti) uglavnom ove:

1. reguliranje strukture i visine lične potrošnje (politikom raspodjele ličnih dohodaka, poreznom politikom, politikom cijena, kreditno-kamatnom politikom, izvozno-uvoznom politikom i sl);

2. reguliranje strukture i visine opće potrošnje organa uprave, društvenih neprivrednih fondova, društvenih organizacija (poreznom politikom, kreditnom politikom, budžetskom politikom i sl);

3. reguliranje društvene i privredne investicione potrošnje (kamatnom stopom, politikom cijena investicionih proizvoda, okvirnim usmjeravanjem upotrebe investicionih sredstava i sl);

4. reguliranje tekuće proizvodnje privrednih organizacija (politikom raspodjele ukupnog prihoda, kreditnom politikom, poreznom politikom i sl);

5. reguliranje potrošnje samostalnih fondova privrednih organizacija (politikom raspodjele dohotka, poreznom politikom, općim propisima i sl);

6. reguliranje vanjske trgovine (politikom kontingentiranja, tj. politikom dozvoljenih količina, zabranom uvoza i izvoza robe, carinskom politikom, investicionom politikom, politikom inozemnih zajmova i sl).

Slika 22

Pokušajmo proces društvenog planiranja proizvodnje skicirati u obliku tabele, na primjer, industrijske proizvodnje:

	1.	Podaci o dosadašnjem kretanju proizvodnje i potrošnje (unutarne i vanjske)
	2.	Raspoloživi proizvodni faktori: 1. prirodno bogatstvo 2. sredstva za proizvodnju 3. radna snaga
	3.	Udio industrije u cjelokupnoj akumulaciji
	4.	Udio pojedinačnih industrijskih grana u akumulaciji industrije
	5.	Pretvaranje akumulacije 1. u osnovna sredstva 2. u obrtna sredstva
	6.	Nove mogućnosti proizvodnih jedinica u industriji
	7.	Nova ukupna proizvodnja pojedinih industrijskih grana
	8.	Usklađivanje proizvodnje s potrošnjom

Svakako, ovako izrađen svodni društveni plan proizvodnje mora:

- a) voditi računa o planovima proizvodnje privrednih organizacija,
- b) to ne znači da taj plan mora biti jednostavno zbroj planova privrednih organizacija.

Društveni plan proizvodnje napraviti će tu i tamo, prije svega na indirektnan način, korekturu u planovima pojedinačnih privrednih organizacija ako to zahtijeva uravnoteženi privredni razvoj.

Pored ovog indirektnog načina planiranja proizvodnje bit će slučajeva kada će društveni organi biti prisiljeni upotrijebiti i direktne, administrativne mjere u određivanju proizvodnje. Naravno, samo izuzetno.

Zbog toga će privredne organizacije i udruženja morati dobro poznavati društveni plan proizvodnje i mjere za realizaciju planirane proizvodnje ako neće da ih njihovi vlastiti planovi zavedu te da dođu u sukob s osnovnim društvenim ciljevima proizvodnje.

Razumije se da to do neke mjere jednako vrijedi i za organe društveno-političkih zajednica, a naročito za federaciju. Federacija ne može planirati načelno sasvim drukčiju proizvodnju od one koju planiraju privredne organizacije, ako neće da riskira veće poremećaje u privrednim zbivanjima.

Problem utvrđivanja i obračuna društvenog proizvoda kao predmeta raspodjele i upotrebe. Kako znamo, privredni problem nije samo problem proizvodnje proizvoda već i problem njihove raspodjele. Društvo se mora odlučiti da li da ostvarene proizvode raspodijeli ovako ili onako. Jedan od historijskih, već postojećih, i čak preovladavajućih oblika raspodjele je raspodjela posredstvom novca, odnosno raspodjela proizvoda u obliku razmjene robe za novac ili novca za robu. Razmjena u tom značenju riječi je samo poseban historijski oblik raspodjele proizvoda pomoću novca, odnosno — konkretnije: pomoću pretvaranja novčanih prihoda u novčane rashode za nabavku (kupnju) robe. Ovdje ne bi bilo većih teškoća dok bismo pod proizvodnjom, pod društvenim proizvodom razumijevali fizičke predmete. Teškoće počinju, kako smo već ustanovili, kad društveni proizvod treba preračunati u novčanu vrijednost pomoću zajedničkog nazivnika. Pa ni ovdje još ne bi bilo većih teškoća da je, na primjer, 1 kWh jednak jednom dinaru, jedna tona bilo kojeg proizvoda, na primjer, jednaka 1000 dinara, 1 m³ bilo kojeg proizvoda, na primjer, jednak 10.000 dinara itd. Kad bismo mogli društveni proizvod tako novčano vrijednosno izračunati, umjesto da kažemo da je društveni proizvod jednak jednom milionu tona ugljena + 1 milijarda kWh električne energije, rekli bismo samo da je jednak dvjema milijardama dinara.

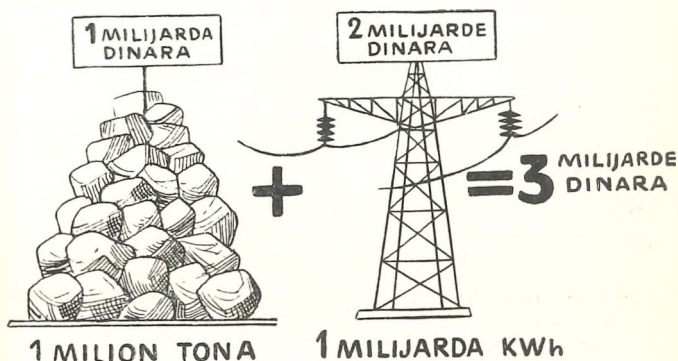
Ali to u stvarnosti nije tako. Zašto ne? Zato što se u novčani iznos preračunana proizvodnja izražava posredstvom cijena proizvoda. A cijene sadrže troškove minulog (opredmećenog) rada kao i tekućeg (živog) rada, pa su za iste količine dosta različite (na primjer, cijena 1 tone ugljena znatno se razlikuje od cijene 1 tone zlata).

Recimo da bismo sav ugljen upotrijebili u termocentralama za proizvodnju električne energije. Ako se upitamo kakva je cjelokupna vrijednost društvenog proizvoda (ovdje pojednostavljeno vrijednost proizvoda), netko bi odgovorio: vrijednost ugljena je, na primjer, 1 milijarda dinara; pošto se taj ugljen utroši u proizvodnju električne energije, bit će vrijednost električne energije:

1 milijarda dinara (vrijednost ugljena kao materijalni troškovi)

+ još, na primjer, 1 milijarda dinara (plaćeni rad radnika u električnim centralama i sl),
dakle: 2 milijarde dinara.

Vrijednost ukupne proizvodnje (ugljena i električne energije) ili »društvenog proizvoda« bit će zato 1 milijarda + 2 milijarde = 3 milijarde dinara.

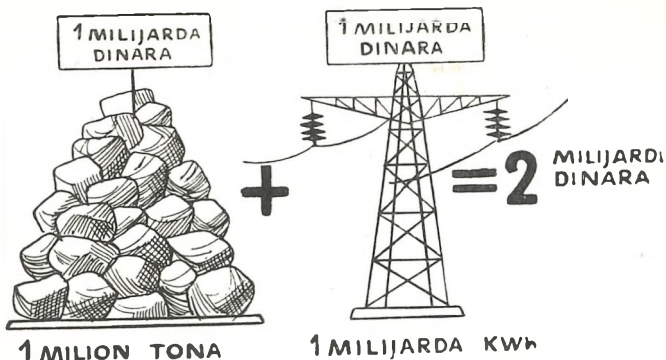

Slika 23

Netko bi mogao da osporava taj račun i da kaže: ne, vrijednost se ugljena u danom razdoblju pogrešno dvaput računa. Zato treba u cijeloj proizvodnji oduzeti materijalne troškove u proizvodnji električne energije (— 1 milijarda dinara) da bismo dobili pravilan obračun društvenog proizvoda (vidi sliku 24).

No, opet će se javiti onaj prvi i dodati će: tako nećemo dobiti pravu vrijednost koju ostvaruje svako poduzeće ili grana; to će nam dati samo sliku cjelokupnog rezultata privredne djelatnosti društva bez obzira na unutrašnje odnose među sektorima i granama.

Slika 24

Tako su nastala dva obračuna vrijednosti društvenog proizvoda:

a) **horizontalni** obračun, sa zbrojevima vrijednosti proizvodnje pojedinačnih privrednih organizacija odnosno djelatnosti:

1. poduzeće	2. poduzeće	3. poduzeće	
1 milijarda	+ 0,5 milijarde	+ 2,5 milijarde	+ ..... =
			= 11.947 milijardi starih dinara

b) **vertikalni** obračun, sa zbrojevima vrijednosti proizvodnje bez materijalnih troškova, tj. bez prenesene vrijednosti predmeta rada:

	Vrijed. proizvodnje		Materij. troškovi
1. poduzeće	1 milijarda	—	0,5 milijarde
2. poduzeće	0,5 milijarde	—	0,25 milijarde
3. poduzeće	2,5 milijarde	—	1,75 milijarde
⋮	⋮		⋮
⋮	⋮		⋮
		11.947 milijardi	— 5.860 milijardi
		= 6.087 milijardi starih dinara	

Da bi se razlikovala ta dva obračuna, počela su se u planskoj praksi primjenjivati dva naziva za vrijednost ukupne proizvodnje:

1. ukupnu vrijednost svih proizvoda, bez obzira da li se oni dalje preraduju ili su već konačni (finalni) proizvodi, nazivamo bruto društveni proizvod (BDP) koji nam omogućava da prikazemo odnose među sektorima i granama;

2. ukupnu vrijednost konačne proizvodnje nekog društva (bez materijalnih troškova), koja sadrži vrijednost predmeta potrošnje i vrijednost investicijskih sredstava (dobara), nazivamo društveni proizvod (DP); on je važan, prije svega, za poznavanje proizvodne moći neke nacionalne privrede i za međunarodne usporedbe.

(1) **Vrijednost bruto društvenog proizvoda (BDP)**, prema tome, sastoji se:

a) od prenesene vrijednosti predmeta rada — (ukratko materijalnih troškova — MT) i utrošenih sredstava za rad, odnosno osnovnih sredstava (amortizacija — Am, koja je otpisani dio vrijednosti dotrajalih osnovnih sredstava, namijenjen za njihovu obnovu), i

b) od novostvorene vrijednosti koju je dodatno ostvario tekući rad privredne djelatnosti (nazivamo je i narodni dohodak — ND). Dakle bruto društveni proizvod = materijalni troškovi + amortizacija + narodni dohodak. Ili kraće napisano:

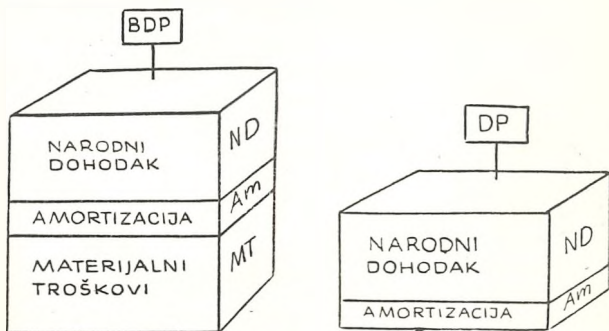
$$\text{BDP} = (\text{MT} + \text{Am}) + \text{ND}$$

(2) **Vrijednost društvenog proizvoda (DP)** sastoji se:

a) samo od otpisane vrijednosti sredstava za rad, odnosno osnovnih sredstava (Am) i

b) novostvorene vrijednosti (ND).

$$\text{DP} = \text{Am} + \text{ND}$$

Slika 25

Ili, ako gledamo s gledišta vrijednosti finalne proizvodnje:

$$DP = I_b + P_o$$

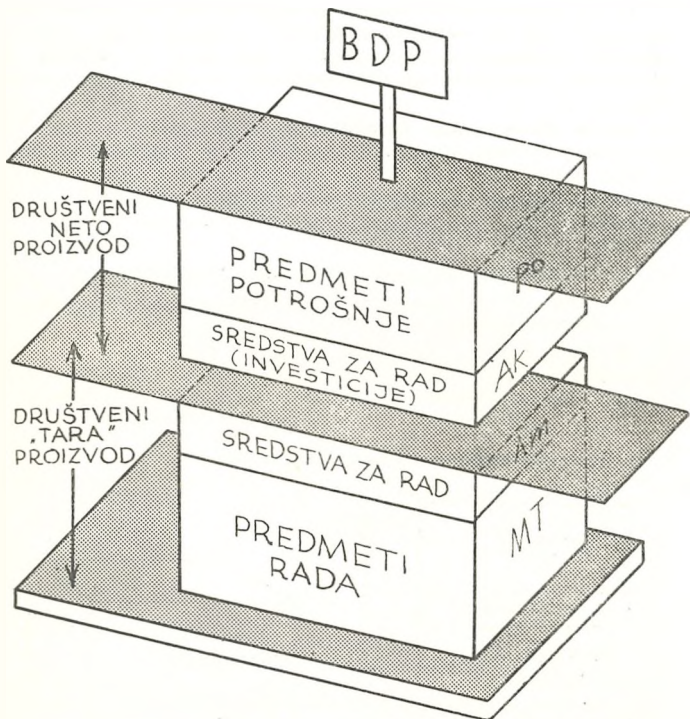
I_b = vrijednost investicijskih dobara (bruto investicije)

P_o = vrijednost predmeta potrošnje

Kako u mjeranju mase postoje, kategorije bruto, tara, neto, tako postoje, kako vidimo, i u mjeranju društvene proizvodne mase.

Bruto, kako je poznato, sadrži taru i neto. Šta je u bruto društvenom proizvodu »tara«?

»Tara« je u bruto društvenom proizvodu onaj dio proizvoda koji je namijenjen za obnovu već postojećih, a utrošenih predmeta rada i sredstava za rad (što označujemo sa MT i Am).

Slika 26

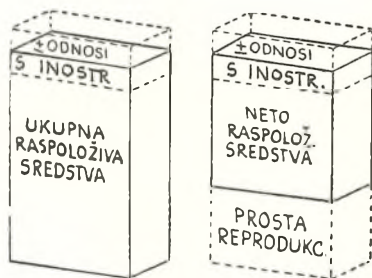
Prema tome, možemo da zapišemo, da je neto društveni proizvod:

$$\text{NDP} = \text{BDP} - (\text{MT} + \text{Am})$$

ili

$$\text{ND} = \text{DP} - \text{Am}.$$

Korektura u zemlji proizvedenog društvenog proizvoda razmjenom s inozemstvom. Do sada smo se izolirali od razmjene s inozemstvom. To više ne smijemo činiti. Svaka država izvozi i uvozi proizvode, uzima i daje zajam. Dinamika razmjene s inozemstvom je takva da se svake godine ne može uvoziti isto onoliko koliko se izvozi. Ako, na primjer, država uvozi više proizvoda nego što izvozi, onda su privremeno njezina ukupna (bruto) raspoloživa sredstva veća od njezina proizvedenog društvenog proizvoda, a u obrnutom slučaju manja. Korekturama izvoza i uvoza robe dobivamo, dakle, iz bruto društvenog proizvoda novu kategoriju: ukupna (bruto) raspoloživa sredstva (BRS) za određeno vrijeme (v. sl. 27), koja ni po obimu ni po sastavu ne moraju biti jednaka bruto društvenom proizvodu. To je dokaz da s inozemstvom možemo razmjenom prilično promijeniti strukturu u zemlji proizvedene robe. Možemo, na primjer, u zemlji proizvesti više mesa, jaja, drva i sl. od vlastitih potreba (relativan pojam), izvoziti ih, primiti za to devize (tudu valutu) i za devize kupiti i uvesti, recimo, opremu, reprodukcioni materijal i sl.

Slika 27

Ako trenutačno ili u nekom kraćem razdoblju imamo na osnovu većeg uvoza nego izvoza veća ukupno raspoloživa sredstva nego što je u zemlji proizvedeni bruto društveni proizvod, to ipak ne znači da je to stanje, promatrano na dugi rok, pozitivno. Nasuprot tome, tada govorimo o pasivnoj trgovinskoj bilanci ili čak o deficitu u platnoj bilanci.

Treba da vidimo što je to trgovinska, a što platna bilanca.

Trgovinska bilanca je kompleksni prikaz vrijednosti uvoza i izvoza u određenom razdoblju, obično u jednoj godini. Ako je vrijednost uvoza veća od vrijednosti izvoza, onda imamo deficit i govorimo o pasivnoj trgovinskoj bilanci. Ako je vrijednost izvoza veća od uvoza, onda imamo suficit i govorimo o aktivnoj trgovinskoj bilanci.

Primjer za našu zemlju (u milijardama starih dinara):

Godina	Izvoz	Uvoz	Razlika
1954.	69,2	92,9	— 23,7
1957.	126,1	174,8	— 48,7
1960. ¹	165,6	221,5	— 55,9
1963. ²	552,7	765,7	— 213,0
1964. ²	649,9	902,0	— 252,1
1965.	****	****	****

Međutim različita plaćanja (odliv sredstava) i naplate (priliv sredstava) ne dolaze jedino od uvoza i izvoza nego i od drugih djelatnosti. Država mora da plati različite dugove, troškove naših predstavništava u inozemstvu i sl; država prima sredstva za specijalne transportne i za turističke usluge, za usluge osiguranja; ona, na primjer, prima međunarodnu pomoć, uzima i daje inozemne zajmove i sl.

Račun koji nam prikazuje ukupan priliv i odliv sredstava nazivamo **platnom bilancom**.

Platna bilanca SFRJ za 1963. godinu
(u milijardama starih dinara)

Priliv sredstava		Odliv sredstava		Razlika ±
1. Izvoz	552,7	1. Uvoz	765,7	
2. Saobraćaj, osiguranje i sl.	64,1	2. Saobraćaj, osiguranje i sl.	54,4	
3. Turizam	39,7	3. Putovanja u inozemstvo trg. predst. i sl.	15,7	
4. Iseljeničke doznake	30,9	4. Kamate i sl.	28,2	
5. Troškovi stranih predstavništva, pomoć i sl.	16,2			
6. Primitveni kamati i sl.	2,3			
Ukupno	705,9		864,0	-- 158,1

¹ Do 1960. po kursu 300 dinara za 1 dolar

² Za 1963. i 1964. po kursu 750 dinara za 1 dolar

Kako vidimo, trgovinski deficit bio je 1963. god. veći (—213,0) nego platni deficit (—158,1).

Postavlja se pitanje: što treba da uradi država koja ima pasivnu trgovinsku bilancu.

Ona može smanjiti deficit, odnosno potpuno ga ukinuti na više načina (razumljivo ne najedanput):

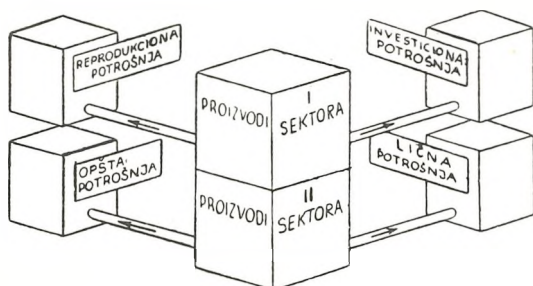
- smanjivanjem uvoza
- povećanjem izvoza
- finansijskom pomoću iz inozemstva
- uzimanjem zajma time da taj zajam otplaćuje znatno povećanim izvozom i drugim uslugama inozemstvu
- odlivom zlata koje ima kao novčanu rezervu.

Opći pojam o potrošnji (upotrebi) proizvoda. Proizvodi se moraju ne samo raspodijeliti, odnosno razmijeniti za novac, već se moraju i konačno potrošiti. To možemo kazati i za bruto društveni proizvod. Konačni cilj proizvodnje — kako smo vidjeli u uvodnom dijelu — jest potrošnja, zadovoljavanje ljudskih potreba. Potrošnja je posljednja i posebna privredna faza, a u isto vrijeme i polazna tačka svake proizvodnje.

Naravno, gledano s gledišta potrošnje proizvoda kao materijalnog pretvaranja njegovih fizičkih i kemijskih svojstava, potrošnja može biti različita. Mi trošimo i željeznu rudu kad je upotrebljavamo u procesu proizvodnje u željezari; čovjek ne troši samo kruh itd, kad njime neposredno zadovoljava svoje potrebe. Pa ipak se u oba slučaja radi o dva različita tipa upotrebe i potrošnje proizvoda. U prvom slučaju govorimo o (posrednoj) proizvodnoj potrošnji, tj. o potrošnji u samom procesu proizvodnje; u drugom slučaju govorimo o konačnoj (finalnoj) neproizvodnoj potrošnji.

Međutim, ova kategorizacija potrošnje opravdana je samo s gledišta načina upotrebe ili, bolje rečeno, pretvaranja proizvoda. Nasuprot tome, s gledišta privrede kao cjeline, potrošnju shvaćamo uže. Potrošnja je konačna faza postojanja proizvoda ili upotreba proizvoda za zadovoljavanje ličnih i kolektivno izraženih ljudskih potreba, dakle kao sastavni dio životnog nivoa ljudi.

U skici bismo potrošnju s oba ova gledišta mogli prikazati ovako:

Slika 28

Proizvodna i neproizvodna potrošnja (upotreba) proizvoda. Kategoriziranje potrošnje u širem smislu na proizvodnu i neproizvodnu potrošnju ima veliko značenje u daljnjem proučavanju potrošnje, naročito u klasifikaciji proizvoda.

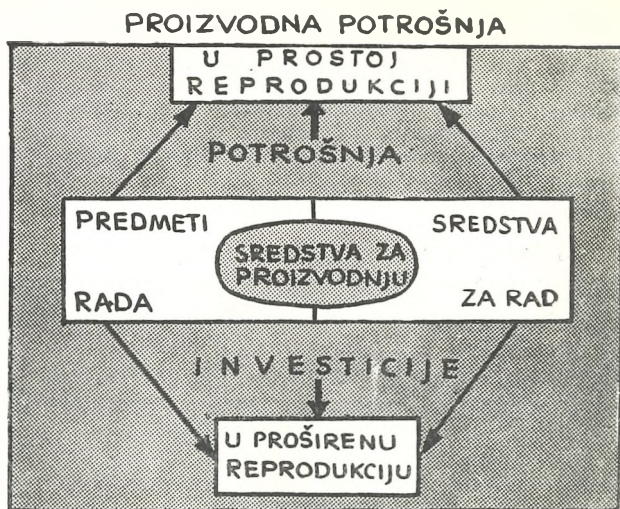
1. Proizvodi koji su namijenjeni proizvodnoj potrošnji jesu sredstva za rad i predmeti rada (koji u cjelini nisu istovetni s osnovnim i obrtnim sredstvima).

a) Ta sredstva za proizvodnju idu jednim dijelom za prostu reprodukciju, a drugim dijelom za proširenje društvene proizvodne baze (kapaciteta) ili za investicije u proširenu reprodukciju. Prvi tip proizvodne potrošnje mogli bismo nazivati jednostavnom reprodukcijom potrošnjom, a drugi tip proizvodne potrošnje proširenom reprodukcijom potrošnjom.

b) Ali proizvodnu potrošnju možemo klasificirati i s gledišta fizičke strukture proizvoda koje trošimo u proizvodnoj potrošnji, tj. s gledišta predmeta rada i sredstava za rad.

Predmeti rada su stvarno prijelazni predmeti koji su objekt daljnje obrade ili prerade i koje treba obnavljati. Zbog toga nailazimo na reprodukcijom potrošnju kao naziv za potrošnju predmeta rada (za dio predmeta rada postoji naziv potrošnja reprodukcijom materijala). Međutim, za potrošnju sredstava za rad (kako za obnovu tako za proširenu reprodukciju) upotrebljava se naziv investicijska potrošnja (sredstva za rad nazivamo također investicijskim sredstvima ili investicijskim dobrima).

Slika 29

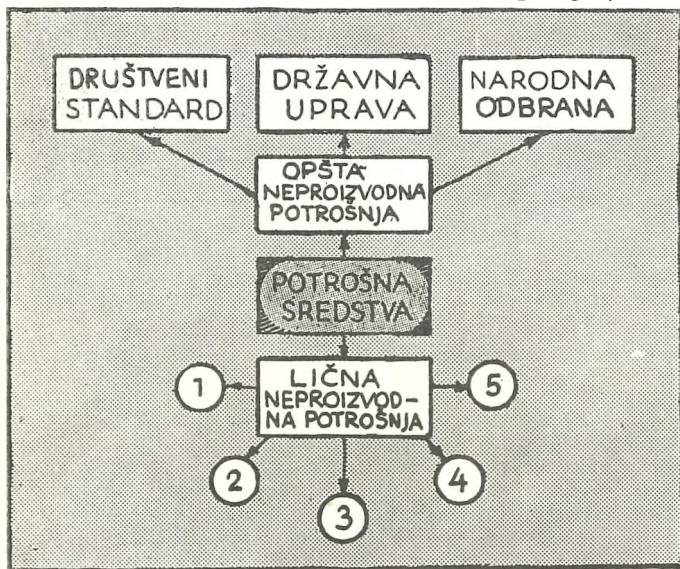
2. Proizvodi koji nisu namijenjeni za daljnju preradu i ne surađuju dalje u procesu proizvodnje, koji nisu ni predmeti rada ni sredstva za rad, već njima posredno ili neposredno zadovoljavamo životne potrebe, jesu predmeti potrošnje, a sam proces upotrebe predmeta potrošnje je neproizvodna (konačna) potrošnja. Time ne mislimo reći da su predmeti potrošnje samo ona sredstva koja čovjek sam neposredno lično upotrebljava u svakidašnjem životu (na primjer kruh, obuća itd) već su to i ona sredstva koja omogućavaju opću neproizvodnu društvenu djelatnost (na primjer, parni kotao i ugljen za zagrijavanje kancelarija državne uprave, sredstva za postavljanje dramske scene itd).

Sama neproizvodna potrošnja sastoji se opet od a) opće (kolektivne) neproizvodne potrošnje i b) lične neproizvodne potrošnje.

a) Opća neproizvodna potrošnja je upotreba sredstava u onim društvenim sektorima (djelatnostima) u kojima ne stvaramo društveni proizvod, gdje se sredstva troše na kolektivni način s kolektivnim financiranjem. To su društveni standard te državna uprava i narodna obrana.

aa) Društveni standard obuhvaća one društvene djelatnosti gdje se »proizvode« nematerijalni, ali društveno korisni učinci (društvene, javne službe), nužni za normalno funkcioniranje privrede i kao direktni sastavni dio životnog standarda ljudi. Društvenim standardom nazivat ćemo određene djelatnosti još i zbog toga što ih snabdijeva društvo na kolektivan način jer se dobra troše zajednički. Razumljivo da se u svim tim djelatnostima društva troši mnogo materijalnih sredstava što ih proizvode radnici u privrednoj djelatnosti.

NEPROIZVODNA POTROŠNJA

Slika 30

Nastala je diskusija o tome da li se u tom sektoru društvene djelatnosti također proizvodi društveni proizvod i da li je tačno, da se u djelatnostima, koje sačinjavaju društveni standard, jedino troši društveni proizvod?

Ako pod društvenim proizvodom razumijemo ukupnu količinu materijalnih proizvoda, onda je svakako tačno da se, bar

u pretežnoj mjeri društveni proizvod u ovom sektoru samo troši, a ne stvara. S gledišta privredne djelatnosti društveni standard, dakle, čini potrošnju.

Drugo je pitanje da li djelatnosti, koje sačinjavaju (tačnije stvaraju) društveni standard, »proizvode« nužne i društveno korisne usluge. Na to pitanje dajemo odmah potvrdni odgovor.

Društveni standard obuhvaća slijedeće podsektore djelatnosti:

- stambeni i komunalni sektor (djelomično)
- školstvo i prosvjetu
- nauku i kulturu
- zdravstvo
- socijalnu zaštitu
- socijalno osiguranje
- fiskulturu.

ab) Druga stavka opće potrošnje je državna uprava i narodna obrana. To je ona društvena djelatnost, čiji su učinci (usluge) određeni akti, akcije i sl. državnih organa i organizacija s kojima država osigurava društvu mir, red, normalne međunarodne odnose itd. Ne treba posebno naglasiti da se u toj djelatnosti troše veoma velika materijalna sredstva, a da se tu ne stvaraju.

U općoj potrošnji troše se proizvodi:

— kao tekuća potrošnja (na primjer, papir, olovke itd. u kancelarijama državne uprave i na drugim područjima opće potrošnje) i

— kao neprivredna ulaganja (investicije) u općoj potrošnji (materijalna sredstva za gradnju puteva, škola, bolnica, kazališta, stambenih blokova i slično; to je za povećanje neproizvodnih osnovnih fondova).

Iako su neprivredna ulaganja (investicije) po ovoj kategorizaciji sastavni dio opće potrošnje, s druge strane, možemo ih ipak povezati i s privrednim investicijama, tako da se ukupne društvene investicije sastoje:

- od privrednih investicija i
- neprivrednih investicija.

b) Lična (neproizvodna) potrošnja je svaka upotreba sredstava u domaćinstvima stanovništva za neposredno zadovoljavanje njihovih ličnih potreba.

Nosioci raspodjele i upotrebe (potrošnje) društvenog proizvoda. Upravo smo spomenuli, u pojednostavljenom prikazu, da proizvode troše sami proizvodni potrošači, tj. privredne jedinice, i krajnji neproizvodni potrošači.

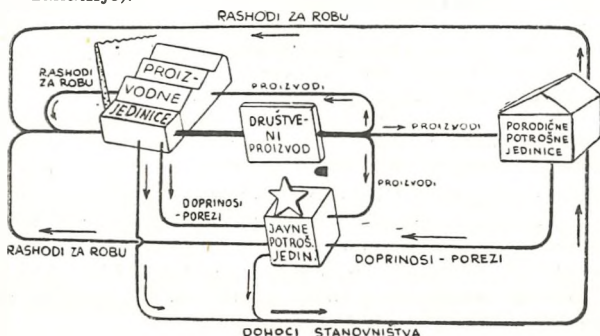
Detaljnije prikazano, osnovni nosioci različitih oblika potrošnje proizvoda jesu:

- nosioci jednostavne reprodukcione potrošnje, dakle privredne organizacije same, a djelomično i privatni proizvođači (poljoprivrednici, zanatlije)
- nosioci (privredne) investicione potrošnje, dakle
  - privredne organizacije
  - društveno-političke zajednice
  - (i djelomično privatni proizvođači)
- nosioci krajnje (neproizvodne) potrošnje, dakle
  - domaćinstva
  - kolektivne (javne) potrošne jedinice kao organi društveno-političkih zajednica, različite ustanove i fondovi i
  - privredne organizacije (vidi fond zajedničke upotrebe).

Ili, različite oblike potrošnje imaju slijedeći subjekti?

- privredne organizacije koje vrše:
  - jednostavnu reprodukciju potrošnju
  - (privrednu) investiciju potrošnju
  - i djelimično krajnju (neproizvodnu) potrošnju
- organi i ustanove društveno-političkih zajednica koji vrše krajnju (neproizvodnu) potrošnju i investiciju potrošnju
- samostalne ustanove i druge neprivredne organizacije koje vrše također krajnju (neproizvodnu) potrošnju i investicijsku potrošnju
- domaćinstva koja uglavnom vrše krajnju (neproizvodnu) potrošnju, a djelomično i jednostavnu i investiciju potrošnju (vidi individualne poljoprivrednike i zanatlije).

Slika 31

Raspodjela neto društvenog proizvoda odnosno novoostvarene vrijednosti (narodnog dohotka) s gledišta proizvođača. Još se vodi diskusija da li možemo ili ne možemo u socijalizmu govoriti o višku proizvoda ili o višku vrijednosti. Prije svega utvrdimo kada ne bismo mogli govoriti o višku proizvoda odnosno o višku vrijednosti.

1. Ne bismo mogli govoriti o višku proizvoda odnosno vrijednosti ako uopće ne bismo imali proširene reprodukcije. Taj slučaj u socijalizmu ne postoji jer ne možemo zamisliti socijalizam bez proširene reprodukcije.
2. Ne bismo mogli govoriti o višku vrijednosti ni onda ako bi svi članovi društva bili proizvodno zaposleni. I to nije moguće, ne samo zbog toga što postoje djeca, stari ljudi, bolesnici nego i neproizvodno zaposleno stanovništvo koje radi, ali ne u privredi.

Prema tome imamo razloge za postojanje kategorije višak proizvoda ili višak rada odnosno višak vrijednosti. Zbog toga nije pravilno govoriti o pravu proizvođača na prisvajanje i ličnu upotrebu čitavog proizvoda svog rada.

To, naravno, ne znači da se nije promijenila suština viška proizvoda ili viška vrijednosti. U čemu?

1. Višak proizvoda nije nasilno »otuđen« od proizvođača, bez njihove suglasnosti. Tačnije, višak proizvoda je određen na osnovi njihovih odluka, zajedno s drugim radnim ljudima.
2. Jedan dio viška proizvoda jedino privremeno ili pri površnom promatranju izgleda kao lično »neprimljen« proizvod (na primjer, sredstva za društveni standard, sredstva za investicije). U stvari, on se u različitim oblicima drugim putem vraća proizvođačima tako da na dulje razdoblje viška proizvoda u tom pogledu stvarno nema.
3. Najmanje možemo da kažemo da su dio standarda proizvođača sredstva koja troši državna uprava i narodna obrana. Ali i za njih će proizvođači glasati, naravno za sredstva u potrebnom obimu, jer i za proizvođače mir i red znače životne vrijednosti.

Da vidimo, što je onda višak proizvoda u našem društvu (vidi sliku 32).

Višak proizvoda možemo prikazati i na drugi način. Ako društveni bruto proizvod razumijemo kao društveni bruto prihod, možemo na osnovi pojedinačnih stavki također izlučiti višak proizvoda, tačnije višak vrijednosti (vidi sliku 33).

Koji je dio (oblik) viška proizvoda dalje od koristi, od interesa i od odluka o njegovoj upotrebi od strane neposrednih proizvođača, a koji je dio ili oblik bliže?

1. Privatni vlasnici sredstava za proizvodnju, nekretnina ili ušteđevina prisvajaju jedan dio viška proizvoda u obliku dobiti, ekstra-dohotka, rente, kamata i sl. Taj dio (oblik) viška proizvoda je svakako ostatak klasičnog viška proizvoda.

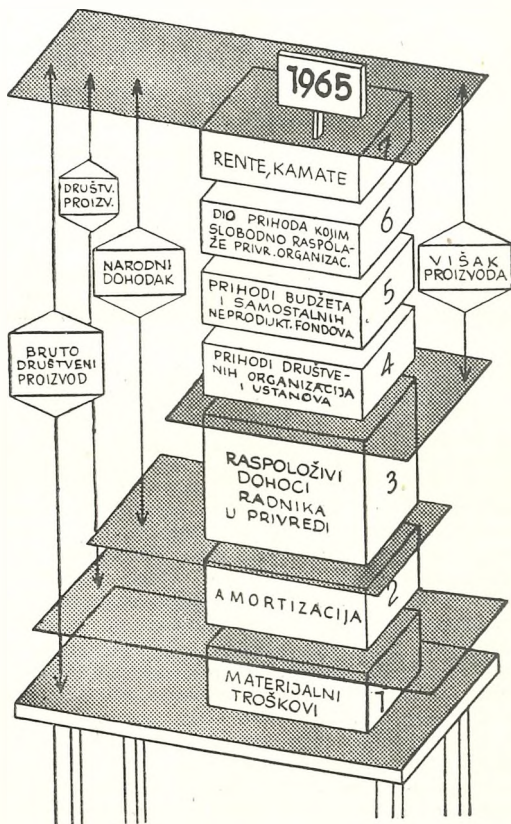
Slika 32

2. Sredstva, koja se troše za državnu upravu i narodnu obranu (materijalni izdaci i izdaci za ličnu potrošnju radnika u tom društvenom sektoru), također su neophodna i korisna za proizvođače. O tome smo već govorili. Razumljivo, ako je državni aparat prevelik i birokratski, onda su sredstva u tom smjeru nekorisno utrošena.

3. Sredstva, koja se troše za bankovni aparat, za statističku službu i sl. također su u određenom obimu potrebna bilo za funkcioniranje same privrede, bilo za normalno funkcioniranje ostalih društvenih djelatnosti. Ali se i ovdje odmah postavlja pitanje mjere (potrebnog opsega i efikasnosti ovih djelatnosti).

4. I sredstva za radnike, koji rade u sektorima društvenog standarda, i sredstva za direktno snabdijevanje djelatnosti tih sektora vraćaju se u mnogim oblicima (iako ne uvijek direktno) proizvođačima, npr. kao sredstava za vrijeme bolesti, kao penzije, kao dodaci, kao sredstva za nauku, za školovanje djece, za fiskulturne uređaje i sl. Pored toga, jedan dio tih sredstava stoji direktno na raspolaganju privrednim organizacijama u obliku fonda zajedničke potrošnje.

5. Postoji još jedan, ne tako malen, dio viška proizvoda, a to su sredstva za proširenu reprodukciju u privredi (u obliku neto investicija). I ova sredstva nisu proizvođačima »oduzeta« ili »otuđena«. Prilično velik dio tih sredstava stoji na raspolaganju samim privrednim organizacijama. Osim toga treba na sva sredstva gledati kao na budući prihod koji je vraća direktno radnim zajednicama ili indirektno, u

Slika 33

obliku povećanja standarda, čitavom stanovništvu. Naravno da i tu vrijedi načelo o pravilnom i efikasnom ulaganju sredstava. Ako se sredstva nepravilno investiraju, jednako su »suvišna«, štetna kao i ona sredstva koja se troše za prevelik i neefikasan državni ili bankovni aparat.

Prema tome ćemo višak proizvoda tretirati u ovim oblicima :

- kao opravdan, normalan, efikasno upotrijebljen ili kao neopravdan, nenormalan, neefikasno upotrebljen višak,
- kao privatno prisvojen (tačka 1.) i kao društveno prisvojen (tačke 2—5),
- kao višak proizvoda za privredne svrhe (tačka 5, djelimično i tačka 4) i za neprivredne svrhe,
- višak proizvoda kao dio tekućeg općeg standarda (u glavnom tačka 3) i višak proizvoda koji ne ulazi direktno u tekući opći standard proizvođača.

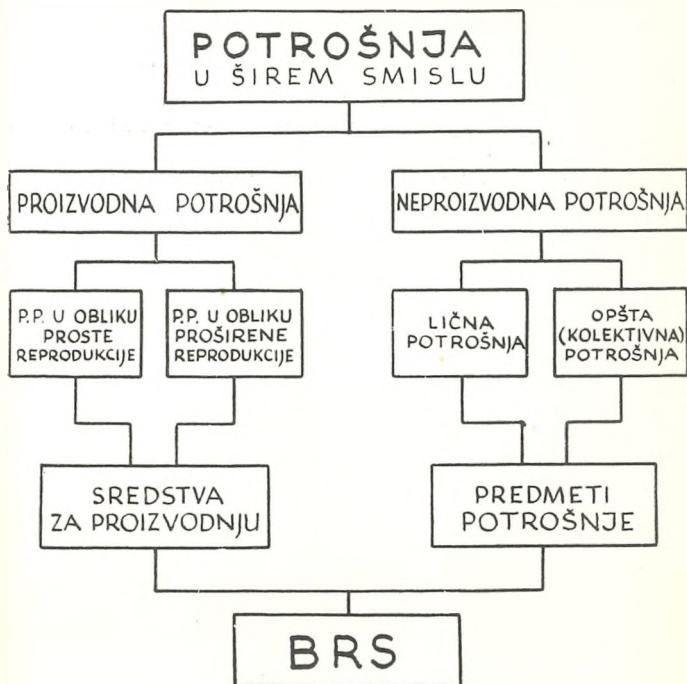
Na taj način odgovorili smo na primjedbu da raspodjela društvenog neto proizvoda (narodnog dohotka) na primljeni proizvod i višak proizvoda nepravilno kategorizira djelatnosti i stanovništvo: a) na one koji stvaraju i b) one koji jedino »jedu«, troše proizvod, pa ih zbog toga treba tretirati kao neke vrste »parazite«. (To iz našeg obrazloženja nikako ne proizlazi.)

Naprotiv, naša je tvrdnja da je rad radnika zaposlenih u školama, u kulturnim ustanovama, u bankama, u državnim organima i sl. isto tako potreban i za društvo koristan kao rad proizvođača materijalnih proizvoda, naravno, s drugog gledišta. Stoga ne možemo reći da proizvođači u materijalnoj proizvodnji nešto stvaraju, a da »proizvođači« u nematerijalnim djelatnostima ništa ne stvaraju. Prvi stvaraju materijalne proizvode i usluge, a drugi nematerijalne usluge društvu. Pa, prema tome, kako radnici iz nematerijalne sfere troše materijalne proizvode, tako i radnici materijalne sfere troše usluge radnika nematerijalne sfere. Među njima postoji određena uzajamna razmjena produkata i usluga različitih djelatnosti (iako ne na tržištu).

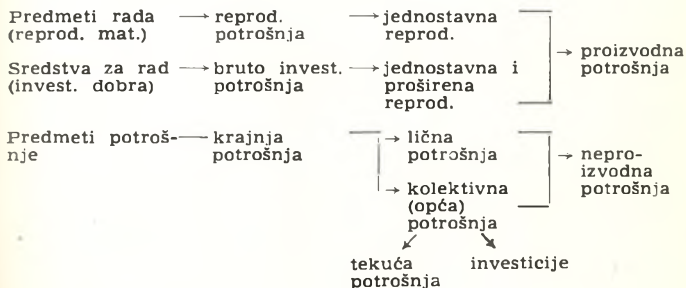
To izjednačeno tretiranje radnika iz materijalne i nematerijalne sfere društvene djelatnosti ipak ne znači da ne treba praviti određenu razliku u pravu donošenja odluka o raspodjeli viška (materijalnog) proizvoda. Naravno, proizvođači treba da budu prvi i prije svega zainteresirani (jer oni su taj višak stvorili) da se višak efikasno upotrijebi. Zbog toga po Ustavu i treba da organi privrednih organizacija sami odlučuju o upotrebi pretežnog dijela viška proizvoda, a o ostalom dijelu suodlučuju njihovi delegati (poslanici) u privrednim vijećima društveno-političkih zajednica.

Sumarno prikazivanje ukupne potrošnje. Sumarno ćemo prikazati ukupnu potrošnju najprije na ovakav način:

Slika 34

U robno-novčanoj privredi bilo koja potrošnja može da se vrši jedino pomoću novca kao uputnice na proizvodnju. Taj novac u rukama različitih subjekata predstavlja prihod, a kad ga troše rashod.

Prema tome, ukupna proizvodnja u novčanoj privredi mora da bude realizirana u novčanu vrijednost u obliku društvenog bruto prihoda. Svaki oblik upotrebe društvenog bruto proizvoda mora, dakle, imati svoju protustavku u obliku određenog prihoda.

Taj način raspodjele izvodi se preko razmjene pa treba da vidimo što je razmjena.

3. RASPODJELA PROIZVODA PUTEM RAZMJENE (TRŽIŠTA) I RASPODJELA DOHODAKA

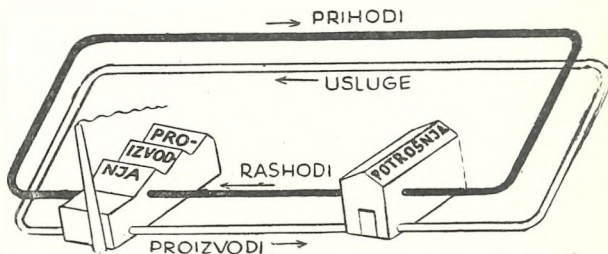
Dva osnovna toka u društvenoj robno-novčanjoj privredi. Ukupna proizvodnja ili bruto društveni proizvod može da se raspodijeli u suvremenoj privredi na dva krajnja načina: a) administrativnom (planskom) distribucijom, ili b) putem trgovine, tj. slobodnom razmjenom proizvoda, kao robe, za novac.

Prema tome robno-novčana razmjena je samo specifični, historijski oblik raspodjele društvenog proizvoda pomoću novca. U jednom smjeru (od proizvodnje ka potrošnji) teče robni promet koji završava potrošnjom robe, a u drugom smjeru (od potrošača ka proizvođačima) teče novčani promet koji, zapravo, nigdje ne završava. Novac samo ulazi i izlazi iz tisuća i tisuća akata razmjene i na taj način stvarno cirkulira iz ruke u ruku.

1. Za ilustraciju najprije pojednostavimo privredni život tako da imamo samo dvije osnovne privredne faze: proizvodnju i potrošnju. Proizvođači izrađuju proizvode koje zatim troše potrošači koji su ujedno i vlasnici svoje radne snage.

U naturalnoj privredi razdijelili bismo ostvarene proizvode neposredno potrošačima. U robnoj privredi — a po tome i u plansko-robnoj privredi — proizvode konkretno raspodjeljuje tržište. Osnovno pomoćno sredstvo raspodjele je novac koji kruži po načelu sheme »daj-dam«. Novac je, naime, na razvijenom tržištu uvijek »protuvrijednost« za bilo koju robu. Uvijek ga treba dati za traženu robu. Potrošači koji žele da imaju neki proizvod daju novac za njegovu nabavu. Ali otkuda im novac? Novac potrošačima dolazi kao dohodak za proizvode i usluge koje su sami na ovaj ili onaj način ostvarili, odnosno izvršili.

Slika dvaju tokova u privredi izgledala bi, prema tome, ovako:

Slika 35

Tu sliku možemo još produbiti i vidjet ćemo:

- a) da prihodi stanovništva nisu ništa drugo nego ovako ili onako ovrednovane njegove usluge (uz pretpostavku da svi ljudi budu radnici i da država zahvaća za svoje potrebe jedan dio dohotka stanovništva na direktan način), dakle:

prihodi stanovništva = količina usluga × cijena usluga.

To znači da će cijena jedinice neke usluge biti:

ponuđeni prihodi radnicima, to su rashodi sa strane privrednih jedinica, obim i kvaliteta usluga

- b) da su rashodi stanovništva za robu jednaki:

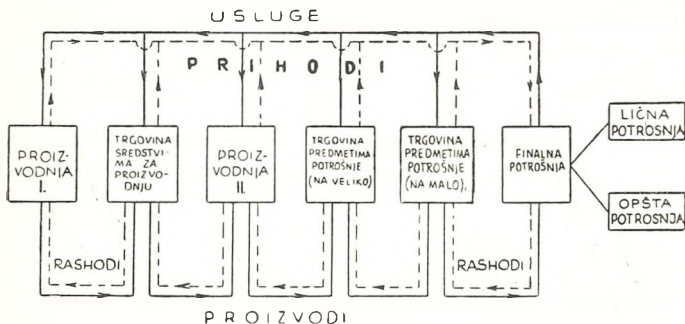
količina proizvoda × cijena proizvoda, s time

$$\frac{\text{da je prosječna cijena proizvoda}}{\text{rashodi stanovništva}} = \frac{\text{rashodi stanovništva}}{\text{količina ponuđene proizvodnje}}$$

2. Na taj način možemo, dakako, objasniti samo najjednostavniji pojam razmjene. Već znamo da cjelokupnu količinu ostvarenih proizvoda ne troše samo krajnji potrošači. Proizvodi nisu samo predmeti potrošnje već i sredstva za proizvodnju. A sredstva za proizvodnju ne nabavljaju i ne upotrebljavaju porodične potrošačke jedinice, već same proizvodne jedinice.

Dakle, treba:

- a) pod ukupnom proizvodnjom ili društvenim proizvodom razumijevati predmete potrošnje i sredstva za proizvodnju
 b) pod potrošačima — krajnje potrošače i proizvodne jedinice koje upotrebljavaju pretežan dio ostvarenih sredstava za proizvodnju.

Slika 36

Od presudnog značenja u svakoj razmjeni proizvoda za novac je to da su robni i novčani tokovi (kao kakav osnovni krvotok društvene privrede) međusobno pravilno usklađeni (uravnoteženi), da se društveni bruto proizvod normalno pretvori u društveni bruto prihod preko društvenih rashoda (ako bi se sav prodavao). Ako nema ravnoteže među tokovima, nastaju smetnje u raspodjeli društvenog proizvoda, a time i u robno-novčanom prometu. Pojavljuju se nenormalna stanja i zastoji u privredi; a u kapitalizmu čak i krize.

Uloga cijena u robno-novčanoj privredi. Konkretna raspodjela društvenog proizvoda u plansko-robnoj privredi ne provodi se neposredno planskom distribucijom, već putem tržišta, konkretno putem cijena.

Cijena je posebna društveno-ekonomska kategorija koja nam na ovaj ili onaj način prikazuje formiranje društveno-ekonomskih odnosa. Prema tome iz strukture i visine cijena i odnosa među cijenama vidi se, među ostalim, i kako je organizirana privreda.

1. *Struktura cijene* pokazuje nam da li se radi o kapitalističkom ili o socijalističkom načinu proizvodnje.

U kapitalizmu se u osnovnoj strukturi cijene pokazuju kapitalistički odnosi. Cijena se u kapitalizmu sastoji od troškova i profita (odnosno privatno otuđenog viška vrijednosti). Ako od troškova odbijemo amortizaciju i troškove materijala, dobit ćemo novostvorenu vrijednost koja se sastoji od nadnice (ona je dio troškova za kapitalista) i profita ($v + m$).

Prema tome su nadnica i profit antagonističke stavke cijene, a odnos među njima izražava klasne eksploatatorske odnose.

Stupanj eksploatacije mjeri se u kapitalizmu odnosom $\frac{m}{v}$ (gdje je m = višak vrijednosti, a v = nadnica).

U socijalizmu cijena treba da izražava nove društveno-ekonomske odnose. Osnovne stavke u socijalizmu s radničkim samoupravljanjem nisu više nadnica i profit, već raspoloživi dohodak radne zajednice i dohodak društva. To znači, ako od cijene odbijemo — slično kao u kapitalizmu — troškove materijala i amortizacije, dobit ćemo kao osnovni sastavni dio cijene novostvorenu vrijednost koju nazivamo i dohodak poduzeća. On se više ne dijeli među dvije antagonističke klase, nego je on privređeni dohodak radne zajednice i dijeli se: a) za potrebe poduzeća, b) za potrebe svakog pojedinog člana radne zajednice i c) za opće društvene potrebe. Osnovni odnos strukture cijene pokazuje se sada kao trostrani odnos: društvo — poduzeće (radna zajednica) — pojedinačni radnik. Visina cijene i

odnosi među cijenama pokazuju nam još i to kakvi su odnosi između radnih kolektiva i odnosi radnih kolektiva prema potrošačima.

2. Međutim, pored ovog društveno-ekonomskog sadržaja cijene, treba cijenu shvatiti i kao jedan od najznačajnijih instrumenata privrednog mehanizma. To znači da društvo može direktno putem cijena provoditi svoju osnovnu politiku usmjeravanja privrednog razvoja, životnog standarda i sl. Zato je formiranje »pravilnih« cijena izvanredno važno za stabilizaciju privrede i za privredni razvoj. Cijena na jednostavan način mjeri privredna kretanja, prikazuje visinu i strukturu potreba; ona regulira proizvodnju, raspoređuje dohotke, određuje realan dohodak stanovništva, usmjerava proširenu reprodukciju, vanjsku trgovinu itd.

Otuda je razumljivo da svaki upravljač mora biti dobro upoznat s tim kako se oblikuje cijena, kada će cijene rasti, a kada padati. On to mora znati posebno i zbog toga što cijena jednog proizvoda koji izrađuje radni kolektiv presudno utječe na poslovni uspjeh poduzeća, o čemu će biti više riječi u drugom djelu ove knjige.

Raspodjela društvenog proizvoda i formiranje osnovnih robno-novčanih odnosa. Mnogi ekonomisti počinju analizu cijena odmah s gledišta pojedinačne robe (pojedinačnog tržišta). No, to nije pravilno.

Da bismo razumjeli formiranje cijena na tržištu, da bismo tačnije znali zašto nekim proizvodima cijene rastu, a drugim padaju ili ostaju nepromijenjene, moramo poći od već opisane opće raspodjele društvenog proizvoda.

Kako nam je poznato, cjelokupan društveni proizvod sastoji se od sredstava za proizvodnju i predmeta potrošnje. Sredstva za proizvodnju proizvode se u privrednom odjeljku I, a predmeti potrošnje proizvode se u odjeljku II; sve ostale društvene neprivredne djelatnosti svrstavamo u odjeljak III (gdje se, kako već znamo, društveni proizvod ne stvara). Da bismo izbjegli komplikacije u prikazu, uzimamo ukupnu proizvodnju ili bruto društveni proizvod (BDP), to je $IP + IIP$ kao ukupna raspoloživa sredstva (BRS), prema tome već korigirana razmjenom s inozemstvom.

Sve dosadašnje ilustracije raspodjele društvenog proizvoda po subjektima i po namjeni navode nas na zaključak da pravilna raspodjela društvenog proizvoda među oba odjeljka privredne djelatnosti i neprivredne djelatnosti ima odlučujuće značenje za uravnoteženje svih robnih i novčanih odnosa koji nastaju ras-

podjelom društvenog proizvoda u naturalnom i novčanom obliku među sva tri odjeljka, tj. da je ona osnovni problem društvene raspodjele.

Da je ta misao tačna, pokazuje nam slijedeći prikaz s konkretnim brojčanim podacima.

U potpuno proizvoljnim brojevima pretpostavljamo da se društveni proizvod sastoji:

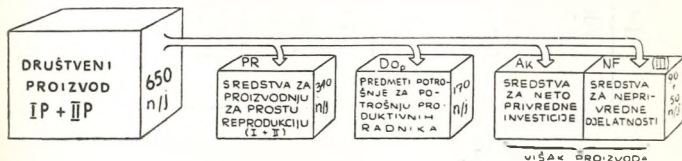
- od proizvodnje odjeljka I u količini 50 f/j (naturalnih ili fizičkih jedinica), koja je izražena u novčanim jedinicama — 400 n/j i
- od proizvodnje odjeljka II u količini 50 f/j, odnosno u novčanoj vrijednosti 250 n/j.

Dakle cjelokupan društveni proizvod iznosi 650 n/j i njega treba raspodijeliti.

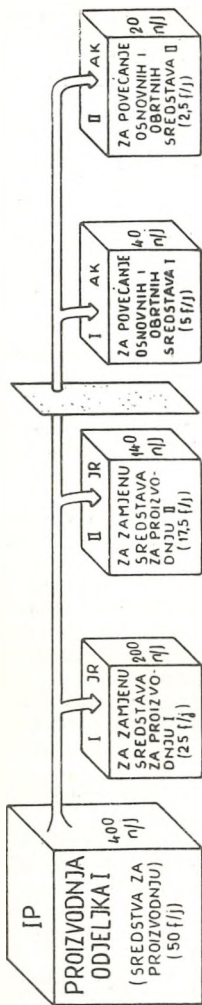
Taj proizvod društvo dijeli ovako:

- a) kao sredstva za nadoknadu dotrajalih sredstava za proizvodnju u privredi (I i II), tj. za jednostavnu reprodukciju (JR),
- b) kao sredstva radnicima — proizvođačima zaposlenim u oba odjeljka (I i II) privrede u obliku radnih dohodaka (D_p), uključivo s dohotkom za novozaposlene;
- c) kao višak proizvoda (P_v) od kojeg ide:
  - jedan dio za neto-investicije (u privredne investicione fondove) odnosno za akumulaciju (A_k), tj. za povećanje obima sredstava za proizvodnju
  - drugi dio ide za potrošnju neprivrednog odjeljka III ili za društvene neprivredne fondove, gdje se sredstva iskorišćavaju ovako:
    - jedan dio sredstava ide za obnavljanje utrošenih osnovnih fondova neprivrednog odjeljka (F)
    - drugi dio sredstava ide za povećanje sredstava osnovnih fondova (ΔF) (to su neto neprivredne investicije)
    - treći dio sredstava troši se kao tekući materijalni troškovi (M)
    - četvrti dio sredstava upotrebljava se kao dohodak za ličnu potrošnju radnika toga odjeljka (D_{II}).

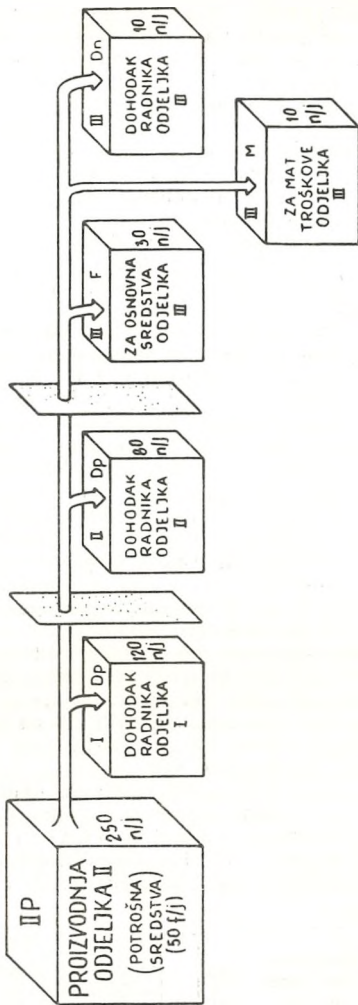
Pogledajmo kakvi bi odnosi (proporcije) morali tada da postoje. Sredstva bruto društvenog proizvoda morat ćemo raspodijeliti najprije globalno na ove osnovne stavke:

Slika 37

Slika 38.

Slika 39.

$$BDP = JR + (D_p + P_v)$$

$$650 = 340 JR + (170 D_p + 140 P_v)$$

Nakon toga treba proizvodnju odjeljaka I i II raspodijeliti odvojeno.

I. Sredstva za proizvodnju morala bi se raspodijeliti ovako: (Vidi sliku 38).

$$I P = (I JR + II JR) + (I Ak + II Ak)$$

$$400 = (200 I JR + 140 II JR) + (40 I Ak + 20 II Ak)$$

II. Predmeti potrošnje morali bi se raspodijeliti ovako: (Vidi sliku 39).

$$II P = (I D_p + II D_p) + III (F + M + D_n)$$

$$250 = 120 I D_p + 80 II D_p + 50 III (F + M + D_n)$$

Ako pretvorimo proizvodnju u ponudu, a stavke potrošnje u potražnju, onda možemo prikazati nužnost ravnoteže (izjednačenja) u raspodjeli sredstava za proizvodnju i predmeta potrošnje na knjigovodstveni način:

Ponuda	IP	Potražnja	Ponuda	IIP	Potražnja
400		200 IJR	250		120 ID
		140 IIJR			80 IID
		40 IAK			50 III
		20 IIAK			250
		400			

Robno-novčani odnosi na tržištu sredstava za proizvodnju i tržištu predmeta potrošnje. Podimo dalje s pretpostavkom da postoje dva tržišta s homogenom robom: tržište sredstva za proizvodnju i tržište predmeta potrošnje i pogledajmo koji faktori utječu na nivo cijena odnosno na promjene u cijenama na tržištu.

1. **Formiranje cijena na tržištu sredstava za proizvodnju.** Polazimo od naprijed danih podataka odjeljaka I, gdje smo radi jednostavnosti pretpostavili da se proizvodnja tog odjeljaka sastoji od proizvoda iste vrste i da je jedinstveno tržište za cjelokupnu proizvodnju odjeljaka. Proizvedeno je 50 f/j proizvoda u vrijednosti 400 n/j.

Prvi primjer: ravnoteža kupovnih i robnih fondova (v. sl. 40).

Robni fondovi

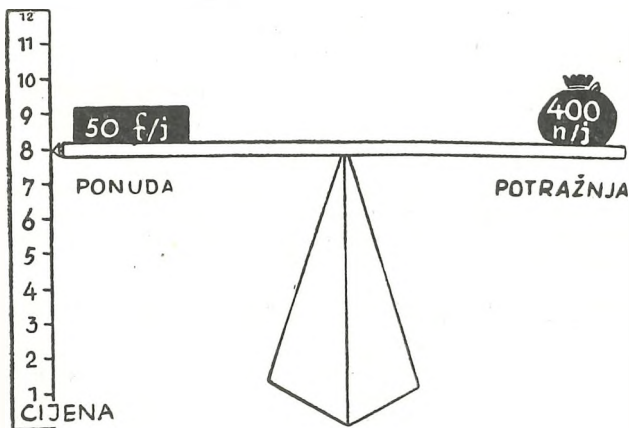
Kupovni fondovi

IP	=	(I JR + II JR) + (I Ak + II Ak)
50 f/j	=	(200 + 140) + (40 + 20)
50 f/j	≠	400 n/j
1 f/j	=	8 n/j

Cijenu ćemo dobiti računski jednostavnim dijeljenjem kupovnih fondova robnim fondovima:

$$\begin{aligned} 400 : 50 &= 8 \\ 50 \times 8 &= 400 \\ 400 &= 400 \end{aligned}$$

Slika 40

Drugi primjer: kupovni fondovi su veći od robnih fondova.

$$\begin{aligned} 50 \text{ f/j} \times 8 &\neq 600 \\ &\text{tek} \\ 50 \text{ f/j} \times 12 &= 600 \\ \text{Cijena je } 600 : 50 &= 12 \end{aligned}$$

(Vidi sliku 41)

Tržišna cijena na tržištu sredstava za proizvodnju raste.

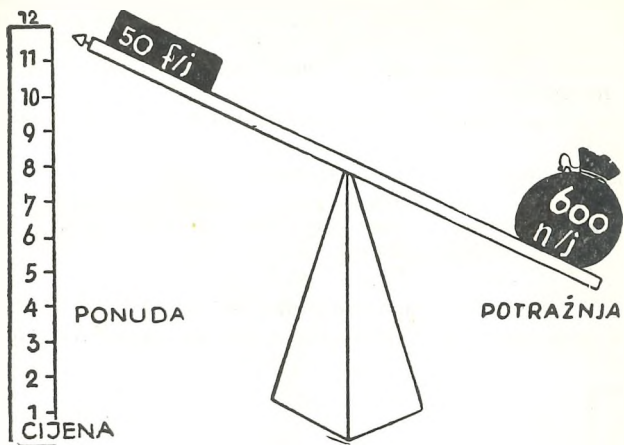
Treći primjer: kupovni fondovi su manji od robnih fondova.

$$\begin{aligned} 50 \text{ f/j} \times 6 &\neq 200 \\ &\text{tek} \\ 50 \text{ f/j} \times 4 &= 200 \\ \text{Cijena je } 200 : 50 &= 4 \end{aligned}$$

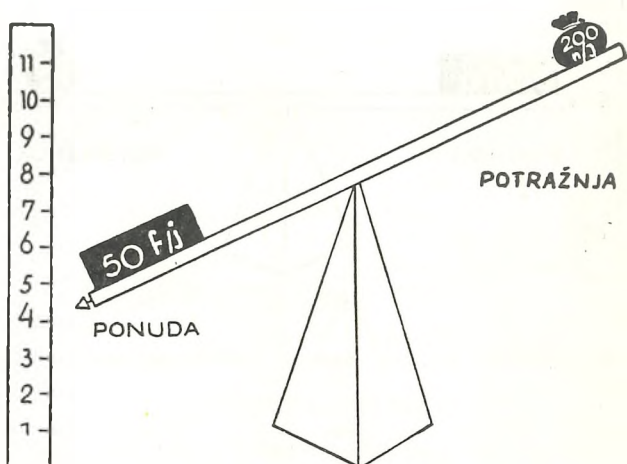
(Vidi sliku 42)

Tržišna cijena na tržištu sredstava za proizvodnju pada.

2. Formiranje cijena na tržištu predmeta potrošnje. I na ovom tržištu polazimo od proizvodnje privrednog odjeljka II.

Slika 41

Slika 42

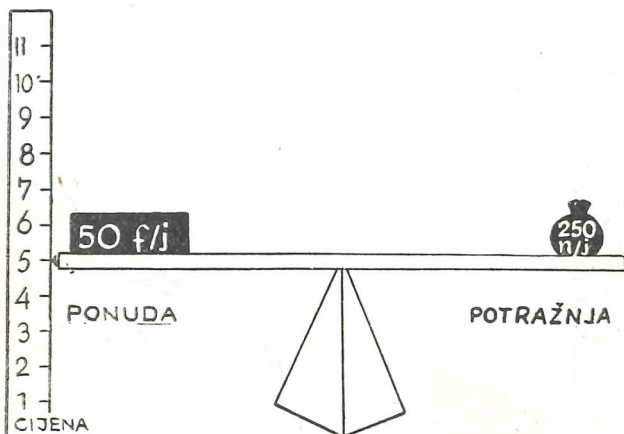
Ustanovili smo da je proizvodnja u ovom odjeljku 50 f/j, odnosno u novčanoj vrijednosti 250 n/j. Da bismo sav proizvod realizirali u visini 250 f/j, morali bi i robni fondovi 50 f/j biti izjednačeni s kupovnim fondovima 250 n/j. Pogledajmo da li taj odnos postoji na tržištu.

Prvi primjer: ravnoteža kupovnih i robnih fondova (v. sl. 43).

Robni fondovi		Kupovni fondovi
II P	=	(I D _p + II D _p) + III (F + M + D _n)
50 f/j	=	(120 + 80) + (30 + 10 + 10)
50 f/j	≠	250 n/j
1 f/j	=	5 n/j

Cijenu ćemo dobiti ako podijelimo $250 : 50 = 5$.

Tržišna cijena je u ravnoteži s robnim i kupovnim fondovima.

Slika 43

Drugi primjer: kupovni fondovi su veći od robnih fondova.

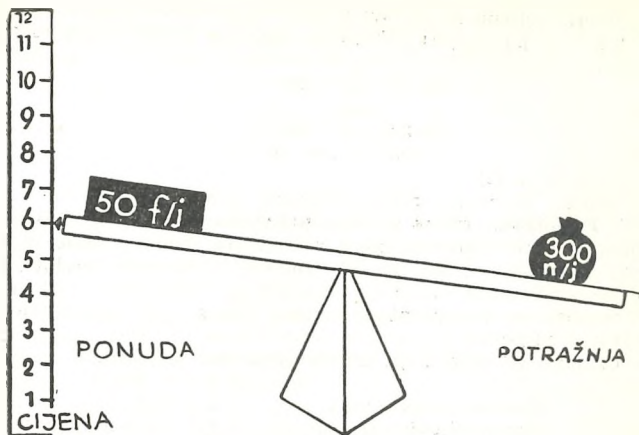
$$50 \text{ f/j} \times 5 \neq 300$$

tek

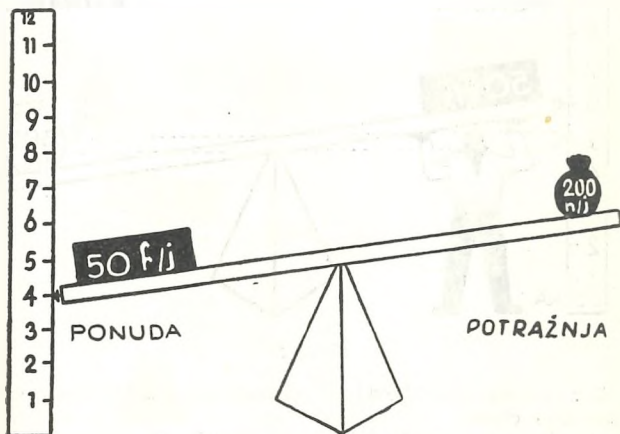
$$50 \text{ f/j} \times 6 = 300$$

Cijena je $300 : 50 = 6$

(Vidi sliku 44)

Slika 44

Slika 45

Tržišna cijena na tržištu predmeta potrošnje raste.
 Treći primjer: kupovni fondovi su manji od robnih fondova.

$$50 \text{ f/j} \times 5 \neq 200$$

tek

$$50 \text{ f/j} \times 4 = 200$$

Cijena je $200 : 50 = 4$

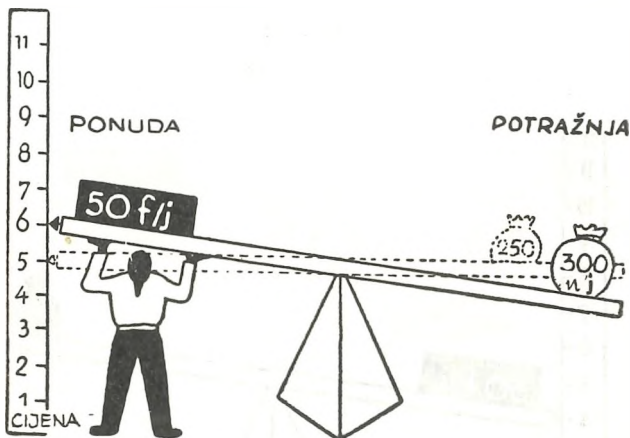
(Vidi sliku 45)

Tržišna cijena na tržištu predmeta potrošnje pada.

3. **Formiranje cijena na monopolističkom tržištu.** Ako postoji monopol, a ne slobodna konkurencija na strani ponude ili na strani potražnje, odnos između robnih i kupovnih fondova ne postiže automatski uravnoteženu tržišnu cijenu. Ne formira se konkurentna tržišna cijena, već monopolistička cijena.

Uzmimo za ilustraciju tržište predmeta potrošnje:

	$50 \text{ f/j} = 250$
Konkurentna cijena	$1 \text{ f/j} = 5$
Monopolistička cijena	$1 \text{ f/j} = 6 > 5$

Slika 46

Dvije su posljedice moguće kao rezultat monopolnog formiranja cijena:

a) ako kupci imaju još novca, moraju ga u većoj količini na tom tržištu trošiti da bi kupili cjelokupnu količinu robe ne po cijeni $= 5 \text{ n/j}$, već po cijeni $= 6 \text{ n/j}$;

b) ako kupci nemaju dodatnog kupovnog fonda, ostat će jedan dio proizvoda neprodan — tj. cca 8 f/j. Taj dio će monopolistička privredna organizacija:

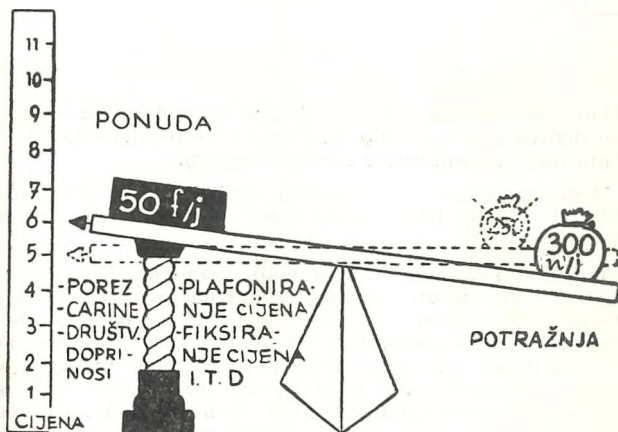
- prodati u narednom razdoblju kao čisti višak,
- ili će smanjiti proizvodnju za 8 f/j i time pri manjoj proizvodnji i pri manjim cjelokupnim troškovima postići isti prihod, tj. 250 n/j, i veći prihod po jedinici proizvoda.

4. **Formiranje cijena na tržištu sredstava za proizvodnju i predmeta potrošnje s državnom intervencijom.** Međutim, monopolističke privredne organizacije nisu jedina snaga koja mijenja slobodno formiranje tržišnih cijena. Ta društvena snaga može da bude i država koja svojom intervencijom sve više poseže u privredu.

Država može regulirati formiranje cijena neposredno administrativnim određivanjem visine cijena ili pak posredno reguliranjem obiju strana: robnih i kupovnih fondova, odnosno ponude i potražnje.

Upoznat ćemo se sa drugom metodom jer je prva s gledišta ekonomske teorije dosta jednostavna.

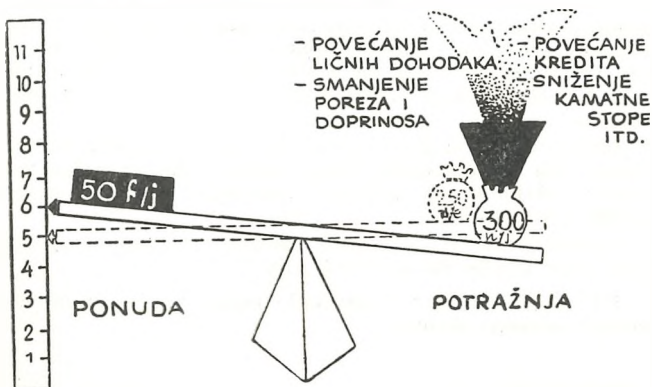
Prvi primjer: reguliranje cijena putem proizvodnje, prodaje, odnosno ponude.

Slika 47

Što vidimo? Slično kao u primjeru pojave monopola, samo s druge strane i s drugim ciljevima, cijena se »umjetno« podiže jednom od mjera navedenih na sl. 47 (ako potražnja ostaje nepromijenjena).

Drugi primjer: Reguliranje cijena putem potrošnje, kupnje odnosno potražnje.

Slika 48

Što opet vidimo? Sličan cilj kao u predašnjem primjeru može država postići i tako da regulira potrošnju, odnosno potražnju (ako ponuda ostaje nepromijenjena).

Međutim, država, u današnjoj fazi razvoja intervencije, obično u isto vrijeme upotrebljava pored drugih obe ove metode.

Trgovina kao organizacioni oblik razmjene. Do sada smo manje ili više prečutno pretpostavljali da proizvođači stupaju u neposredne odnose s kupcima-potrošačima, odnosno da su ponuda i potražnja proizvođača i kupaca u neposrednom odnosu. Ali u razvijenoj robnoj privredi nije uvijek tako. Razmjena kao posebna privredna faza organizaciono se osamostaljuje kao posebna privredna djelatnost koja se bavi, uglavnom, samo kupovanjem robe od proizvođača, odnosno prodavaoca, i prodajom robe daljnjim kupcima. Ovu posebnu privrednu djelatnost nazivamo trgovinom (unutrašnjom i vanjskom).

Trgovina je kao posebna privredna djelatnost isto tako organizirana kao grana i sastoji se od različitih ćelija koje se nazivaju trgovinske privredne organizacije; njih dijelimo:

- a) po predmetu poslovanja — na trgovinu sredstvima za proizvodnju i trgovinu predmetima potrošnje; a u posljednjem primjeru opet na trgovinu mješovitom potrošnom robom, trgovinu specijaliziranom industrijskom robom i trgovinu poljoprivrednim proizvodima;
- b) po obimu trgovanja — na trgovinu na veliko i trgovinu na malo;
- c) po načinu trgovanja — na kupovno-prodajnu trgovinu, trgovinske agencije, zastupništva, komisionarska poduzeća, špediterska poduzeća, poduzeća za kontrolu kvantitete i kvalitete robe, robne burze i tržnice.

Na osnovi ovog saznanja jasno je da roba ne prelazi neposredno od proizvođača potrošaču, već preko više posrednika, tj. trgovinskih organizacija (vidi sl. 36).

Od presudnog je značenja to da je trgovinska djelatnost u socijalizmu stvarno samo produžena proizvodna djelatnost, koja na kulturni i racionalan način dostavlja kupcima — potrošačima proizvode i koja ne bi trebala da zarađuje profit ni da bude špekulativno-posrednička djelatnost.

4. LIČNA POTROŠNJA I ŽIVOTNI STANDARD

O potrošnji općenito govorili smo već prilično. Sada treba nešto više da kažemo o ličnoj potrošnji i o životnom standardu stanovništva, jer on je krajnji cilj privredne djelatnosti odnosno privrednog razvitka.

Glavni izvori dohodaka stanovništva i lična potrošnja. Dohoci su glavni izvor financiranja bilo koje potrošnje u robnoj privredi. Stanovništvo ličnim dohocima financira ličnu potrošnju.

Ako je to tako, onda je obim lične potrošnje u priličnoj mjeri određen visinom dohotka. Pitamo se onda, o čemu je ovisna visina dohotka.

Visina ličnog dohotka ovisi, prije svega, o visini narodnog dohotka po jednom stanovniku (per capita narodni dohodak). Ako je napr. u SAD narodni dohodak po glavi stanovnika 5—6 puta veći kao u nas, ne treba posebno dokazivati da visina ličnog dohotka u nas ne može biti jednaka visini u SAD.

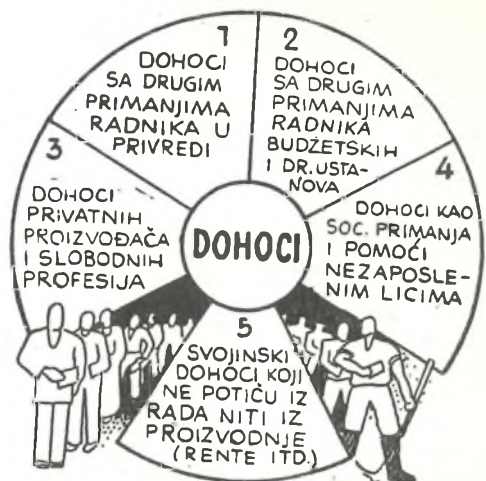
Drugo, visina ličnog dohotka ovisna je o udjelu ukupne lične potrošnje u narodnom dohotku, tj. o raspodjeli narodnog dohotka na ličnu potrošnju, opću potrošnju i investicije. Što je veći udio investicija i opće potrošnje, to će manji biti udio lične potrošnje pa, prema tome, manji i lični dohodak po stanovniku.

No, time nismo još odredili svakome tačnu visinu ličnog dohotka i lične potrošnje. Kako znamo, i u socijalizmu ima još razlike u visini dohotka prema različitim pravima na stjecanje različitih tipova dohodaka odnosno različito visokih dohodaka. Iako je rad glavni izvor ličnih dohodaka, društvo raspodjeljuje dohotke ili dopušta primanje dohodaka i na drukčiji način i iz drugih izvora.

S obzirom na izvor primanja dohodaka razlikovali bismo u prijelaznom periodu pet osnovnih kategorija stanovništva i s tim pet osnovnih kategorija različito visokih dohodaka (premda pojedinci mogu primati dohodak iz različitih izvora).

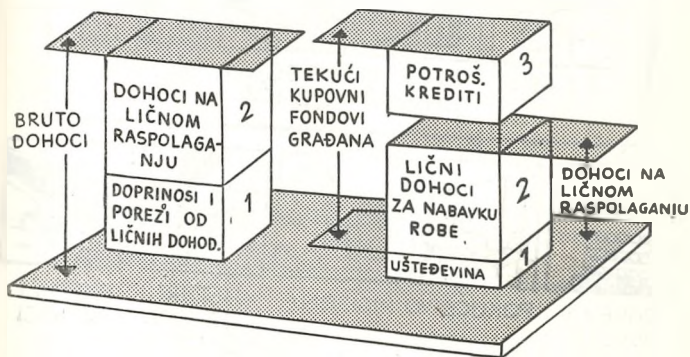
Svi primljeni (redovni i izvanredni) dohoci stanovništva, prema tome, sastavljeni su od dohodaka: $1+2+3+4+5$. Međutim, svi ovi bruto-dohoci stanovništva još nisu njihovi raspoloživi neto-dohoci (to su dohoci

Slika 49

kojima građani stvarno raspolažu). I dalje, ni svi raspoloživi dohoci nisu kupovni fondovi stanovništva. To nam jasno prikazuje slika br. 50.

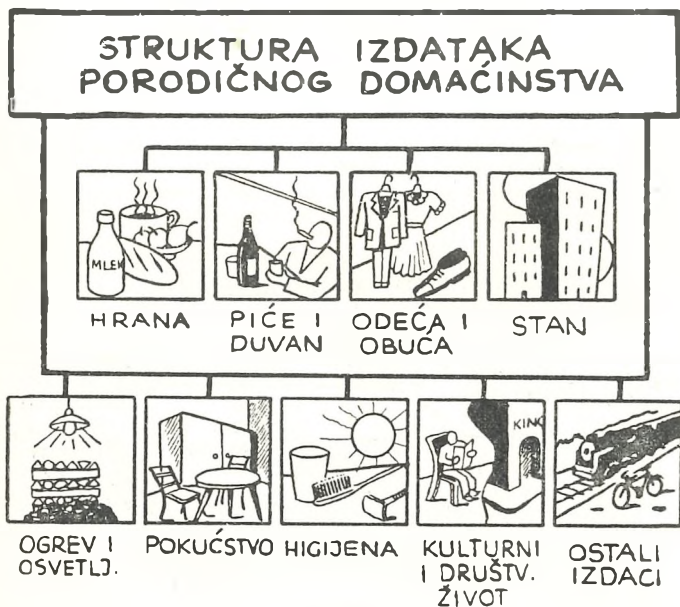
Slika 50

Budući da ljudi imaju različitu kupovnu snagu u novcu imat će i različit obim potražnje i na taj način različit obim lične potrošnje.

Lična potrošnja i životni standard stanovništva. Lična potrošnja stanovništva sastoji se od upotrebe predmeta potrošnje, tj. od svih onih sredstava koja su na današnjem stupnju društvenog (nacionalnog) razvoja potrebna za normalan život. Budući da takvih predmeta potrošnje ima na tisuće, ne možemo ih izraziti u zajedničkoj prirodnoj količini (čovjek ne može reći da njegova dnevna potrošnja iznosi 10 kg hrane, obuće, stana, ceste itd), već ih možemo prikazati samo u novčanoj vrijednosti ili u obliku novčanih rashoda za predmete potrošnje i u obliku vrijednosti lične potrošnje vlastitih proizvoda (na primjer, u poljoprivredi).

Naša statistika na poseban način razvrstava ove potrošne rashode (izdatke).

Slika 51

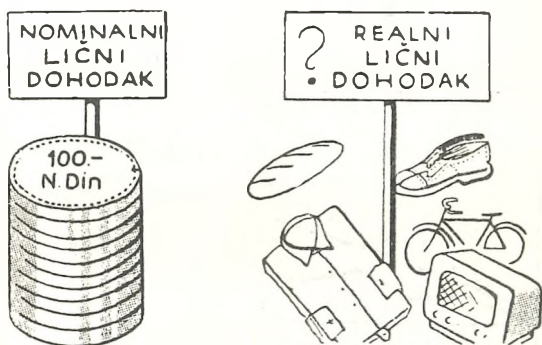
Već sam redoslijed govori nam da je za sve ljude, po pravilu, hrana među prvim dobrima koja su čovjeku potrebna za život, a za njom slijede piće, odjeća, obuća itd.

Pitanje glasi: da li nam ovako prikazani rashodi stanovništva već kažu kakav je životni standard stanovništva.

Odgovor: Još ne, ako te podatke ne odredimo tačnije.

1. Najprije treba ustanoviti visinu i strukturu potrošnih rashoda za svaku kategoriju stanovništva koja ima jednak dohodak (sam prosjek za ukupno stanovništvo kaže nam vrlo malo).

2. Zatim treba uzeti u obzir da građani ne pretvaraju cjelokupni lični dohodak odmah u rashode za potrošnu robu, pa treba znati koliko bi predmeta potrošnje građani mogli kupiti za ukupni raspoloživi dohodak. Pitamo se, naime, kakav je njihov ukupni realni lični dohodak. Njega izračunavamo iz usporedbe primljenog novčanog iznosa, kao nominalnog dohotka, sa životnim troškovima, tj. sa cijenama osnovnih predmeta potrošnje ili s izdacima potrebnim za normalan život.

Slika 52

Ilustrirajmo izračunavanje realnog ličnog dohotka na jednom primjeru.

Za lični dohodak imamo, na primjer, sljedeće podatke:

	1964.	1965.
Nominalni lični dohodak	40.000	55.000
Realni lični dohodak	—	—

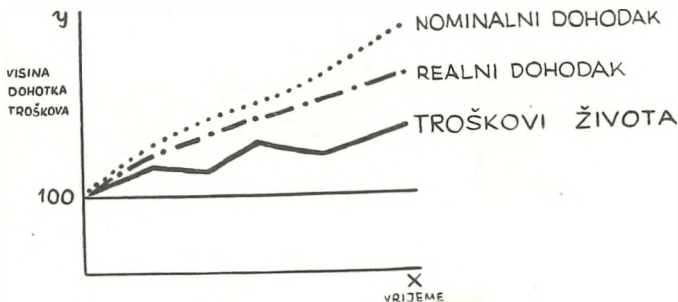
Cijene osnovnih životnih potreba mijenjale su se, međutim, ovako:

	1964.	1965.	Indeks cijena 1965/1964.
1 kg krumpira	56 din	100 din	178,0
1 kg kruha	79 din	145 din	184,0
·	·	·	·
·	·	·	·
·	·	·	·
Ukupno indeks cijena životnih potreba ili indeks životnih troškova			135,0

Naravno da bi potrošač pri povećanim cijenama za 9⁰/₀ mogao u godini 1965. kupiti manje nego u 1964. ako bi nominalni lični dohodak ostao nepromijenjen (40.000.—). Koliki će biti realni lični dohodak u g. 1965. ako se i nominalni dohodak povećao od 40.000 na 55.000 dinara?

$$\frac{55.000}{135} = 40.740.— \text{ dinara.}$$

Grafički bismo promjenu životnih troškova, nominalnog i ličnog dohotka, mogli ilustrirati ovako kao u slici br. 53.

Slika 53

Realni lični dohodak mogao bi, prema tome, biti bar približan podatak o životnom standardu većine stanovnika. Međutim, ni on ga ne prikazuje u cjelini.

3. Jedan dio predmeta potrošnje građani ne nabavljaju novcem na tržištu, već ih troše kao vlastite proizvode. Priličan

dio poljoprivrednih proizvoda troše, na primjer, seoske porodice same i oni se ne pretvaraju u novac. Potrebno je da bar u približnoj novčanoj vrijednosti ocijenimo taj dio naturalne potrošnje vlastitih proizvoda koji su isto tako sastavni dio životnog standarda stanovništva.

4. Treba, međutim, uzeti u obzir, naročito pri međunarodnom uspoređivanju životnog standarda, i druge dopunske podatke, jer predmeti potrošnje koje građani nabavljaju samo za lične dohotke još nisu dovoljna osnova za mjerenje životnog standarda.

U nekim zemljama građanin plaća sve potrebe od mlijeka do liječnika, škole, radija, parkova itd, a u drugim ne. Zato bismo morali uzeti u obzir još i to koliko onoga dijela opće potrošnje, koji nazivamo društvenim standardom, pripada svakom građaninu, pa ga onda dodati ličnoj potrošnji građana.

ŽIVOTNI STANDARD GRAĐANA

Slika 54

5. Osim toga morali bismo uzeti u obzir i druga dobra koja nam također govore da li narod u nekoj državi živi bolje ili lošije nego u drugim državama. To su, na primjer,

- trajanje radnog dana (nije svejedno da li radnik radi dnevno 8 ili 7 sati ili, obrnuto, trajanje slobodnog vremena u toku dana, u sedmici dana, u godini dana;
- trajanje plaćenog godišnjeg odmora i s njim povezane olakšice;
- minimalan penzijski staž;
- higijensko-tehnička zaštita rada itd.
- način opskrbljivanja ljudi, način komunikacija među ljudima sa stupnjom nervnog intenziteta pri obavljanju ovih poslova itd.

Tek tako došli bismo do tačnije predodžbe o životnom standardu različitih kategorija stanovništva, u kojem je, svakako, još uvijek glavna stvar: visina i struktura lične potrošnje.

Prema tome je životni standard ili lični standard kompleksniji pojam nego što se to obično misli.

5. PRIVREDNA STANJA I PRIVREDNI RAZVOJ

Društvena privreda slična je živom organizmu. Kad se razvija, uvijek je u drugačijem stanju. U tom pogledu moramo vidjeti kada bi se privreda razvijala normalno, bez stranputica, a zatim pogledati što je uzrok eventualnim nenormalnim stanjima u privrednom razvoju.

Kada govorimo o privrednom razvoju? Nije lako dati odgovor na pitanje što je privredni razvoj, premda na prvi pogled izgleda da je odgovor prilično jednostavan. Mnogo bi lakše bilo odgovoriti konkretno, kako se privredno razvijala Jugoslavija u usporedbi sa Španjolskom, recimo, u razdoblju 1950—1965.

Ako već moramo dati opći odgovor na postavljeno pitanje, onda ćemo morati pribjeći drugom pitanju: što je privreda. Privreda je, kao što znamo, kompleks proizvodnih snaga i društveno-ekonomskih odnosa. Proizvodne snage razvijaju se kad raste produktivna moć društva:

a) boljim iskorištavanjem prirodnog i proizvedenog društvenog bogatstva,

b) većom zaposlenošću raspoložive radne snage i

c) razvijanjem tehnike proizvodnje,

a za to je potreban ne samo veći radni napor već, u prvom redu, i viša kvalifikacija radne snage, bolja organizacija radne snage, veća akumulacija iz narodnog dohotka za nova osnovna i obrtna sredstva.

To je, međutim, u neku ruku i kratak opis privrednog razvoja koji bi trebalo izraziti pomoću nekog pokazatelja. Ekonomisti još nisu među sobom suglasni o tome što je najbolji pokazatelj privrednog razvoja. Ipak je prilično raširno gledište da je ponajbolji pokazatelj privrednog razvoja:

— povećanje realnog narodnog dohotka (tj. narodnog dohotka izračunanog u nekim stalnim cijenama) po stanovniku uz punu zaposlenost svega stanovništva koje hoće da radi; ili

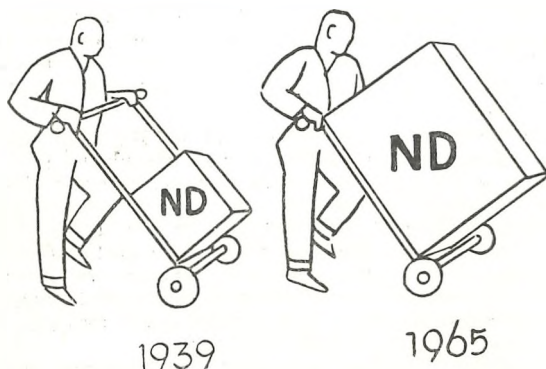
— povećanje realnog narodnog dohotka po prosječnom radnom satu uz punu zaposlenost svega stanovništva koje traži zaposlenje (vidi sliku 55).

(Ima, međutim, ekonomista koji misle da je bolje ako se privredni razvoj prikaže povećavanjem društvenog proizvoda po stanovniku.)

Zašto je pokazatelj narodnog dohotka najprikladniji? Zato što njegovo povećavanje odražava pozitivne promjene svih fak-

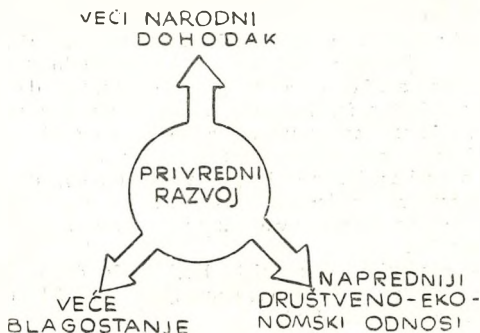

tora razvoja koje smo naveli. Ako se on brzo povećava, onda možemo zaključiti da je po srijedi bolje iskorištavanje bogatstva; ili veća zaposlenost radne snage; ili bolje iskorištavanje datih sredstava za proizvodnju ili razvoj tehnike itd.

Slika 55

Pitanje je samo da li da povećanje narodnog dohotka uzme-
mo za kraće ili za dulje razdoblje. Budući da
stvarni razvoj zahtijeva dugoročna ulaganja sredstava, razum-
ljivo je da privredni razvoj ne treba ocjenjivati po kratko-
ročnim promjenama u narodnom dohotku. Privredni razvoj,

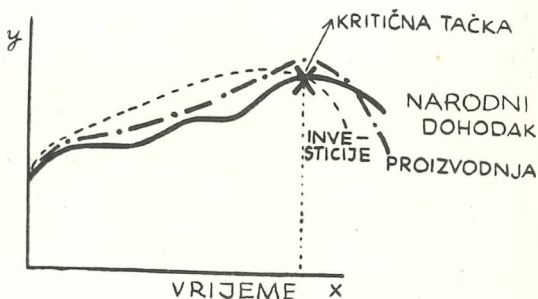

Slika 56

imat ćemo, prema tome, onda kad bitne, strukturalne promjene u proizvodnim snagama prouzrokuju odlučno povećanje narodnog dohotka po stanovniku omogućavajući time i bitne promjene u ekonomskom blagostanju stanovništva i u društveno-ekonomskim odnosima.

Kakav privredni razvoj želimo? Netko će se upitati čemu uopće postavljati ovo pitanje. Nema nikakve sumnje u to da svi želimo što brži privredni razvoj. Ekonomisti kažu da treba nastojati da se osigura usklađen (uravnotežen) razvoj, a po tempu razvoj s optimalnom stopom. Ova tvrdnja, međutim, može isto tako da bude samo opća tvrdnja ili želja ako ne kažemo tačnije što pod tim pojmovima razumijevamo.

Usklađeni (uravnoteženi) privredni razvoj imamo onda kada budu takvi odnosi ili, tačnije, kad budemo imali takve promjene privrednih odnosa (proporcija) koje neće stvarati veće smetnje neprekidnoj proširenoj reprodukciji. Prema tome, jasno je da pod uravnoteženošću privrede ne smijemo razumijevati neko ostvarenje mirovanja ili potpune i svakovremene ravnoteže. Uravnoteženi privredni razvoj pretpostavlja isto tako privremenu i djelimičnu neravnotežu. Stvar je samo u tome da te nerazmjere i neravnoteže ne smiju prekoračivati »kritičnu tačku« na kojoj bi se privredni razvoj zaustavio i pojavio zastoj.

Slika 57

Plansko uravnotežavanje (bilanciranje) privrednog razvoja u tržišnoj privredi sastoji se od planskog usklađivanja odnosa među proizvodnjom robe i cirkulacijom novca odnosno ukupnom potražnjom koji se različito mijenjaju.

Optimalni (kao maksimalni uz određene ograničavajuće uvjete) privredni razvoj imali bismo onda kada bismo

određivali takav obim investicija s takvom strukturom i usmjeravali ih u takve grane da bi bile u skladu:

- a) sa što boljim iskorištavanjem prirodnog bogatstva uz što niže troškove,
- b) sa sadašnjom i budućom strukturom potreba stanovništva,
- c) s već postojećim proizvodnim uređajima koji treba da proizvode novu proizvodnu opremu za nove tvornice,
- d) da ne bude većih nerazmjera između proizvodnje sredstava za proizvodnju i proizvodnje predmeta potrošnje (premda se naročito u slabije razvijenim zemljama proizvodnja odjeljka I bar za neko vrijeme mora brže razvijati nego proizvodnja odjeljka II),
- e) da budu u skladu s već zaposlenom radnom snagom i s mogućnostima zaposlenja nove radne snage,
- f) da se zbog toga ne smanji lična potrošnja stanovništva ni društveni standard (bar ne za dulji rok),
- g) da budu u skladu s razvojem međunarodne podjele rada, odnosno svjetskim tržištem,
- h) s uravnoteženošću međunarodne platne bilance (bar za dulji rok), i
- i) da ne prouzrokuju u društvenim odnosima većih konflikata.

Treba, međutim, odmah dodati da je to prilično uopćena slika optimalnog privrednog razvoja. Ona će u raznim državama biti različita i privredni razvoj će svejedno biti osiguran i kad se ne ostvare uvijek sve navedene tačke.

Društveni uvjeti za usklađen i brz privredni razvoj. Kolikogod naglašavali materijalne faktore privrednog razvoja, ne bismo smjeli gubiti iz vida ni društveni momenat, tj. samo društveno uređenje.

U kapitalizmu, u kojem prevladava privatno vlasništvo na sredstvima za proizvodnju, privreda se ne može razvijati neprekidno, usklađeno i uvijek u optimalnoj stopi iz dva glavna razloga:

1. Budući da kapitalistička privreda počiva na privatnom vlasništvu, i upravljanje poduzećima je privatna stvar pojedinih kapitalista ili kapitalističkih grupa (na primjer, akcionarskih društava); odluke o tome što, kako i za koga proizvoditi privatnog su karaktera. Njih ne koordinira neki društveni plan na osnovi društvenih interesa. Odsutnost društvenog planiranja i klasni antagonizam prouzrokuju nerazmjere između proizvodnje i društvenih potreba, odnosno potrošnje.

2. Pokretačka snaga u odlukama kapitalista je postizanje što većeg profita, a taj motiv je sebičan, kratkoročan i kratkovidan s gledišta dugoročnog razvoja nacionalne privrede koji zahtijeva skladan razvoj proizvodnje i potrošnje i društvenih potreba.

Profитni motiv goni kapitalističke proizvođače na ekonomiziranje svim svojim kapitalom, razvijajući trenutno visoko rentabilnu proizvodnju, a ne vodeći računa o teškoćama koje zbog toga nastaju bilo u drugim granama proizvodnje, bilo u potrošnji. On naročito prouzrokuje ekonomiziranje kapitalom koji je namijenjen za isplatu nadnica radnicima koji su masovni potrošači, što postepeno nagomilava suprotnosti između proizvodnje i potrošnje i one izbijaju u obliku hiperprodukcije — krize.

Krize su, prema tome, u kapitalističkoj privredi onaj rezultat stihijskog djelovanja ekonomskih zakona koji nasilno, na štetu radnih masa, uklanjaju nastale nerazmjere i uspostavljaju nove (vidi sliku 58).

Takav način razvoja socijalističko društvo, naravno, ne može prihvatiti. Naprotiv, ono na osnovi društvenog vlasništva osigurava društvenim planiranjem usklađeniji, dugoročniji razvoj svih grana, okvirno uravnotežavajući proizvodnju s društvenim potrebama.

Mogućnost pojavljivanja neravnomjernosti (neravnoteže), nenormalnih privrednih stanja i smetnji u privrednom razvoju socijalističke plansko-robne privrede. Privredni organizam, koji se razvija, neobično je kompliciran i osjetljiv. Nije zato čudo što se s vremena na vrijeme pojavi — u ovom ili onom sektoru, u ovoj ili onoj grani — poremećaj ravnoteže ili nenormalno stanje i pored planiranja privrednog razvoja.

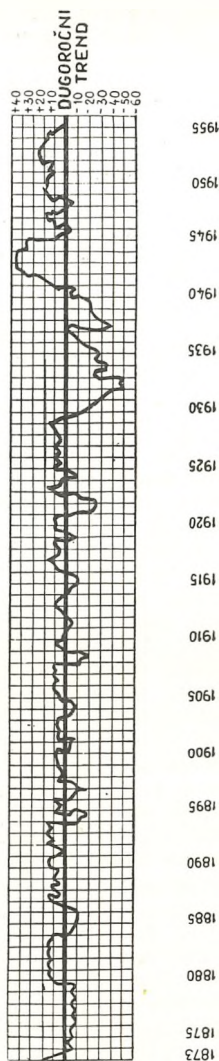
Odnosi među privrednim prosjecima stalno se mijenjaju. Stabilna ravnoteža, iako je privremeno — bar teorijski gledano — bila postignuta (kad su bili uspostavljeni svi odnosi u pravilnom opsegu), može se zbog novih impulsa, koji su privredne i neprivredne naravi, promijeniti time da se pravilni odnosi pretvaraju u nerazmjere. Zbog toga nastaje razdoblje poremećaja u ravnoteži privrede.

Dakle, bez obzira na to što je ukinuto kapitalističko privatno vlasništvo, i u socijalističkoj robnoj privredi postoji mogućnost da se pojave određeni poremećaji ravnoteže, a time i smetnje u privrednom razvoju. Ovi poremećaji uravnoteženog privrednog razvoja mogu biti dvojakog karaktera:

- a) »normalni« poremećaji ravnoteže koji su neophodna i od društva samog prouzrokovana ili predviđena, kontrolirana prolazna stanja u razvoju, da bi se na novom stupnju uskladili svi odnosi u novoj ravnoteži, ili su pak
- b) »nenormalni« poremećaji ravnoteže do kojih može doći zbog nesavladanih, nepredviđenih i nekontroliranih disproporcija.

Prvi tip poremećaja može se pojaviti čak i u privredi koja se naučno i centralno planira. Ako, na primjer,

PRIKAZ CIKLIČKOG RAZVOJA AMERIČKE PRIVREDE

(IZ KNJIGE C. L. HARRIS. „THE AMERICAN ECONOMY“, 1956, STR. 236 - 237)

Slika 58

planski organ odredi da kemijska industrija treba brže da se razvija od tekstilne industrije, nastaje neki nov odnos najprije između te dvije struke, a potom i između drugih struka.

Drugi tip poremećaja ravnoteže nastaje iz drugih — objektivnih i subjektivnih uzroka.

Objektivni uzroci ovih poremećaja, opet, mogu biti dvojakog karaktera:

- a) objektivni prirodni uzroci, na primjer iscrpljenje prirodnog bogatstva ili otkriće novog prirodnog bogatstva, izmijenjeni prirodni uvjeti, porast stanovništva itd, ili pak
- b) objektivni društveno-materijalni uzroci koji mogu biti strukturalne ili dinamične naravi. Od presudnog značenja za pojavljivanje ovih objektivnih društveno-materijalnih uzroka poremećaja ravnoteže je to što ni u jednoj robnoj privredi — pa ni u plansko-robnoj privredi — nisu sve ekonomske odluke i akcije koncentrirane u jednom organu (što bi danas bilo i nestimulativno za razvoj), već ekonomske odluke donose različiti subjekti: pojedini proizvođači, radne zajednice, potrošači i organi društveno-političkih zajednica. A onda je jasno da ono što nastaje kao rezultat različitih volja i akcija nije isto što je planirao svaki subjekat posebno. Zato u takvim uvjetima ne može nitko tačno predvidjeti ni planirati sve odnose, niti unaprijed svima njima ovladati. Da bismo (bar teorijski) njima ovladali, morali bismo uvesti potpuno centraliziranu plansku privredu, a ona bi izazvala nove, druge smetnje u privrednom razvoju.

Od ovih disproporcija (nerazmjera) navodimo samo neke:

- disproporcija između tehničkih kapaciteta i raspoloživog prirodnog bogatstva
- disproporcija između akumulacije i potrošnje
- disproporcija između razvoja pojedinih grana i struka
- disproporcija između potreba za radnom snagom i date kvalifikacione strukture radne snage
- disproporcija između ukupne proizvodnje i potrošnje
- disproporcija između robnih i kupovnih fondova
- disproporcija između izvoza i uvoza
- disproporcija između produktivnosti rada i novčanih dohodaka radnika
- disproporcija između kredita i ušteda
- disproporcija između budžetskih prihoda i rashoda itd.

Osim ovih objektivno nastalih disproporcija postoje još i takozvane subjektivno uvjetovane disproporcije pod kojima razumijevamo, u prvom redu, sve moguće pogreške u planiranju i u tekućoj privrednoj politici.

Posljedica pojavljivanja disproporcija u privredi je sada u tome što se privredni razvoj odvija neravnomjerno, kroz različita stanja.

U klasičnom kapitalizmu, gdje sve ove disproporcije izazivaju lančane stihijske reakcije i gdje se disproporcije ubrzano produbljuju, privredni razvoj se pojavljuje u obliku konjunktornog kolebanja — gore i dolje; nakon visokog uspona (prosperiteta) slijedi pad (kriza, depresija, recesija).

U plansko-robnoj privredi socijalističkog tipa klasične kapitalističke krize ne mogu se više pojaviti jer se privreda ne razvija stihijski, a ukinuta je i eksploatacija čovjeka. Time, naravno, još nije rečeno da u privrednom razvoju ne opažamo različita stanja, uglavnom tri, u kojima se mogu naći pojedine privredne organizacije, struke, grane, sektori, pa i cjelokupna društvena privreda. Ta su stanja:

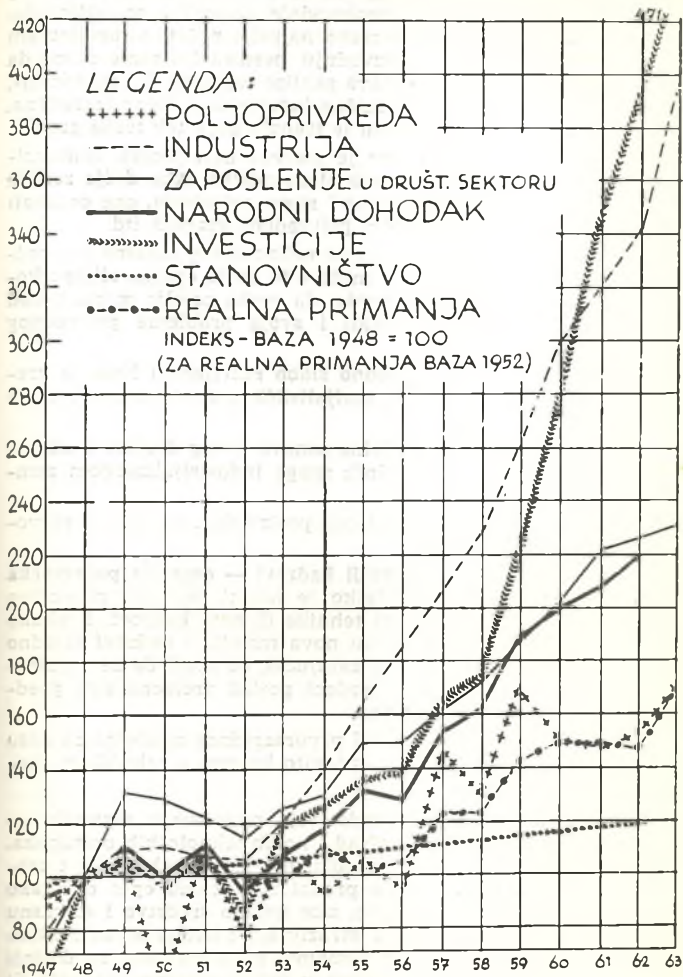
1. pretjerana ekspanzija (djelomična ili opća),
2. zastoji (djelomični, vrlo rijetko opći),
3. izuzetno čak i privredno nazadovanje.

U potvrdu naše teze dajemo dijagram glavnih pokazatelja našeg poslijeratnog privrednog razvoja do g. 1963 (vidi sliku 59).

Prednost socijalističke privrede pred kapitalističkom treba da bude u tome što planska politika socijalističkog društva brže uklanja eventualne smetnje i zastoje u privrednom razvoju, i to na jedan od ova tri načina:

1. planskim postavljanjem novih razmjera (proporcija) ili rebalansom privrednog plana ako su se stare proporcije pokazale nepravilne;
2. uvođenjem operativnih mjera, tzv. stabilizatora protiv pretjerane ekspanzije (diže se, na primjer, kamatna stopa za dugoročne zajmove pa se smanjuje investiciona djelatnost itd);
3. uvođenjem operativnih mjera, tzv. impulzatora, na primjer tamo i onda gdje se pokazuju zastoji (na primjer, povećavaju se dohoci nekim kategorijama radnika da bi se brže razvila odgovarajuća struka, snižava se kamatna stopa na osnovna sredstva itd).

Različita ishodišta privrednog razvoja i njegovi različiti oblici. Različita ishodišta privrednog razvoja pojaviti će se najprije u društvima s različitim uređenjem, o čemu smo već govorili. Osim toga nije svejedno da li promatramo privredni razvoj u potpuno nerazvijenoj, slabo razvijenoj, srednje razvijenoj ili u vrlo razvijenoj zemlji. Zašto ne? Zato, što je polazna osnova različita tako da zahtijeva različite metode daljnjeg

Slika 59

razvijanja proizvodnih snaga. Već sama činjenica da na primjer mnogi ekonomisti na »Zapadu« tvrde da treba ubrzavati razvoj prvenstveno proširivanjem proizvodnje predmeta za potrošnju, a ekonomisti na »Istoku« da treba najprije početi s razvijanjem proizvodnje sredstava za proizvodnju, predstavlja samo dokaz da je za ekonomiste polazna osnova analize različita. U »zapadnim«, tj. razvijenim zemljama je bazična industrija prilično izgrađena, a u nerazvijenim zemljama nju je trebalo ili je tek treba graditi.

Ili uzmimo faktor kao što je gustoća naseljenosti stanovništva i prirodna stopa priraštaja stanovništva. Ako dvije zemlje imaju dosta različitu naseljenost i stopu priraštaja, one će imati i različite probleme i obilježja privrednog razvoja itd.

Sve to nas navodi na misao da nekog općeg šablona privrednog razvoja za sve zemlje ne može biti, da je opasno slijepo kopirati modele privrednog razvoja, da svaka zemlja mora, pored zajedničkih problema, rješavati i svoje probleme privrednog razvoja.

Za zemlju koja je privredno slabo razvijena i koja je krenula putem izgradnje novog socijalističkog društva, neizbježive su, prije svega, dvije stvari:

1. što brže stvaranje materijalne osnove novog društva s ubrzanim razvijanjem proizvodnih snaga industrijalizacijom zemlje i
2. razvijanje socijalističkih odnosa proizvodnje na osnovi razvoja proizvodnih snaga.

Tehnički razvoj i novi, bolji kadrovi — osnovna pokretačka snaga privrednog razvoja. Teško je kazati tko ima prvenstvo u privrednom razvoju: razvoj tehnike ili novi kadrovi. Svakako je najpravičniji zaključak da su nova tehnika i kadrovi zajedno pokretačka snaga razvoja. Taj zaključak ne znači da ne možemo za određenu zemlju ili za određeni period vremena dati prednost prvom ili drugom činiocu.

Prije nego kažemo što je od prvorazrednog značenja za našu zemlju danas, treba da nešto općenito kažemo o tehničkom razvoju i o kadrovima.

Tehnički razvoj predstavlja, prije svega, razvitak novih, usavršenijih sredstava za rad i novih tehnoloških postupaka. Do nove tehnike i tehnologije dolazimo jedino tehničkim i tehnološkim pronalascima. A do pronalazaka ćemo opet doći ako imamo za to sposobne kadrove, ako imamo sredstva i efikasnu organizaciju rada na području istraživanja i ako je pronalazaštvo stimulirano. Ako svega toga nemamo, onda moramo za daljnji razvoj pronalazke uvoziti (recimo u obliku nabave patenata ili licenca) i onda u zemlji proizvoditi nova tehnička sredstva i

razvijati novu tehnologiju. Ili pak moramo uvoziti direktno nova sredstva za rad. A kad već jedanput imamo nova sredstva za rad i nove tehnološke postupke, treba imati i nove tehničke kadrove koji poznaju tu novu tehniku i tehnologiju.

Dakle, ne ide ni bez sredstava ni bez kadrova. Ako je jedan dio problema privrednog razvoja materijalno-tehničke naravi, onda je drugi dio institucionalno-organizacijske i humanitarne naravi.

Privredni razvoj je materijalno-tehničke naravi s gledišta raspoloživih sredstava za razvoj ili akumulacije, i to realne akumulacije u četiri oblika:

- koliko je sredstava privreda spremna da apsorbira
- koliko je sredstava privreda sama sposobna da proizvodi (u zemlji proizvedena realna akumulacija
- koliko sredstava imamo za izvoz da za realizirana sredstva kupimo sredstva za proizvodnju u inozemstvu
- koliko sredstava imamo (proizvodimo sami, uvozimo) za naučno-tehnička istraživanja.

Naravno da je zbog toga odluka o obimu akumulacije a s time i odluka o udjelu akumulacije u narodnom dohotku (ili u društvenom proizvodu) od presudnog značenja. Pitanje glasi: da li imamo za taj udio bilo kakvu granicu ili odluka o tome može biti potpuno proizvoljna?

1. Akumulacija je unaprijed određena samim kapacitetima odjeljka I koji treba da proizvodi veću količinu sredstava za proizvodnju.
2. Ona je u izvjesnom smislu određena mogućnošću efikasne inozemne razmjene dijela domaćeg proizvoda za inozemna sredstva.
3. Akumulacija je ograničena određenim nivoom potrošnje koji ne smije biti prenizak, da ne bi destimulirao radnike na povećanje proizvodnosti rada.
4. Akumulacija je ograničena po kadrovima.

Teoretski udio akumulacije u narodnom dohotku može biti 40 ili više posto, ali uspjeh koji postignemo u obliku privrednog rasta možda neće biti veći od 30% akumulacije ako sredstva ne investiramo efikasno. S druge strane je potpuno razumljivo da stopa privrednog rasta ne može biti 80% ili 100%, ako je udio akumulacije u narodnom dohotku samo 5% ili 10%.

To saznanje nas dovodi do određenog daljnjeg zaključka. Dvije različite zemlje na različitim stupnju razvoja imat će različite stope privrednog rasta, čak ako imaju jednak udio akumulacije u narodnom dohotku. U nerazvijenim zemljama potrebna su u startnom periodu relativno znatno veća sredstva nego u razvijenim zemljama s jednakom stopom rasta. Taj zaključak vrijedi i za našu zemlju. Odmah poslije rata, kad

smo imali još ruševina, bilo je potrebno da akumuliramo prilično velik dio narodnog dohotka. Danas postoji unekoliko drukčija situacija koja ne zahtijeva tako velik udio akumulacije. Mislim, prije svega, na tri činioca:

1. Apsorpciona moć domaćeg i vanjskog tržišta je sve teže ostvariva. Mnoge su osnovne potrebe mnogo bolje zadovoljene nego odmah nakon rata pa se ne može investirati jednostavno u iste tehnološke procese koji proizvode jedne te iste proizvode (to još više vrijedi za svjetsko tržište).
2. Teško je i dalje opravdati »stezanje potrošnog kajiša« ako hoćemo da se proizvodnost rada podigne na viši stupanj.
3. Ograničenje apsorpcije postavlja sam čovjek-radnik. Naime, nije dovoljno kumulirati samo nova tehnička sredstva nego treba također brže razvijati tehničko i organizatorsko znanje čovjeka jer u protivnom on može da postane usko grlo za brži i efikasniji razvoj.

Upravo taj treći limit daljnjem privrednomu razvoju govori nam da u nedovoljno efikasnoj organizaciji rada posjedujemo uz postojeće kapacitete (ne u svima granama) i takve rezerve da bi za nekoliko godina trebalo vrlo malo novih investicija ako bismo organizaciju rada podigli na znatno viši stupanj. U potpunjavanje organizacije rada na nivou poduzeća i čitave privrede te brži razvitak kadrova s boljim znanjem i s više iskustava postaje jedan od naših osnovnih zadataka za daljnji brz privredni razvitak uz manje investicionih sredstava.

Taj zaključak ne znači da treba prestati investirati ili da treba zaustaviti tehnički razvoj. Naprotiv, tehnički razvoj treba ubrzati, ali na drugi način, i brže ga efektuirati u povećanju potrošnje.

Odnos između razvoja proizvodnje sredstava za proizvodnju (odjeljka I) i proizvodnje predmeta potrošnje (odjeljka II) i privredni razvoj. Mnogo je rasprava bilo posvećeno pitanju da li odjeljak I u socijalizmu treba uvijek ili samo za neko vrijeme da se razvija brže od odjeljka II ili da razvoj obaju odjeljaka bude ravnomjeran.

Iskustva i statistički podaci svih zemalja koje su bile nerazvijene pa su stupile na put izgradnje socijalizma govore nam da je **neminovno** da stopa (postotak) porasta odjeljka I bude bar privremeno dosta viša od stope porasta odjeljka II, naročito u zemlji gdje postoje prirodni izvori; pa ipak među tim stopama ne smije biti prevelika razlika. To je zakon ubrzanee industrijalizacije zemlje.

No, ako je to općenito i tačno, to ne znači da odjeljak I treba da raste jedino na osnovi vlastite akumulacije, stvorene u zemlji. Na tom pitanju se ekonomisti dijele:

- u ekonomiste koji uglavnom brane autarhični privredni razvoj i
- u ekonomiste koji su za intenzivnije, brže uključivanje naše privrede u međunarodnu podjelu rada.

Sto da kažemo o tom pitanju?

Ako je prvo teoretsko gledište možda i bilo tačno i nužno za Sovjetski savez između dva svjetska rata jer je bio prinudno odrezan od svjetskog tržišta; ako to gledište možda vrijedi i za neke druge velike, međunarodno izolirane zemlje ili za razdoblje mobilizacije i rata, ono je neprihvatljivo za manju, ali djelomično industrijaliziranu zemlju u relativno stabiliziranom historijskom razdoblju.

Odbacivanje teorije o autarhičnosti u privredi nikako ne znači da treba ići u drugu krajnost. Da bismo u našoj analizi bili objektivni, prikazimo obe teorije.

1. Pogledajmo, kako izgleda prva teorija autarhičnog privrednog razvoja (industrijalizacije).

Svako društvo koje hoće privredno da se razvija mora:

- a) proizvoditi svake godine više i tehnički savršenih sredstava za proizvodnju nego što ih upotrebljava za tekuće obnavljanje utrošenih predmeta rada i dotrajalih sredstava za rad i
- b) obrazovati sve više i sve boljih kadrova, pa za njih pripremiti više predmeta potrošnje.

Radi jednostavnosti uzмимо da:

- odjeljak I proizvede za pet godina 1000 tona sirovina za odjeljak II i 500 strojeva iz drugih 1000 tona sirovina;
- odjeljak II proizvede za pet godina iz 1000 tona sirovina dobivenih iz odjeljka I 1000 tona životnih namirnica i drugih predmeta potrošnje.

Pretpostavimo, dalje, da u odjeljku I 300 strojeva proizvodi cjelokupnu proizvodnju, a u odjeljku II 200 strojeva. Ukupno je dakle u cijeloj privredi zaposleno 500 strojeva (radnu snagu u ovom primjeru ne uzimamo u obzir). Za dvije godine proizvedeno je u odjeljku I ukupno 500 strojeva koji se upotrijebe za zamjenu dotrajalih strojeva.

Pitanje glasi: koliko strojeva ostaje za nove tvornice, tj. za akumulaciju.

Odgovor će biti: ništa, jer svih 500 proizvedenih strojeva za koje smo utrošili 1000 tona sirovina, upotrebljavamo za zamjenu dotrajalih 500 strojeva. Prema tome, ovako nećemo omogućiti privredni razvoj.

Novo pitanje: kad bismo onda mogli doći do akumulacije i privrednog razvoja?

Odgovor: Samo onda ako bismo u odjeljku I proizveli više sredstava za proizvodnju nego do sada — recimo 550 strojeva 1100 tona sirovina.

Pitanje: A kad bi to bilo moguće?

Odgovor: Onda

- a) kad bismo smanjili obim proizvodnje u odjeljku II tako da bi jedan dio radnika mogao preći na rad u odjeljak I;
- b) ili kad bismo povećali proizvodnost rada u oba odjeljka, prije svega u odjeljku I, boljom organizacijom rada, novim tehničkim pronalascima, višom kvalifikacijom radne snage, većom intenzivnošću rada i sl.

Iz toga prvi ekonomisti izvode dva neophodna uvjeta za normalan autarhični privredni razvoj.

Prvi uvjet smo već formulirali i on bi glasio: cjelokupna domaća proizvodnja odjeljka I (tj. proizvodnja sredstava za proizvodnju) mora biti veća od cjelokupne zamjene sredstava za proizvodnju u odjeljku I i II tako da ostaje višak (zaliha) sredstava za proizvodnju koju potom možemo akumulirati.

To pravilo, tako formulirano riječima, možemo izraziti i ovim obrascem:

$$IP > I JR + II JR$$

IP = domaća proizvodnja sredstva za proizvodnju

JR = sredstva za proizvodnju koja su potrebna za jednostavnu reprodukciju u odjeljku I i II.

Drugi uvjet: Obim sredstava za rad (osnovnih sredstava) mora u odjeljku I brže rasti nego obim sredstava za rad (osnovnih sredstava) u odjeljku II.

Ako je u našem primjeru akumulacija sredstava za rad — 50 strojeva i ako postoji odnos upotrijebljenih sredstava za rad u odjeljku I i II u omjeru 3 : 2 (300 : 200), ne možemo u narednom razdoblju rasporediti novih 50 sredstava za rad (strojeva) u omjeru 30 : 20, već, na primjer, 32 u odjeljak I i 18 u odjeljak II.

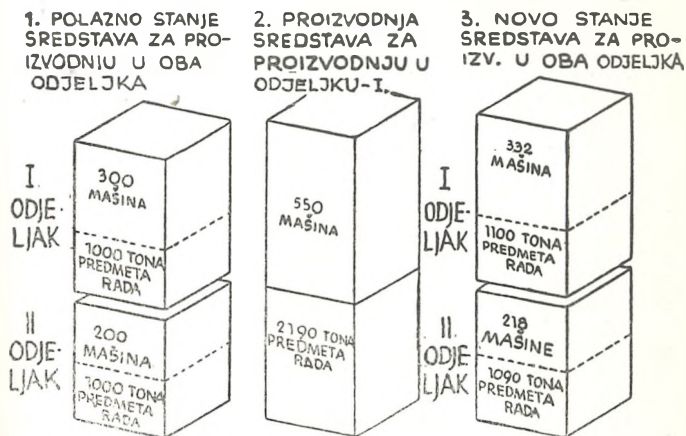
Samo ćemo tako osigurati za naredno razdoblje — kažu ti ekonomisti — još brži razvoj tehnike, a time i privredni razvoj, vodeći pri tome računa i o višoj kvalifikaciji radne snage.

U skici ove uvjete privrednog razvoja mogli bismo djelomično prikazati ovako (vidi sliku 60).

2. Sve što smo do sada naveli logično je i vrijedi uz jedan uvjet: da ne postoji (nije moguća efikasna) međunarodna razmjena dijela u zemlji proizvedenih proizvoda za druge proizvode iz inozemstva.

Ako pak uvodimo efikasnu međunarodnu razmjenu, onda stvar izgleda unekoliko drukčije (riječ »efikasna«

upotrebljavam zbog toga što po našem mišljenju izvoz s gubicima, koji se pokrivaju visokim domaćim cijenama zbog financiranja razvoja, može biti bez stvarne koristi za stanovništvo).

Slika 60

Da bismo u tom slučaju i dalje imali ubrzani privredni razvoj ili bar brz razvoj, ne treba,

$$\text{da je } IP = JR_{I+II} + PR_{I+II}$$

$$\text{nego da je } \sum SP = JR_{I+II} + PR_{I+II}$$

JR = jednostavna reprodukcija

PR = proširena reprodukcija

IP = domaća sredstva za proizvodnju

$\sum SP$ = ukupna količina sredstva za proizvodnju, svejedno gdje se ona proizvela.

Suglasno toj jednadžbi mogli bismo imati čak takvu situaciju da je

$$IP = I JR + II JR,$$

$$\text{a da je } \sum SP > I JR + II JR,$$

$$\text{i to kao } \sum SP = IP + SP_u$$

(SP_u = uvezena sredstva za proizvodnju)

A kako smo došli do SP_u ?

- a) Tako da smo, na primjer, izvezili jedan dio u zemlji proizvedenih predmeta potrošnje, dakle dio proizvodnje odjeljka II (II P).

U tom slučaju, naravno,

$$SP_u = II P_i$$

(II P_i = izvezeni dio predmeta potrošnje)

- b) A možemo da izvozimo ne samo predmete potrošnje nego i predmete rada (sirovine); to je jedan dio proizvodnje odjeljka I (IP_i), te za realiziranu vrijednost kupimo u inozemstvu druga potrebna sredstva za proizvodnju.

U tom slučaju, jednadžba bi glasila:

$$SP_u = I P_i + II P_i$$

I tako je baš bilo kod nas (a i u drugim zemljama) u čitavom poslijeratnom razdoblju. Na osnovi izvoza relativnih viškova predmeta potrošnje (prije svega poljoprivrednih i šumarskih artikala) i sirovina te poluproizvoda i čak usluga (npr. turističkih, transportnih) uvozili smo potrebna sredstva za proizvodnju za industrijalizaciju odnosno privredni razvoj.

Iako takve promjene u raspoloživim sredstvima izvršene pomoću razmjene s inozemstvom prihvaćamo kao logične i korisne, treba ipak uz te jednadžbe staviti riječ »ako« s više gleđišta:

Prvo, ako izvoz predmeta potrošnje ili sirovina ne smanji količinu predmeta potrošnje i reprodukcijonog materijala toliko da bi bila u opasnosti normalna reprodukcija radne snage ili materijalna jednostavna reprodukcija. Ta napomena upozorava nas da brza industrijalizacija, koja zahtijeva povećani izvoz, zahtijeva i brzo povećanje proizvodnje predmeta potrošnje i povećanje proizvodnje sirovina da bismo na taj način proizveli i viškove za izvoz i viškove za povećane potrebe domaće industrije i stanovništva.

Drugo, fond sredstava za proizvodnju bi rastao brže nego proizvodnja odjeljka II jedino ako bismo imali efikasnu inozemnu razmjenu viška predmeta potrošnje i sirovina za uvezena inozemna sredstva za proizvodnju. Ako takve razmjene ne bismo imali, ako bismo morali, recimo, davati jedan proizvod, u kojem je 20 sati društveno potrebnog rada, za uvezeni proizvod u kojem je 10 sati društveno potrebnog rada, onda bi to bila loša perspektiva za brz privredni razvoj.

Zbog toga treba da kažemo nešto više o efikasnoj međunarodnoj razmjeni.

Klasičnu teoriju efikasne međunarodne razmjene nazivaju također teorijom komparativne prednosti ili teorijom komparativnih troškova. Vrlo pojednostavljena ova teorija glasi: svaka zemlja treba da razvija one grane djelatnosti u kojima ima najveću prednost (relativno najmanje troškove) s obzirom n svjetski prosjek.

Iako ta teorija izgleda sasvim logična, ona ima više nedostataka kad se suoči sa stvarnošću.

Na prjerie, pridržavajući se te teorije u ekonomskoj politici dobili bismo vrlo različite učinke s obzirom na različitu razvijenost zemalja. Nerazvijena ili slabo razvijena zemlja u usporedbi s drugim razvijenim zemljama gotovo nema prednosti ili ih ima jedino u tzv. kolonijalnoj eksportnoj grani. Pa kako ova zemlja može da se digne iz zaostalosti i zakorači u brz razvitak?

Po toj tezi treba, na primjer, Gvineja da razvija jedino proizvodnju kave, jer ima prednost u toj grani; Gana, recimo, proizvodnju kakaovca; Sudan proizvodnju pamuka itd. Devizama, koje bi primale sve te zemlje za izvezene proizvode, kupovale bi strojeve i sl. i na taj način se industrijalizirale.

Sve bi bilo u redu s tom tezom, kad bi svjetsko tržište bilo »pravedno«. Ali to nije tako. Svjetsko tržište je deformirano tržište s monopolima u razvijenim državama. Što to znači?

To znači da razvijene zemlje imaju dominirajući položaj kao partner na svjetskom tržištu zbog toga što imaju u svim osnovnim granama znatno veću proizvodnost rada nego nerazvijene zemlje. One mogu diktirati relativno više cijene za svoje industrijske proizvode nego što su cijene robe koju te zemlje uvoze iz nerazvijenih zemalja. Jedan od oblika takve politike cijena je uvođenje diskriminacionih zaštitnih carina i drugih mjera, što izaziva sumnju da se razvijene zemlje u svojoj proizvodnoj politici ili politici cijena rukovode čak logikom komparativnih prednosti.

Što je rezultat takve neravnopravne razmjene? Rezultat je to da ionako mali višak za industrijalizaciju iščezava iz nerazvijenih zemalja, i akumulira se u razvijenim zemljama na osnovi spomenutih »škara cijena«. Još gore će biti ako ljudi npr. u Gvineji sami počnu trošiti znatno više kave ili ako u nekoj drugoj zemlji, koja proizvodi žito ili meso za izvoz, ljudi sami počnu trošiti više kruha ili mesa.

Statistička ilustracija: za desetak godina (od 1950. do 1960.) eksportne cijene zemalja u razvoju pale su za oko 26⁰/₀, a eksportne cijene industrijski razvijenih zemalja ostale su nepromijenjene. Statističari UN izračunali su da — ako bi zemlje u razvoju izvozile čitavo vrijeme svoje proizvode po višim cijenama iz 1951. godine, one bi primile 50 milijardi dolara dohotka više, što je upravo toliko, koliko je za taj period iznosila međunarodna pomoć.

Na osnovi tog dispariteta (nerazmjera) cijena, carinske i subvencione politike razvijenih zemalja mala je mogućnost unutrašnje akumulacije u nerazvijenim zemljama. S te tačke gledišta je razumljiva politička tendencija mnogih zemalja u raz-

voju ka relativno zatvorenom tipu industrijalizacije jer narodi ovih zemalja vide u toj politici jedini izlaz i osnovu za svoju suverenost. Logično da bi ovakvih autarhičnih tendencija bilo manje ili ih uopće ne bi bilo kad bi svjetsko tržište bilo pravednije.

c) Pored međunarodne razmjene (trgovine) postoji još jedna mogućnost za stvaranje akumulacije kao osnove za privredni razvoj, a to su međunarodna ili državna pomoć, privatni ili državni zajam ili čak uvoz stranog kapitala. Da vidimo što se sa tim događa.

Pomoć, zajam ili strani kapital omogućuju nabavu dodatne količine sredstava za proizvodnju u inozemstvu. U tom smislu jednadžba će glasniti:

$$\sum SP = (IP - IP_i) + SP_u + SP_z$$

(SP_z = uvezena sredstva za proizvodnju na osnovi pomoći, zajmova ili uvezenog kapitala).

I tim dodatnim načinom stjecanja akumulacije treba se koristiti, koliko je moguće, premda opet uz tri »ako«:

1. ako je uopće moguće računati na pomoć i povoljan zajam,
2. ako investirani tuđi kapital ne izvozi pretežni dio viška (profita),
3. ako pomoć i zajmovi nisu davani, a kapital uvezen pod uvjetima usmjeravanja narodne privrede na osnovi stranih interesa ili uz političke koncesije.

Investicije kao preduvjet razvoja privrede i društva. Investicije uopće su ulaganja dijela društvenog proizvoda, dakle ulaganje sredstava ponovo u privredu ili u druge društvene neprivredne djelatnosti. Investiciona sredstva zbog toga ne mogu biti dio potrošnje. Investicijama

- a) obnavljamo sredstva za proizvodnju u istom obimu (jednostavna reprodukcija)
- b) ili povećavamo obim sredstava za proizvodnju kao materijalnu osnovu za povećanje kapaciteta, tj. za povećanje proizvodnje i proizvodnosti rada (proširena reprodukcija). Investicije se s tog gledišta očito realiziraju u povećanju osnovnih i obrtnih sredstava u privrednoj i neprivrednoj djelatnosti.

Budući da se radi o robno-novčanoj privredi pod investicijama kao vrijednosnom kategorijom treba razumjeti cjelokupnu novčanu vrijednost potrošenih sredstava i »vrijednost« radnih usluga na izgradnji materijalnih objekata.

Privredne investicije (također investicije u kapitalnu izgradnju) sastoje se:

1. od generalnog remonta,
2. od rekonstrukcije,
3. od zamjene,
4. od racionalizacije,
5. od proširivanja kapaciteta i
6. od izgradnje novog objekta.

Generalnim remontom, rekonstrukcijom i zamjenom uglavnom obnavljamo već postojeće kapacitete (jednostavna reprodukcija), dok racionalizacijom, proširivanjem kapaciteta i novim objektima vršimo proširenu reprodukciju.

Investicije se realiziraju investicionom djelatnošću (izgradnjom) različitih za to specijaliziranih izvađača investicionih radova (građevinska poduzeća, montažna poduzeća itd.) pod kontrolom i na račun investitora (privredne organizacije, društveno-političkih zajednica itd.) te na osnovi investicionog programa.

Investiciona djelatnost obuhvaća ove pojedine radove ili faze:

1. projekte i druge istraživačke radove,
2. pribavljanje patenata i sl.,
3. građevinarske, zanatske i instalacione radove,
4. nabavku i skladištenje opreme,
5. radove na montaži opreme,
6. pripremu kadrova.

Investicije se financiraju u različitim sistemima različito, uglavnom iz triju izvora: a) iz vlastitih izvora investitora, b) iz tuđih izvora koji mogu biti bankarski zajmovi i krediti ili c) iz državnih sredstava.

Planiranje privrednog razvoja investicionim odlukama. Novčana sredstva koja ubiremo (štedimo) kao novčanu akumulaciju za kasnije investiranje uvijek su još alternativno upotrebljiva. Što to znači? Društvo uvijek ima mnogo nezadovoljenih potreba. Budući da postoji društvena podjela rada, to znači da u svim privrednim granama možemo povećavati proizvodnju, naročito novih proizvoda. Za povećanje proizvodnje ili za proizvodnju novih proizvoda treba, međutim, imati nova sredstva za proizvodnju.

Odluka da li da se gradi nova tvornica u ovoj ili onoj grani, da li da se gradi nova električna centrala ili nova cesta itd. nije tako laka stvar i uvijek može biti alternativna. Možemo se odlučiti da uložimo sredstva u ovaj ili onaj odjeljak, u jednu ili drugu granu, u jedan ili drugi dio države.

Tu se javlja pitanje: ako imamo više mogućnosti i varijanti investiranja, za koju investiciju treba da se konačno odlučimo s ekonomskog gledišta.

Slika 61

Naš će odgovor glasiti ovako:

1. Za neprivredne investicije postojat će najprije opći kriterij koji uzima u obzir prirodne, tehničke, zdravstvene, socijalne, kulturne, političke i slične elemente a razumljivo i ekonomske. Ekonomski će se element računati najprije kao posredna eksterna ekonomika, tj. koliko neka neprivredna investicija pridonosi ili ne pridonosi povećanju narodnog dohotka nekog privrednog sektora, na koji utječe, ili kakvu bismo štetu imali u privredi, ako ne bismo imali ove ili one neprivredne investicije. Pored tog eksternog posrednog ekonomskog elementa treba računati i s unutrašnjom ekonomikom neprivredne investicije koja će se računati na osnovi najnižih troškova za realizaciju određene investicije s istim korisnim dimenzijama. Ako bismo, na primjer, imali dvije varijante investicija, koje će na približno jednak način zadovoljavati naše potrebe, onda će, svakako, biti ekonomičnija ona varijanta koja zahtijeva najmanje troškova.

2. Za privredne investicije redosljed je kriterija obrnut. Na prvom je mjestu ekonomski kriterij, a ostali su elementi drugorazrednog značenja (a prevladavaju samo izuzetno).

Što je ekonomski kriterij za privredne investicije?

I ovdje će biti potrebno da napravimo razliku između

— društvenog (makro) kriterija i

— kriterija poduzeća (mikro-kriterija), koji mogu, a ne moraju da budu jednaki.

a) Po društvenom (makro) kriteriju odlučujemo se za onu investicionu varijantu gdje ćemo, prema predračunu na dinar investicionih i budu-

ćih troškova poslovanja imati za određeni vremenski peirod što kraće vrijeme aktiviranja investicija, što veći efekat u obliku povećanog narodnog dohotka, ali da time neka investicija ne prouzrokuje ili ne jača međusektorske disproporcije, disproporcije u međunarodnoj razmjeni i sl.

U teoriji kažemo da je ekonomski kriterij investicione odluke proporcionalan narodnoprivredni investicioni efekat (i) koji izražavamo:

$$i_n = \frac{\Delta ND}{I + T}$$

ΔND = povećani narodni dohodak,

I = početni investicioni troškovi, svi troškovi povezani sa poslovanjem objekta i održavanje objekta

b) Mikro (interni) kriterij investiranja glasi nešto drukčije: investirati tamo, onda i toliko, gdje će i koliko će očekivani dohodak

— pokriti sve tekuće troškove poslovanja i održavanja investicionog objekta (u amortizacionom periodu) te sve ukalkulirane troškove ličnih dohodaka

— isplatiti u što kraćem roku investiranu vrijednost

— dati jednovremeno što veći višak dohotka (za što veće povećanje ličnih dohodaka i fondova poduzeća). Prema posljednjem elementu za poduzeće ne bi bila rentabilna ona investicija koja bi na kratak rok vrlo dobro isplatila samu sebe, ali bi prouzrokovala velike poteškoće u dugoročnom razvitku poduzeća.

U formuli:

$$i_p = \frac{D_v}{I + T + D_k}$$

Oznake su:

I = početne investicije

T = troškovi poslovanja (po našim propisima) i troškovi održavanja

D_k = ukalkulirani lični dohoci

D_v = višak dohotka poduzeća

a) Kao školski primjer izračunavanja društvenog investicionog efekta navodimo dvije moguće investicione varijante s podacima: koliko bi se moralo investirati sredstava za izgradnju jednog ili drugog objekta, kakvi bi bili godišnji troškovi poslovanja, koliko bi jedan ili drugi objekat davao nacionalnog do-

hotka godišnje, poslije koliko bi godina jedan ili drugi objekat počeo normalno raditi kada bi se sredstva uložena u jedan ili drugi objekat amortizirala.

	1. varijanta	2. varijanta
(I) investicioni troškovi	100 milijardi	120 milijardi
(T) godišnji troškovi poslovanja i održav.	30 milijardi	22 milijarde
(ND) godišnji nar. dohodak	10 milijardi	13 milijardi
— vrijeme amort. objekata	10 godina	9 godina

S tim podacima izračunali bismo investicioni efekat ovako:

Najprije bismo morali znati koliko nas ukupno stoji investiciona izgradnja jednog ili drugog objekta i koliko bi, recimo, iznosili tekući troškovi poslovanja.

U prvoj varijanti bi ukupne troškove izračunali ovako:

$$100 + (20 \times 10) = 300 \text{ milijuna.}$$

U drugoj varijanti ukupni bi troškovi iznosili:

$$120 + (22 \times 9) = 318 \text{ milijuna.}$$

Ako usporedimo narodni dohodak, koji bi dao jedan ili drugi objekat za 10 godina s tako izračunanim troškovima, dobili bismo ova dva investiciona efekta:

I varijanta	II varijanta
$i_1 = \frac{100}{300} = 0,333$	$i_2 = \frac{117}{318} = 0,368$

Druga varijanta je, dakle, nacionalno privredno povoljnija; investicije bi, prema tome, u toj varijanti bile efikasnije uložene.

b) Nešto drugačiji bit će račun internog investicionog kriterija (kriterija za poduzeće).

Pretpostavimo da su

(I) ukupni troškovi početnih investicija	100 milijuna
(T) godišnji troškovi poslov. i održavanja godišnje	30 milijuna
(D _k) godišnji ukalkulirani lični dohoci	5 milijuna
— ukupan godišnji dohodak	60 milijuna
— amortizacioni rok objekta	10 godina

Račun investicionog efekta bio bi:

$$i_p = \frac{D_v}{I + T + D_k} = \frac{150}{100 + 300 + 50} = 0,333$$

Neki ekonomisti tvrde da taj kriterij nije tačan jer stavlja ukalkulirane lične dohotke među troškove. Po njihovom mišlje-

nju treba da ih stavimo u brojnik, samo kao dohodak, tako da ćemo u brojniku imati $D_v + D_k = D$.

Na taj način njihova formula glasi:

$$i_p = \frac{D_v + D_k}{I + T}$$

Da li su u pravu ti ekonomisti?

Uzmimo, na primjer, da imamo dvije varijante investiranja za istu namjenu. Po prvoj varijanti bili bi godišnji kalkulirani lični dohoci 5 milijuna, a po drugoj varijanti 4 milijuna (svi ostali podaci jednaki su onima u danom primjeru).

Ako računamo rentabilnost investiranja po prvoj formuli, onda ćemo dobiti ove rezultate:

$$1. \text{ varijanta: } \frac{150}{100 + 300 + 50} = \frac{150}{450} = 0,333$$

$$2. \text{ varijanta: } \frac{160}{100 + 300 + 40} = \frac{160}{440} = 0,363$$

Druga je varijanta, kako vidimo, rentabilnija investicija jer više ekonomizira s radnom snagom nego prva varijanta.

Da li bismo dobili istu sliku rentabilnosti po drugoj formuli?

$$1. \text{ varijanta: } \frac{200}{100 + 300} = 0,50$$

$$2. \text{ varijanta: } \frac{200}{100 + 300} = 0,50$$

Po drugoj su formuli obadvije varijante investiranja jednako rentabilne.

Metode perspektivnog planiranja privrednog razvoja. Pod planiranjem privrednog razvoja razumijevamo svjesno postavljanje ciljeva i okvira perspektivnog privrednog razvitka, a ne jednostavnu državnu investiciju u privrednom procesu. Da bismo mogli predvidjeti i postaviti takve ciljeve, okvire, razmjere — proporcije za 1, 2. ... 5 ili čak 10 i više godina unaprijed, moramo, dakako, dobro poznavati dotadašnji privredni razvitak.

Problem planiranja privrednog razvoja najbolje ćemo razumjeti ako društvenu privredu zamislimo kao neko veliko poduzeće — na primjer, kombinat. Tko daje osnovne podatke o razvoju poduzeća? Knjigovodstvo, odnosno računovodstvo. Otuda se sada postavlja zadatak da uvedemo društveno knjigovodstvo i za cjelokupnu društvenu privredu prema istim knjigovodstvenim načelima.

Tako se u planiranju počela upotrebljavati tehnika dvojnog knjigovodstva.

a) s različitim završnim računima koji nisu ništa drugo nego zbirni računi prihoda i rashoda osnovnih privrednih subjekata odnosno sektora. Tako prikazujemo zbirni račun prihoda i rashoda poduzeća, zbirni račun prihoda i rashoda domaćinstava, zbirni račun prihoda i rashoda društveno-političkih zajednica, zbirni račun akumulacije i investicija, zbirni račun priliva i odliva sredstava u odnosima s inozemstvom;

b) i sa društvenim bilancama koje nisu ništa drugo do kompleksna slika osnovnih proporcija među pojedinim sektorima i privrednim fazama u cjelokupnoj društvenoj privredi. Tako poznajemo: bilancu ukupne društvene privrede, materijalnu bilancu međusobnih odnosa sektora i grana (međusektorski odnosi), bilancu proizvodnje, raspodjele i preraspodjele bruto društvenog proizvoda, bilancu radne snage, kreditnu bilancu.

Tek dobro poznavanje osnovnih stavki bilanci društvene privrede omogućuje svakom građaninu dublje razumijevanje svih privrednih pitanja.

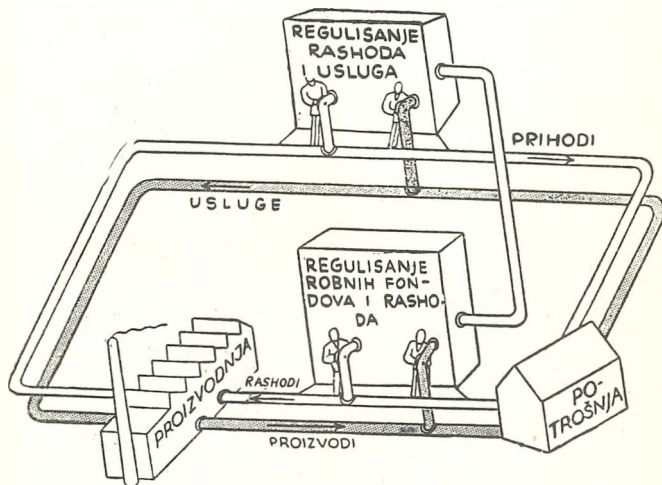
Tekuća privredna politika kao regulator i realizator planiranog privrednog razvoja. Sasvim je razumljivo da bilančnim planiranjem ne možemo obuhvatiti i tačno predvidjeti sve buduće privredne procese. A to i nije svrha društvenog planiranja na ovom stupnju razvoja proizvodnih snaga kad pretežan dio prava i odgovornosti za privrednu djelatnost nose radni kolektivi sami, kad su privredne organizacije relativno samostalne proizvodne jedinice. Tržišni mehanizam je u tim uvjetima kao oblik samostalnog povezivanja samih privrednih organizacija i privrednih organizacija s konačnim potrošačima još u reguliranju privrede faktor koji se ne može zanemariti. Zato ni pojave koje su posljedica djelovanja zakona tržišta još ne možemo u cjelini predvidjeti. Otuda je jasno da društvo mora osigurati planski predviđen privredni razvoj i tekućim privredno-političkim mjerama koje zajedničkim imenom nazivamo: tekuća privredna politika. Ona obuhvaća više kategorija mjera koje prema njihovoj naravi kategoriziramo u dva tipa (ako izuzmemo investicionu politiku kao sastavni dio dugoročne planske metode usmjeravanja privrednog razvoja):

1. u reguliranje robno-novčanih odnosa među različitim sektorima;
2. u fizičko-administrativno reguliranje (dirigiranje) privrede.

1. Reguliranje robno-novčanih odnosa obavlja tekuća privredna politika u obliku različitih posebnih politika kao što su, na primjer:

- a) novčano-kreditna politika u širem smislu,
- b) politika tržišta,
- c) politika raspodjele prihoda,
- d) javna financijska politika,
- e) tekuća vanjskotrgovinska politika itd.

Da bismo razumjeli suštinu svih ovih politika samo kao različitih oblika društvenog tekućeg posezanja u različita privredna područja, moramo poznavati karakter privrede koju reguliramo. To je još uvijek robno-novčana privreda i pored toga što društvo planom usmjerava njezin razvoj. A u takvom obliku privrede društvo upravlja privredom ne samo dugoročnim planiranjem već i posredno, regulirajući robno-novčane tokove, a preko njih cjelokupni privredni razvitak.

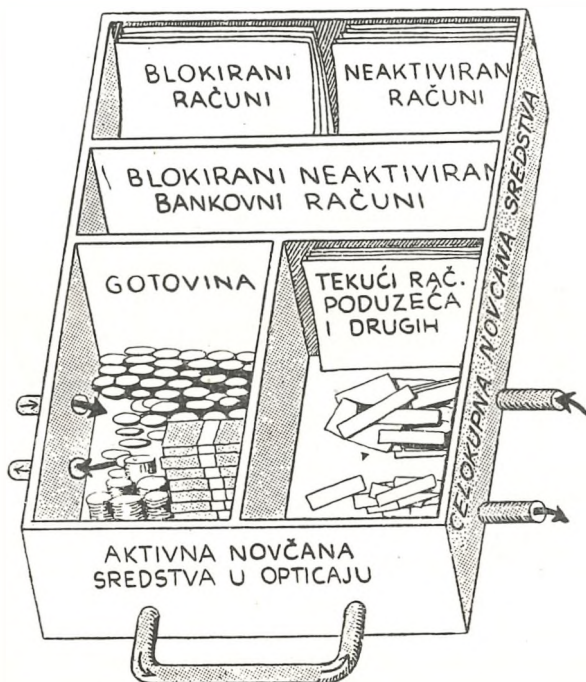
Slika 62

Budući da smo o proizvodnji robe već govorili, a o «proizvodnji» novca gotovo ništa, ostaje nam zadatak da ispitamo funkcije novca i nastajanje novčanog opticaja.

Novac kao instrumenat reguliranja privrede. Novac vrši u privredi osnovnu funkciju pomoćnog sredstva za razmjenu i plaćanje tek kada kruži u privredi. Suština novca je, dakle, u tome da je u stalnom opticaju. Ali u kakvom obliku je novac u opticaju?

Mnogi ljudi misle da je novac samo gotovina: metalni novac i novčanice, odnosno papirni novac. Međutim, to mišljenje nije ispravno. Velik dio platnog prometa među privrednim organizacijama, kao i među privrednim organizacijama i društvenim organima obavlja se na računima u banci. Zar takav »bankarski« novac ili, kako ga također nazivamo, knjižni novac (jer se vodi u bankarskim knjigama) nije novac? Zar on nije jednak kao i gotovinski novac sredstvo razmjene i plaćanja? Zar se njime ne može kupovati roba?

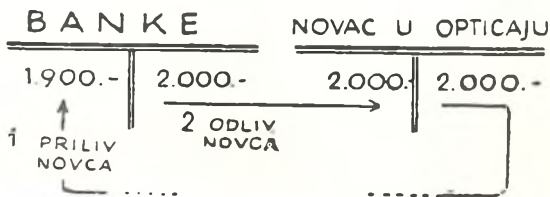
Slika 63

Razumije se, i to je novac. To nas navodi na misao da je danas novac u privredi: a) gotovina (papirni i kovani novac) i b) bankarski novac koji je knjižen na bankovnim računima kao obaveza banaka prema privrednim organizacijama, prema društveno-političkim organizacijama, prema građanima i drugim subjektima.

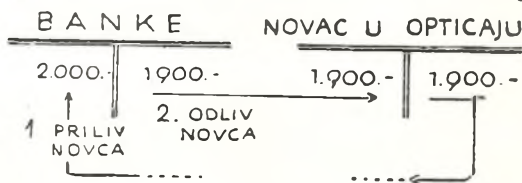
Međutim, sav novac koji je »uložen« u račune u banke ne cirkulira u privredi pa privremeno ili trajnije ne obavlja osnovnu funkciju novca, tj. sredstva razmjene i plaćanja. Postoje tzv. blokirana ili neaktivirana novčana sredstva na nekim računima (na primjer, rezervni fond privrednih organizacija, blokirana investiciona sredstva i sl. — vidi sliku 63). Ta sredstva privremeno vlasnici ne mogu upotrebljavati. Naravno, ako društvo deblokira te račune, onda će i ta »zamrznuta« novčana sredstva cirkulirati kao prava novčana sredstva u opticaju.

Prema tome, tek kad ranije spomenutim količinama novca u opticaju dodamo još i sva ta blokirana i neaktivirana sredstva, dobit ćemo ukupna novčana sredstva u privredi.

EMISIJA NOVCA

POVLAČENJE NOVCA IZ OPTICAJA

Slika 64

Načelo, koje bi trebalo da bude realizirano za stabiliziranu privredu, glasi: a) da je u opticaju u svako vrijeme onaj iznos novca koji odgovara obimu prodavane robe i b) da je raspored novca među različite subjekte takav da im omogućava onu potražnju koja će odgovarati raspoloživoj ponudi.

Novčano-kreditna politika jedan je od oblika privredne politike koja treba da se stara za ravnotežu između ponude robe i ponude novca. Ona se konkretno sastoji u tome a) da društvo regulira količinu novca u opticaju i b) da ono regulira samo novčano cirkuliranje među različitim privrednim i neprivrednim sektorima.

Tu politiku društvo provodi najprije emisijom novca, odnosno u obrnutom slučaju, povlačenjem novca iz optičaja. Emisiju (izdavanje) novca obavlja društvo uglavnom pomoću kredita, štampanjem novog papirnog novca, odnosno kovanjem metalnog novca (vidi sliku 64).

Glavni izvor emisije jest svakako kredit koji je nastao zajedno s novcem.

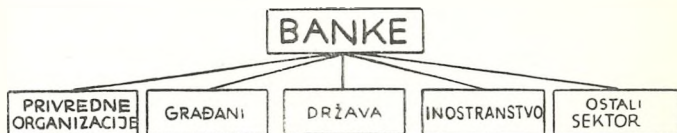
Kako nastaje kredit odnosno zajam? Kako znamo, svi ljudi ili organizacije ne troše odmah čitav raspoloživi dohodak. Ljudi mogu u bankama imati štedne uloge (depozite), a organizacije svoje kasene uloge. Iako banka treba uvijek da bude likvidna, tj. da može uvijek isplatiti svakomu štedni ulog, u stvarnosti je tako da je za svakodnevnne isplate uloga dovoljno da banka drži samo jedan dio štednog novca kao rezervu. Osim toga neki ljudi ili organizacije vežu svoje štedne uloge na dulji otkazni rok, što još smanjuje potrebu za držanjem velike sume likvidnog novca. Banka, recimo, ima svega 25% deponiranog novca kod sebe u obliku rezerve za eventualnu isplatu, a ostala novčana sredstva može dalje pozajmljivati.

Primjer: Pretpostavimo da neka banka raspolaže sa 500 milijuna starih dinara. Kod 25% rezerva, ona treba u rezervi imati samo 125 milijuna a preostalih 375 milijuna može na određeni rok pozajmljivati fizičkim osobama, privrednim organizacijama, drugim bankama itd.

Količina novca u opticaju na taj se način povećava. Od prvih 500 milijuna već se povećala kreditom samo preko te banke na 875 milijuna dinara.

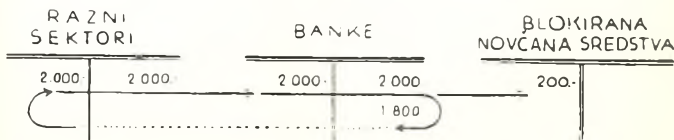
Na drugoj strani, novac se uvijek vraća u banke. Privredne i druge organizacije, država i stanovništvo moraju vraćati kredite. Osim toga, stanovništvo troši za nabavku robe svoju gotovinu koja se slijeva u trgovinska i druga poduzeća. Poduzeća predaju banci gotovinu koja se knjiži na njihov račun u banci.

Ako se sada u nekom razdoblju izda više novca nego što se kasnije vrati, onda imamo emisiju novca; ako bi se pak nadalje izdavalo manje novca nego što je vraćeno, to bi značilo povlačenje novca iz opticaja.

Slika 65

Smanjivanje i povećanje novca u opticaju i s tim povezano reguliranje kupovnih fondova može država provoditi i drukčije, i to tako da se jedan dio novčanih sredstava u opticaju pretvara u neaktivirana ili blokirana sredstva ili pak, obratno, da se blokirana novčana sredstva, koja su »zamrznuta« na bankovnim računima i privremeno ne mogu da obavljaju funkciju sredstva za razmjenu i plaćanje, pretvaraju u aktivirana novčana sredstva.

Slika 66

Razumljivo je da država na taj način regulira cjelokupne kupovne fondove, ukupne prihode i rashode privrednih i drugih organizacija, države i stanovništva, premda tom politikom još ne regulira sav novčani opticaj različitih sektora. Država upotrebljava za reguliranje opticaja novca također naprijed navedene mjere u odlomku Reguliranje robno-novčanih odnosa pod b, c, d, e, o čemu ćemo više govoriti u drugom dijelu.

Naročito moramo naglasiti da država u emisiji novca treba da bude vrlo obazriva, jer ekspanzija kredita može biti opasna ako masa novca u opticaju raste mnogo brže nego proizvodnost rada i ponuda robe. Cijene se zbog toga vrtoglavo počnu dizati, kupovna moć novčane jedinice brzo pada, međutim, raste nepovjerenje proizvođača u stabilnost privrede itd. u privredi se razvija inflacija.

Da bi država zaustavila inflaciju propisuje među ostalim veće obavezne bankarske rezerve, što manje davanje kredita, povećavanje stope, skraćivanje roka za vraćanje kredita i sl.

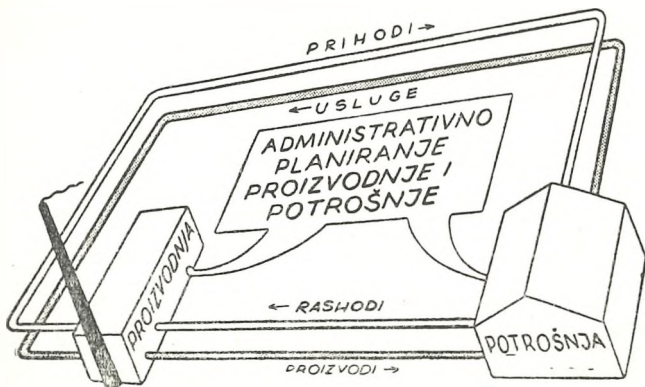
Suprotni slučaj tj. deflaciju imali bismo kad bi potražnja robe brzo padala u usporedbi s ponudom, a time i cijene, što bi prouzrokovalo suvišak ponude itd. i na kraju, možda, čak krizu.

Protiv deflacije država se bori suprotnom politikom od one spomenute uz inflaciju propisujući manje obavezne rezerve kod banaka, velika sniženja kamarne stope, produljivanje rokova vraćanja kredita i sl.

I inflacija i deflacija dokaz su neusklađenosti robnih i kupovnih novčanih fondova, a mogu da budu posljedica pogrešne kreditno-novčane državne politike.

Fizičko administrativno reguliranje privrede. Drugi tip tekuće privredne politike je reguliranje proizvodnje, reprodukcije, razmjene i potrošnje fizičko-administrativnim mjerama. Ove mogu biti:

- administrativno određivanje količine i strukture proizvodnje koju treba da izvrše privredne organizacije
- administrativna raspodjela sredstava za proizvodnju i potrošne robe
- administrativno određivanje cijena pojedinačne robe
- racioniranje potrošne robe
- obavezni otkup poljoprivrednih proizvoda
- administrativno raspoređivanje i zapošljavanje radne snage
- centralno određivanje izvoza i uvoza proizvoda itd.

Slika 67

Sve te kao i druge administrativne mjere nalazit ćemo u plansko robnoj privredi sve rjeđe. Međutim, one će svakako biti kombinirane s tekućom robno-novčanom i s dugoročnom planskom politikom ako to bude potrebno. Od konkretnog položaja u kojem se nalazi neka zemlja koja izgrađuje socijalizam zavisi u kojoj mjeri, kada i gdje će društvo upotrijebiti jedan od navedenih ili još i druge oblike privredne politike (vidi sliku 67).

Pregled ekonomskih kategorija, koja su sredstva ili instrumenti društvene ekonomske politike. U dodatku navodimo ekonomske kategorije koje ekonomska politika upotrebljava kao sredstva ili instrumente ili na njih najčešće utječe (o nekim kategorijama će još biti govora):

bruto društveni proizvod
društveni proizvod
bruto (ukupna) raspoloživa sredstva
višak proizvoda
društvena rezerva i neraspoređena sredstva
ukupna proizvodnja
proizvodnja sredstava za proizvodnju
proizvodnja predmeta potrošnje
proizvodnja sredstava za rad
proizvodnja predmeta rada
proizvodnja robe
proizvodnja usluga
robni promet
ponuda robe
robni fondovi
potražnja robe
kupovni (novčani) fondovi
ukupni rashodi za robu
cijene
poslovni fond privrednih organizacija
osnovna sredstva privrednih organizacija
obrtna sredstva privrednih organizacija
kamate na poslovni fond
rezervni fond privrednih organizacija

neto društveni proizvod
neto raspoloživa sredstva
narodni dohodak
proizvodnost
zaposlenost
ukupna potrošnja
proizvodna potrošnja
neproizvodna potrošnja
naturalna potrošnja
reprodukciona potrošnja
investiciona potrošnja
lična potrošnja
opća potrošnja
ukupna novčana sredstva u privredi
novčana sredstva u opticaju
novčani promet
količina gotovog novca
količina bankarskog novca
blokirana novčana sredstva
rezervni fondovi banaka
kamate od zajmova i kamatna stopa
brzina optičaja novca
oročena sredstva
investicioni zajmovi i krediti
obrtni krediti
potrošački krediti
ušteđevina stanovništva
ulozi u banke
anuiteti
budžetska sredstva

fond zajedničke potrošnje
privrednih organizacija
ukupni prihod privrednih organizacija
dohodak privrednih organizacija
rashodi privrednih organizacija
materijalni troškovi
amortizacija
lični dohoci stanovništva
bruto i neto dohoci stanovništva
dohoci od rada
dohoci proizvodnog stanovništva
dohoci neproizvodnog stanovništva
garantirani lični dohoci radnika
socijalna primanja
nominalni lični dohodak
realni lični dohodak
raspon u ličnom dohotku
robni rashodi stanovništva
nerobni rashodi stanovništva
troškovi života
životni standard
ukupne investicije
privredne investicije
neprivredne investicije
bruto investicije
neto investicije
nove investicije
rekonstrukcije
kapitalni koeficijent
sredstva društvenih investicionih fondova
izvoz
uvoz
inozemni zajmovi i krediti
deficit u platnoj bilanci
devizna sredstva
carine
premije
paritet dinara

sredstva samostalnih neprivrednih fondova
prihod samostalnih ustanova
neprivrednih djelatnosti
osnovna sredstva
porez na promet (iz privrede, od privatnika)
porez na lični prihod
prirezi
porezne olakšice
takse
doprinos iz dohotka privrednih organizacija
doprinos iz ličnog dohotka za budžete i fondove za školstvo
doprinos iz ličnog dohotka za socijalno osiguranje
doprinos iz ličnog dohotka za stambenu izgradnju
budžetski rashodi
budžetska rezerva
rashodi državne uprave
rashodi narodne obrane
rashodi samostalnih ustanova
regresi
dotacije
subvencije
retenciona kvota

6. EKONOMIKA PODUZEĆA U OKVIRU DRUŠTVENE PRIVREDE

Društvena privreda i privređivanje u poduzeću. Poduzeće je kao osnovna privredna jedinica, ćelija, društvene ili narodne privrede. Ono je na taj način dio cjelokupne privrede, ali također samostalan organizam. Zbog toga i govorimo da poduzeće, s jedne strane, mora imati svoju pravno-ekonomsku individualnost, a s druge strane, mora biti povezano (organski uključeno) s drugim jedinicama u širu društveno-ekonomsku zajednicu. Zavisno od pravilnog stupnja samostalnosti i vezanosti poduzeća bit će također bolje ili lošije funkcioniranje cjelokupnog privrednog sistema. Zbog toga je za privredu kao cjelinu ili za reprodukciju u cjelokupnoj privredi od izvanrednog značenja kako se odvijaju privredni procesi, kako posluju pojedina poduzeća.

Slika 68

Na osnovi svega do sada rečenog izgledalo bi kao da su u svakom poduzeću skupljeni u malom svi privredni problemi što ih ima neka šira privredna zajednica, tj. problemi proizvodnje, razmjene, raspodjele, potrošnje i reprodukcije. To, međutim, sadržajno, nije sasvim tačno. Svi se ti problemi postavljaju samo formalno slično, ali ne i u pogledu načina rješavanja, kako u odnosu prema poduzeću, tako i u odnosu prema društvu.

Evo nekoliko primjera kao dokaz za takav zaključak.

1. U interesu je društva npr. svako povećanje proizvoda koji još mogu zadovoljiti potrebe. Nasuprot tome, poduzeće nije zainteresirano za svako povećanje proizvodnje proizvoda, pa i onda kad bi društvo to veoma željelo, ako privredni račun za proizvodnju nekog proizvoda nije povoljan.
2. U društvenom je interesu da bi zaposlenost radne snage bila što veća. Poduzeća su pak zainteresirana čak i za otpuštanje radne snage ako ona nije zaposlena ekonomično.
3. Ili, društvo je uvijek zainteresirano za sniženje troškova, kao i cijena. Poduzeće nije uvijek zainteresirano za sniženje troškova, ni za sniženje cijena vlastitih proizvoda.
4. Društvo je zainteresirano da proizvođači ulažu sredstva u one grane koje su najdeficitarnije s gledišta ravnomjernog razvoja društvene privrede. Poduzeća su pak, u pravilu, zainteresirana za investicije sredstava u one sektore iz kojih bi što prije ostvarivala maksimalnu dobit.
5. Društvo želi da poduzeća izvoze što više u područja tzv. konvertibilnih valuta, dok će poduzeća u sistemu isplata u dinarima izvoziti tamo gdje će lakše prodati svoju robu uz jednaku dobit u dinarima itd, itd.

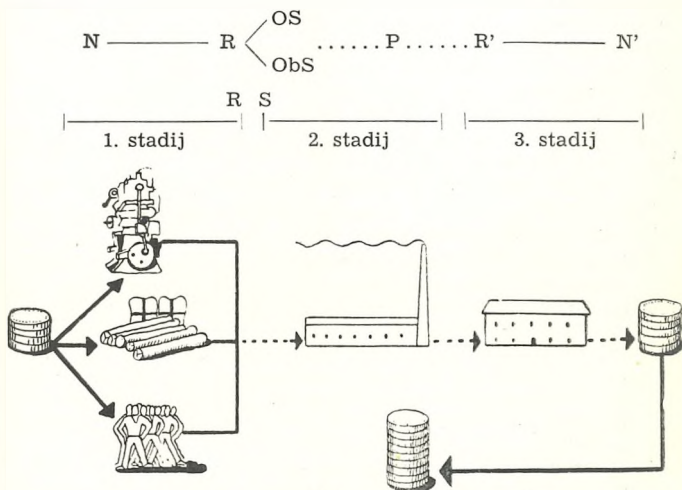
Na osnovi tih i sličnih primjera jasno proizlazi da privredno-politički ciljevi što ih ima poduzeće nisu uvijek i u svakoj konkretnoj situaciji istovjetni s društveno-ekonomskim ciljevima; da će društvo u više navrata poslovne ciljeve poduzeća korigirati, kako bi oni bili bliži društvenim ciljevima, da tek dobra povezanost i realnost poslovne politike poduzeća i društveno-ekonomske politike stvara organsku cjelinu od društvene privrede.

Međutim, ova činjenica ne mijenja konstataciju da privredna jedinica u bilo kojem društvenom ili privrednom sistemu nema nekih svojih specifičnih problema i da nije nužno da se ekonomika poduzeća mora bitno razlikovati od sistema do sistema. Ekonomika poduzeća ima svojih specifičnih problema, s obzirom na različito društveno uređenje, ali i zajedničkih, jednakih problema, osobito ako je riječ o tržišnoj privredi. A naša privreda postaje sve razvijenijom robnom ili tržišnom privredom.

Privređivanje u poduzeću kao kružni, reprodukcioni proces. Na početku ovog rada kazali smo, što su i koji su privredni problemi. Opći privredni problem jest: kako s datim sredstvima i radnom snagom u što kraćem vremenu postići najveće ekonomske efekte. Specifični privredni problemi su problemi što bolje organizacije proizvodnje, raspodjele, razmjene, potrošnje, odnosno jednom riječi, reprodukcije. Reprodukcijska, naime, nije ništa drugo nego obnavljanje ili ponavljanje svih ovih faza privrede kao jednokratnog privrednog ciklusa.

Zadatak poduzeća dakle jest da raspoloživim sredstvima i radnom snagom u što kraćem vremenu proizvede što veći učinak u obliku dohotka. Sredstva što ih takvo poduzeće koristi ulažu se u proizvodnju i vraćaju poduzeću putem ostvarenog dohotka za prodanu robu. Govorimo da sredstva kruže (kružni tok sredstava).

Kružni tok sredstava prikazat ćemo ovako:

Slika 69

1. stadij (faza) = stadij pretvorbe novca u proizvodna sredstva
2. stadij (faza) = stadij kombiniranja proizvodnih sredstava s radnom snagom i stvaranje konačnog proizvoda (robe)
3. stadij (faza) = stadij unovčenja (realizacije) robe u novčani dohodak.

- N = početna financijska sredstva
- R = roba
- OS = osnovna sredstva
- ObS = obrtna sredstva
- P = proces proizvodnje
- R' = finalna roba (proizvod)
- N' = novčani dohodak
- RS = radna snaga

Poslovna se sredstva u privrednoj organizaciji, dakle, nalaze u različitim oblicima i stadijima (fazama). Privredni zadatak ili funkcija privređivanja sada je u tome:

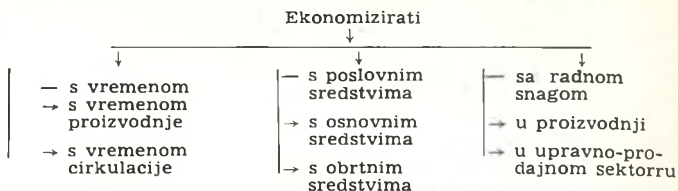
1. da se što više skрати vrijeme u kojem se sredstva nalaze u tim različitim oblicima odnosno fazama, tj. vrijeme obrtanja i
2. da se što više smanji količina angažiranih i iskorištenih poslovnih sredstava u tim različitim oblicima odnosno fazama, čime ostvarujemo tzv. osnovni princip ekonomike živog i opredmećenog rada ili princip ekonomike sa svim sredstvima (osnovnim i obrtnim) u naturi i u novčanoj vrijednosti.

Naime, jedno i drugo: i skraćeno vrijeme zadržavanja sredstava u određenoj fazi i minimalna količina angažiranih sredstava u određenoj fazi pridonose bržem obrtanju sredstava, drugim riječima, a) bilo da manje sredstava angažiramo i upotrijebimo za jedinicu produkcije u određenoj jedinici vremena, b) bilo da datim angažiranim i iskorištenim sredstvima privredimo što veći dohodak.

Da produbimo analizu svake faze:

1. U prvoj je fazi značajno da poduzeća investiraju u takve kapacitete koje će uvijek moći potpuno iskorištavati (da ne bude suvišnih kapaciteta); da nabavljaju na zalihu samo onu količinu materijala koja je neophodna za normalno snabdijevanje proizvodnje; da zapošljavaju samo toliko radnika koliko je ekonomski opravdano. Time ujedno izražavamo da vrijeme aktiviranja i amortiziranja uloženi osnovnih sredstava, odnosno vezivanje obrtnih sredstava, treba da bude što kraće.
2. U drugoj je fazi značajno da poduzeća što bolje iskoriste sve pripreme rada, da sirovine upotrijebe što bolje, s najmanjim otpadom, škartom, da organiziraju što bolje zaposljenje radne snage i, naravno, da vrijeme proizvodnje skrate na minimum.
3. U trećoj je fazi značajno da poduzeća imaju što manje nedovršene proizvodnje, da finalnih proizvoda imaju što manje na skladištu, da u najkraćem vremenu robu prodaju i da je roba također plaćena (da imaju što manje potraživanja).

Shematski bi ove misli prikazali ovako:

Znači:

1. skraćivati vrijeme obrtanja na minimum,
2. minimizirati angažirana poslovna sredstva i radnu snagu,
3. minimizirati troškove proizvodnje,
4. maksimizirati čisti financijski rezultat (dohodak).

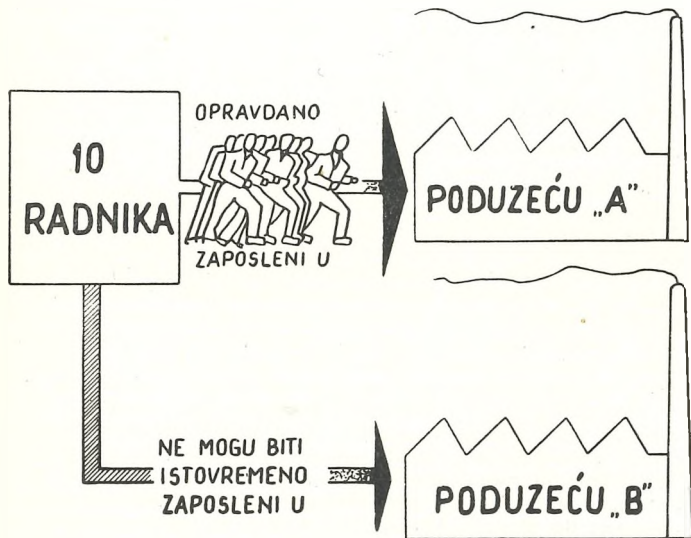
Iz svega do sada rečenog slijedi da je izračunavanje vremena obrtanja angažiranih poslovnih sredstava od izvanrednog značenja za otkrivanje lošeg ili pak dobrog privređivanja u poduzećima (ako pod vremenom obrtanja razumijevamo razdoblje u kojem se obnavljaju sva uložena poslovna sredstva). Ako je, na primjer, u poduzeću A angažirana 1 mia N din, dok se svake godine prosječno obrne 200 mio uloženi osnovnih i obrtnih

sredstva, onda vrijeme obrtanja iznosi: $\frac{1,000}{0,200} = 5$ godina te ćemo kazati: što je kraće vrijeme 1 obrta, to je veća brzina obrtanja sredstava koju izražavamo koeficijentom, kao obrnutim razmjerom vremena obrtanja, tj. u našem slučaju 0,5. Što je veći koeficijent brzine obrtanja, to veći financijski efekat možemo očekivati. Jer, skraćivanje vremena obrtanja ili povećanje brzine obrtanja poslovnih sredstava znači brže oživljavanje i vraćanje uloženi sredstava, odnosno pospješenu reprodukciju. Vrijeme obrtanja možemo skratiti bilo povećanom produkcijom, većim prometom robe i time većim cjelokupnim dohotkom, bilo skraćivanjem vremena proizvodnje i cirkulacije.

Shvatimo li privređivanje u poduzeću tako, onda je, razumije se, od veoma velikog značenja a) sama organizacija angažiranja (investiranja i tekuće pribave proizvodnih sredstava) te zapošljavanja radne snage, b) organizacija proizvodnje i c) na kraju, organizacija prodaje robe, gdje svuda mora doći, kako to kažemo, do izražaja ekonomičnost trošenja (ekonomika) radne snage i ekonomičnost trošenja (ekonomika) opredmećenog rada ili sredstava za proizvodnju.

Da najprije nešto kažemo o ovom neposrednom predmetu ekonomike, a poslije toga, također, o fazama organizacije ekonomike.

Ekonomičnost trošenja (ekonomika) živog rada. Kako nam je iz uvodnog tumačenja privrednih pojmova poznato, radna je snaga glavni elemenat proizvodnje, bez obzira na društveno uređenje. Taj elemenat treba ekonomično zapošljavati i trošiti. Zašto? Zato što i radne snage (osobito kvalificirane) nema u izolaciji. Pomoću raspoložive radne snage možemo proizvoditi ovaj ili neki drugi proizvod, u ovolikoj ili u onolikoj količini. Zaposlimo li određeni broj radnika u proizvodnji proizvoda »A«, treba da budemo svjesni, da zbog toga možda nećemo moći proizvoditi proizvod »B«, odnosno, bar ne u onoj količini u kojoj bismo željeli. Svako zapošljavanje radne snage, dakle, već znači oduzimanje radne snage za druga zapošljavanja. Ako je radna snaga u proizvodnji robe »a« zaposlena neekonomično ili lošije nego što bi mogla biti zaposlena na nekim drugim poslovima, znači da poduzeće A stvara društvu, a možda i samome sebi, veće troškove nego inače, ili, dapače, neku vrstu gubitka u obliku moguće drukčije proizvodnje, izgubljene za društvo.

Slika 70

Štedljivo, tj. ekonomično zapošljavanje i trošenje radne snage treba, međutim, promatrati i s gledišta njegove kombinacije

s tehničkim sredstvima. Da li je za poduzeće ekonomično da stari stroj koji je zahtijevao npr. 15 radnika zamijeni novim strojem koji traži samo jednog radnika. Pitanje glasi: kada treba izvršiti zamjenu? Slično pitanje možemo formulirati u vezi sa samom raznovrsnom radnom snagom: npr. kada i koliko zamijeniti nekvalificiranu ili polukvalificiranu radnu snagu visokokvalificiranom radnom snagom i obratno. Ukratko, postavlja se pitanje, zapošljavamo li radnu snagu optimalne kvalifikacione strukture u odnosu prema određenoj tehnologiji i ekonomičnosti? Struktura zaposlene radne snage posebno je još značajna s gledišta direktne i indirektno produktivne radne snage. Svakako treba voditi računa, da je osobito broj radne snage u upravno-prodajnom sektoru zaista normalan jer ova radna snaga neposredno ne stvara nikakvih materijalnih dobara.

Već takav kratki prikaz problema ekonomičnog trošenja živog rada pokazuje nam da ekonomika živog rada počinje već kod odlučivanja o broju i strukturi zaposlene radne snage. Ako negdje zapošljavamo više radnika nego što ih stvarno trebamo, znači da loše ekonomiziramo živim radom iako oni svi rade. Zbog toga moramo razlikovati a) angažiranu (zaposlenu) radnu snagu, b) stvarno potrošenu radnu snagu (obavljen posao) i c) ekonomski opravdanu potrošnju rada, odnosno u protivnom slučaju, izgubljeni, nepotrebitni rad. Načelo ekonomičnog trošenja živog rada bit će, dakle, ostvareno samo onda kad određenu jedinicu proizvodnje budemo proizvodili sa što manjim brojem angažirane radne snage te sa što manjim utroškom radne snage.

Realizaciju tog načela mjerimo ili u obliku stupnja fizičke ekonomičnosti ili stupnja vrijednosne ekonomičnosti, odnosno produktivnosti živog rada.

Fizičku ekonomičnost (produktivnost rada) mjerimo tako (o tome smo već govorili) da jedinice rada dijelimo količinom proizvoda i obrnuto.

$$e_d = \frac{R}{P}, \quad P = \frac{P}{R}$$

e_d = ekonomičnost živog rada

p = produktivnost

R = broj jedinica rada

P = količina proizvodnje

Međutim, na osnovi ovog pokazatelja ne možemo usporediti produktivnost različitih vrsta rada koje proizvode različite proizvode. Da bismo približno mogli usporediti ekonomičnost odnosno produktivnost različitih vrsta živog rada, moramo je pretvoriti u vrijednosni pokazatelj, i to tako da npr. količinu isplaćenih dinara osobnog dohotka (koja je pretpostavljeno neka vrsta »cijene« rada) usporedimo s vrijednošću proizvodnje (izra-

žene u nekim stalnim cijenama), ili pak s novostvorenom vrijednošću odnosno s čistim financijskim rezultatom (dobitkom) ili kao odnos viška rada i zarade.

Čini se da će veća ekonomičnost trošenja radne snage biti tamo gdje se npr. utroši manje radnog vremena za jedinicu proizvoda. Međutim, s takvim zaključkom treba biti oprezan. To možda vrijedi samo za rad na direktnoj izradi, za višekratni fizički rad koji je u izravnoj vezi s proizvodom. No, rad u poduzeću nije samo fizički rad, već i umni rad čiji su plodovi npr. racionalne poslovne odluke. Na primjer, dobra zamisao komercijalnog direktora o prodaji novog proizvoda, ideja generalnog direktora o izgradnji nove tvornice, dobro rješenje inženjera-konstruktora za novi stroj itd. ne mogu se mjeriti ni vremenom ni fizičkim produktom. Pa ipak može produkt, izražen u dohotku, kao rezultat možda kratkog razmišljanja biti znatno veći nego rezultat utrošenog vremena velikog broja fizičkih radnika.

Iz tog razloga rezultate rada ne smijemo pripisivati naprosto broju ostvarenih sati ili satima radnika provedenim na radu. Ovo je pitanje još značajno osobito kad skraćujemo obavezno nedjeljno radno vrijeme na 42 sata. Zadatak je svake prethodne analize da utvrdi kompleksni sadašnji učinak u 48-satnoj radnoj sedmici i budući učinak u 42 sata, tražeći sve moguće rezerve u daljnjem povećanju ekonomičnog trošenja fizičke i umne radne snage.

Osobito je još značajno da se kompleksni radni učinak po mogućnosti što tačnije raščlani, prije svega na dva glavna dijela:

1. na učinak koji možemo izravno pripisati ekonomičnom trošenju konkretnog individualnog rada i
2. na učinak koji možemo direktno pripisati samo ekonomičnom trošenju kolektivnog rada.

Ovaj kompleksni proizvodni učinak bit će, međutim, ovisan o unutrašnjim i o vanjskim faktorima.

Unutrašnji faktori povećanja produktivnosti rada ili ekonomičnog trošenja radne snage jesu, prije svega: pravilna unutrašnja tehnička dioba rada, kvalifikaciona struktura radne snage, tehnička opremljenost rada, kvaliteta materijala, vrsta i značaj proizvoda, organizacija rada, način nagrađivanja rada, zdravstveno-higijenska zaštita rada, razvijenost međuljudskih odnosa itd.

Vanjski su faktori povećanja produktivnosti rada, prije svega: prirodno-klimatske prilike, društveno uređenje, razvoj nauke, stanje tržišta, privredna politika društva i slično.

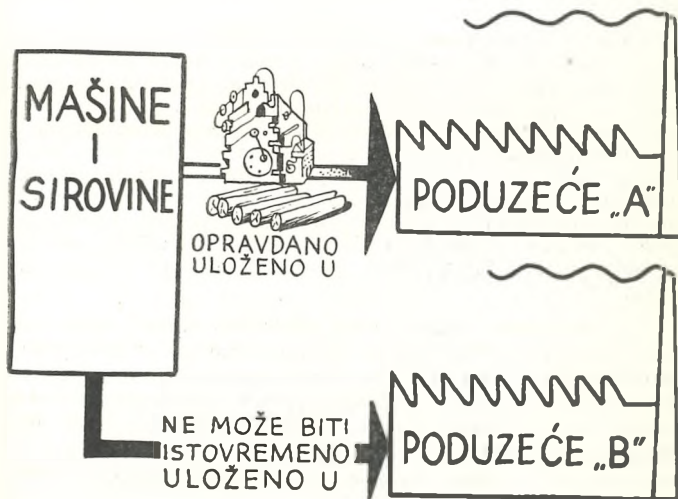
Svim tim problemima bavi se, pored ekonomike poduzeća, još i posebna ekonomska disciplina, ekonomika rada.

Ekonomičnost trošenja (ekonomija) opredmećenog rada. Drugi element proizvodnje je opredmećeni rad ili proizvodna sredstva, o kojima smo već govorili, i koja se sastoje od sredstava rada i predmeta rada (materijala). Osnovna sredstva i obrtna sredstva, sa skupnim nazivom poslovna sredstva, samo su približno u novčanoj vrijednosti izražena sredstva rada i predmeti rada, uključivo s novčanim sredstvima za tu svrhu.

Poslovna sredstva nalazimo upisana u bilanci (o bilanci bit će detaljnije riječi kasnije) na lijevoj strani u konkretnom obliku kao realna sredstva (aktiva) i na desnoj strani kao izvor poslovnih sredstava (izvori financiranja poduzeća).

Sredstva proizvodnje također su u ograničenoj količini raspoloživa sredstva (više ih se traži nego nudi) te ih stoga možemo zaposliti ili angažirati za različitu upotrebu, za različitu vrstu proizvodnje. Tu leži razlog da kod njihovog upošljavanja i trošenja moramo postupati promišljeno, tj. štedljivo u dvojakom smislu: prilikom odlučivanja o njihovom angažiranju u ovom ili onom obliku proizvodnje, odnosno fazi, te u samom procesu konkretnog trošenja. Jer, svako pogrešno zaposlenje sredstva proizvodnje ili njegova prevelika, nepotrebna potrošnja znači gubitak u dvojakom smislu: a) jer bismo njime mogli proizvesti neki drugi proizvod možda i s boljim učinkom i b) jer bismo dotični proizvod mogli proizvoditi u većoj količini nego što to stvarno činimo.

Slika 71

Ekonomičnost angažiranja i utroška sredstava pokazuje se, međutim, i u drugim oblicima. Najprije u tome, da li je živi rad pravilno, tj. ekonomski opravdano zamijenjen sredstvom rada, nadalje, također, da li je izabrana optimalna kvaliteta sredstava rada i materijala (uključivši gorivo). Valja, naime, odlučiti, da li tvornicu organizirati s više ili manje složenom tehnikom, te s tim u vezi razumije se, odlučiti se za jeftiniju ili skuplju tehniku; ili zasnovati tehnološki proces s kvalitetnim ili pak s manje kvalitetnim materijalom, ili čak sa surogatima itd.

Polazna tačka ekonomičnog trošenja sredstava proizvodnje jest, dakle, već samo izračunavanje potrebe za sredstvima proizvodnje, izbor tehnike, struktura sredstava, njihova lokacija itd, jednom riječi, izbor (izračunavanje) optimalne ili neoptimalne veličine i strukture kapaciteta poduzeća. Ova je odluka obično jednokratna i sudbonosna jer se donosi prije investiranja, a kasnije se može samo djelomično i vrlo rijetko ispraviti. Ne bude li poduzeće pravilno locirano, bude li preveliko u odnosu prema potrebama, bude li izabrana pogrešna tehnika npr. takva koja iziskuje poseban materijal što se teško može pribaviti, ili veoma skup materijal, ili bude izabrana tehnika koja će brzo zastarjeti i slično, ekonomičnost trošenja sredstava proizvodnje bit će neizbježno niža uvijek dok postoji poduzeće, nego što bi inače bila.

Slabiju ekonomičnost trošenja sredstava proizvodnje imat ćemo također zbog tekućih teškoća pogona. Možda je potražnja proizvoda nedovoljna ili pak nema dovoljno kvalificirane radne snage, ili reproduktionog materijala ili energije (tvrdimo da su radna snaga, materijal, energija itd. usko grlo proizvodnje), te zbog toga poduzeće radi samo u jednoj smjeni. Isto tako, bit će slabija ekonomika sa sredstvima proizvodnje, bude li poduzeće stvaralo nenormalne zalihe materijala, bude li imalo mnogo nedovršene proizvodnje, budu li mu se na skladištu povećavale zalihe finalnih proizvoda, bude li količinski velikih gubitaka u obliku otpada, škarta, loma, kvara itd., o čemu smo već govorili.

Želimo li da sebi što tačnije predočimo stupanj ekonomičnosti trošenja sredstava proizvodnje, moramo ga izmjeriti. Treba da odmah kažemo da je ekonomičnost sredstava proizvodnje još teže mjeriti u fizičkim jedinicama nego ekonomičnost radne snage. Tone utrošenih sirovina, kWh električne energije, sati strojeva u radu itd. ne mogu se zbrajati. U fizičkim jedinicama možemo mjeriti samo odvojeno ekonomičnost pojedinog sredstva proizvodnje.

Na primjer:

— upotreba električne energije za jedinicu proizvoda:

$$\frac{E}{P}$$

— utrošak sati radnih strojeva za jedinicu proizvoda:

$$\frac{Hm}{P}$$

— utrošak neke bazične sirovine za jedinicu proizvoda:

$$\frac{M}{P}$$

E = količina električne energije

Hm = sati rada stroja

M = materijal, sirovine

P = jedinica proizvoda

Kompleksnu ekonomičnost trošenja sredstava proizvodnje možemo prikazati samo fizički vrijednosno: koliko jedinica poslovnih sredstava otpada na 1 proizvod, ili pak samo vrijednosno: koliko jedinica poslovnih sredstava otpada (dolazi) na 1 ili 100 dinara ostvarenog proizvoda.

$$e_s = \frac{OS}{P} ;$$

$$e_s = \frac{ObS}{P} ;$$

$$e_s = \frac{OS + ObS}{P} ;$$

$$e_s = \frac{Am}{P} ;$$

$$e_s = \frac{MT}{P}$$

Objašnjenje:

e_s = ekonomičnost sredstava proizvodnje

OS = osnovna sredstva

ObS = obrtna sredstva

Am = amortizacija

MT = materijalni troškovi

P = proizvodnja u fizičkim jedinicama ili u novčanoj vrijednosti

Kako su sredstva proizvodnje uglavnom minuli opredmećeni rad, njihovo je angažiranje i trošenje od izvanredne važnosti za ocjenu kako koristimo taj minuli rad. Samo da sebi predodžimo, kolika bi bila ušteda za poduzeće i društvo, ako u poduzeću, u kojem se potroši veoma mnogo električne energije ili sirovina, njihov utrošak smanje samo za 1%.

Kod osnovnih sredstva je od naročite važnosti njihovo rabaćenje u obliku amortizacije. Problem se sastoji u tome kako što pravilnije izračunati godišnji iznos amortizacije. Ako se služimo tako zvanim vremenskim sistemom obračuna amortizacije, koji uzima u obzir vijek upotrebe osnovnog sredstva, onda nailazimo na problem kako da tačno odredimo rok rabaćenja sredstva. Osnovno sredstvo, naime, ne troši se samo fizički, nego i ekonomski (moralno rabaćenje, zastarjevanje). Sredstva kojiput treba zbog pronalaska usavršenijih sredstava povući iz upotrebe prije nego što fizički dotraju.

Drukčiji obračun amortizacije jest tako zvani funkcionalni sistem koji se temelji na broju (količini) ostvarenih funkcija (korisnih učinaka), a ne na vremenu upotrebe sredstva. Ovo je, svakako, tačniji sistem, ali se teže obračunava.

Kod obrtnih sredstava naročito je važno, da im je dovoljan obim (ne prevelik, ne premalen), da su vezana po mogućnosti za što kraći rok, tj. da im brzina obrtaja (u obliku koeficijenta obrtaja) bude što veća.

Tko bi se zanimao samo za ekonomično trošenje radne snage, a ne i za ekonomičnost sredstava proizvodnje, bio bi, dakle, svakako loš gospodar.

Nastaje, međutim, pitanje, od čega zavisi stupanj ekonomičnog trošenja sredstava proizvodnje?

Kao i kod trošenja radne snage i ovdje imamo posla s unutrašnjim i vanjskim faktorima.

Unutrašnji faktori, koji su objektivne i subjektivne naravi, bit će, između ostalih: veličina i struktura kapaciteta, tip tehnike i tehnologije te postupak s njima, kvalifikaciona struktura radne snage, lokacija poduzeća, organizacija rada, broj smjena itd. Vanjski pak faktori bili bi, između ostalih: prirodno-klimatska sredina (milieu), društvena podjela rada, razvijenost tržišta, naučno-tehnička dostignuća i moralna istrošenost (rabaćenje) itd.

Privredni račun i rentabilnost. Cjelokupna ekonomičnost ili također privredna djelatnost poduzeća ogleda se u tako zvanom privrednom računu. Taj račun nije drugo do kompleksan prikaz rashoda i prihoda poduzeća. (Privredni račun za cjelokupnu djelatnost poduzeća bit će prikazan prije svega završnim računom prihoda i rashoda poduzeća te bilancom o čemu će biti više riječi u drugom dijelu.)

PRIVREDNI RAČUN

PRIHODI (P × C)	RASHODI (T × C)
?	?

P = *prodana količina robe*
 T = *potražena količina robe*
 C = *cijena*

Slika 72

Rashodi se sastoje: 1. od nabavljenih količina sredstava proizvodnje, pomnoženih cijenama te 2. od novčanih rashoda kao obaveza poduzeća.

Prihod se sastoji: 1. od prodanih količina proizvoda odnosno usluga, pomnoženih prodajnim cijenama te 2. od drugih novčanih prihoda koji ne proizlaze neposredno iz prodane robe.

Opće načelo dobrog privređivanja ili dokaz dobre poslovne politike poduzeća jest: minimiziranje rashoda i maksimiziranje prihoda. Naravno, takva poslovna politika u cjelini ne zavisi od odluka same uprave poduzeća. Mnogi elementi rashoda, ali i prihoda, ne zavise samo od toga kako odlučuje poduzeće (npr. nabavne cijene sirovina, porezi itd, ali i prodajne cijene). Konkretnom poduzeću mogu prouzrokovati neke rashode ili stvarati dohotke druge organizacije, tržište, pa i država.

Ukratko da govorimo o obim stranama privrednog računa:

1. Rashod je u novčanoj vrijednosti prikazano privremeno ili trajno smanjenje fizičke ili novčane imovine (vrijednosti, kapitala, poslovnog fonda) poduzeća. Razumljivo je da poduzeće mora težiti da pokrije cjelokupne rashode, dapače, da ostvari višak prihoda nad rashodima. Najveći dio rashoda poduzeća sadržan je obično u troškovima sredstava za proizvodnju, pa ćemo, stoga, ukratko govoriti o troškovima.

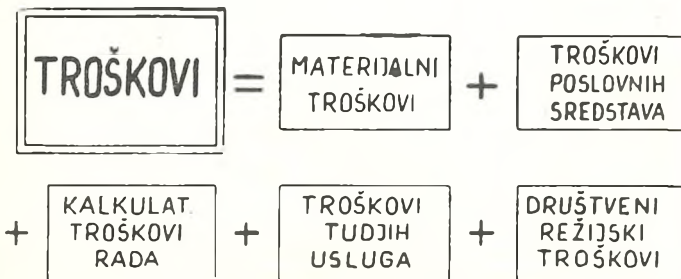
Za privredni račun poduzeća, ali i za kalkulaciju proizvoda, poznavanje troškova je izvanredno važno. Pri tome nas neće interesirati samo mjesto nastanka troškova ili samo nosioci troškova, već i troškovi prema njihovoj naravi.

Troškovi nisu jedno te isto kao rashodi (vidi već datu definiciju). Troškovi su stvarno u novcu (u cijenama) izraženi normalni, neizbježni trošci opredmećenog i živog rada (dobara i usluga) te drugi rashodi (npr. za tuđe usluge) radi finalnog korisnog učinka, tj. neposredno povezani s osnovnim poslovanjem poduzeća. S tim u vezi postavlja se aktualno pitanje, jesu li osobni dohoci trošak. Odgovor je dvojak. Osobni dohoci bit će kao kalkulativan element normiranog živog rada svakako kalkulativan trošak u strukturi cijene, ali ne kao rezultat, odno-

sno ne kao kategorija raspodjele (kao zarada). Kod raspodjele dohotka osobni dohodak nije fiksna, unaprijed kalkulirana količina, već rezultat privrednog dohotka i politike raspodjele kolektiva.

Troškove, s obzirom na njihove nosioce, kategoriziramo ovako:

- a) u troškove materijala (troškove sirovina, pomoćnog materijala, kancelarijskog materijala) itd.
- b) u troškove poslovnih sredstava ili kapitala (amortizacija, kamati),
- c) u kalkulativne troškove rada,
- d) u troškove tuđih usluga (transportni troškovi, troškovi električne energije, plina, premije osiguranja itd),
- e) u društvene režijske troškove (kao što su npr. porezi, doprinosi, carine itd).

Slika 73

Od velikog je značenja također mjesto nastanka troškova u poduzeću ili, kako to još kažemo, zanimaju nas elementi cijene koštanja (razumljivo je da u toj kategorizaciji troškova ne dolaze u obzir društveni režijski troškovi). U prethodnoj (planskoj) i naknadnoj (obračunskoj) kalkulaciji cijene koštanja nailazimo obično na ovih pet većih grupa troškova: (vidi sliku 74)

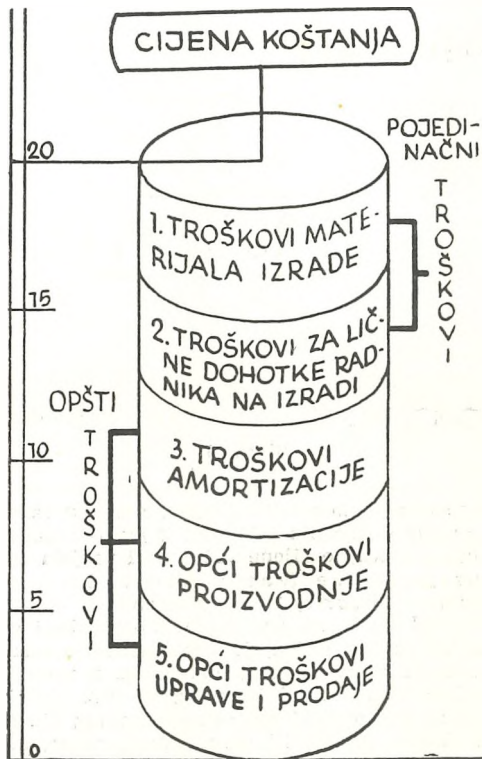
1. **Iznos troškova materijala za izradu** dobiva se na taj način da se količina svakog potrošenog materijala za svaki pojedinačni proizvod pomnoži njegovom cijenom.

2. **Troškovi za lične dohotke radnika na izradi** obuhvaćaju sve bruto lične dohotke sa svima doprinosima onih radnika koji neposredno sudjeluju u izradi nekog proizvoda.

3. **Troškovi su amortizacije**, kako već znamo, troškovi za utrošeni dio osnovnih sredstava koji se odgovarajućim ključem raspodjeljuju među različite proizvode.

4. **Opći troškovi proizvodnje** su djelomično lični dohoci, djelomično materijalni troškovi i troškovi za tuđe usluge koji nastaju u samom procesu proizvodnje, ali ih ne možemo povezati neposredno s izradom određenog proizvoda (recimo takvi su troškovi za konstrukciju proizvoda, za pripremu rada, za tekuće investiciono održavanje strojeva, zatim troškovi higijensko-tehničke zaštite, troškovi unutrašnjeg transporta i sl).

5. **Opći troškovi uprave i prodaje** (po sadržaju slični kao opći troškovi proizvodnje) nastaju u vezi s upravnom i prodajnom funkcijom (službom) u privrednoj organizaciji. (Među ove tre-

Slika 74

škove ubrajamo lične dohotke upravnog i administrativnog osoblja u općem, komercijalnom sektoru i računovodstvu, materijalne troškove, koji nastaju u ovim sektorima, troškove dopreme i skladištenja sirovina, troškove prodaje gotovih proizvoda i sl.)

I za opće troškove proizvodnje i za opće troškove uprave i prodaje treba pronaći pravilan ključ po kojemu će se rasporediti na pojedinačne proizvode. U tome leži prvi veliki problem tačne kalkulacije cijene koštanja kao osnove pravilnog privrednog računa. Taj problem poznat je također kao problem razgraničenja pojedinačnih, neposrednih (direktnih) troškova od općih, posrednih (indirektnih) troškova.

Slika 75

Za usavršavanje ekonomike živog i minulog rada pak nije važna jedino ova kategorija troškova. S gledišta kalkulacije cijene koštanja i prodajne cijene važna je i podjela troškova na

- a) promjenljive (varijabilne) i
- b) stalne (fiksne) troškove.

Promjenljivi su oni troškovi koji se znatnije (ili čak proporcionalno) mijenjaju s promjenom obima proizvodnje (to su, na primjer, troškovi materijala, u većini slučajeva troškovi za lične dohotke radnika na izradi itd). Stalni troškovi pak su oni troškovi koji se ne mijenjaju ili se mijenjaju vrlo malo, ako se poveća ili smanji proizvodnja, sve dok ne dođe do novih investicija (to su, na primjer, troškovi amortizacije, troškovi za lične dohotke administrativnog osoblja i sl).

Kategorizacija troškova na promjenljive i stalne vrlo je važna za opću politiku zapošljavanja svih proizvodnih faktora, za planiranje obima i asortimana proizvodnje i za kalkulaciju prodajnih cijena. Cijenu koštanja možemo sniziti jednostavno na taj način da bolje iskoristavamo postojeće kapacitete (postojeće strojeve), recimo u dvije smjene. Kako to?

Dok s povećanjem ili smanjenjem proizvodnje udio promjenljivih troškova u cijeni koštanja ostaje približno jednak, iznos stalnih troškova u cijeni koštanja smanjuje se ili povećava.

Pravilna kalkulacija troškova i cijene koštanja je, prema svemu rečenom, jezgro dobre poslovne politike privredne organizacije, koja bazira na privrednom računu.

Rezultat proizvodnje odnosno rada, izražen u robno-novčanoj privredi u obliku novčane vrijednosti, predstavlja za poduzeće dohodak. Iako se u obliku dohotka mogu pojaviti i druge novčane vrijednosti koje nisu rezultat radnog procesa, ipak ćemo tvrditi da je dohodak, uglavnom, u novcu izraženi rezultat rada kolektiva (razumije se uz pretpostavku da je situacija na tržištu normalna). A što to znači? To znači: 1. da je rezultat kao proizvod ili usluga izražen u nekom novčanom iznosu što je jednak umnošku prodanih proizvoda i cijena te 2. da jednako uloženi rad kolektiva u neku količinu proizvoda može da bude različito izražen u novčanom iznosu! Od čega pak to zavisi? Prije svega od cijena! Zbog toga je naša zadaća da nešto više kažemo o formiranju cijena kao izvoru dohotka za poduzeće.

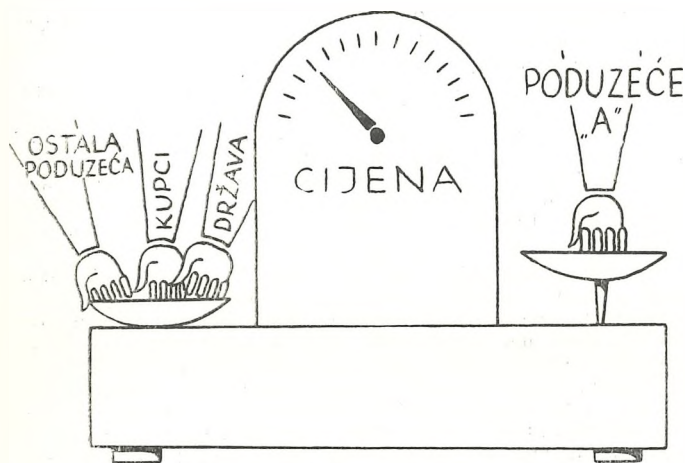
Veoma je rasprostranjeno mišljenje da se cijena formira prema ponudi i potražnji, tako da je cijena bezlično formirana na tržištu (o čemu smo već govorili). Međutim, ovo je mišljenje pravilno samo ako bismo imali mnoštvo prodavalaca i kupaca, tj. potpuno konkurentno tržište, od kojih nitko svojom kalkulacijom ne bi mogao utjecati na tržne cijene. Čim takvog tržišta nemamo, a to je danas realna pretpostavka za prodaju većine roba, moramo utjecaj prodavalaca, a možda i kupaca, na cijenu, uzeti u obzir. Taj je utjecaj to veći što je manji broj prodavalaca ili kupaca te što je manji opseg robe odnosno izbor (sortiment, zamjenljivost) robe (vidi sliku 76). Na taj način cijena zavisi od uvjeta proizvodnje, od situacije na tržištu, ali i od politike države. U takvim uslovima, formiranje cijena za pojedinačnu robu izgledalo bi otprilike ovako:

1. f a z a — poduzeće izračunava vlastite troškove (cijenu koštanja) te analizira dosadašnje uvjete i moguće uvjete buduće prodaje uz određenu pretpostavljenu cijenu, uzimajući također u obzir cijenu domaćih i inozemnih konkurenata te politiku države u odnosu prema prodaji određene robe.
2. f a z a — poduzeće se odluči za određenu prodajnu cijenu robe stavljene u promet.

3. f a z a — poduzeće proučava reagiranje kupaca drugih konkurenata i države te nakon toga uopće prestaje proizvoditi proizvod ako ga cijena ne zadovoljava ili korigira cijenu naviše ili naniže, ili se pak odluči da robu prodaje dulje vremena po kalkuliranoj kao zadovoljavajućoj cijeni.

Već ovako škrt prikaz formiranja cijene pojedinoj robi govori da rezultat proizvodne aktivnosti određenog poduzeća u većini slučajeva ocjenjuje više subjekata: a) poduzeće samo u težnji da rezultatima rada dâ što veću vrijednost u obliku što većeg dohotka, b) druga poduzeća s interesom konkurenata, c) kupci (potrošači) te d) država svojom politikom cijena, oporezivanja i ostalom politikom.

Slika 76

Privredni račun bit će u nekom poduzeću uspješniji, bude li poduzeće postiglo veću proizvodnju, veći promet robe i (ili) višu cijenu jer će na taj način biti i ukupni prihod veći. Ali ukupni prihod još nije dokaz najuspješnijeg privređivanja, ako nam nisu poznati troškovi ili, još šire, rashodi. Tek razlika između ukupnog prihoda i ukupnih rashoda govori koliki je bio cisti financijski rezultat (kasnije ćemo govoriti o tome u kojoj se mjeri taj privredni račun mijenja u uvjetima sistema radničkog samoupravljanja).

Uporedimo li čisti financijski rezultat (ili također dobitak) s angažiranim odnosno utrošenim sredstvima, dobivamo podatak, kakav je stupanj dobitka ili rentabilnosti poslovanja nekog poduzeća. Pri tome će biti značajna bar tri stupnja rentabilnosti:

$$r_1 = \frac{F}{T}, \quad r_2 = \frac{F}{R}, \quad r_3 = \frac{F}{S}$$

F = čisti financijski rezultat

T = cjelokupni troškovi

R = ukupni rashodi

S = cjelokupna angažirana sredstva

Ako je novčana jedinica dosta stabilna mjerna jedinica vrijednosti za dulje razdoblje, bit će kretanje stupnja rentabilnosti poslovanja poduzeća prilično tačan pokazatelj privređivanja u nekom poduzeću, odnosno pokazatelj ekonomičnog trošenja opredmećenog i živog rada ili kompleksne (vrijednosne) produktivnosti rada.

Glava II

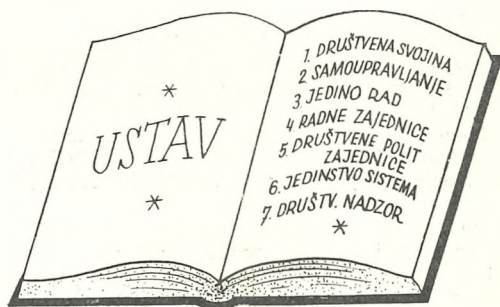
NAŠ PRIVREDNI SISTEM, PRIVREDNA POLITIKA I PRIVREDNI RAZVOJ

U prvom dijelu izložili smo osnovne privredne pojmove i privredna načela koja predstavljaju polaznu tačku za ispravnu analizu naše privrede. A sad pođimo dalje i opišimo sam naš privredni sistem, pod kojim razumijevamo: principe privređivanja, organizacionu strukturu naše privrede i našu konkretnu privrednu politiku (o principima privređivanja smo već govorili).

1. OPĆI PREGLED ORGANIZACIONE STRUKTURE NAŠE PRIVREDE

Novo ustavno uređenje i naš privredni sistem. Kako je poznato, u nas je društveni razvitak dostigao onu tačku koju je zahtijevao novi Ustav (koji je donesen 7. aprila 1963.). Tim ustavom u Jugoslaviji se pravno utvrđuje socijalističko društveno uređenje koje se temelji na novim načelima.

Za daljnji razvitak našeg privrednog sistema značajna su, prije svega, ova načela Ustava:

Slika 77

1. Sredstva za proizvodnju i druga sredstva društvenog rada te prirodno bogatstvo jesu društveno vlasništvo (svojina). Građanima je zajamčeno pravo vlasništva predmetima koji su namijeñeni ličnoj potrošnji.

2. Društveno vlasništvo na sredstvima za proizvodnju uvjetuje samoupravljanje radnih ljudi i društveno usmjeravanje privrednog razvoja.

3. Samoupravljanje radnih ljudi očituje se kao njihovo pravo slobodnog udruživanja u radne i šire zajednice po radnom načelu i u društveno-političke zajednice po društveno-političkom načelu.

4. Jedino rad i radni uspjesi određuju materijalni i društveni položaj svakog čovjeka. Svaki radni čovjek ima pravo da kao pojedinac i član radne zajednice uživa plodove svog rada i općeg materijalnog napretka društvene zajednice po načelu: svatko prema svojoj sposobnosti i svakome prema njegovu radu. Zabranjeno je zapošljavanje tuđe radne snage sa svrhom stjecanja dohotka.

5. Radne organizacije nosioci su proizvodne i reprodukcione politike koju konkretiziraju svojim samostalnim planovima.

6. Društveno-političke zajednice planiraju razvitak privrede i materijalne osnove drugih društvenih djelatnosti jedino okvirno da bi se na taj način stvorili što povoljniji uvjeti za privredni i društveni razvitak izjednačeni uvjeti za privređivanje, uključivo sticanje dohotka te za razvijanje socijalističkih društvenih odnosa.

7. Jugoslavija je teritorijalno jedinstveno privredno i carinsko područje na kojem je promet robe i usluga slobodan.

8. Po Ustavu je zabranjeno svako udruživanje ili integracija radnih organizacija ili svaka djelatnost organizacije, koja bi umjetno ograničavala slobodan robni promet zbog stjecanja privilegija ili monopola.

9. Jedinstven je za čitavu Jugoslaviju također kreditno-novčani sistem, što znači da radne organizacije i društveno-političke zajednice imaju jednake uvjete za stjecanje kredita od banaka na osnovi saveznih zakona.

10. Evidencija i kontrola nad korištenjem društvenih sredstava i kontrola nad ispunjenjem obaveza radnih i drugih organizacija povjerena je jedinstvenoj Službi društvenog knjigovodstva.

Već samo ta ustavna načela jasno govore da privredni sistem, koji sad razvijamo, ne može biti centralističko-planski, administrativni sistem sa sveobuhvatnom ulogom države, nego koordinirano-planski, decentralizirani tržišni (robni) sistem s privrednim organizacijama kao kolektivnim proizvođačima i nosiocima proširene reprodukcije. O tom sistemu smo načelno već nešto govorili. Sad treba da ga konkretnije obrazložimo.

Da bismo dobili tačniju predodžbu o našem privrednom sistemu, moramo najprije reći nekoliko riječi o tome kako je privreda organizirana.

Nomenklatura privrednih djelatnosti po podjeli rada. Prema podjeli rada proizvode proizvodimo u različitim privrednim jedinicama. Neke su u proizvodnom procesu međusobno slične, a druge nisu. Zato kažemo da jedne privredne jedinice pripadaju ovom sektoru (oblasti) djelatnosti, ovoj grani, grupaciji itd, a druge drugim sektorima (oblastima), granama, grupacijama i sl.

Pravilna podjela privrednih jedinica u sektore (privredne oblasti) i grane (premda je ponekad teška) ima vrlo veliko značenje naročito za planiranje. Tu podjelu, da bude jednostavnija, vršimo pomoću brojčanog sistema i nazivamo je nomenklatura privredne djelatnosti i proizvoda. Nomenklatura sama po sebi nije, dakle, ništa drugo već raspoređivanje različitih vrsta proizvodnih procesa, organiziranih u privredne jedinice, i različitih proizvoda u specifične grupe po decimalnom sistemu.

Tako se, recimo, sektor (oblast) industrije i rudarstva sastoji od više grana (npr. grana koja proizvodi i distribuira električnu energiju s oznakom 111; grana koja proizvodi naftu i plin s oznakom 113 itd).

Svaka grana iz oblasti industrije i rudarstva sastoji se dalje od specifičnih grupa i čak podgrupa, npr. papirna grana (industrija) s oznakom 123 sastoji se od grupa: tvornice papira (123-10) i tvornice prerade papira (123-20) itd.

Svojinska struktura privrednih djelatnosti i načela privredivanja. Naš privredni sistem ima, kako smo vidjeli, na osnovnim privrednim područjima prevladavajući socijalistički karakter. Time mislimo reći da u glavnim privrednim oblastima već prevladavaju socijalistički odnosi proizvodnje. Iako na taj način u nas uglavnom kapitala nema, u nekim privrednim djelatnostima još postoji privatno, u pretežnoj mjeri sitno vlasništvo na sredstvima za proizvodnju, a u drugim djelatnostima specifičan oblik socijalističkog vlasništva (svojine), tj. zadružno vlasništvo.

Prema vlasničkoj (svojinskoj) strukturi privredne djelatnosti, dakle, prevladava opći društveni sektor, a zadružni i privatni sektor su sporednog značenja. Naročito je zadružni sektor po svom sadržaju vrlo blizu općem društvenom sektoru.

Ovdje ćemo vrlo kratko obraditi svaki sektor posebno.

1. Opći društveni sektor. Materijalnu osnovu socijalizma u našoj zemlji čini društveni sektor koji se razvio iz državnog sektora. Kako znamo, taj proces pretvaranja državnog u društveno vlasništvo (svojinu), započeo je donošenjem Zakona o upravljanju privrednim poduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva (26. 6. 1950).

U društvenom sektoru privrede sredstva više nisu ni privatni ni državni kapital, nisu dakle sredstva koja bi služila privatnicima za eksploataciju radničke klase ili državnome aparatu. Ona

su društvena sredstva ili općedruštvena imovina dana na korištenje članovima radnih zajednica (kolektivima) u radnim organizacijama. Članovi radne zajednice moraju ih koristiti kao dobri privrednici u okviru zakonskih propisa. A oni će biti dobri privrednici onda kad raspoloživim sredstvima i svojim radom budu ostvarivali što veću stvarnu vrijednost onih proizvoda i usluga koji su društvu najviše potrebni i kad radnici budu time i sebi ostvarivali što veći lični dohodak.

Društvena sredstva koja koristi radna zajednica i koja su materijalna podloga za poslovanje privredne organizacije stvaraju se na različite načine, prije svega, na osnovi vlastite privredne djelatnosti radnih organizacija, na osnovi zajmova i kredita i sl.

Budući da se ova sredstva u proizvodnom procesu troše treba ih stalno obnavljati i dopunjavati.

Dotrajala osnovna sredstva obnavljaju privredne organizacije sredstvima amortizacije; obrtna sredstva obnavljaju iz ukupnog prihoda tako da njihovu potrošnju uključuju u poslovne troškove kao materijalne troškove; rezervni fond i fond zajedničke potrošnje popunjavaju ili obnavljaju privredne organizacije iz dohotka.

Privredne organizacije imaju i pravo da prodaju ili dadu u zakup sredstva za proizvodnju koja koriste. Protuvrijednost koju prime za ta sredstva ne mogu pretvoriti u lični dohodak, već njome moraju nadopuniti smanjena vlastita sredstva zbog toga što su sredstva, koja su radnim zajednicama dana na upravljanje, društvena imovina koja se ne smije smanjivati.

Međutim, dužnost radne zajednice nije samo da zamijeni dotrajala sredstva fondova privredne organizacije. Ako radna zajednica hoće da bude zaista dobar privrednik, ona se mora brinuti i za neprestano povećanje raspoloživih sredstava za proizvodnju. Ona ih povećava neposredno iz dohotka ili pak posredno uzimajući zajmove i kredite, koje, naravno, kasnije opet mora otplaćivati iz dohotka. Tako se radna zajednica sama kao osnovni nosilac društvene proizvodnje brine potpuno ili za priličan dio proširene reprodukcije, za povećanje proizvodnih fondova kao temelja za brži privredni razvoj, a time također za podizanje životnog standarda cjelokupnog radnog naroda.

Ako privredna organizacija ne može obnoviti sredstva za proizvodnju koja koristi i ne može ispuniti druge obaveze određene zakonom, onda se likvidira.

2. Zadrružni sektor nije osobito velik sektor i razlikuje se od općedruštvenog po vlasničkoj (svojinskoj) strukturi, a djelimično i po metodama privređivanja.

Zadruge su radne organizacije u koje se udružuju samostalni proizvođači ili druge osobe (poljoprivrednici, zanatlije, radnici, potrošači itd) radi zajedničkog organiziranja i unapređivanja pojedinih djelatnosti, radi povezivanja tih djelatnosti s društvenim sektorom i radi proširivanja socijalističkih društvenih odnosa.

Udruživanje u zadruge provodi se po načelu dobrovoljnosti. Međutim, to udruživanje zahtijeva poseban pravni postupak i suglasnost organa vlasti za osnivanje zadruga.

Sredstva zadruge sastoje se od uložених udjela članova zadruga, od društvenih sredstava koja su dana zadrugama i od samostalno ostvarenih sredstava. Ta se sredstva zatim raspoređuju slično kao i u privrednim organizacijama općeg društvenog sektora.

Zadatak zadruga u sferi privrede je jednak kao i zadatak privredne organizacije općeg društvenog sektora, tj. da se brine o stalnom popunjavanju utrošenih i čak za povećanje osnovnih i obrtnih sredstava i drugih fondova. Iako zadrugari imaju pravo na povrat unesenog udjela, investicioni, amortizacioni i rezervni fondovi nikako se ne smiju dijeliti među zadrugare.

Zadružni je sektor po svom sadržaju poseban oblik socijalističkog sektora. Odnosi proizvodnje u samoj zadrugi postaju sve više socijalistički odnosi proizvodnje. Zato je naša privredna politika usmjerena na pružanje pomoći zadružnom sektoru.

3. Privatni sektor. Napokon postoji i treći, privatni, sitnovlasnički sektor na području poljoprivrede, zanatstva, ugostiteljstva i ostalih usluga.

U poljoprivredi, a djelomično i u zanatstvu, privatni sektor je u većoj ili manjoj mjeri oblik nasljedno-porodičnog načina privrede. Svaki građanin može postati poljoprivrednik ili sitni proizvođač ako stekne neku privrednu jedinicu ili je osnuje na pravno dopušteni način.

Individualni poljoprivredni proizvođači mogu imati u privatnom vlasništvu najviše 10 ha obradive poljoprivredne površine.

Za poljoprivredno gospodarstvo i njegovo vođenje ne propisuju se posebni uvjeti, niti se od osoba koje u njemu rade zahtijeva da imaju stručnu kvalifikaciju.

Drukčije stvar stoji u zanatstvu i ugostiteljstvu. Tu društvo neposredno regulira osnivanje i vođenje zanatskih i ugostiteljskih radnji.

Privatnu zanatsku radnju može osnovati samo onaj tko ima propisanu stručnu spremu i stručni ispit. Osim toga, društveni organi vlasti ne dopuštaju nekontrolirano otvaranje zanatskih i ugostiteljskih radnji, već razmatraju svaki slučaj posebno.

Privatni sektor je u nas u stvari još ostatak starog ručnog načina proizvodnje. Kad se proizvodne snage budu dovoljno razvile i kad društvo bude imalo dovoljno sredstava, ono će i na tom području brže razviti socijalističke privredne organizacije.

Organizacije i subjekti koji se bave privrednim poslovanjem, organizacije i organi koji se bave općim privrednim problemima. Naš privredni sistem nije centralističko-planski sistem gdje bi državna planska komisija iz centra organizirala sve privredne poslove. Ta je funkcija u našem privrednom sistemu povjerena različito organiziranim građanima i različitim društvenim organizacijama. Mogli bismo reći da uglavnom imamo tri tipa tih organizacija i organa:

1. Imamo privredne jedinice kao što su: društvene privredne organizacije, zadruge, privatne privredne jedinice ili privatni proizvođači, a ponekad i financijski samostalni zavodi, čiji je osnovni zadatak da ostvaruju privredna dobra (robu ili robne usluge) na osnovi društvene podjele rada, s financijskim učinkom.

2. Nadalje, postoje organizacije kao komore, poslovna udruženja i zajednice radnih (privrednih) organizacija koje obavljaju poslove od zajedničkog interesa svih udruženih radnih organizacija.

3. Napokon imamo organe društveno-političkih zajednica koji vrše koordinaciju i usmjeravajuću funkciju u privredi te se brinu za normalno i zakonito poslovanje privrednih organizacija i udruženja.

Pogledajmo sada te organizacije i organe u kratkom prikazu.

Ad 1. Privredne jedinice, kako već znamo, mogu biti društvene, zadružne ili privatne.

Slika 78

Ad 2. Društvene i zadružne privredne jedinice (organizacije) udružuju se u udruženja, zajednice i saveze.

Slika 79

Privredne komore su viši, obavezni oblici udruživanja privrednih organizacija. One su samostalne, samoupravne organizacije, koje treba da se brinu za unapređenje razvoja privrede. One imaju javnopravni karakter. Osnivaju se zakonom.

Poslovna udruženja su drugi tip suradnje privrednih organizacija; ona se osnivaju ugovorom i u skladu sa zakonom. Njihova je svrha da zajednički obavljaju određene privredne poslove. Udruživati se mogu poduzeća istih ili različitih privrednih djelatnosti.

Treći tip udruživanja je zajednica privrednih organizacija ustanovljena prema posebnom zakonu. Zajednice se osnivaju onda kad se neka privredna djelatnost može obavljati samo zajedničkom upotrebom osnovnih sredstava, na primjer, u željezničkom saobraćaju, u saobraćaju PTT i u elektroprivredi.

Ad 3. Budući da društvena privreda nije jednostavan zbroj privrednih organizacija, neka privredna pitanja općeg karaktera moraju rješavati posebni predstavnički organi i organi javne (državne) uprave.

Privredno poduzeće kao ćelija socijalističkih odnosa u našem privrednom sistemu. Privredna poduzeća su u nas najvažniji oblik privredne organizacije (raspolazu s najviše sredstava za

proizvodnju, proizvode najveći dio društvenog proizvoda, stvaraju najveću akumulaciju, imaju najveći udio u izvozu itd).

Privredno poduzeće je ćelija socijalistićkih društveno-ekonomskih odnosa kao samoupravno formirana asocijacija (zajednica) radnih ljudi sa sredstvima društva, organizirana na osnovi društvene podjele rada, obavljajući neku privrednu djelatnost. Privredno poduzeće je ekonomski i pravno samostalni subjekt kako prema drugim privrednim organizacijama, tako i prema državnim organima. To znaći da je ono u stanju da bude nosilac prava i obaveza (pravna osoba). Ono posluje po privrednom računu. Ostvarenim prihodom koji dobiva za prodane proizvode ili usluge pokriva sve rashode i još mu ostaje neki višak. Budući da proizvodi za tržište (za razmjenu), ono je robni proizvođać. Svojom djelatnošću, svojim učincima koji imaju oblik robe zadovoljava neke potrebe društva. Te potrebe mogu biti potrebe za živežnim namirnicama ili potrebe za industrijskim proizvodima, potrebe za potrošnim dobrima ili potrebe za sredstvima za proizvodnju, potrebe za uslugama u izvozu ili uvozu itd.

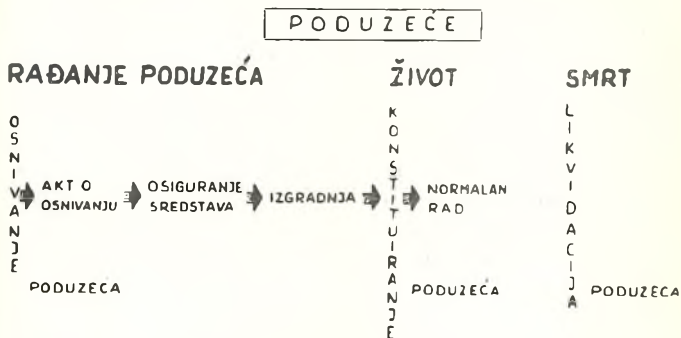
Prema oblasti djelatnosti poznajemo različita privredna poduzeća:

- poduzeća u oblasti industrije, rudarstva, proizvodnje i distribucije elektrićne energije (industrijska poduzeća, rudnici, elektrane)
- poduzeća u oblasti poljoprivrede (poljoprivredna dobra)
- građevinska poduzeća
- poduzeća u oblasti saobraćaja i veza
- trgovinska poduzeća
- ugositeljska i turistićka poduzeća
- zanatska poduzeća
- komunalna poduzeća (opskrba elektrićnom energijom, vodom, plinom, ćišćenje ulica i sl).

Privredno poduzeće osniva se zbog različutih, ali svakako privrednih ciljeva. Mogu ga osnivati društveno-politićke zajednice, radne i druge organizacije i građani. Osnivać treba, prije svega da dokumentira potrebu za osnivanje poduzeća, da pribavi sredstva koja su potrebna za izgradnju zgrada, za nabavu strojeva i ostale opreme i sl. Poslije osiguranja sredstava osnivać donosi akt o osnivanju poduzeća koji se registrira kod privrednog suda. Poslije izgradnje i pripremnog perioda dolazi do konstituiranja poduzeća koje se sastoji od:

1. donošenja privremenog statuta privredne organizacije
2. donošenja privremenog pravilnika o raspodjeli dohotka
3. izbora redovnih organa upravljanja
4. predaje poduzeće na upravljanje radnoj zajednici.

Privredno poduzeće prestaje poslovati (likvidira se) ako nema ekonomskih uvjeta za njegovo daljnje poslovanje ili ne ispunjava propisane uvjete poslovanja, odnosno ne ispunjava obaveze prema drugim organizacijama i društvenoj zajednici.

Slika 80

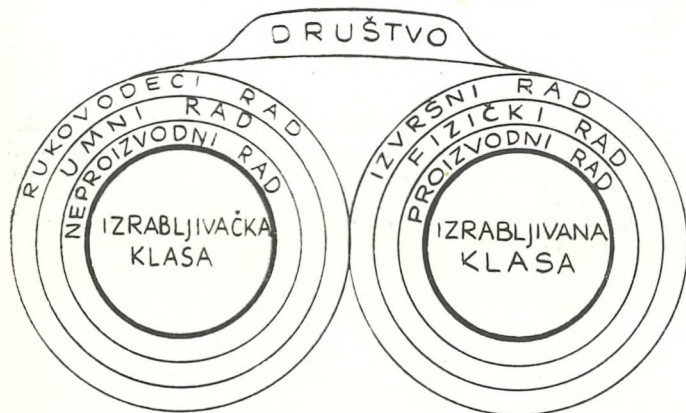
Sva sredstva koja služe poduzeću za obavljanje njegove djelatnosti društvenog su vlasništva, bez obzira na koji su način stečena. Ona se raspoređuju kako znamo, u tri fonda: poslovni fond, rezervni fond i fond zajedničke potrošnje. Sredstva što ih poduzeće steče na osnovi kredita ne uključuju se u fondove dok nisu otplaćena.

2. RADNIČKO SAMOUPRAVLJANJE KAO OSNOVNA INSTITUCIJA NAŠEG PRIVREDNOG SISTEMA

Socijalizam u nas kao novi tip društveno-ekonomskih odnosa. Cilj socijalizma je, pored ostalog, da ukine staru podjelu rada koja se zasnivala na suprotnosti između proizvodnog i neproizvodnog rada, između umnog i fizičkog rada, između upravno-rukovodećeg i izvršnog rada. Onakva podjela rada bila je osnova klasnog uređenja društva.

Više tisuća godina bio je:

- proizvodni, fizički, izvršni rad dužnost eksploatirane klase,
- neproizvodni, umni, upravno-rukovodeći rad bio je privilegij eksploatatorske klase.

Slika 81

Spomenuta klasna podjela rada bila je zasnovana na posebnom monopolu koji je imala vladajuća manjina stanovništva. Taj se monopol sastojao u tome što je manjina vlasnički raspolagala sredstvima za proizvodnju i upravljala proizvodnjom.

Prema tome, obrnuti zaključak izgledao bi ovako: ukidanje monopola upravljanja proizvodnjom od strane manjine i promjena privatnog vlasništva na sredstvima za proizvodnju u

društveno vlasništvo uvjet su za ukidanje suprotnosti između vladajućih i onih kojima se vlada. Raspolaganje i upravljanje sredstvima treba dosljedno predati onima koji pomoću sredstava za proizvodnju neposredno proizvode. U tome je suština procesa ponovnog spajanja proizvođača sa sredstvima za proizvodnju, u tome je kvalitativna promjena osnovnih društveno-ekonomskih odnosa u nas.

Kako da se upravljanje sredstvima za proizvodnju dovede do neposrednih proizvođača, neka nam ilustriraju slijedeće skice:

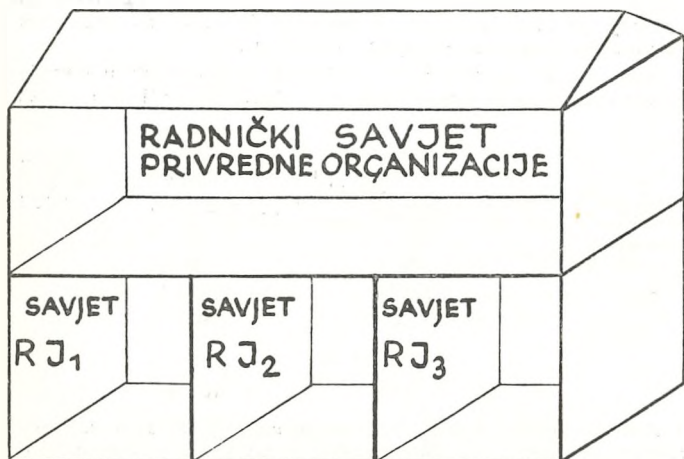
Slika 82

Kao što vidimo, u prva dva tipa odnosa proizvodnje »komandiranje« se pojavljuje kao stvarno neravnopravni odnos, a u trećem tipu odnosa proizvodnje »komandiranje« proizvođača samima sebi mijenja se u odnos suradnje u organizaciji proizvodnje.

Radničko samoupravljanje kao oblik provođenja neposredne demokracije u privredi. Iako je upravljanje organa radnog kolektiva privrednom organizacijom nov odnos u proizvodnji, ono je još u neku ruku oblik posredne demokracije. Zato ovaj oblik posredne demokracije treba u privrednoj organizaciji kombinirati s oblicima neposredne demokracije, tj. s oblicima neposrednijeg upravljanja u žim organizacionim (radnim, poslovnim, ekonomskim) jedinicama privredne organizacije od strane svih članova radne zajednice tih jedinica (vidi sliku 83).

Privredna organizacija kao cjelina ostaje time, doduše, prema vanjskom svijetu osnovna, samostalna jedinica, ali s gledišta unutrašnje samouprave ona to ne mora ostati jer je prevelika kao jedinica (tu mislimo naročito na veća industrijska, građevinska, transportna poduzeća). Neposredna demokracija zahtjeva da se odluke o upotrebi sredstava i o organizaciji proizvodnje približe onoj grupi proizvođača koja neposredno poslije toga i izvršava te odluke. Samo tako se postepeno ukida suprotnost

između upravne i izvršne funkcije. Izvršioi proizvodnih zadataka su u isto vrijeme i upravljači sredstvima i proizvodnim procesom u kojem sami učestvuju kao vodeći subjekt.

Slika 83

Ostaje, međutim, otvoreno pitanje: što je onda s rukovodećom funkcijom organa u uvjetima razvijanja neposredne demokracije u privrednim organizacijama. Da li u toj novoj organizaciji rada još ima mjesta za poseban trajni rukovodeći stručni rad?

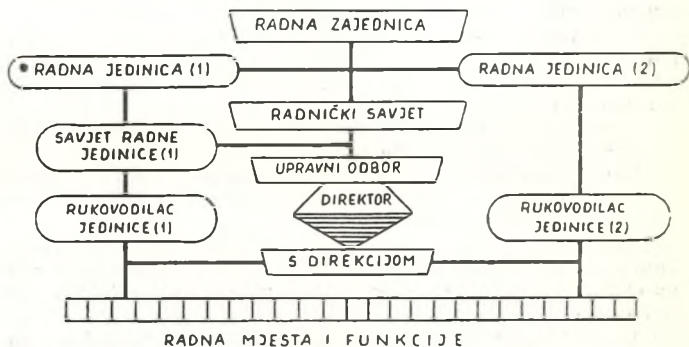
Odgovor na to pitanje treba dati iz tri aspekta: a) s gledišta kvalifikacione strukture radnika, b) s gledišta sposobnosti i c) s gledišta podjele rada. Činjenica je da stručno organiziranje i rukovođenje pojedinim proizvodnim operacijama zahtijeva sve dublje specijalizirano prethodno obrazovanje kakvo danas većina radnika još nema te oni zbog toga još ne bi mogli uspješno upravljati rukovodećim radom. Međutim, time nije rečeno da broj sposobnih radnika za vodeće funkcije ne raste jer je već rad u upravnim organima dobra škola rukovođenja. Osim toga, naše društvo daje veoma velika sredstva za veću naobrazbu radnika. Sve nas to navodi na misao da će se i rukovodeći rad postepeno kvalitativno mijenjati u vršenje stručne funkcije (službe) bez hijerarhijske nadređenosti i privilegija

naređivanja. Sve rjeđe će rukovodeća funkcija biti doživotna, a sve češće selektivna, vremenski ograničena i izborna. Za određenu stručnu funkciju ljudi se biraju samo za određeno vrijeme (reelekcija) — prema zakonu o radnim odnosima osobe na rukovodećim radnim mjestima ponovno se biraju svake četvrte godine.

To je dokaz da se ne ukida samo stara suprotnost između upravne i izvršne funkcije već i suprotnost između rukovodeće i izvršne funkcije. To je kvalitativno nov, viši odnos u proizvodnji koji razvijamo u našim privrednim organizacijama. Tako se rukovodeće funkcije mijenjaju u običnu stručnu službu koja radi po uputstvima i pod nadzorom organa radničkog upravljanja.

Pregled sadašnjih upravljačkih rukovodećih organa u privrednim organizacijama. Uprkos promijenjenom odnosu između upravljačkih i rukovodećih funkcija u privrednim organizacijama, danas su razlike među njima još značajnije. Još govorimo o organima upravljanja i organima rukovođenja u privrednim jedinicama.

PRIVREDNA ORGANIZACIJA

Slika 84

Organi upravljanja pojavljuju se u privrednim organizacijama na dva nivoa:

a) Na nivou privredne organizacije kao samostalne jedinice imamo radnički savjet, upravni odbor i direktora.

Budući da u većim privrednim organizacijama nije moguće organizirati poslove upravljanja na taj način da bi svi radnici sudjelovali u upravljanju organizacijom direktno, povjeravaju radni ljudi radničkom savjetu određene funkcije upravljanja.

Radnički savjet utvrđuje statut i druge opće akte privredne organizacije, donosi plan i program rada, odobrava završni račun poduzeća i sl.

Radnički savjet dužan je saslušati, o važnim pitanjima mišljenje svih članova radne zajednice. To se može ostvariti na zborovima radnika ili referendumom (glasanje radnika sa »za« ili »protiv«).

Radnički savjet izabire kao svoj izvršni organ upravni odbor. Njegova funkcija je da priprema prijedloge za radnički savjet, te na osnovi odluka radničkog savjeta donosi odluke za izvođenje tih odluka, da se brine za ispravno poslovanje privredne organizacije i sl.

Neke od funkcije upravljanja, a posebno funkciju rukovođenja na osnovi zaključaka radničkog savjeta i drugih organa, obavlja direktor. On također predstavlja privrednu organizaciju. Za zakonitost rada privredne organizacije on je odgovoran društvenoj zajednici.

Direktora imenuje radnički savjet za određeno vrijeme na osnovi javnog natječaja, na prijedlog natječajne komisije.

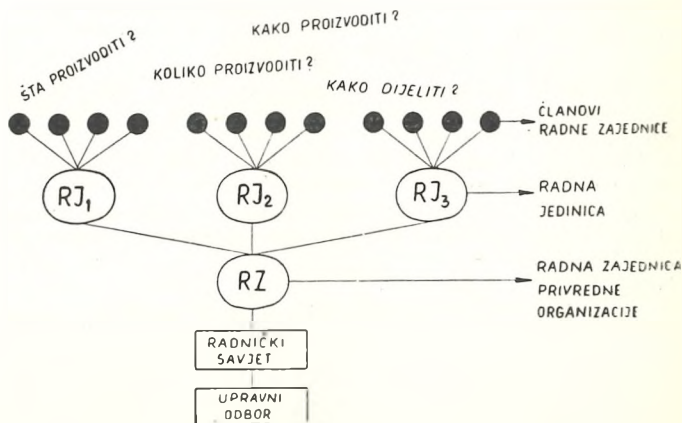
b) Privredna organizacija se sastoji od različitih samostalnih organizacionih jedinica: radne jedinice, pogoni, odjeli, uprava i sl. U ovim organizacionim jedinicama postoje ovi oblici upravljanja.

- u manjim radnim jedinicama samo zborovi radne zajednice (radne jedinice) s predsjednikom,
- u većim radnim jedinicama (pogonima) zbor radne zajednice radne jedinice, radnički savjet radne jedinice ili pogona.

Pojavljuje se pitanje kakav treba da bude odnos između samoupravnih organa organizacionih jedinica i privredne organizacije. Iako se na ovo pitanje ne može dati šablonski odgovor, treba naglasiti težnju da se što više decentralizira upravljanje sredstvima, organizacija radnog procesa, raspodjela dohotka itd, tako da bi svaki član kolektiva istinski i neposredno doživio prava stvarnog odlučivanja i upravljanja (vidi sliku 85).

Međutim, privredna organizacija ima pored upravnih organa još i posebne stručne rukovodeće organe i stručne službe koji treba da se brinu za izradu konkretne metode proizvodnje po načelu ekonomičnosti, za nabavu i prodaju robe, za obračun proizvodnje i sl. na osnovi smjernica upravnih organa i društvenih propisa.

Rukovodstvo privredne organizacije sa stručnim službama trajno se brine o načelima dobrog poslovanja i na osnovi smjernica upravnih organa za dobru, detaljnu organizaciju i za tekuće poslovanje privredne organizacije u njoj samoj i prema vanjskom svijetu. Konkretno, rukovodstvo sa stručnom službom privredne organizacije bavi se nabavkom sredstava za proizvodnju, prodajom konačnih proizvoda, zapošljavanjem radne snage, neposrednom organizacijom procesa proizvodnje itd.

Slika 85

Stručne službe privredne organizacije podijeljene su obično na sektore i zatim na odjele, odsjeke i referate. Na čelu sektora su rukovodioci sektora, čiji rad koordinira direktor.

Sektori stručnih služba privredne organizacije se mogu kategorizirati uglavnom u dva tipa:

a) u tehničko-proizvodni sektor koji se brine o tehničkoj organizaciji procesa proizvodnje i

b) u upravno-komercijalni sektor koji se brine o nabavci i prodaji proizvoda, o novčanom obračunu proizvodnje, o ekonomičnom poslovanju proizvodnih jedinica, o općoj upravi i slično.

Ta podjela samo na dva sektora odgovara manjoj privrednoj organizaciji. U većim privrednim organizacijama imamo šire raščlanjivanje stručne službe. Obično u njima nailazimo na ove sektore:

a) tehničko-proizvodni sektor (ponekad operativno-planski sektor) koji se brine o snabdijevanju energijom, o unutrašnjem i vanjskom transportu, o proučavanju i unapređivanju proizvodnje, o pripremi i izvršenju procesa proizvodnje, o zgradama itd.

b) komercijalni sektor, uz koji ponekad dolazi i skladišna služba, pa čak i transport, bavi se nabavkom i prodajom robe, analizom tržišta, reklamom itd.

c) opći sektor ili sekretarijat (koji se bavi personalno-kadrovskom politikom, društvenim standardom i zdravstveno-higijenskom zaštitom radnika; koji se brine o pravnim poslovima i općim aktima; osiguranju društvene imovine, o vezi s vanjskim svijetom, o administrativnom poslovanju itd.

d) privredno-računski sektor koji se bavi finansijskim pitanjima poslovanja privredne organizacije: sastavlja finansijske planove, kalkulira cijene, sastavlja završni račun, knjiži prihode i rashode itd.

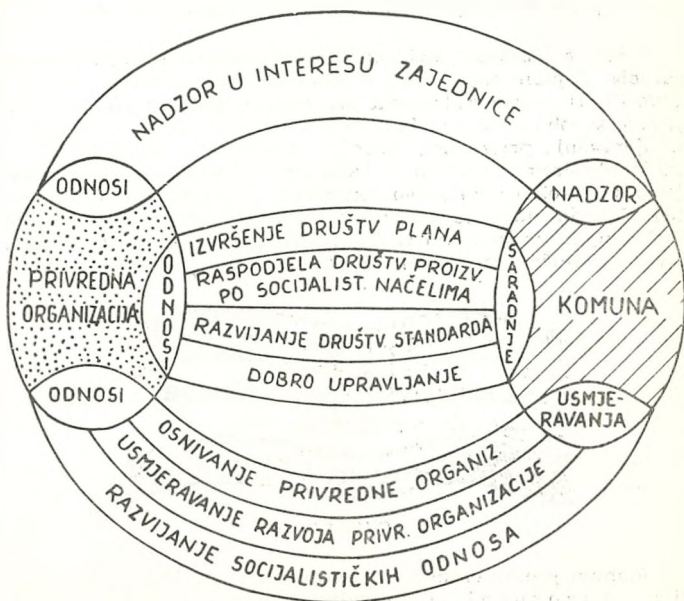
Odnosi između samostalnih privrednih organizacija i općine (komune). Privredna organizacija i općina su samo dva oblika samoupravljanja radnih ljudi: prva u proizvodnji, druga na određenom teritoriju. Općina (komuna) je, prema tome, samo šira zajednica svih radnih zajednica određenog teritorija. Privredno vijeće općine samo je neke vrste širi »radnički savjet« različitih radnih zajednica općine, premda u općini žive i drugi građani koji nisu neposredni proizvođači.

Općina je, dakle, prva osnovna društveno-politička zajednica, pa se, prema tome, odnos između privredne organizacije i općine može shvatiti i kao prvi odnos između privredne organizacije i šire društvene zajednice.

U svakom samoupravnom sistemu osnovnim se jedinicama prepušta što veća samostlanost. Tako je i s privrednom organizacijom u okviru komune. Međutim, usprkos tome mora i općina kao osnovna društveno-politička zajednica imati neku nadležnost, jer privredna organizacija raspolaže društvenim sredstvima. Između općine i privredne organizacije oblikuju se trojaki odnosi:

- odnosi suradnje
- odnosi usmjeravanja i
- odnosi nadzora.

Od presudnog značenja je to da se ovi odnosi uspostavljaju stvarno demokratski.

Slika 86

3. OPĆA DRUŠTVENA PRIVREDNA POLITIKA

Društveni planovi kao instrumenti usmjeravanja privrednog razvoja. O planiranju uopće u plansko-robnoj privredi smo već govorili. U našem sadašnjem privrednom sistemu planovi nisu jedina sveobuhvatna metoda rukovođenja našom privredom i usmjeravanja privrednog razvoja. Planski mehanizam mi kombiniramo s mehanizmom tržišta. Planom dajemo samo okvire za razvoj privrede, a mehanizam tržišta potom slobodno uređuje konkretne privredne odnose samostalnim djelovanjem ekonomskih snaga. Najznačajnije je to, da je plan stvarno, naučno predviđanje i određivanje privrednog razvoja.

Slika 87

Planovi prema vremenskom trajanju mogu biti: a) perspektivni, dugoročni, ako reguliraju privredni razvoj na 7, 10, 15 ili čak i više godina, i b) srednjoročni ako reguliraju privredni razvoj na 3, 4, ili 5 godina i c) tekući — kratkoročni planovi koji reguliraju privredne procese za dvije ili jednu godinu ili čak za kraća razdoblja (od 1966. god. kod nas nema više kratkoročnih, tekućih planova; zamijenile su ih godišnje analize).

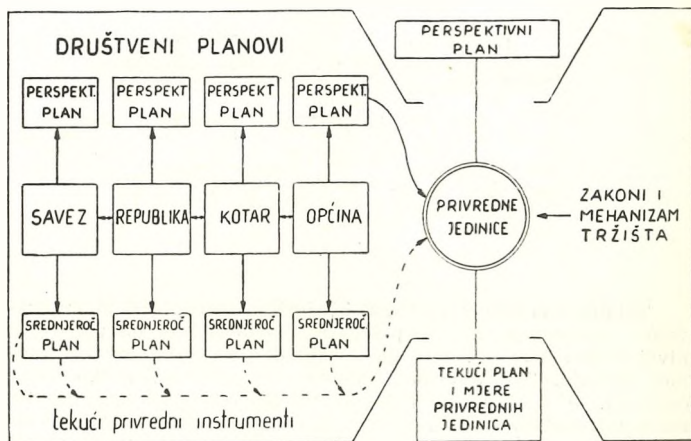
Ovi se planovi međusobno povezuju ovako: dugoročni plan je okvir i ishodište srednjoročnih planova, srednjoročni plan je konkretiziran u kratkoročnim godišnjim ili dugogodišnjim planskim analizama.

Planovima usmjeravamo a) cjelokupni privredni razvoj ili b) razvoj neke oblasti, ili razvoj neke društvene djelatnosti, ili pak razvoj privredne organizacije. Prve planove nazivamo društvenim planovima društveno-političkih zajednica, a druge planove nazivamo planovima privrednih organizacija i udruženja.

Planovi društveno-političke zajednice su samo okvirno, unaprijed skicirana politika koju provodi društvo preko centralnih saveznih, republičkih i općinskih organa radi pravilnog privrednog razvoja. Ovu opću, unaprijed skiciranu privrednu politiku društvo zatim konkretizira u instrumentima i mjerama tekuće privredne politike i u cjelokupnom privrednom zakonodavstvu.

Tek u okviru tako postavljenih društvenih planskih zadataka izrađuju privredne organizacije i njihova udruženja samo svoje perspektivne i tekuće planove.

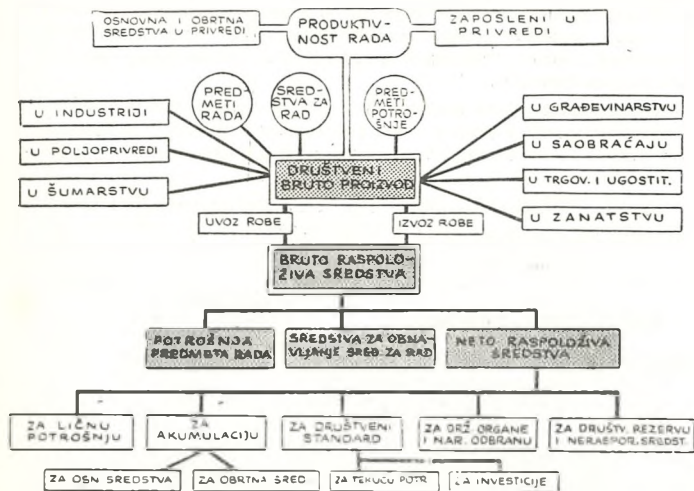
Shema cjelokupnog planiranja u našem privrednom sistemu izgledala bi, prema tome, otprilike ovako:

Slika 88

Kad smo na taj način odredili odnose između planova, moramo odrediti i konkretni sadržaj naših društvenih planova. Sadržaj naših društvenih planova su stvarno okvirno postavljeni društveno-ekonomski ciljevi, smjernice privrednog razvoja, koje konkretno prikazujemo u osnovnim privrednim kategorijama i u osnovnim odnosima, takozvanim proporcijama, za različita razdoblja (ponekad u rasponu: od-do).

Prema dosadašnjoj metodologiji planiranja te kategorije i proporcije društvenih planova su slijedeće:

Slika 89

Tekuća privredna politika i njezini instrumenti. Usmjerenje privrednog razvoja planskim proporcijama na različitim nivoima još nije dovoljno za obezbjeđenje normalnog privrednog razvoja. Sve okvirne, planom postavljene zadatke treba ostvariti. Mnoge od njih moraju izvršiti privredne organizacije same posredstvom tržišta. Ako bi te zadatke zakoni tržišta ostvarivali onako i na jednako uspješan način kao što ih postavlja plan, onda plan u stvari ne bi ni bio potreban. Ali to ne ide tako.

Naš društveni plan stvarno treba — polazeći od datog privrednog stanja — postavljati one izvodljive zadatke koje tržište samo ni danas ni u bližoj budućnosti ne bi stihijski ostvarilo ili bar ne u tako kratkom vremenu i jednako uspješno i razumno. A mi iz društveno-ekonomskih i političkih razloga želimo da se ostvare baš ti zadaci koji nam se čine razumnim. Zato je zadatak plana da preusmjeri čak i djelovanje tržišnih stihijskih snaga tako da bi ih baš posredstvom još postojećeg djelovanja tržišnih zakona ostvario. Prema tome, planski zadaci

moraju ovako ili onako biti okviri djelovanja društveno organiziranog tržišta. Koliko će oni to stvarno postati, zavisi od pravilnog planiranja, od mjera i od drugih društvenih, materijalnih i nematerijalnih uvjeta. Treba, naime, znati, da je u uvjetima relativne samostalnosti privrednih organizacija i potrošnih jedinica teško predvidjeti »ponašanje« tržišta u cjelini i u pojedinostima:

prvo, zbog toga što plan daje samo osnovne elemente formiranja tržišta (kad bi dao sve elemente, onda tržišta u stvari ne bi ni bilo, već bi ga zamijenio distributivni plan) i

Slika 90

drugo, zbog toga što je plan sam po sebi kao skup unaprijed određenih sredstava za postizanje postavljenih ciljeva uvijek unekoliko netačan. Moguće je da smo nepravilno planirali neku proporciju bilo zbog promjena u unutrašnjem ili međunarodnom privrednom položaju, bilo zbog iznenadnih elementarnih nepogoda i slično.

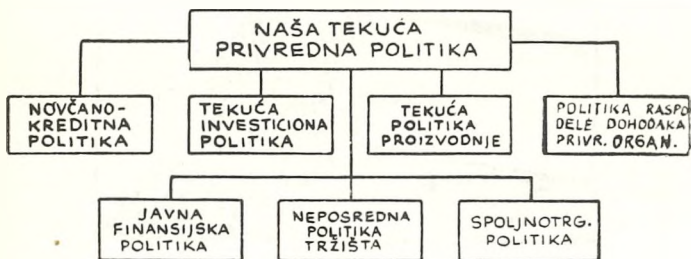

To, međutim, znači da tržište kao konkretni »izvršilac« mnogih planskih zadataka može izvršiti ili ne izvršiti planski postavljene zadatke, da tržište samostalno funkcionira i tako može čak i opravdano korigirati plan (s toga razloga svaki plan mora biti elastičan, a ne birokratski krut). Sa svoje strane društvo uzima u obzir ovo korigiranje koje je tržište nagovijestilo ili već započelo, ako je u interesu privrednog razvitka, ili ga ne uzima u obzir u tom smislu što primjenjuje sve tekuće privredne instrumente i druge mjere privredne politike (u prvom planu društvene rezerve i monetarne mjere), da bi tržištu onemogućilo »narušavanje« planske discipline, kako se to obično kaže.

Razumljivo je da će »narušavanje« planske discipline od strane stihije tržišta biti veće tamo gdje plan nije tačno naučno predviđanje budućeg privrednog razvoja ili tamo gdje društvo nije predvidjelo i izradilo zakonski formulirane pravilne mjere za izvršenje plana. Zbog toga kažemo da se društveni planovi moraju ostvarivati ne samo posredstvom tržišta već i posredstvom tekuće ili operativne privredne politike.

Teuća ili operativna privredna politika sastoji se od zakonski propisanih, privredno-političkih instrumenata, odnosno mjera.

Prema tome koje privredno područje obuhvaćaju ti instrumenti, odnosno mjere, podijelili smo ih već u prvom dijelu u sektorske politike, a sada to ponavljamo u drugom obliku:

Slika 91

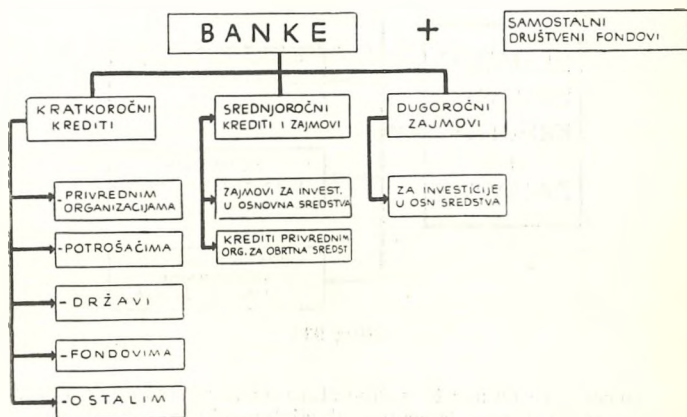
U prvom dijelu knjige govorili smo o svim ovim politikama načelno, a sada ih pogledajmo konkretno, kako se provode u našem privrednom sistemu, u sadašnjoj etapi.

1. **Novčano-kreditna politika.** Jedan način na koji se naše društvo stara o izvršenju zadataka perspektivnog plana jest nov-

čano-kreditna politika. Njome društvo prvenstveno regulira razvoj konkretnih privrednih djelatnosti i privrednih područja. Recimo, ako društvo želi da razvije kemijsku industriju, ono omogućava njezin razvitak dajući dugoročne zajmove uz povoljnije uvjete. Ako hoće da razvija proizvodnju motornih vozila, ono daje proizvodne i potrošačke kredite u tu svrhu itd.

Krediti koje daju banke za kratkoročne svrhe i zajmovi koje daju banke ili fondovi za dugoročna ulaganja u privredu predstavljaju, prema tome, najznačajniju kategoriju društvene novčane politike koju naše društvo provodi preko banaka te samostalnih fondova društveno-političkih zajednica.

Krediti i zajmovi su namijenjeni: kao krediti za obrtna sredstva privrednim organizacijama, kao potrošački krediti građanima, kao posebni krediti društveno-političkim zajednicama i drugim ustanovama i ako dugoročni zajmovi za investicije u osnovna sredstva. Njihov je raspored približno ovakav:

Slika 92

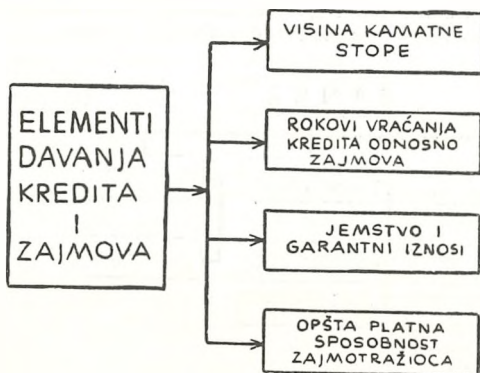
Društveni organi utvrđuju zakonskim propisima neposredne ili okvirne uvjete za dobivanje kredita i zajmova ili za to ovlašćuju bankarske ustanove. Glavni elementi naše kreditne politike prikazani su na slici 93.

Iako su krediti najznačajnija kategorija novčane politike (isto tako i novčane emisijske politike), oni ipak nisu jedini oblik te politike.

Osim kreditiranja, sastavni dijelovi naše novčane politike su još i ovi:

- reguliranje rezervnih fondova banaka
- reguliranje platnog prometa u okviru društvenog sektora, platnog prometa između društvenog sektora i građana i platnog prometa s inozemstvom
- reguliranje štednje građana, privrednih organizacija i organa društveno-političkih zajednica kao i
- porezno-budžetska politika (o kojoj će nešto više biti rečeno kasnije) i čak mogućnost
- pretvaranja aktivnih novčanih sredstava u opticaju u neaktivna novčana sredstva (blokiranje novčanih sredstava na računima u banci).

Slika 93

Društvo se na sve te načine stara da se na tržištu formiraju uvijek takvi odnosi između materijalno-robni i novčano-vrijednosnih elemenata koji bi odgovarali proporcijama što su postavljene u privrednim planovima.

2. **Tekuća investiciona politika.** Njome bismo obuhvatili sve njere kojima društvo na osnovi društvenih planskih proporcija regulira proširenu reprodukciju, odnosno konkretizira svoju dugoročnu privrednu politiku.

Osnovno ishodište naše tekuće investicione politike jesu planske proporcije raspodjele društvenog proizvoda dane u društvenom planu. Tamo je društvo sebi postavilo cilj koliko će, prema predviđanju, u globalnim iznosima investirati u pri-

vredni razvoj ili u proširenu reprodukciju i druge neprivredne djelatnosti. Prema tome, zadatak tekuće investicione politike je u tome da osigura ovaj planirani razvoj.

Naravno, postavlja se pitanje: kako.

Na više načina:

U prvom razdoblju centralno-administrativnog planiranja naše privrede društvo je već u planovima tačno odredilo lokaciju i sredstva za izgradnju novih privrednih i drugih objekata.

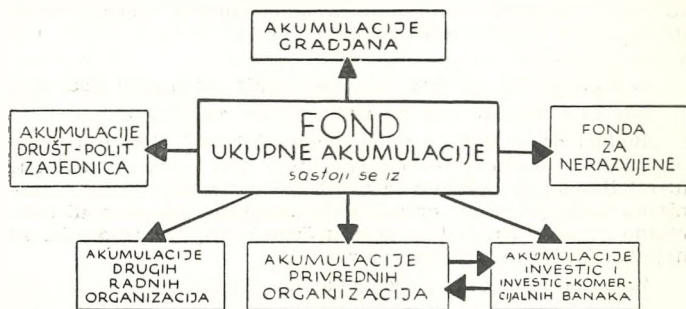
U drugom razdoblju društvo kombinira više metoda.

Danas investiranje vršimo uglavnom dugoročnim zajmovima iz bankovnih sredstava, iz vlastitih sredstava privrednih organizacija (i privatnih proizvođača), manje iz specijalnih fondova i budžeta društveno-političkih zajednica.

Za dobivanje investicionih zajmova i kredita postoje uvjeti slični onima koje smo naveli kad je bilo riječi o općoj kreditnoj politici.

Najprije društvo posebnim instrumentima određuje izvore akumulacije, visinu akumulacije i nosioce akumulacije.

Shematski smo fond ukupne akumulacije za privredne i neprivredne investicije raščlanili prema izvorima i nosiocima na sl. 94.

Slika 94

Akumulirana sredstva se zatim raspodjeljuju konkretnom investicionom djelatnošću u privredi i u neprivrednoj sferi.

Opću investicionu politiku vodi društvo okvirno preko svojih teritorijalnih organa; međutim, samo investiranje vrše različite organizacije i organi: privredne organizacije, društveno-političke zajednice, zadruge, privatni proizvođači itd.

Načini investiranja sredstava su također različiti. Cjelokupno planiranje investicija moguće je na jedan od ovih načina:

Slika 95

Naročiti problem današnje investicione politike odnosno investicione djelatnosti jest:

a) kako stvoriti što veću mobilnost investicionih sredstava, tj. kako omogućiti da se investiciona sredstva angažiraju tamo gdje će najviše pridonijeti povećanju narodnog dohotka,

b) kako obezbijediti dovoljno sredstava za dugoročne investicije koje su obično manje rentabilne npr. investicije za razvitak transporta, za izgradnju hidrocentrala, škola, bolnica itd (neki ove investicije nazivaju infrastrukturnim investicijama) i

c) kako omogućiti brži razvitak manje razvijenih područja.

Taj problem ilustrativno prikazujemo na slici 96.

Budući da je sada, a u budućnosti bit će i više privrednih organizacija, među onima koje će imati neki višak akumulacije (u relativnom ili apsolutnom smislu), treba tražiti takav mehanizam, da bi privredne organizacije investirale direktno ili indirektno svoja sredstva bilo gdje u Jugoslaviji, tj. tamo gdje su najintenzivnije investicione potrebe.

Za to postoje tri poznata načina:

Prvi način je automatski mehanizam slobodnog oročavanja (štednje) sredstava radnih organizacija u bankama (oročeni depoziti). Organizacije koje imaju slobodna sredstva oro-

čavaju ih na određeni rok (recimo, tri, pet itd. godina), obavezujući se da ih neće koristiti za taj period, primajući obligacije, koje im donose godišnje kamate (ili čak udio u dobiti banke, ako su privredne organizacije sa svojim sredstvima jedan od osnivača banke).

Slika 96

Taj način omogućuje bankama koncentraciju slobodnih sredstava što ih one plasiraju kao zajam onim privrednim organizacijama ili društveno-političkim zajednicama koje najintenzivnije traže sredstva uz najpovoljnije uvjete za banku. Narav-

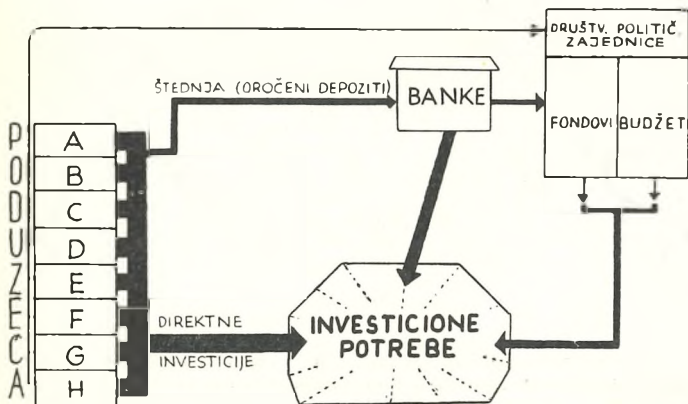
no, oni koji pozajmljuju sredstva od banaka moraju ih i vratiti i platiti kamate banci, i to veće kamate od onih koje plaća banka zajmodavcu.

Budući da mnoge investicije nisu konkurentne, što znači, da za njih treba dulji period izgradnje, da se ne mogu brzo aktivirati, da se ne mogu isplatiti na srednji, a kamoli na kratak rok, postavlja se pitanje: kako obezbijediti i ove investicije ako prihvatimo ovaj mehanizam »štednje«!

Za to može da postoji drugi način, također preko banaka, ali u obliku obaveznog oročavanja određenih sredstava pojedinačnih organizacija.

Ali i ovaj način kojiput neće omogućiti dovoljno investicionih sredstava za određene velike objekte nacionalnog značenja, uzimajući u obzir da drugi način nije vrlo atraktivan za privredne organizacije. Stoga se postavlja i nužnost trećeg načina financiranja nekih investicija

- a) direktno iz sredstava društveno-političkih zajednica bez zahtjeva za vraćanje sredstava,
- b) pomoću kreditiranja investicija sa strane društveno-političkih zajednica,
- c) pomoću specijalnog fonda federacije za kreditiranje privrednog razvoja privredno nedovoljno razvijenih republika i krajeva ili
- d) kreditiranjem poslovnih banaka od strane federacije ili od strane republika i sl.

Slika 97

3. **Tekuća proizvodna politika.** Neposredne odluke o tome kakvi proizvodi da se proizvode, koliko da ih se proizvodi, za koga da se proizvode, iz kakvih sirovina, kakvim radnim postupkom da se proizvode; zatim odluke o zapošljavanju radne snage itd. nalaze se u novom privrednom sistemu u neposrednoj nadležnosti samih privrednih organizacija koje izrađuju svoj konkretni plan proizvodnje u skladu:

- s općim društvenim planom i društvenim propisima
- s proizvodnim kapacitetima,
- s položajem na unutrašnjem i vanjskom tržištu, i
- s investicionim mogućnostima itd.

Ali to još ne znači da naše društvo nema nikakve okvirne proizvodne politike kako za cjelokupnu nacionalnu privredu, tako i za pojedine grane, tj. da ne regulira proizvodnju.

Ako pogledamo društveni plan privrednog razvitka Jugoslavije, vidjet ćemo da društvo planira, među ostalim, postotak povećanja proizvodnje pojedinih grana, i to:

- povećanje proizvodnje pojedinih najvažnijih proizvoda u apsolutnim brojevima,
- potrošnju predmeta rada, oruđa za rad i predmeta potrošnje u globalnim količinama i u postotku povećanja.

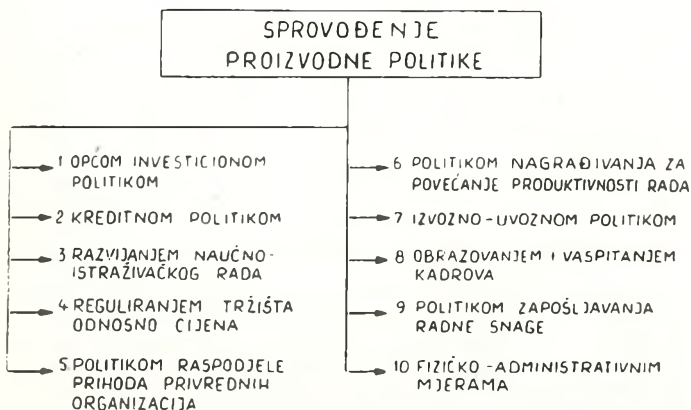
Štaviše, na osnovi ovih podataka o proizvodnji izračunava društvo cjelokupnu vrijednost proizvodnje, odnosno društveni proizvod koji dijeli na investicije, potrošnju itd. Jasno, kad bi svi brojevi bili proizvoljni, onda bi proizvoljne bile i proporcije, kao na primjer za koliko ćemo podići životni standard i slično. Borba za izvršenje društvenog plana ili, konkretnije, za planske proporcije raspodjele društvenog proizvoda predstavlja, prema tome, prvenstveno borbu za ostvarenje planiranog povećanja proizvodnje, premda društveni planovi i ne sadrže sve te podatke. Ako kažemo da ćemo, recimo, godine 1970. proizvoditi 2,100.000 tona sirovog čelika, zadatak je naše investicione politike, kreditne politike, proizvodne politike itd. da ta količina, za 100 tona manje ili više, bude ostvarena. Međutim, ako bismo proizvodili, na primjer, 300.000 tona čelika manje nego što smo planirali, onda bi zbog toga morala trpjeti sva druga planirana proizvodnja pa, prema tome, na kraju i planirana lična i opća potrošnja.

Već iz te kratke analize vidimo da, usprkos samostalnoj proizvodnoj politici privrednih organizacija, tekuća proizvodna politika mora biti sastavni dio opće privredne politike društveno-političkih zajednica, jasno, prije svega, federacije.

Pitanje je kako naše društvo vodi tekuću proizvodnu politiku, a da ne okrnji onu samostalnost privrednih

organizacija koja je u današnjim uvjetima razvoja proizvodnih snaga nužna za rentabilnu proizvodnju visoke kvalitete, za dalje razvijanje društveno-ekonomskih odnosa.

Odgovor će nesumnjivo glasiti: na više načina! Dakle, kao što društvo investicionu djelatnost usmjerava na više načina, isto tako ono i proizvodnju usmjerava na više načina, i to uglavnom pomoću ovih instrumenta i mjera:

Slika 98

4. Politika raspodjele ukupnog prihoda privrednih organizacija. Među instrumentima naše tekuće privredne politike već smo spomenuli i politiku raspodjele ukupnog prihoda privrednih organizacija. Ova politika koju društvo vodi prema privrednim organizacijama nije značajna samo s gledišta njihove neposredne proizvodnje već se stvarno instrumentima raspodjele prihoda privrednih organizacija ostvaruju sve osnovne proporcije perspektivnog društvenog plana. Kad društvo, na primjer, regulira stopu amortizacije, ono na taj način regulira prostu reprodukciju; kad određuje kamate na poslovni fond, porez na promet i sl, ono određuje jedan dio izvora akumulacije, odnosno investiranja i opće potrošnje itd. (o tome više kasnije).

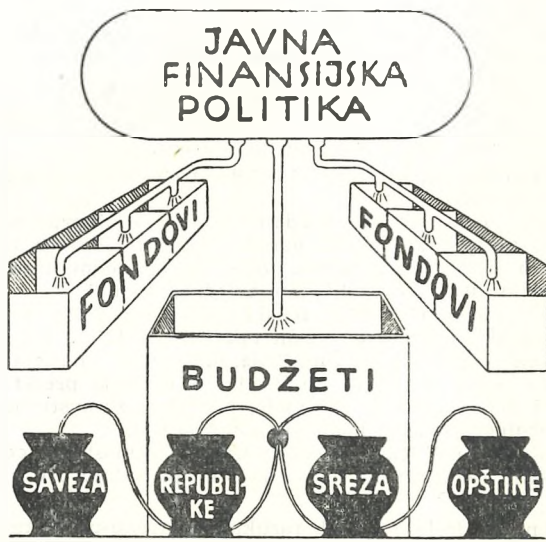
5. Javna financijska politika. Pod javnom financijskom politikom razumijevamo ubiranje prihoda i raspodjelu prihoda organa društveno-političkih zajednica, samostalnih društvenih

ustanova i prihoda samostalnih društvenih fondova. Odakle pro-
izlazi da je jedan dio politike raspodjele ukupnog prihoda usko
povezan s finansijskom politikom.

U suvremenom društvu, u kojem su potrebe ljudskog života
u velikoj mjeri raznovrsne, ljudi ih ne zadovoljavaju uvijek na
individualan, neposredan način. Neke su potrebe, naime, tako
opće naravi da ih ljudi zadovoljavaju zajednički. Tu, kako zna-
mo, pravimo razliku između ličnih i kolektivnih ili općih dru-
štvenih potreba i isto tako između lične i opće potroš-
nje. Ličnu potrošnju građani ostvaruju trošenjem vlastitih
ličnih dohodaka; opću potrošnju ostvaruju organi društveno-po-
litičkih zajednica, samostalne društvene organizacije i ustanove,
kao i društveni fondovi.

Opću potrošnju financiramo:

- a) budžetskim sredstvima društveno-političkih zajednica,
- b) sredstvima namjenskih fondova, finansijskih programa i
posebnih računa,
- c) sredstvima samostalnih ustanova,
- d) direktnim plaćanjem usluga.

Slika 99

Cjelokupno financiranje ovih javnih službi i općih potreba nazivamo javnim financijama, a politiku ubiranja, raspodjele i trošenja sredstava za te društvene službe i potrebe nazivamo javnom financijskom politikom (vidi sliku 99).

a) Pogledajmo najprije budžete i fondove društveno-političkih zajednica i financiranje sredstvima samostalnih ustanova.

Budžeti su dugo imali pretežno administrativan i subjektivan karakter. Sada takav budžetski sistem uglavnom više ne postoji. Težimo da što objektivnije raspodijelimo budžetska sredstva na pojedine budžete, naročito povezane s visinom ličnih dohodaka, odnosno lične potrošnje, tako da bi ti odnosi raspodjele bili što stabilniji te da bi se budžetska potrošnja mogla planirati i na dulji rok. Ovim je promjenama svakako ojačano samoupravljanje radnog naroda u društveno-političkim zajednicama i stimulirana pravilnija upotreba sredstava.

Budžetima različitih političko-teritorijalnih jedinica financiramo velik dio opće potrošnje, a naročito potrebe predstavničkih organa, državne uprave, narodne obrane, pravosuđa, neke neprivredne javne službe i druge opće društvene potrebe (prosvjeta, kultura, zdravstvo, socijalna zaštita itd). Samo izuzetno može se financirati i neka potreba u privredi, na primjer, u obliku regresa, dotacije ili investicija. Ako su neke potrebe većega značenja za više društveno-političkih zajednica, onda te zajednice udružuju budžetska sredstva za financiranje takvih zajedničkih potreba.

Po pravilu, iz različitih budžeta treba da se financiraju različite potrebe:

— iz saveznog budžeta — savezni predstavnički, upravni, pravosudni organi, narodna obrana, obaveze iz unutrašnjih i inozemnih zajmova, izdaci za privrednu investiciju, pomoć u žim društveno-političkim zajednicama i sl.

— iz republičkih budžeta — republički predstavnički organi i republički organi uprave, republički pravosudni organi, univerziteti, specijalne škole, dio zdravstvene zaštite i sl.

— iz općinskih budžeta — općinski predstavnički organi i organi uprave, prosvjete, socijalne, zdravstvene ustanove lokalnog značaja, komunalna služba i sl.

Društveno-političke zajednice načelno samostalno odlučuju o uvođenju različitih doprinosa, koji im pripadaju, i o njihovoj visini.

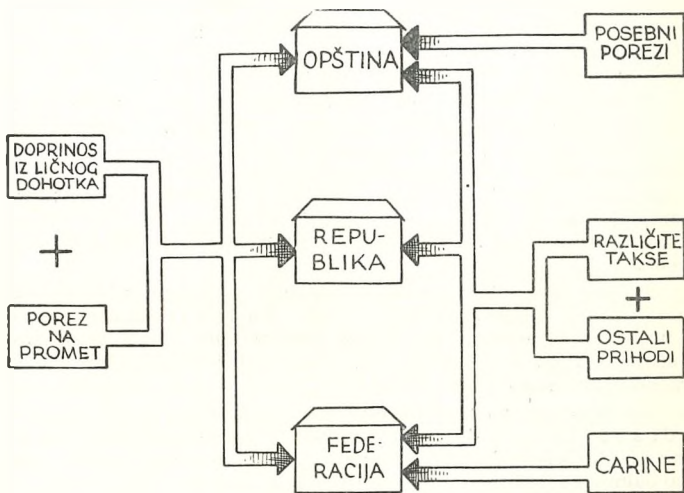
Da ne bi došlo do većih razlika, društveno-političke zajednice surađuju među sobom radi niveliranja prihoda. Pored toga republike može pomagati federacija, a općine republika, ako

nemaju dovoljno sredstava za financiranje osnovnog društvenog standarda i drugih društvenih službi.

Glavni izvori prihoda općina, republika i federacije jesu:

- doprinos iz ličnog dohotka iz radnog odnosa
- doprinos iz ličnog dohotka od poljoprivredne djelatnosti
- doprinos iz ličnog dohotka od samostalne zanatske djelatnosti
- doprinos iz ličnog dohotka od ostalih privatnih djelatnosti
- doprinos iz ličnog dohotka od samostalnog izvođenja intelektualnih usluga
- doprinos iz ličnog dohotka od autorskih prava, patenata itd.
- porez na promet.

Posebni izvor prihoda općine su neki posebni porezi i općinske takse. Republici pripadaju republičke takse, a federaciji savezne takse i carine.

Slika 100

Kao što smo utvrdili, iz prihoda društveno-političkih zajednica ne financiramo samo državnu upravu i s njom povezane organe i službe. Ovamo spadaju i druge javne službe i potrebe, organizirane u obliku **u s t a n o v a** s društvenim upravljanjem

(na primjer, neke škole, različite ustanove s kulturnog i socijalnog područja itd). Njima je sada u skladu s društvenim upravljanjem osigurana i veća financijska samostalnost. One financiraju svoje potrebe iz vlastitih prihoda (ako ih ostvaruju), iz namjenskih fondova, iz budžeta u obliku dotacija (npr. fond za školstvo) itd. Međutim, ako ove ustanove uspiju da financiraju same svoje potrebe u cjelini, onda nema potrebe da se bilo kako vežu uz budžet i njegove organe.

Sve društvene potrebe i javne službe na području budžetske potrošnje nemaju svakidašnji karakter. Da bi im se osigurao stabilan i neprekidan priliv sredstava, postoji posebno financiranje, i to u obliku:

— posebnih fondova koje samostalno osnivaju društveno-političke zajednice za financiranje nekih posebnih djelatnosti, (na primjer, šumski fond, fond za puteve, fond za unapređenje izdavačke djelatnosti itd.) i u obliku

— posebnih financijskih programa za izvršenje nekog trajnijeg zadatka ili akcije (na primjer, suzbijanje malarije) za čije se izvršenje brine poseban organ.

U svim tim oblicima financiramo redovito planirane potrebe i službe društveno-političkih zajednica. Međutim, događa se da neke potrebe nisu unaprijed predviđene. Za financiranje takvih nepredviđenih potreba svaka društveno-politička zajednica mora imati svoj rezervni fond. Njega, međutim, ne smijemo zamjenjivati s tekućom budžetskom rezervom koja je predviđena za pokrivanje nepredviđenih budžetskih rashoda.

Budući da priliv i odliv budžetskih sredstava nije uvijek uravnotežen, neophodno je da se budžeti mogu zaduživati, odnosno da podižu kredite. Oni mogu da se zadužuju kod rezervnog fonda društveno-političkih zajednica, kod različitih fondova i kod banke.

Na poseban način financira se sektor socijalno-zdravstvene djelatnosti. Postoje specijalni namjenski fondovi po granama osiguranja pri zavodima za socijalno osiguranje. Ti su fondovi:

- a) fond zdravstvenog osiguranja,
- b) fond invalidskog osiguranja,
- c) fond mirovinskog osiguranja.

Obim socijalno zdravstvene djelatnosti zavisao je od visine ličnih dohodaka osiguranika i od zakonom utvrđenog doprinosa za socijalno osiguranje.

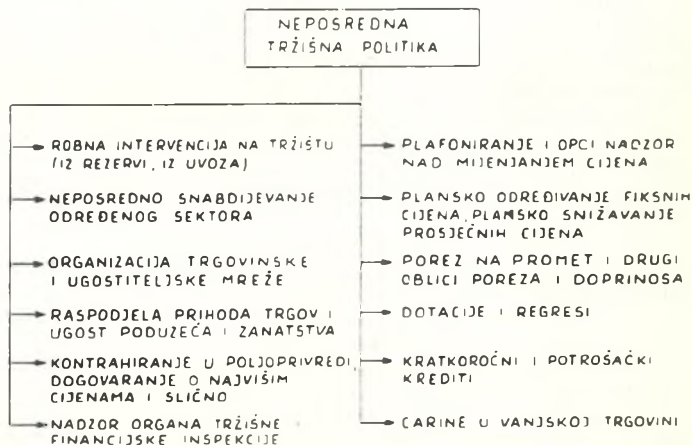
Pored fondova socijalnog osiguranja postoje još fondovi za školstvo kao samostalni društveni fondovi.

Slika 101

6. **Neposredna tržišna politika.** Do sada navedene posebne politike su manje ili više sastavni dio opće tržišne politike ili s njome povezane. Reguliranjem opticaja novca, investicionom politikom, proizvodnom politikom, budžetskom politikom itd. reguliramo neposredno ili posredno i robno-novčane odnose u privredi koji se konkretno formiraju na tržištu.

Međutim, osim ovih oblika opće privredne politike koja je sama po sebi i tržišna politika u širem smislu riječi, jer regulira robnu privredu, imamo još i neposrednu tržišnu politiku, tj. mjere tekuće privredne politike kojima društvo neposredno intervenira na tržištu.

Slika 102

Već u prvom dijelu naveli smo neke moguće mjere i instrumente tržišne politike. Međutim, za našu sadašnju tržišnu politiku posebno su karakteristične slijedeće mjere, koje provode neposredno uglavnom ovi organi: savezno i republičko izvršno vijeće, organi općina za privredne poslove, uredi za cijene, tržišne inspekcije svih političko-teritorijalnih jedinica, komore i savezi u poljoprivredi.

a) Postoji opća društvena kontrola cijena (u proizvodnji, u prometu na veliko i malo) onih proizvoda, koji su deficitarni, ili su monopolskog karaktera ili vrlo važni za životni standard radnih ljudi. Kontrola se sastoji u pravodobnom obavještenju jednog od ureda za cijene koji je ovlašten da daje ili ne daje dozvolu za promjenu cijene.

b) Drugi način kontrole cijena je »zamrzavnje« cijena na određenom nivou, plafoniranje (maksimiranje) cijena, određivanje fiksnih cijena, garantiranje minimalnih cijena itd.

c) Društvo regulira cijene i porezom na promet, carinama, davanjem regresa i premija, s jedne strane, i reguliranjem kredita za investiciona dobra, za obrtna sredstva i za predmete potrošnje, s druge strane.

Razumljivo je da ovi instrumenti i mjere nisu nešto stalno i da će naglasak biti sad na jednim sad na drugim instrumentima i da će se sa stabilizacijom tržišta smanjiti njihovo djelovanje.

7. Vanjskotrgovinska politika. Roba i novac ne cirkuliraju samo unutar državnih granica. Naša država nije privredno zatvorena i izolirana od privreda drugih država. Naša država ima međunarodne privredne odnose što ih obavljaju privredne organizacije.

Prema tome, vanjskotrgovinsku politiku sačinjavaju sve mjere naših društvenih organa kojima se regulira uvoz i izvoz robe, međunarodna špedicija i transport robe, izvršenje investicionih radova u inozemstvu, međunarodni turizam, međunarodni platni promet i sl.

Što je sadržaj svih tih mjera?

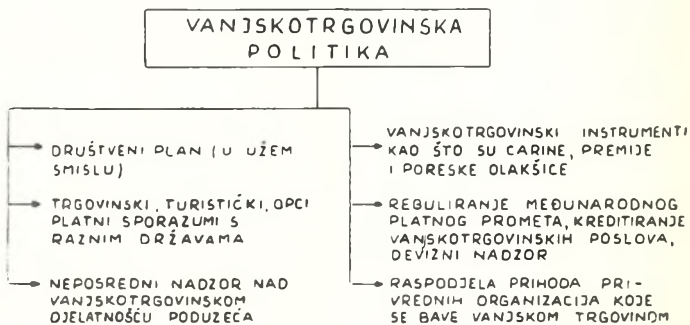
a) Društvenim planom reguliramo količinu i strukturu izvoza i uvoza robe.

b) Država zaključuje opće privredne i posebne trgovinske, turističke i platne sporazume s drugim državama, kojima regulira izvoz i uvoz robe i usluga.

c) Neposredni nadzor nad vanjskom trgovinom vrši država neposrednom zabranom izvoza ili uvoza nekih vrsta robe i usluga, kontigentiranjem izvoza odnosno uvoza (određuje se najveća dopustiva količina robe za izvoz, odnosno za uvoz) itd.

d) Carinama, premijama i poreznim olakšicama, vezivanjem uvoza uz izvoz i sl. država unapređuje ili sprečava izvoz ili uvoz robe, a time također regulira odnose na unutrašnjem tržištu.

— Carine se upotrebljavaju uglavnom za uvoz i predstavljaju novčani iznos kao postotak uvezene vrijednosti robe koji mora platiti uvoznik.

Slika 103

— Osim carina poznajemo i premije koje društvo daje kao nagrade za unapređenje izvoza nekih proizvoda. Te premije može dati na taj način da izvoznici stvarno priznaje veći iznos prihoda (npr. za 5⁰/₀, 10⁰/₃ itd.) u usporedbi s onim, koji bi primili po službenom kursu dinara prema stranoj valuti.

— Nešto su drukčiji oblik porezne olakšice koje se sastoje u tome da država ne zahtijeva za izvezenu robu naplatu poreza, taksa, doprinosa itd. koji se plaćaju u unutrašnjoj prodaji.

— Na specifičan način stimulira država izvoz odobravajući deviznu participaciju u obliku retencione kvote. Privredna organizacija pri tome zadržava za sebe određeni postotak primljenih deviza za prodanu robu.

— Poseban instrumenat je vezivanje uvoza uz izvoz. Recimo, ako treba devize za uvoz reprodukcijonog materijala, koristi poduzeće devize primljene za izvezenu robu za naplatu uvoza materijala itd (to je tako zvano samofinanciranje uvoza).

e) Država regulira vanjskotrgovinsku razmjenu i reguliranjem međunarodnog platnog prometa, pro-

dajom i kupovanjem deviza po različitim tečajevima, kreditiranjem vanjskotrgovinskih poslova i deviznim nadzorom preko deviznog inspektorata.

Napokon država utječe na izvoz i uvoz, na međunarodnu turističku djelatnost itd. i samom raspodjelom prihoda onih privrednih organizacija koje se bave tim djelatnostima.

Cjelokupnu sliku privrednih odnosa s inozemstvom daje nam na kraju godine platna bilanca s inozemstvom, koja može, kako već znamo, pokazivati deficit ili suficit. Budući da već dugo vremena imamo velik deficit, naša politika mora tražiti takve instrumente da bi taj deficit što prije i što više smanjila.

4. POLITIKA PRIVREĐIVANJA PRIVREDNIH ORGANIZACIJA U UVJETIMA RADNIČKOG SAMOUPRAVLJANJA

Proizvodne jedinice i njihova unutrašnja podjela rada. Čim je društvo postavilo opće proizvodne zadatke, sam proizvodni proces organiziraju neposredni proizvođači, udruženi u radne zajednice, koji samostalno upravljaju društvenim sredstvima za proizvodnju. Radne zajednice sa sredstvima za proizvodnju čine relativno samostalne proizvodne jedinice koje se nazivaju i privredne organizacije.

Društvena podjela rada ima, naime, dvojake posljedice:

a) specijalizaciju i time veću ili manju proizvodnu samostalnost pojedinačnih privrednih organizacija, i

b) nužnost povezanosti i uže suradnje (kooperacije) privrednih organizacija među sobom. Na primjer, privredna organizacija »Saturnus« ne proizvodi sama željezo premda izrađuje metalne proizvode. Željezni lim koji »Saturnus« upotrebljava kao predmet rada proizvode željezare. »Saturnus« i željezare su po podjeli rada i odvojene, ali i među sobom povezane privredne organizacije. Iz toga proizlazi da sam razvitak proizvodnih snaga zbog masovne proizvodnje i sniženja fiksnih troškova na jedinicu zahtijeva sve veće udružene privredne organizacije. Govorimo o procesu integracije.

Međutim, toj riječi daje se različito značenje. Integracija u užem smislu znači proces udruživanja nekih bitnih funkcija dviju ili više do tada samostalnih privrednih organizacija, premda pojedina poduzeća unutar integrirane organizacije (npr. kombinata, zavoda) još mogu zadržati veću ili manju samostalnost. Integracija u širem smislu znači viši stupanj povezivanja i sinhroniziranja djelatnosti svih privrednih subjekata radi što više usklađenog privrednog razvitka.

Bilo bi pogrešno, ako bismo taj proces integracije shvatili kao proces ukidanja privrednih organizacija. Suprotno tome, industrija se kao sektor djelatnosti još nužno sastoji od industrijskih privrednih organizacija, poljoprivreda od poljoprivrednih organizacija itd.

Svaka ćelija — privredna organizacija, ima po podjeli rada svoj poseban sadržaj i oblik. Razlikuje se od drugih po naravi procesa proizvodnje, po uređajima za proiz-

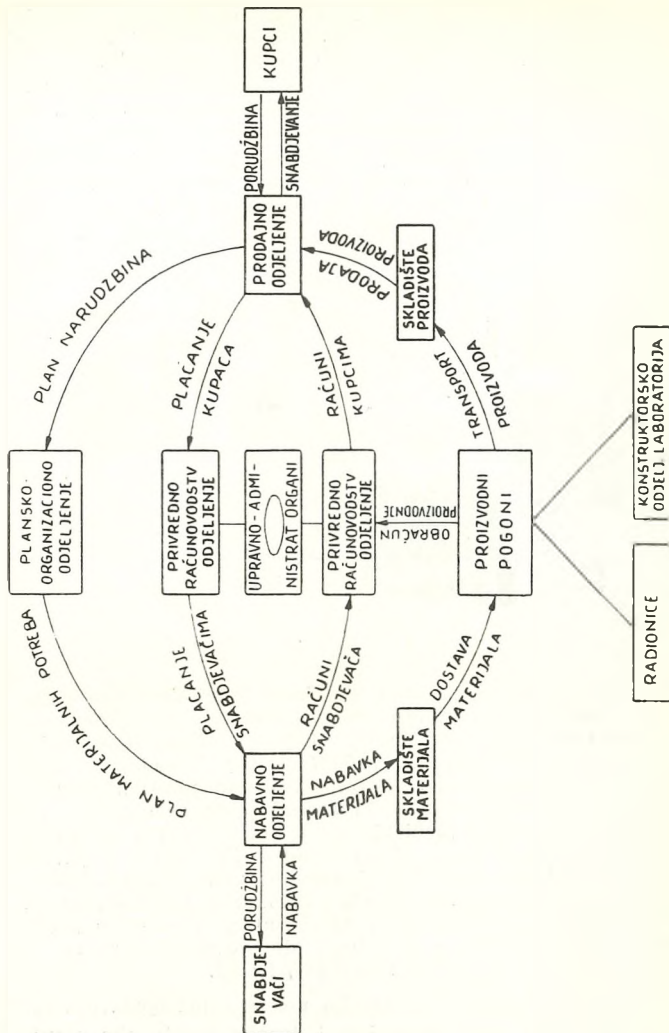
vodnju, po kvalifikacionoj strukturi radne snage, po rukovođenju i, konačno, po nazivu. Zbog toga su u različitim sektorima i granama oblici privrednih organizacija nešto različiti (vidi sliku 104).

Slika 104

Proces proizvodnje koji organiziraju privredne organizacije temelji se, kao i u cjelokupnom društvu, na podjeli rada (podjeli funkcija). I u samoj privrednoj organizaciji imamo:

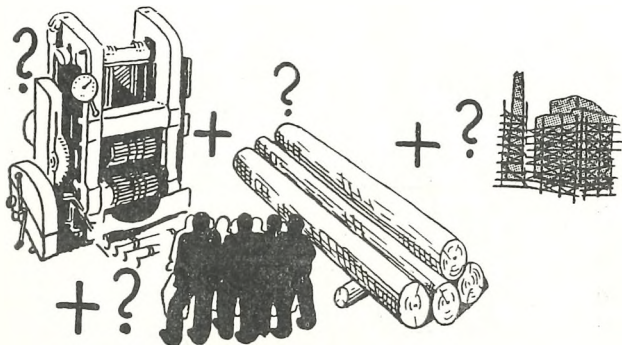
- a) specijalizirane proizvodne pogone, odjele i radna mjesta i
  - b) specijaliziranu radnu snagu raznovrsnih kvalifikacija. Tek uz suradnju ove specijalizirane opreme, pogona i specijalizirane radne snage možemo u privrednim organizacijama uspješno organizirati proces proizvodnje:
    - a) proizvodnja u različitim fazama i operacijama teče neposredno u glavnim i pomoćnim odjelima i pogonima;
    - b) radionice i drugi pomoćni odjeli omogućuju svojim uslugama (popravci, održavanje strojeva itd.) normalan tok proizvodnje;
    - c) u skladištima se nalaze nabavljena sredstva za proizvodnju i konačni proizvodi;
    - d) u posebnim konstruktivno-laboratorijskim odjeljenjima priprema se nova proizvodnja, nadzire kvaliteta proizvoda itd;
    - e) svaka privredna organizacija ima stalne organe i odjele stručnih službi za operativno vođenje procesa proizvodnje i za normalno poslovanje.

Slika 105

Planiranje proizvodnje i izvršenje proizvodnog plana u privrednoj organizaciji. Za kapitalizam su karakteristični planiranje i naučna organizacija proizvodnje u svakom pojedinačnom poduzeću i neplansko proizvođenje u cjelokupnom društvu. Socijalizam ukida tu suprotnost tako da proširuje planiranje i na cjelokupnu društvenu privredu.

Pošto smo već raspravljali o tome kako proizvodnju u plansko-robnjoj privredi planira cjelokupno društvo, razmotrimo sada kako proizvodnju planiraju pojedinačne privredne organizacije.

Slika 106

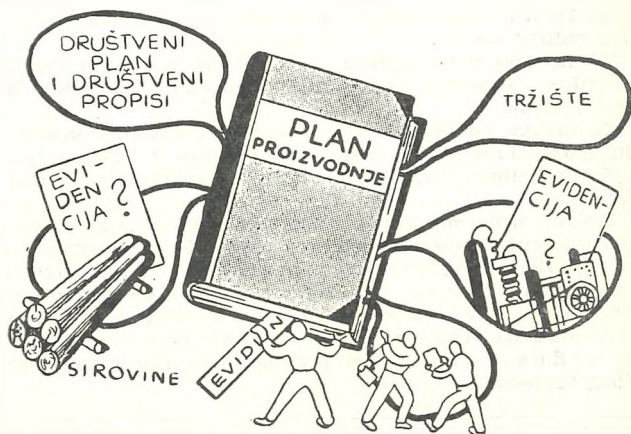
U kapitalizmu proizvodnju planiraju kapitalisti, kao pojedinci, ili udruženi u dionička društva, potpuno samostalno i na osnovi privatnog profitnog motiva. U nas privredne organizacije ne planiraju proizvodnju na osnovi čisto privatnog profitnog motiva, niti su svi elementi njihovih planova rezultat njihovih samostalnih odluka. Od presudnog zanačenja je to da privredne organizacije planiraju svoju proizvodnju u okviru općeg društvenog plana federacije, kao i u okviru planova užih društveno-političkih zajednica. One poznaju osnovne planske proporcije, instrumente i zakonske privredne propise. Na taj način imaju mogućnost, da egzaktnije pristupaju izradi samostalnog perspektivnog (dugoročnog) plana i operativnog proizvodnog plana.

Planovi privrednih organizacija polaze i prilagođavaju se:

a) svim društvenim planovima i drugim društvenim propisima,

b) sadašnjem i predviđenom stanju unutrašnjeg i vanjskog tržišta u pogledu nabavke sredstava za proizvodnju i u pogledu prodaje konačnih proizvoda,

c) stanju proizvodnih mogućnosti proizvodne jedinice, vodeći računa o mogućim promjenama posredstvom novih investicija.

Slika 107

Sastavljanje proizvodnog plana u privrednoj organizaciji teći će zatim otprilike u ovim fazama:

1	Analiza izvršenja dosadašnjih planova
2	Analiza raspoloživih proizvodnih kapaciteta
3	Analiza elemenata društvenih planova
4	Analiza sadašnjeg i predviđenog stanja na tržištu (dobavljača, kupaca, konkurenata)
5	Predviđene promjene u proizvodnim kapacitetima
6	Plan prodaje
7	Plan proizvodnje: 1. po asortimanu, 2. po količini 3. po vremenu 4. po fazama izrade
8	Plan nabavke sredstava za proizvodnju i zaposlenja radne snage

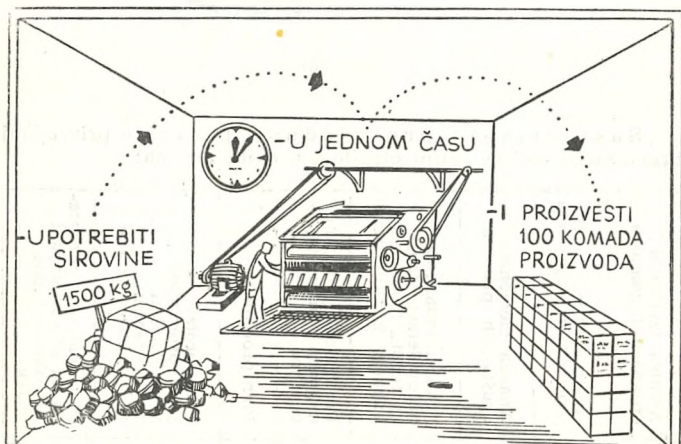
Odlučujuću važnost za izradu ispravnog plana proizvodnje ima, između ostalog, pravilno normiranje opredmećenog i živog rada, tj. normiranje upotrebe sredstava za rad, predmeta rada kao i živog rada za planiranu proizvodnju.

Ako doslovno prevedemo riječ norma, reći ćemo da je to neki općeutvrđeni zahtjev (kao pravilo), koliko radnik ili grupa radnika treba izraditi proizvoda odnosno operacija u određenom vremenu ili potrošiti sredstava za proizvodnju uz određene uvjete. Tako su norme mjerilo utrošenog rada, sredstava i ostvarenog radnog učinka.

Norme kao neka mjerila nalazimo na različitim životnim područjima. Govorimo o moralnim normama, o zakonskim normama i slično.

Za razliku od mnogih drugih normi, proizvodni procesi se daju normirati (tj. urediti kao pravilni u skladu s proizvodnim uvjetima) tako da ih možemo kvantificirati (izraziti količinski).

Teškoća u normiranju je u tome što utrošeni rad i sredstva kao i mjerenje učinka ne možemo ostvariti u jedinstvenoj prirodnoj mjeri. Zbog toga razloga normiramo upotrebu sredstava za proizvodnju odvojeno od utrošenog rada. Tako imamo norme (normative) utroška materijala, električne energije, norme iskorištavanja strojeva itd. i, najzad, radne norme, kao pravila o utrošku rada odnosno radnog vremena.

Slika 108

A radne norme, opet, prikazujemo različito. Razlikujemo: a) vremenske norme koje izražavamo vremenom potrebnim za izradu jedinica proizvoda, b) količinske norme kojima zahtijevamo količinu proizvoda koja mora biti proizvedena u jedinici vremena (na primjer, za jedan sat) i c) vrijednosne norme (akord) ako za izradu jedinicu proizvoda utvrđujemo iznos dohotka radniku.

Ako bismo htjeli da izračunamo utrošak sredstava za proizvodnju i rada zajedno, morali bismo preračunati (iskalkulirati) utrošak svih sredstava i rada u novac, tj. u novčane iznose, odnosno u cijenu koštanja (vidi objašnjenje pojma kasnije). Normirane troškove na jedinicu proizvoda nazivamo i planskim troškovima ili planskom cijenom koštanja.

Norme izračunavamo na različite načine. Uglavnom znamo dva načina koje obično kombiniramo:

1. iskustveni način normiranja kojim izračunavamo norme na osnovi iskustva i statistike i

2. tehnički način normiranja kojim određujemo norme na osnovi detaljnog mjerenja pojedinačnih tehničkih elemenata radnog procesa pomoću tehničkih instrumenata, bez obzira na iskustvo.

Normiranje utroška rada i sredstava za postizanje ostvarenog učinka nije značajno samo za izradu plana proizvodnje pojedinačnog poduzeća, već i za izračunavanje financijskog efekta poslovanja poduzeća i, konačno, za pravilnu raspodjelu ličnih dohodaka (vidi drugu temu).

Kad tako izrađen plan proizvodnje prihvate organi upravljanja privredne organizacije, on postaje obavezan zadatak za sve i za njegovo ispunjenje se treba boriti. To, naravno, ne znači da ga treba do tančina izvršiti ako se bitno promijeni položaj na tržištu, ako se promijeni društveni plan i slično. A ne znači ni to, ako je plan stvarno dobar, da je on samo formalan akt na papiru po kojem nitko ne treba da se ravna.

Zato naročito treba naglasiti da privredna organizacija organizira dobru tekuću analitičko-evidencionu službu. Ta služba treba da prati izvršenja plana i da daje prijedloge za njegove možda potrebne izmjene, koje, međutim, ne smiju biti provedene bez znanja organa upravljanja.

Istovremeno je dužnost samih društvenih organa da društvene planove, a i tekuće propise, ne mijenjaju često i da se ne miješaju u tekuće poslovanje privredne organizacije, tako da se u privrednim organizacijama ostvari atmosfera povjerenja u privrednu stabilnost i da se ne ometa samoinicijativa neposrednih proizvođača.

Planiranje nabave i prodaje i cijena proizvoda u našoj privrednoj organizaciji. Da bi privredna organizacija u našoj plansko-robnjoj privredi osigurala što veći prihod kojim sama raspolaže, njezin je zadatak, između ostalog, i to da racionalno organizira nabavu i prodaju robe. A za to je potrebno da napravi poseban plan.

Ali što treba da obuhvata plan nabave i prodaje i što je dokaz da je on uspješno ostvaren s društvenog gledišta i s gledišta pojedinačne radne zajednice? Kakva je cijena proizvoda najpravičnija?

Da bi privredna organizacija ispravno poslovala, mora osigurati normalan priliv predmeta rada, a i sredstava za rad kad se ona istroše. Budući da nabava sredstava za rad dolazi na dnevni red u duljem razdoblju na 5, 10 pa i više godina, plan nabave predmeta rada ili, ukratko, plan nabave materijala aktuelan je, tako reći, svaki dan (materijal za obradu, pomoćni materijal, kao što su, na primjer, maziva itd).

Slika 109

Za izradu plana nabave materijala treba:

a) dobro poznavati materijalne potrebe proizvodnje i
b) mogućnost nabave materijala na različitim tržištima i u različito doba.

a) Materijalne potrebe izračunava privredna organizacija u naturalnim pokazateljima (u tonama, metrima itd) i u novčanim pokazateljima (ako te količine pomnoži cijenama).

Od odlučujućeg značenja je to da privredna organizacija izračuna pravilan normativ utroška materijala za jedinicu proizvoda i da odredi pravilnu minimalnu količinu zalihe materijala. Tek kad zbroji obe količine, dobit će cjelokupnu količinu materijalnih potreba za odgovarajuće vrijeme.

b) Drugi element dobrog plana nabave je poznavanje tržišta, naročito ponude i ponuđača robe, sadašnje i buduće cijene materijala koji kupuje, prijevozne troškove i slično. Najuspješniji plan nabave je onaj koji omogućava nabavu materijala uz najniže cijene, odnosno troškove nabave.

Kad je materijal nabavljen, prerađen i proizveden u što kraćem vremenu novi proizvod, privredna organizacija mora se pobrinuti za njegovu prodaju koja obuhvaća poslove kao što su ispitivanje tržišta, organizacija prodaje, uskladištavanje i transport. Slabo je poslovanje one privredne organizacije koja tek onda, kad je proizvod proizveden, traži kupca i ne pobrine se za normalno rasterećenje skladišta gotovih proizvoda pod što povoljnijim uvjetima.

Slika 110

Da ne bi došlo do nepotrebnih zaliha, privredne organizacije moraju imati i poseban plan prodaje.

Plan prodaje privredne organizacije mora se uglavnom zasnivati:

a) na dobrom poznavanju njezine proizvodnje i troškova proizvodnje;

b) na dobrom poznavanju potražnje njezinih proizvoda, konkurencije drugih privrednih organizacija, odnosno tržišta uopće, što zahtijeva dobro ispitivanje tržišta, i

c) na vođenju računa o svim društvenim propisima i o poverljivoj i kreditnoj politici i o politici cijena i dr. što ih je odredilo društvo.

Da bi izradio pravilan plan prodaje, komercijalni sektor privredne organizacije mora imati, s jedne strane, tačan plan proizvodnje da zna što će prodavati, a s druge strane, i planirane troškove pojedinačnih proizvoda da zna izračunati stopu rentabilnosti prodaje jednog ili drugog proizvoda, pa da ima mogućnosti da izračuna prodajnu cijenu.

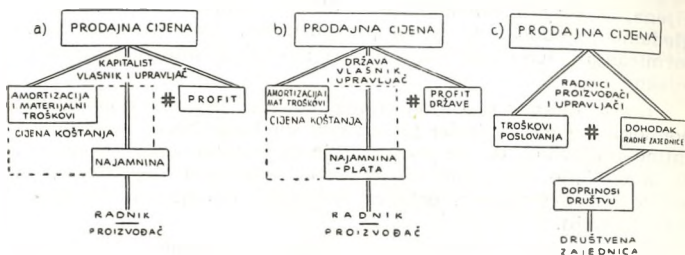
Slika 111

Budući da smo o planu proizvodnje već govorili, ukratko se upoznajmo s planiranjem ili kalkuliranjem cijene. Od odlučujućeg značenja je: 1) kako je kalkulirana prodajna cijena u različitim fazama i 2) koja je cijena »najbolja«, ili, kako još kažemo, normalna prodajna cijena s gledišta društva i s gledišta pojedinačne privredne organizacije (o troškovima smo već govorili).

Visina i struktura cijene, kako smo već naglasili, uvijek izražavaju neke društveno-ekonomske odnose.

a) U kapitalizmu vidimo u strukturi cijene osnovni odnos radnik — kapitalist, b) a u državnom kapitalizmu kao i u državnom socijalizmu ona izražava još odnos između radnika,

odnosno radnog kolektiva i države; c) u socijalizmu s radničkim upravljanjem trebalo bi da u strukturi cijena vidimo, u prvom redu, odnos među slobodno udruženim proizvođačima u okviru sve širih zajednica. Da ilustriramo ovu misao (vidi sliku 112).

Slika 112

Prema tome, u uvjetima radničkog upravljanja gubi se razlika između nadnice i profita jer su radnici sada proizvođači i upravljači, pa prema tome privređuju »nadnicu i profit« zajedno u obliku dohotka radnog kolektiva.

Međutim, osim strukture cijene koja izražava već spomenute nove odnose, treba spomenuti, baš s gledišta pojedinačnog radnog kolektiva, i odnose koje izražava sama visina cijene. Pitamo se, naime, koliki je »postotak dohotka« normalno dodati kao čisti dohodak troškovima, kako s gledišta društva tako i s gledišta što boljeg poslovanja svake privredne organizacije. Treba, naime, imati na umu da neopravdano poizanje cijene od strane nekog radnog kolektiva: a) oštećuje bilo druge radne kolektive, bilo potrošača, pa se time pojavljuju nesocijalistički odnosi i b) na tržištu se stvara nered povećavanjem tržišnih disproporcija.

Zbog svega toga opravdano tražimo neki kriterij za kalkulaciju »normalne« prodajne cijene, odnosno tražimo takav način raspodjele povećanog (natprosječnog, vanrednog) dohotka (zbog eventualno povećanih cijena) koji bi korigirao povećani ostvareni dohodak u korist pravilnog razvijanja socijalističkih odnosa u raspodjeli.

Iako je za dinamičnu privredu svakako vrlo teško dati neko opće apstraktno načelo, ipak bismo mogli tvrditi ovo: u stabiliziranoj tržišnoj privredi sve bi radne zajednice imale manje ili više normalan dohodak, odnosno poduzeća bi morala produ-

vati svoju robu po »normalnoj« ekonomskoj cijeni. Visina dohotka odgovala bi obimu proizvodnje i ekonomičnosti poslovanja.

Međutim, kako je takva privreda više teorijska pretpostavka nego stvarnost, jer je privreda dinamična, bit će i prodajna cijena, a time i dohodak, u priličnoj mjeri drukčiji ako ga gledamo u odnosu na jednog zaposlenog. Zato bismo pravilo formiranja »normalne« cijene morali formulirati otprilike ovako:

1. »Normalna« prodajna cijena, koja bi bila odraz potražnje, ponude i troškova, treba po pravilu da bude takva da regulira zalihe proizvoda, da ne prouzrokuje nedostatak robe na tržištu, da omogućuje odvajanje društvu svih propisanih doprinosa i da privrednoj organizaciji osigura normalnu (planiranu) proširenu reprodukciju.

2. Međutim, ako bi prodajna cijena iz objektivnih ili subjektivnih razloga premašila tu normalnu cijenu, onda bi i radna zajednica, po svom pravilniku o raspodjeli prihoda, onaj dio prihoda, koji je iznad prihoda ostvarenog na osnovi ekonomičnog poslovanja, izdvajala u korist povećanja sredstava, što bi ih investirala u svom poduzeću, ili bi ih pozajmila ili predala društvu za financiranje drugih potreba.

Na osnovi obračuna svih tih elemenata plana prodaje, plan prodaje, pojednostavljen, prikazali bismo u sukcesivnim fazama ovako:

Analiza proizvodnje i troškova proizvodnje	Analiza tržišta: 1) potražnje i 2) konkurencije itd.	Analiza prodajnih troškova (ambalaže, reklame, transporta itd)	Uzimanje u obzir društvenih propisa i porezne politike	Plan prodaje: 1) po asortimanu, 2) po količini, 3) po tržištima itd.
1	2	3	4	5

Tek realizacija plana prodaje osigurava, dakle, privrednim organizacijama prihod i time normalno daljnje poslovanje. Zato briga za dobru realizaciju plana prodaje i nabave mora biti sastavni dio borbe radne zajednice za dobro upravljanje u privrednoj organizaciji.

Financijski plan i završni račun kao prikaz uspješnog ili neuspješnog poslovanja privredne organizacije. U svakoj robnoj privredi, pa i onda kad ima planske okvire, u pitanju je specifičan problem evidentiranja ostvarenih rezultata i potrošenih faktora proizvodnje u novcu. Izrada proizvoda čini za privrednu organizaciju s novčanog gledišta stvarni utrošak sredstava, stvarno »djelovanje« troškova, odnosno realiziranje rashoda. Tek prodaja robe ostvaruje privrednoj organizaciji prihod kojim ona pokriva sve proizvodne troškove, odgovara društvenim obavezama i iz dohotka ostvaruje vlastite fondove i lične dohotke radnika.

Osnovni dokument o bilanciranju prihoda s rashodima za neko plansko razdoblje je financijski plan privredne organizacije. On treba da bude prikaz budućeg financijskog poslovanja privredne organizacije, tj. prikaz gledan preko novca. Financijski plan obuhvaća za neku planiranu proizvodnju planske rashode uspoređene s planiranim prihodom.

Financijski plan je izrađen na osnovi različitih dokumenata i podataka: na osnovi planova proizvodnje, prodaje i nabavke, dalje na osnovi kalkuliranih cijena, planirane količine obrtnih sredstava, brzine obrtaja obrtnih sredstava, planiranih zaliha itd.

Poslovanje privredne organizacije, prema tome možemo računski prikazati u bilanciranju svih njezinih prihoda s rashodima ili, šire, u bilanciranju svih njezinih sredstava, kojima samostalno upravlja, s upotrebom tih sredstava.

Opće podatke o dobrom ili slabom poslovanju privredne organizacije najtačnije ćemo naći u završnom računu o njezinom godišnjem poslovanju. On predstavlja podroban pregled o izvršenju cjelokupnog godišnjeg plana, a stanju sredstava, o obavezama i potraživanjima privredne organizacije, o ukupnom prihodu i dohotku te njegovoj raspodjeli.

Završni račun sastoji se od različitih obračuna i pregleda s prilogima koje obrazlažu organi privredne organizacije u posebnoj izveštaju. Završni račun zatim, zajedno sa zapisnikom o razmatranju u organima radničkog upravljanja i s odlukom radničkog savjeta o odobrenju završnog računa, sačinjava opći postupak odobrenja završnog računa u okviru privredne organizacije.

U većim poduzećima je preporučena ova shema organa odobravanja završnih računa (vidi sliku 113).

Kad radnički savjet odobri završni račun, privredna organizacija mora ga dostaviti na kontrolu i odobrenje službi društvenog knjigovodstva.

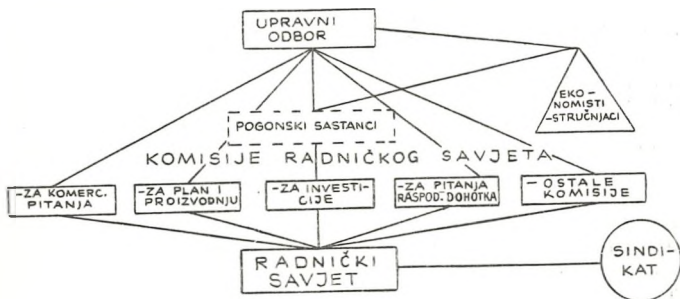
O ovim obračunima i pregledima nećemo podrobno govoriti. Zaustavit ćemo se samo na dva zbirna obračunska pregleda, tj.

I. na bilanci i

II. na obračunu ukupnog prihoda i dohotka i raspodjeli dohotka.

Ad I. Najprije kratak razgovor o bilanci.

Bilanca je obračunski pregled u kojem su na određeni dan u novcu iskazana sredstva privredne organizacije s njihovim izvorima koji su utvrđeni inventarizacijom.

Slika 113

Kao što svaka živa organska ćelija prima i daje neka sredstva, tako i privredna organizacija ima taj dvostrani odnos. S jedne strane, utvrđuje svoja sredstva po vrstama (to je

Slika 114

aktivna strana bilance), a s druge strane, utvrđuje razne vrste izvora odakle crpi odnosno kojima pokriva svoja sredstva (to je pasivna strana bilance). Dakle, svaka vrsta sredstava mora imati svoj izvor iz kojeg se crpe sva ta sredstva. A ti izvori su ili općenarodna imovina kojom samostalno upravlja privredna organizacija na osnovi društvenih planova i drugih propisa, ili zajmovi i krediti, ili vlastita sredstva, ili kupci i slično.

Pojednostavljeni prikaz bilance

Elementi	Stanje na dan 31. 12.	
	1965. god.	1964. god.
A. Aktiva		
1. Sadašnja vrijednost aktivnih osnovnih sredstava		
2. Osnovna sredstva u izgradnji ili izradi		
3. Novčana sredstva osnovnih sredstava		
4. Novčana sredstva kod banke itd.		
5. Izdvojena sredstva obaveznih rezervi		
6. Obveznice, blagajnički zapisi i kreditni odnosi		
7. Kupci		
8. Zalihe materijala i sitnog inventara		
9. Zalihe nedovršene proizvodnje		
10. Zalihe gotovih proizvoda i robe		
11. Razna aktiva		
12. Sredstva rezervnog fonda		
13. Sredstva zajedničke potrošnje		
14. Novčana sredstva zajedničke potrošnje		
S v e g a a k t i v a		
B. Pasiva		
1. Poslovni fond		
2. Krediti za osnovna sredstva		
3. Ostali izvori osnovnih sredstava		
4. Krediti za trajna obrtna sredstva i početni fond obrtnih sredstava		
5. Krediti za povremena obrtna sredstva		
6. Krediti dobavljača uz akcept		
7. Krediti za sredstva zajedničke potrošnje		
8. Dobavljači		
9. Rezervni fond iz obaveznog doprinosa		
10. Rezervni fond iz neobaveznog ulaganja		
11. Posebni i ostali rezervni fondovi		
12. Fond zajedničke potrošnje		
13. Ostali izvori sredstava zajedničke potrošnje		
14. Ostala pasiva		
S v e g a p a s i v a		

Kratko obrazloženje bilance:

1. Kako vidimo, prvu najveću stavku aktive privrednih organizacija predstavljaju osnovna sredstva (od 1—3). Što su osnovna sredstva, o tome smo već govorili.

Osnovna sredstva imaju svoj izvor u pasivnim stavkama bilance (vidi tačke 1, 2 i 3).

2. Drugu veliku stavku aktive predstavljaju obrtna sredstva, o kojima smo također govorili (tačke 4, 5, 6, 8, 9 i 10).

Obrtna sredstva imaju svoj izvor u pasivnim stavkama bilance (vidi tačke 4, 5, 6 i 8).

3. Sredstva zajedničke potrošnje na aktivnoj strani (tačke 13 i 14) imaju svoj izvor u stavkama na pasivnoj strani (tačke 12 i 13).

4. Sredstva rezervnog fonda (na aktivnoj strani tačka 12) imaju svoj izvor u rezervnom fondu iz obaveznog doprinosa (tačka 10 na pasivnoj strani).

Ako usporedimo desnu i lijevu stranu (aktivu i pasivu) bilance, one se moraju brojčano slagati ili uravnotežiti (otud naziv, bilanca, od riječi: bilancia — tj. vaga). Ako dolazi do nepokrivenog gubitka na aktivnoj strani, onda treba da postoji stavka: krediti za pokriće gubitaka, na pasivnoj strani.

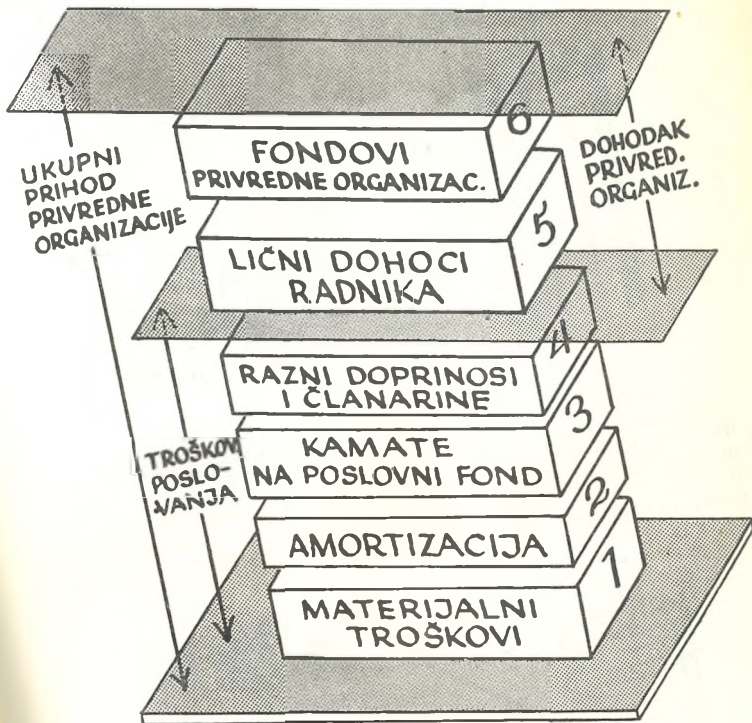
Ad II. Drugi važan dokument završnog računa privredne organizacije nosi naziv »Utvrđivanje ukupnog prihoda i njegova raspodjela«. On nije ništa drugo nego specificirana evidencija obračuna ukupnog prihoda privredne organizacije, što ćemo posebno obraditi.

Raspodjela ukupnog prihoda privredne organizacije. Sastavni dio završnog računa privredne organizacije je utvrđivanje njezinog bruto-proizvoda, odnosno ukupnog prihoda, koji je jedan od osnovnih kategorija našeg privrednog sistema (vidi sliku 115).

Najprije razmotrimo što je ukupan prihod, a zatim njegovu osnovnu raspodjelu.

Cjelokupnu proizvodnju u nekom društvu, koju nazivamo zajedničkim imenom društveni bruto proizvod, ostvaruju odvojeno pojedinačne privredne organizacije. Društveni bruto proizvod je, dakle, suma cjelokupne vrijednosti proizvodnje pojedinačnih privrednih organizacija ili, novčano izraženo, suma ukupnih prihoda privrednih organizacija. A ukupni prihod privredne organizacije je vrijednost prodanih (realiziranih) proizvoda i radnih usluga po izdatim fakturama, koja je rezultat cjelokupne djelatnosti privredne organizacije povećane za vanredne prihode i smanjene za potraživanja od kupaca. Ukupni prihod izračunavaju privredne organizacije na osnovi evidencije u svojem knjigovodstvu i bankarske evidencije.

Prema tome, neće biti teško razumijeti da se ukupni prihod privredne organizacije dijeli na sličan način kao društveni proizvod.

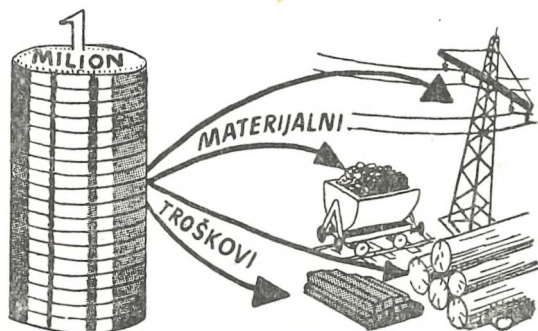
Slika 115

Pogledajmo ukratko vrlo pojednostavljeno svaki element (utvrđivanja i raspodjele) ukupnog prihoda.

1. Materijalni troškovi su glavni element ukupnog prihoda i obuhvaćaju zbroj cijena utrošenih sirovina, utrošene

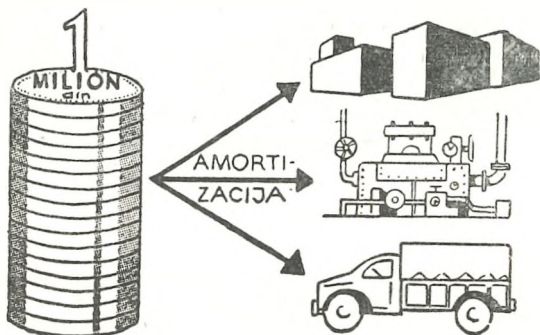

energije i izdatke za usluge drugih. Osim toga, po postojećim propisima, u materijalne troškove uključuju se također: izdaci za investiciono održavanje osnovnih sredstava, troškovi reklame i reprezentacije, troškovi izobrazbe stručnog kadra, izdaci kao što su plaćanje kamata na kredite za kupnju osnovnih i obrtnih sredstava, premije za osiguranje i sl.

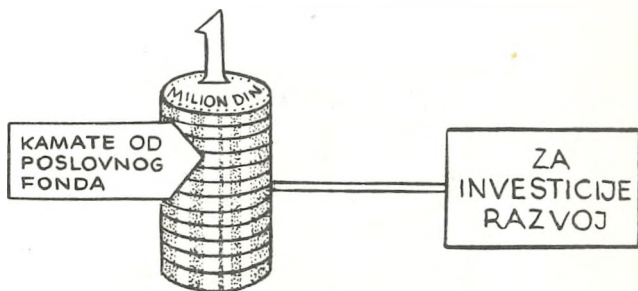
Slika 116

2. Drugi važan element je amortizacija. To je dio prenesene vrijednosti utrošenih osnovnih sredstava koji se izdvaja iz ukupnog prihoda privredne organizacije. Amortizaciju moraju plaćati privredne organizacije na poseban račun u banci u svrhu zamjene osnovnih sredstava i za otplatu zajmova za osnovna sredstva.

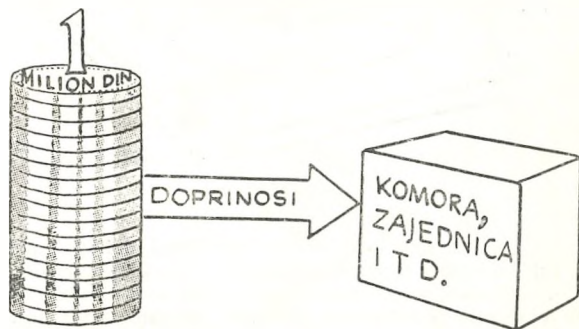
Slika 117

3. Za sredstva za proizvodnju (poslovni fond) kojima trajno upravljaju radni kolektivi moraju privredne organizacije plaćati društvu kamate na poslovni fond. To je obaveza privredne organizacije prema društvu s obzirom na to da se koristi društvenim sredstvima.

Slika 118

4. Privredne organizacije moraju dalje iz ukupnog prihoda plaćati još različite doprinose, članarine i slične izdatke (doprinosi zajednicama privrednih organizacija doprinosi komorama itd.).

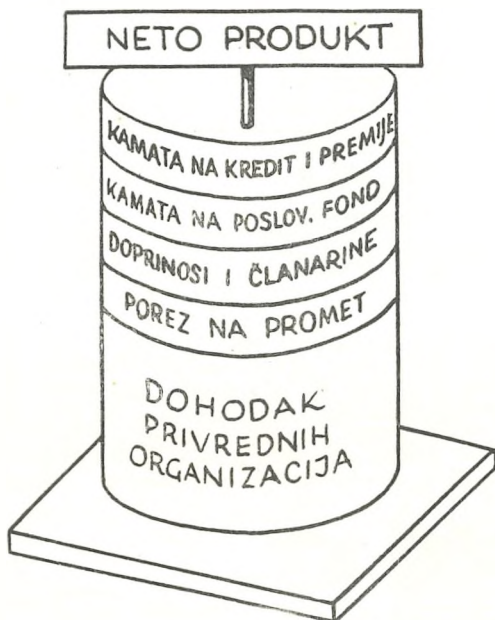
Slika 119

Svi su ovi elementi ukupnog prihoda, s druge strane, za privredne organizacije troškovi poslovanja.

Tek pošto privredna organizacija podmiri sve te troškove poslovanja njoj ostaje dohodak.

Odmah moramo reći da dohodak privredne organizacije nije jedno te isto što i novostvorena vrijednost ili neto-produkt, kako ga nazivamo.

Neto-produkt prikazuje nam slika 120.

Slika 120

Pored toga ni neto-produkt ni realizirani dohodak privredne organizacije nisu u cjelini plod rada radnika privredne organizacije. Dohodak, a još više neto-produkt može sadržavati određene elemente izvanrednog dohotka odnosno rente koja nije rezultat rada, nego rezultat specifičnih uvjeta privređivanja ili rezultat djelovanja specifične privredne politike u raspodjeli i preraspodjeli dohotka. Najteži je problem kako tačno kvantifi-

cirati taj vanredni dohodak odnosno rentu, tj. prikazati ga odvojeno od normalnog, produktivnog dohotka (više o tome kasnije).

Raspodjela dohotka privredne organizacije. Nakon izdvajanja troškova poslovanja kako smo već utvrdili privrednoj organizaciji ostaje dohodak.

U novom privrednom sistemu privredne organizacije su samostalne u raspodjeli dohotka 1) na lične dohotke i 2) na fondove. Zato moraju izraditi posebna mjerila koja određuju statutom ili posebnim pravilnikom o raspodjeli dohotka. U tom pravilniku moraju biti obuhvaćena sva mjerila koja mora imati dobar privrednik u socijalizmu, tj. da su u skladu 1) s društvenim planom i propisima, 2) s mogućnostima proizvodnje i sadašnjim kao i budućim potrebama privredne organizacije, 3) s njezinim obavezama i 4) sa socijalističkim principima raspodjele dohotka radnicima po radnom učinku.

U slici prikazujemo raspodjelu dohotka (vidi sl. 121.).

Slika 121

Kratko objašnjenje:

1. Privredna organizacija dužna je da, prije svega, iz dohotka a) formira ili popuni svoj obavezni rezervni fond sve

dok ne dostigne određenu visinu; b) osim toga, privredne organizacije su obavezne da izdvajaju određeni dio dohotka u zajedničke rezervne fondove općine i republike.

Sredstva rezervnih fondova služe, prije svega, za pokriće eventualnog gubitka privredne organizacije.

Budući da privredna organizacija nije dužna da odmah rasporedi sva sredstva dohotka, dio sredstava može rasporediti u neobavezni dio rezervnog fonda.

2. Kako smo već rekli, privredne organizacije samostalno raspoređuju dohodak na osnovi pravilnika o raspodjeli dohotka na lične dohotke, poslovni fond i fond zajedničke potrošnje.

Ukupni lični dohoci su oni bruto-dohoci radnika kao članova radne zajednice, što ih primaju na osnovi svog produktivnog rada i kompleksnog poslovnog učinka. Oni se raspodjeljuju na osnovi pravilnika o raspodjeli ličnih dohodaka.

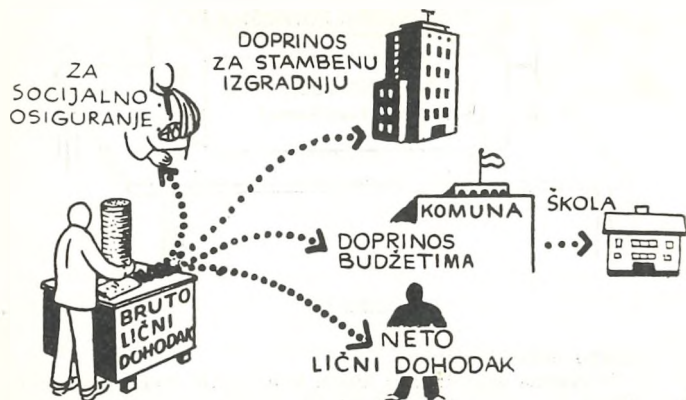
Lični dohoci radnika su osnovni izvor njihove potrošnje odnosno standarda. Budući da se jedan dio potrošnje (standarda) sastoji od kolektivne potrošnje, tačnije društvenog standarda, radnici treba da izdvoje jedan dio sredstava iz ukupnih ličnih dohodaka u budžet ili fondove društveno-političkih zajednica za financiranje općih društvenih potreba.

Ti doprinosi zajednici i fondovima jesu:

a) doprinos za socijalno osiguranje (za bolovanje, za penzije, za dječji dodatak, za službu zapošljavanja i sl.),

b) doprinos budžetima i fondovima društveno-političkih zajednica za financiranje općih potreba (npr. za javnu upravu, za školstvo i sl),

c) doprinos za (kolektivnu) stambenu izgradnju.

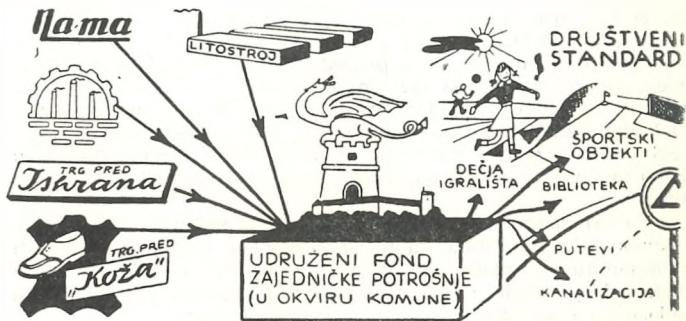
Slika 122

Tek kad odbijemo spomenute doprinose od bruto ličnih dohodaka, dobijamo neto ili isplative lične dohotke radnika.

3. Treći dio dohotka koji ostaje u poduzeću, namijenjen je za povećanje poslovnog fonda (tj. za proširenu reprodukciju). Ova sredstva koriste se za nabavu novih osnovnih i obrtnih sredstava i za otplatu zajmova za kupnju osnovnih i obrtnih sredstava (osim kamata koje se isplaćuje na teret materijalnih troškova).

4. Četvrti dio dohotka sačinjavaju sredstva za fond zajedničke potrošnje iz kojeg se crpe sredstva za neprivredne investicije u društveni standard privredne organizacije, na primjer, za izgradnju stanova, zatim za tekuće održavanje sredstava društvenog standarda, za kulturne potrebe itd. Međutim, kako se ta sredstva često ne mogu najefikasnije upotrijebiti u okviru pojedinačne privredne organizacije, privredne organizacije će dio toga fonda ili cjelokupni fond udružiti sa sredstvima fondova zajedničke potrošnje drugih privrednih organizacija.

Slika 123

Raspodjela dohotka i pitanje objektivizirane raspodjele prema radu u našim društveno-ekonomskim uvjetima. Vidjeli smo da radna zajednica kao veća grupa radnika u privredi samostalno dijeli dohodak privredne organizacije na dva dijela: a) na lične dohotke i b) na fondove privredne organizacije.

Izdvojeni lični dohodi iz dohotka privredne organizacije dijele se potom pojedinim radnicima. S tim u vezi pojavljuju se dva pitanja:

a) najprije, kakva je raspodjela dohotka na lične dohotke i fondove privredne organizacije i zatim,

b) kakva je raspodjela cjelokupnih ličnih dohodaka na lične dohotke pojedinih radnika kao članova radnog kolektiva »najpravičnija« s gledišta društva?

Iako nema nekog šablonskog recepta ni matematičke formule za ove dvije raspodjele, ipak postoji jedno opće načelo za tu raspodjelu. Možemo ga nazvati socijalističko načelo raspodjele dohotka.

Kako znamo, na socijalističkoj zastavi to osnovno načelo zapisano je ovako:

a) svako u socijalizmu treba da radi prema sposobnostima i da u potrošnom dijelu društvenog proizvoda učestvuje prema radnom učinku, a ne prema vlasništvu i drugim privilegijama;

b) za jednaku radnu sposobnost mora biti osiguran bar približno jednak minimalan lični dohodak, za jednak radni učinak (za jednaku izradu jedinice proizvoda) jednak lični dohodak;

c) dio materijalne brige za uzdržavanje porodice ili, konkretnije, za odgoj i obrazovanje djece, preuzima društvo ili pak daje za to dodatna sredstva na lični dohodak po jednakom kriteriju.

Samoupravni mehanizam u raspodjeli dohotka, svakako, sadrži već principijelno mnogo od tih elemenata. Za razliku od prijašnjeg administrativnog privrednog sistema, gdje je država određivala i visinu ukupnog prihoda i pojedinačne elemente prihoda, sad postaje svaki element rezultat odluka i akcija udruženih proizvođača u radnim zajednicama. S učešćem u raspodjeli dohotka privrednih organizacija proizvođači učestvuju direktno i u raspodjeli narodnog dohotka. Dakle, proizvođači nisu samo upravljači nego i najvažniji subjekt u raspodjeli rezultata svog rada.

Na taj način događa se kvalitativna promjena u društveno-ekonomskim odnosima: radnici-proizvođači, koji su prije radili za najamninu ili plaću, sad postaju sve više proizvođači-privrednici, vodeći računa o svojim sadašnjim i budućim potrebama i o sadašnjim i budućim potrebama čitave zajednice.

Da bi ovaj društveni samoupravni mehanizam funkcionirao što bolje i automatski (tj. što bliže socijalističkim principima raspodjele), treba da za to postoje prije svega dva uvjeta:

— prvo, da se (već kod starta) što potpunije ujednačuju objektivni uvjeti privređivanja za sve radne organizacije i

— drugo, da se radne zajednice ponašaju što više kao dobar privrednik, kao dobar robni proizvođač, što zahtijeva svakako i intenzivan interes svih članova zajednice za što bolje privređivanje i što veće znanje radnika.

Ako manjka jedan od navedenih činilaca, samoupravni mehanizam ne može djelovati dobro, a to mora na svaki, način prouzročiti odstupanja od socijalističkih principa raspodjele dohotka prema radu.

Iz toga jasno proizlazi ovaj zadatak:

— za društvo: da stvara što više ujednačene objektivne uvjete i što povoljniju atmosferu privređivanja i nadzor,

— za radnu zajednicu: da vodi što bolju politiku poslovanja s visokim angažiranjem svih članova.

1. Kad govorimo o izjednačivanju objektivnih uvjeta i što povoljnijoj atmosferi privređivanja, ne mislimo da društvo mora izraditi neke statičke, idealne principe privređivanja. Da bismo vidjeli, što razumijemo pod izjednačivanjem uvjeta, treba da pogledamo od čega zavisi ukupan prihod, tačnije stjecanje dohotka, čak nezavisno od ulaganja tekućeg rada radne zajednice. Stoga pogledajmo gdje su izvori za neujednačene uvjete privređivanja.

a) Prvi izvor neujednačenih uvjeta može, svakako, biti različiti obim i sastav sredstava te različite prirodne okolnosti. Onaj, tko ima više sredstava, može više investirati, može izvoditi vlastiti istraživački rad itd. Onaj, tko ima suvremenija sredstva i tehnologiju može imati potencijalno veću produktivnost rada. To posebno vrijedi za zemljište kao sredstvo za rad u poljoprivredi.

b) Drugi izvor neujednačenih uvjeta može biti različiti kvalifikacioni sastav radne snage koji je nezavisan od politike stručnog obrazovanja kadrova.

c) Treći izvor različitih uvjeta privređivanja može biti sama diferencirana politika društveno-političkih zajednica prema različitim privrednim grupacijama.

d) Neujednačeni položaj privrednih organizacija u privredi može biti također izvor različitih uvjeta privređivanja. Pri tome treba da različite uvjete kategoriziramo:

— u različiti položaj grane ili privredne grupacije, u kojoj se ona nalazi u privrednom razvitku zemlje ili čak u svjetskom privrednom razvitku, i

— u različiti položaj grane odnosno privredne grupacije ili privredne organizacije na tržištu (različiti položaj u nabavi i prodaji robe u zemlji ili na vanjskom tržištu s obzirom na potražnju, na stupanj konkurencije, na udaljenost od tržišta i sl. — vidi sliku 124).

Što neujednačeni uvjeti privređivanja znače s gledišta poslovne politike i poslovnih rezultata?

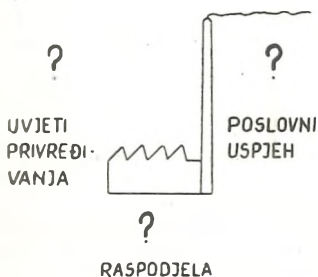
To, da bez obzira na nastojanje radne zajednice za što efikasnijom poslovnim politikom, poslovni rezultati bivaju manji u usporedbi s onim organizacijama koje imaju povoljnije uvjete privređivanja. Konkretno vrednovanje tekućeg rada pojedinih radnika i kolektivnog rada radne zajednice na tržištu u obliku ukupnog prihoda i dohotka bit će deformira-

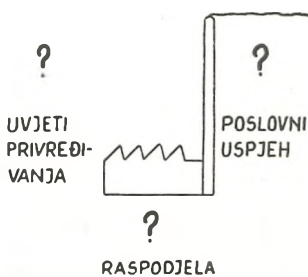
no, možemo čak da kažemo, nepravedno, ako bi se na osnovi jednakih kriterija za sve privredne organizacije u ovakvim uvjetima izvodila raspodjela. Realizirani dohodak i dohodak po radniku bit će nužno različiti:

— s obzirom na prosjek u nekoj grani ili grupaciji, s obzirom na opći privredni prosjek, pojedina poduzeća ili grupacije će primati natprosječni prihod, a druga opet potprosječni prihod.

PODUZEĆE »A« 1965 - 1960

PODUZEĆE »B« 1965 - 1960

Slika 124

U svakom slučaju, ako bi se dohodak dijelio na lične dohotke i fondove poduzeća na osnovi realiziranog dohotka na tržištu, nužno bi nastala odstupanja od uvodno proklamiranih socijalističkih načela raspodjele dohotka.

Da bi se ovi principi ipak u što većoj mjeri ostvarili, s jedne strane, i da bi tržište ipak zadržalo pozitivno djelovanje na privredne organizacije, društvo treba u sam privredni sistem unaprijed da ugradi ili instrumente favoriziranja (olakšice) ili instrumente većeg opterećenja nekih grana, privrednih grupacija ili čak poduzeća u obliku diferencirane kreditne i porezne politike, politike cijena, vanjskotrgovinske, investicione i sl. politike.

Dakle, tek diferenciranom (neujednačenom) privrednom politikom zajednica stvarno približno izjednačuje uvjete privređivanja za sve privredne organizacije za određeno razdoblje.

Da li je taj instrumenat uvođenje ili neuvođenje, diferenciranje poreza na promet, kamatne stope, doprinosa iz dohotka, rente itd, to ovdje nije od bitnog značenja. Osnovni zahtjev jest da se zajednica stara za približno izjednačenje uvjeta privređivanja. Jedino u tom slučaju bit će moguće i ujednačeno uspoređivanje rezultata poslovanja i bar približno ujednačen način raspodjele dohotka. Tek tada će poslovni uspjeh u obliku dohotka biti u većoj mjeri ogledalo stvarnog zalaganja radne zajednice, tj. produktivnosti i ekonomičnosti njezinog rada.

Jedinstveni pokazatelji uvjeta privređivanja, poslovnog uspjeha i raspodjele. Jedinstveni pokazatelji služe samim privrednim organizacijama, a i drugim institucijama, kao osnova za sagledavanje, analiziranje i međusobno uspoređivanje poslovnih rezultata. Prema današnjoj praksi, oni se dijeli u tri skupine:

1. pokazatelji uvjeta privređivanja,
2. pokazatelji poslovnog uspjeha i
3. pokazatelji raspodjele.

1) Što bolje poznamo uvjete privređivanja, to tačnije možemo ocijeniti poslovne uspjehe. Ako su objektivni uvjeti jednaki, onda bi privredne organizacije morale imati jednake rezultate uz jednaka zalaganja.

Pokazatelji uvjeta privređivanja jesu:

- a) koliko je angažiranih poslovnih sredstava (u dinarima) po radniku,
- b) koliko oruđa za rad angažira 1 radnik (tehnička opremljenost rada),
- c) kakva je još sposobnost oruđa za rad,
- d) kakav je udio oruđa za rad u ukupnim osnovnim sredstvima,
- e) kakav je udio poreza na promet u neto-produktu,
- f) koliki dio neto-produkta ostaje privrednoj organizaciji kao njezin dohodak.

Ovisno o postotku ili indeksu (za dva perioda) možemo da kažemo, da li neko poduzeće ima prosječne, potprosječne ili natprosječne uvjete za privređivanje, odnosno da li su se uvjeti pogoršali ili poboljšali.

2) Ako su se uvjeti poboljšali, onda opravdano treba očekivati poboljšanje poslovnog uspjeha, premda je to još u velikoj mjeri ovisno o radu radne zajednice.

Koji su pokazatelji poslovnog uspjeha?
To su:

- a) koliko dinara neto-produkta prosječno dolazi na člana radne zajednice,
- b) koliko dinara neto-produkta prosječno dolazi na 1 ili 100 dinara angažiranih poslovnih sredstava,

- c) koliko dinara neto-produkta prosječno dolazi i s obzirom na angažirana sredstva i s obzirom na broj radnika,
- d) kolika je količina realizirane proizvodnje po radniku,
- e) koliki je ukupan prihod prema utrošenim sredstvima.

Ako su navedene količine ove godine veće nego u prošloj godini, ili, ukoliko su veće u »našem« poduzeću u usporedbi s drugim poduzećima, utoliko možemo reći da je poslovni uspjeh bio veći, što naravno ne znači da je bio s obzirom na uvjete privređivanja.

3) Treću skupinu pokazatelja predstavljaju pokazatelji raspodjele koji su u neku ruku također dokaz ispravne ili neispravne poslovne politike. To su ovi pokazatelji:

- a) koliko je učešće lične i zajedničke potrošnje u dohotku,
- b) koliko je učešće bruto ličnih dohodaka u dohotku,
- c) koliki je bruto lični dohodak po radniku,
- d) koliki je neto lični dohodak po radniku,
- e) koliki su fondovi prema poslovnim sredstvima.

Razumljivo, vjerovati da su ovi pokazatelji čarobni štapić, koji će nam uvijek prikazati tačnu sliku ispravne ili neispravne politike društva prema privrednim organizacijama, uspješne ili neuspješne politike privredne organizacije, bilo bi sasvim neopravdano. Ipak svestrano uspoređivanje i vrednovanje pokazatelja s ostalom dodatnom analizom može biti vrlo korisno za sagledavanje diskutiranih problema i time na pomoć radnim zajednicama u izradi kompleksnih objektivnih mjerila za unutrašnju raspodjelu čistog prihoda.

Opća mjerila za raspodjelu dohotka i ličnih dohodaka radnika. Mjerila za raspodjelu moraju biti oformljena u unutrašnjem propisu u obliku pravilnika, i to: 1) u pravilniku o raspodjeli dohotka, 2) u pravilniku o raspodjeli ličnih dohodaka radnika privredne organizacije kao cjeline, kao i u pravilnicima o raspodjeli ličnih dohodaka radnika radnih jedinica.

U ovim pravilnicima organi radničkog upravljanja određuju ključ za raspodjelu dohotka na lične dohotke i fondove, koja se vrši u toku godine, kao i ključ za raspodjelu ličnih dohodaka pojedinim radnicima (iznosi ličnih dohodaka u toku godine smatraju se akontacijama).

Sušтина ove podjele je izdvajanje iz dohotka ličnih dohodaka koji pripadaju radnicima po kompleksnom učinku. to jest 1. po njihovoj proizvodnosti ili, kako još kažemo, po jedinici proizvoda i 2. po ekonomičnom poslovanju radne jedinice, odnosno privredne organizacije, ili po unutrašnjem uspjehu poslovne jedinice, odnosno privredne organizacije (koji se pokazuje u obliku sniženja troškova, odnosno cijene koštanja).

Računski primjer:

Ad 1. Za određivanje ličnih dohodaka po jedinici proizvoda potrebno je da imamo bar dva podatka: a) količinu izrađenih proizvoda i b) norme utroška živoga rada za svaki proizvod, koje nalazimo, na primjer, u pravilniku kao poseban tabelarni pregled (cjenik) normiranih ličnih dohodaka potrebnih za svaki proizvod.

Recimo, poduzeće X proizvodi tri proizvoda: »a«, »b« i »c«.

Proizvodi	Mjera jedinice proizvoda	Norma ličnih dohodaka po jedinici proizvoda
»a«	tona	7.000
»b«	tona	4.000
»c«	tona	11.500

Ukupne lične dohotke za ostvarenu proizvodnju privredna organizacija će izračunati tako da će te normirane lične dohotke po jedinici proizvoda pomnožiti sa stvarno izrađenom količinom proizvoda.

za proizvod »a«	7.000 din. × 1.000 t =	7,000.000 din.
za proizvod »b«	4.000 din. × 500 t =	2,000.000 din.
za proizvod »c«	11.500 din. × 5.000 t =	57,500.000 din.
		<hr/>
		66,500.000 din.

66,5 milijuna dinara predstavljaju lični dohoci izdvojeni po jedinici proizvoda.

Ad 2. U prednjem obračunu nismo uzeli u obzir manje ili više ekonomičnu upotrebu sredstava za proizvodnju, izraženu u visini troškova. Nismo uzeli u obzir ni uštedu minulog, opredmećenog rada, koji treba da se pokaže u poslovnom uspjehu u sniženju troškova, odnosno u sniženju cijene koštanja po jedinici proizvoda, tj. u razlici između planiranih troškova i stvarnih troškova za jedinicu proizvoda.

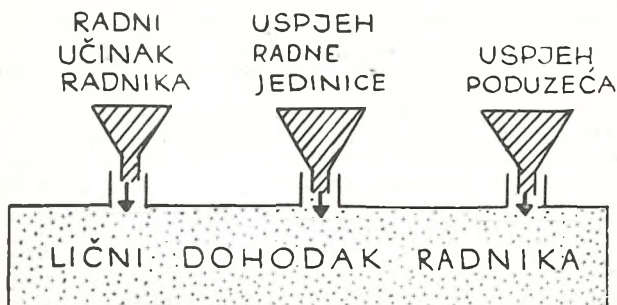
Na primjer, planirani troškovi za jedinicu proizvoda »a« iznose 70.000.— dinara, a planirano sniženje troškova za taj proizvod iznosi 2.000.— dinara.

Predmet pravilnika o raspodijeli ličnih dohodaka je da propiše ključ (u obliku neke stope) za raspodjelu onog sniženja troškova koje se pokazuje kao povećani prihod. Od naročitog je značenja da se udio u sniženju troškova (npr. u obliku premije) prizna što više onoj poslovnoj jedinici ili čak radnom mjestu koje ima najveću zaslugu za to sniženje.

Međutim, može se dogoditi da u nekom poduzeću većina radnih jedinica, na primjer, ne ostvari planirano sniženje troškova, već troškove, odnosno cijenu koštanja, čak premaši. Razumljivo je da će se u tom slučaju za cijelo poduzeće pokazati negativne posljedice na prihodu. Kako onda da se nagradi onih nekoliko radnih jedinica koje su postigle sniženje troškova? Može tako da privredna organizacija neće isplatiti svakog mjeseca sve lične dohotke (već samo akontacije ličnih dohoda) i ostavit će dio sredstava za lične dohotke kao neraspoređena sredstva, ili će ostvariti posebna rezervna sredstva za lične dohotke. Tek poslije godišnjeg završnog računa ona pravi konačni obračun i isplaćuje lične dohotke radnim jedinicama i radnicima prema radnom učinku i sniženju troškova.

Kad su tako izdvojeni ukupni lični dohoci za cjelokupni radni kolektiv, kao i za kolektive radnih jedinica, privredna organizacija pristupa daljnjoj raspodijeli ličnih dohodaka na pojedine radnike. Visina ličnog dohotka svakog radnika tada zavisi:

- a) od početnog vrednovanja (obično u bodovima) radnog mjesta,
- b) od učinka rada na njegovu radnom mjestu, mjenog ako je moguće, na osnovi norma,
- c) od učinka rada poslovne (organizacione) jedinice u okviru koje radnik radi i
- d) od rezultata poslovanja radnog kolektiva kao cjeline u privrednoj organizaciji.

Slika 125

Ostaje još pitanje: do koje mjere treba da bude rizik za poslovne mjere prenesen na radne zajednice i u kojoj se mjeri pozitivne ili negativne posljedice mogu odražavati na visinu ličnih dohodaka.

Konstatiramo da za pozitivne rezultate, po pravilu, nema nikakvih ograničenja, a za negativne rezultate ona postoje. Socijalna politika našeg društva ne dopušta, na primjer, da cjelokupni finansijski gubitak pokrivaju sami radnici svojim ličnim dohocima. Postoji niz mjera koje treba da ublaže negativno djelovanje slabog poslovanja na dohodak radnika.

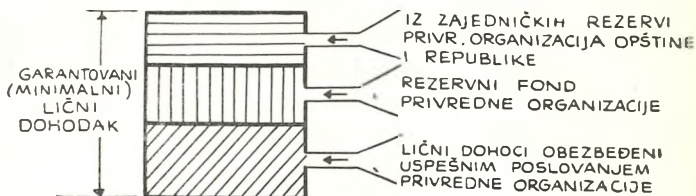
Zakonom su propisani minimalni lični dohoci radnika koji su radniku obezbijedeni bez obzira na finansijski uspjeh privredne organizacije. Otkuda da se uzmu sredstva za isplatu u takvom slučaju?

Red pokrivanja »manjka« za isplatu ličnih dohodaka radnika obično je ovakav:

1. Najprije dolaze u obzir neraspoređena sredstva ličnih dohodaka, odnosno rezervna sredstva za lične dohotke privredne organizacije;

2. ako privredna organizacija tih sredstava nema, onda za pokriće upotrebljava sredstva obaveznog rezervnog fonda privredne organizacije;

3. ako ni ona nisu dovoljna ili ih uopće nema, u obzir dolazi općinski rezervni fond.

Slika 126

Naravno, sistem raspodjele dohotka još nije do kraja izgrađen. Sigurno je da će radne zajednice pronaći nove i još bolje oblike raspodjele. Bolje u tom smislu da će s jedne strane, još više potaći povećanje proizvodnosti, ekonomičnosti rada i rentabilnosti te time omogućiti trajnu likvidnost organizacije (to

Slika 127

jest bit će uvijek u stanju udovoljiti svim finansijskim obavezama), s druge strane pak, razvijati društveno-ekonomske odnose u sve više razvijene socijalističke odnose.

5. DOSADAŠNJI I DALJI RAZVOJ NAŠE PRIVREDE*

Osnovni podaci o privrednom razvoju. Naša država je napravila u ovih dvadesetak godina gigantski skok iz zaostale u srednje razvijenu državu, iz niže u višu fazu socijalizma. Kakav je bio tempo njezinog razvoja, usprkos zaostajanju nekih sektora, pokazuje nam slijedeća tabela zbirnih podataka (izraženih u indeksima) — vidi sliku 128.

Da je takva stopa privrede visoka možemo zaključiti iz ovog međunarodnog uspoređenja povećanja industrijske proizvodnje nekih država (indeks) — vidi sliku 129.

Iz ovih sumarnih podataka možemo izvući nekoliko značajnih zaključaka za razumijevanje našeg dvadesetogodišnjeg poslijeratnog privrednog razvitka.

Najprije moramo utvrditi pozitivne posljedice.

Pozitivna strana poslijeratnog privrednog razvoja.

1. Brza industrijalizacija je razbila stagnaciju u kojoj se nalazila predratna privreda. Ako je prije rata narodni dohodak po stanovniku iznosio svega oko 115 dolara, on sada iznosi oko 500 dolara.

2. To smo uspjeli napraviti jedino visokom stopom akumulacije odnosno investiranja.

Raspodjela društvenog proizvoda (1952. i 1963 — vidi sl. 130)

3. Većina ovih investicija bila je uložena u privredu (oko tri četvrtine), od toga u industriju i rudarstvo više nego 40%.

4. Samo ovakvo investiranje omogućilo je brzu industrijalizaciju naše države.

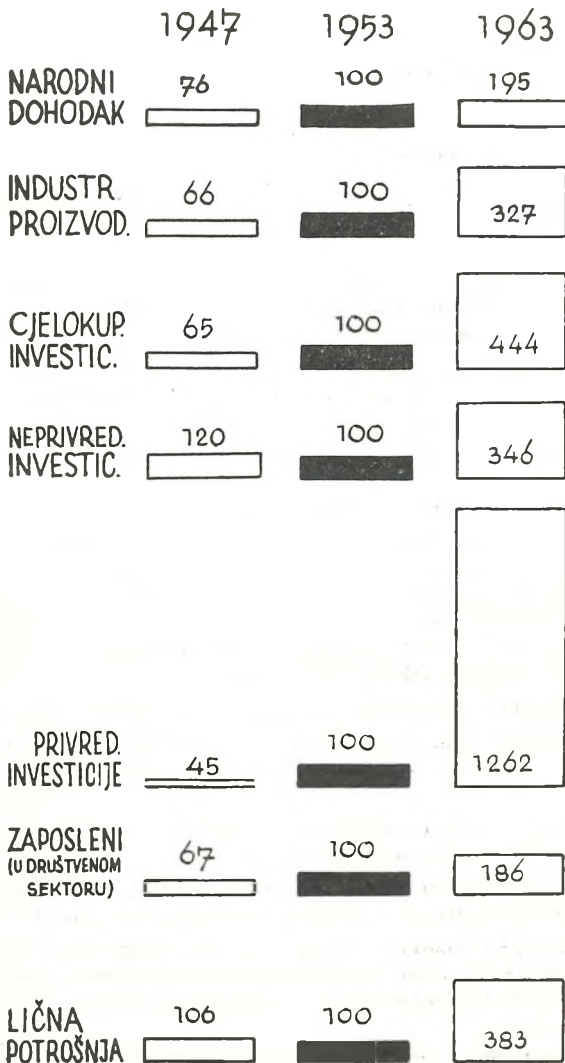
Da je industrija zabilježila vrlo brz razvitak, vidimo iz povećanog njezinog udjela u narodnom dohotku (vidi sliku 131).

Razvili smo naročito energetska i sirovinska bazu. Time je omogućen brži razvoj mašingradnje, brodogradnje, elektroindustrije i sl, usprkos daljnjem zaostajanju tih grana.

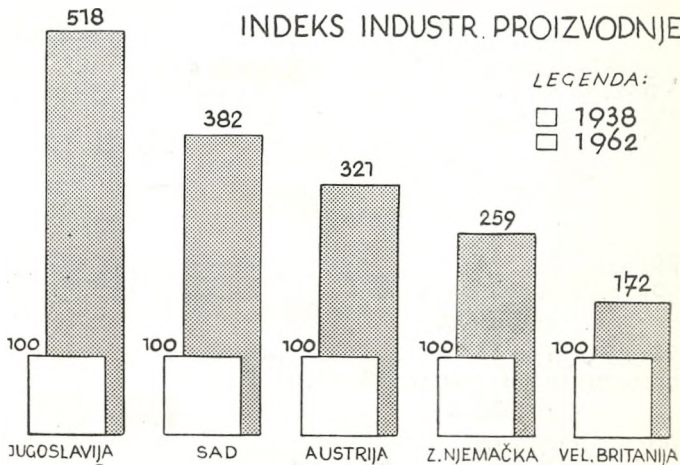
* Svi podaci su uzeti iz »Statističkog godišnjaka 1964.«

Slika 128

Tako vidimo da se u razdoblju 1939—1964. povećala:
 — proizvodnja sredstava za rad za 2180%/o
 — proizvodnja reprodukcionog materijala za 500%/o
 — proizvodnja potrošnih predmeta za 559%/o
 (poljoprivredna proizvodnja se u razdoblju 1949—1963. povećala samo za 64%/o)

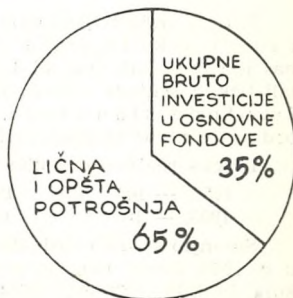

Slika 129

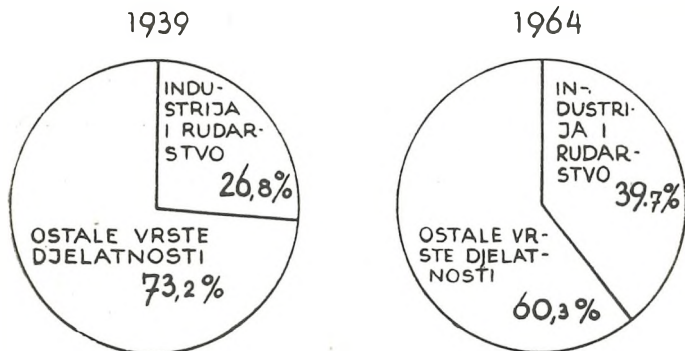
1952

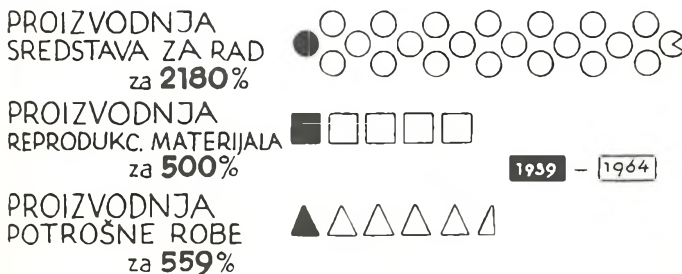
1963

Slika 130

Slika 131

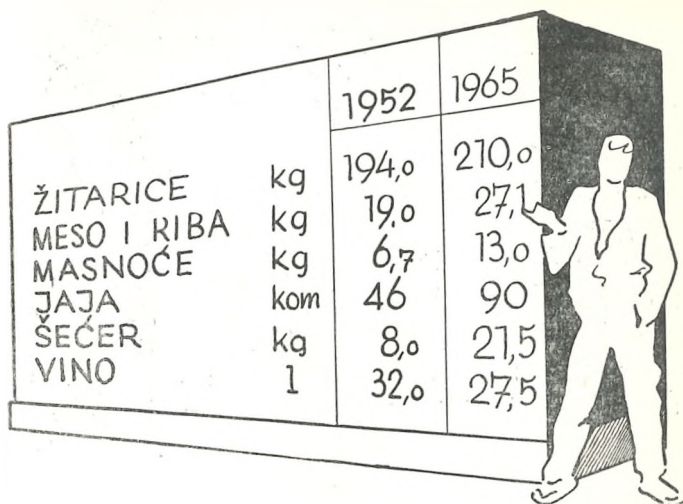
Slika 132

5. Brza industrijalizacija je za naše građane značila i više rada i likvidaciju velike nezaposlenosti (danas je zaposlenih više od 3,5 milijuna radnika), a ukidanje kapitalističkog sektora značilo je kraj eksploatacije, povećanje životnog standarda, naročito radništva (premda je brže podizanje nivoa otežano različitim nepredviđenim faktorima).

Indeks realnog dohotka je za period 1952—1963. ovakav:

1952. — 100	1958. — 123	1963. — 167
1955. — 103	1961. — 149	

Smanjio se udio rashoda za ishranu od 53% u g. 1952 na 45% u g. 1963. Pored toga se povećala kalorična vrijednost ishrane, koja je bila 1952 god. 2664 kalorija dnevno, a 1963 god. 3056 kalorija.

Slika 133

Sastav kalorija se promijenio ovako (u %):

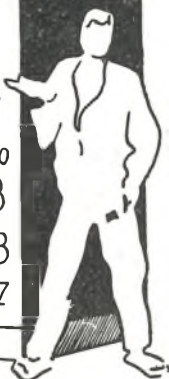
	1952.	1963.
Žitarice	70,2	60,3
Povrće	2,9	3,5
Krumpir	4,3	4,8
Voće	2,3	3,2
Meso i riba	5,3	6,2
Masnoće	6,1	9,2
Mlijeko i mliječni proizvodi	5,4	5,9
Jaja	0,3	0,4
Šećer	3,2	6,5

Također se povećala potrošnja industrijskih proizvoda, naročito proizvoda dugotrajne upotrebe. To možemo razabrati iz ovih podataka raspoložive količine nekih industrijskih proizvoda po stanovniku:

6. Brza industrijalizacija smanjila je prenaseljenost u našim selima i omogućila zaposlenje velikog dijela su-

		1957	1965
ELEKTRO-ENERGIJA	KWh	342	750
PAMUČNE TKANINE	m ²	9	14
OBUČA	pari	1,1	2,0
CIGARETE	kom	1045	1308
SAPUN	kg	1,7	2,3
RADIO	kom	135	387

PRIJ. NA
1000 STAN

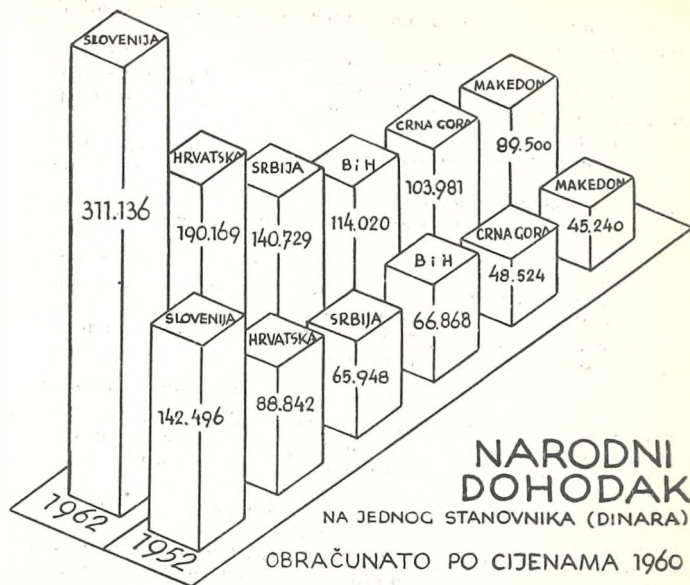
Slika 134

više radne snage iz sela u industriji. U kratkom razdoblju od dvadeset godina struktura stanovništva se tako izmjenila da je udio poljoprivrednog stanovništva u cjelokupnom broju stanovništva smanjen od predratnih 75% na oko 50% (kasnije ćemo navesti kakvi su novi problemi zbog toga nastali).

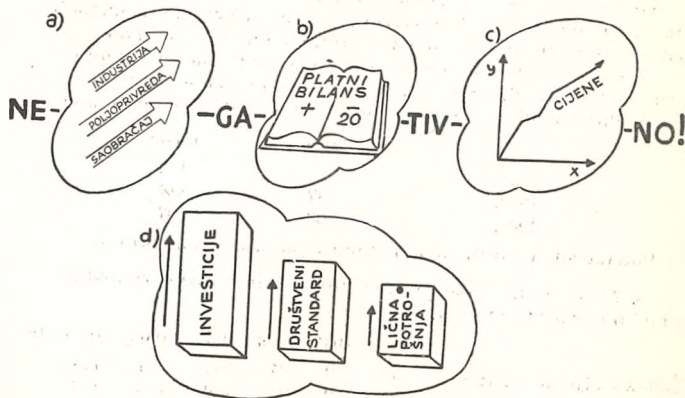
7. Pravilnijim rasporedom investicija po cijeloj državi smanjena je također nejednakost razvijenosti republika, što je, svakako, pridonjelo bržem razvitku cjelokupne jugoslavenske privrede, na jednoj strani, i bržem razvoju socijalističkih odnosa, na drugoj strani, premda se još osjeća veliko zaostajanje pojedinih republika. To možemo najbolje vidjeti iz usporedbe povećanja narodnog dohotka (vidi sliku 135).

8. Konačno brža industrijalizacija odrazila se i u brzom razvoju socijalističkih društveno-ekonomskih odnosa. Općedruštveni sektor kao socijalistički sektor privrede obuhvaćao je 1964. godine već približno 80% svih proizvodnih fondova u privredi.

Nije ništa čudno ako su se uz tako brzu industrijalizaciju naše države, uz tako duboke društveno-ekonomske i socijalno-demografske promjene ponekad pokazivale i neke negativne posljedice, među kojima, prije svega ove navedene u slici 136.

Slika 135

Slika 136

Neke negativne posljedice brzog privrednog razvitka (brze industrijalizacije)

1. Visoko, brzo i jednostrano investiranje, naročito u tešku industriju, gdje se investicije opet nisu ravnomjerno raspoređivale, izazvalo je preveliko zaostajanje nekih drugih grana:

— u samoj industrijskoj proizvodnji zaostajala je i još zaostaje proizvodnja reproduccionog materijala i predmeta potrošnje (vidi već dane podatke)

— zbog nepovoljnih uvjeta zaostajala je naročito poljoprivreda

— slabo ili bar nedovoljno su se razvijale i druge grane kao saobraćaj, komunalna privreda i stambena izgradnja.

Naročito se počela osjećati nedovoljna izgradnja stanova (prije svega, zbog brzog zapošljavanja nove radne snage), a to možemo vidjeti iz ovih podataka:

	1954.	1959.	1963.	1964.
Broj stanova u tisućama (krajem god.)	3597	3831	4193	4305
Prosječna površina jednog stana u m ²	41,7	42,3	42,9	43,2
Prosječna površina stana na 1 osobu	8,7	8,9	9,4	9,6

2. Visok tempo industrijalizacije nepovoljno je utjecao i na našu platnu bilancu s inozemstvom.

Zaostajanje poljoprivrede za industrijom, a povrhu toga brza industrijalizacija koja je zapošljavala sve više radne snage, zahtijevala je, među ostalim, i uvoz hrane.

Osim toga novoizgrađene tvornice nisu imale dovoljno domaćih sirovina za iskorištavanje svih proizvodnih kapaciteta. Zato se brzo povećavao uvoz reproduccionog materijala.

Sve to i slično imalo je kao posljedicu da je ukupni uvoz brže rastao od ukupnog izvoza, a time je rastao i deficit u našoj platnoj bilanci, koji je tek u 1965. god. drastično smanjen.

	Izvoz	Uvoz
1952.	74	112
1963.	237	317
1964.	268	397

— Podaci su u milijardama dinara po službenom kursu.

3. Napregnuto poslijeratno investiranje prouzrokovalo je i stalni rast cijena.

	1953.	1957.	1960.	1962.	1963.	1964.	1965.
Indeks cijena na malo	71	78	87	100	104	114	150
Indeks životnih troškova	56	72	84	100	106	118	165

Naročito su porasle cijene poljoprivrednih proizvoda.

Cijene proizvođača:

	Ind. proizvodi	Poljopriv. proizvodi
1952.	100	100
1964.	131	310

Visoku tražnju investicionih sredstava nije mogla da zadovolji proizvodnja investicionih sredstava; visokoj tražnji sve većeg broja radnika proizvodne i neproizvodne sfere nije odgovaralo razmjerno povećanje industrijske i poljoprivredne proizvodnje predmeta potrošnje. Otuda je došlo do porasta cijena na tržištima obaju vrsta proizvoda.

4. Visoka domaća potražnja i time visok konjunkturni tržišni položaj (visoke domaće cijene), zatvorenost naše privrede bili su jedan od faktora suviše ekstenzivnog, a ne intenzivnog privređivanja u našim privrednim organizacijama (što znači, da su privredne organizacije povećavale svoju proizvodnju uglavnom sa zapošljavanjem nove radne snage ili s novim investicijama, a ne ili tek malo na osnovi bolje organizacije rada, boljeg iskorištavanja postojećih kapaciteta s manjim racionalizacijama i rekonstrukcijama, jednom riječju ne na osnovi iskorištavanja unutrašnjih rezerva).

5. Zbog zaostajanja proizvodnje predmeta potrošnje za potražnjom stanovništva i društvenih organa počeli su zaostajati ili se bar nisu u dovoljnoj mjeri razvijali lična potrošnja i društveni standard (vidi već dane podatke), što nije prouzrokovalo samo zaostajanje životnog standarda nego i destimulativno djelovalo na brže povećanje proizvodnosti rada.

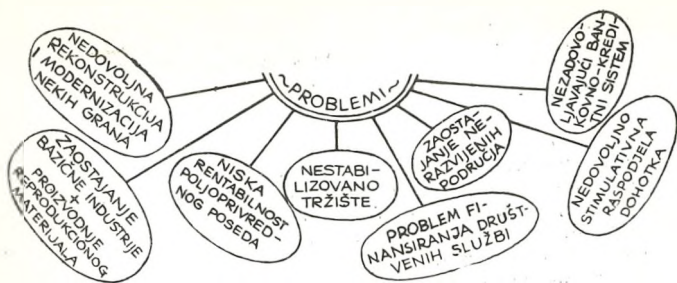
Tek analizom svih ovih navedenih i ostalih pozitivnih i negativnih pojava koje su pratile naš burni poslijeratni razvitak moći ćemo bolje razumjeti i zadatke daljnjeg perspektivnog razvitka naše privrede.

Perspektive i zadaci daljnjeg razvitka naše privrede. Već sama analiza dosadašnjeg privrednog razvitka pokazala je neke bitnije probleme, kojih je rješavanje od presudnog značenja za daljnji razvitak. Ti problemi sami nameću zadatke privrednoj politici. To su među ostalim problemi prikazani na slici 137.

Uopćeno možemo reći da se traži a) s jedne strane, stabilizacija privrednih kretanja, brže otklanjanje strukturnih disproporcija i time smirenje tržišta, i b) s druge strane, brže upotpunjenje i izgradnja samog privrednog sistema koji treba da omogućiti efikasnije privređivanje na svim nivoima i u svim oblicima.

Ako s našom analizom idemo po nekom redu, onda bismo nabrojili, prije svega, (prikazane na slici 138.) zadatke koji stoje pred nama u narednom periodu petogodišnjeg plana od 1966—1970 godine pod jednim nazivom privredne reforme koja je započela jula 1965.

Slika 137

ZADACI

- UBRZANI ALI STABILNI RAZVOJ PROIZVODNIH SNAGA
- POVEĆANJE LIČNE POTROŠNJE I DRUŠTVENOG STANDARDA
- VIŠE SPOLJNE TRGOVINE
- POMOĆ NERAZVIJENIM PODRUČJIMA
- NADMOĆ SOCIJALISTIČKE ORGANIZAC. PROIZVODNJE

Slika 138

1. Kad govorimo o stabiliziranju privrednih kretanja ne mislimo na drastično smanjivanje tempa privrednog razvoja. Suprotno, tempo privrednog razvoja treba podržavati, ali u granicama realnih mogućnosti i efikasnosti.

2. Kod daljnjeg razvitka proizvodnih snaga traži se ekonomska opravdanost i efikasnost ovog ili onog razvitka koji treba da bude usklađen s razvitkom međunarodne podjele rada, s kretanjem domaće kupovne snage i sl. Radi se, naime, o nužnim, postepenim promjenama u samoj strukturi proizvodnje, koja više ne odgovara prije spomenutim faktorima.

3. Jedino takav kurs daljeg privrednog razvoja garantirat će postepeno otklanjanje naših poteškoća u vanjskoj trgovini, smanjivanje platnog deficita i sl.

4. Razumljivo da takav novi efikasniji način privređivanja traži također druge promjene. Privredne organizacije treba da postaju sve više nosioci proširene reprodukcije. Država ne smije više da zahvata tako velik dio dohotka (u obliku doprinosa i poreza), kojeg bi kasnije prelijevala više puta i neefikasno, u druge grane u obliku različitih regresa i subvencija.

Jedino takvo jačanje materijalnog položaja privrednih organizacija može dovesti do kvalitativnih promjena u načinu privređivanja u privrednim organizacijama, do snažnijeg porasta proizvodnosti i ekonomičnosti rada.

5. Naravno da to vrijedi za sve sektore privredne djelatnosti, a posebno još za poljoprivredu. Kretanje proizvodnosti u poljoprivredi naročito će utjecati ubuduće na cijene, na vanjsku trgovinu i time na sva privredna kretanja, a naročito na kretanje realnog ličnog dohotka.

6. Prema tome kurs na postepenu preraspodjelu narodnog dohotka uz smanjivanje udjela privrednih investicija u korist udjela lične potrošnje i društvenog standarda bit će ostvaren jedino uz prije spomenute uvjete.

7. Budući da je jugoslavenska privreda još vrlo neujednačena cjelina (radi se još o manje i više razvijenim oblastima), treba u interesu ravnomjernijeg i efikasnijeg privrednog razvoja i u interesu društveno-političkog i nacionalnog jedinstva da se još dalje vodi politika posebne brige i pomoći za razvitak tih oblasti.

Ti ciljevi i pravci naše opće politike daljnjeg privrednog razvoja zahtijevaju odmah ili u bliskoj budućnosti određena rješenja u obliku različitih mjera, među kojima su, po našem mišljenju, najvažnije:

1. U oblasti dograđivanja privrednog sistema treba prije svega upotpuniti bankovni sistem i time novčano-kreditni mehanizam, dalje finansijski sistem, sistem planiranja, mehanizam cijena i vanjskotrgovinski režim.

2. Više sredstava treba prepustiti na raspolaganje privrednih organizacija, više stimulirati rekonstrukciju i modernizaciju proizvodnje vlastitim sredstvima. U tom smjeru treba liberalizirati i režim amortizacije.

3. Porast realnog dohotka treba u većoj mjeri vezati s proizvodnošću i ekonomičnošću rada.

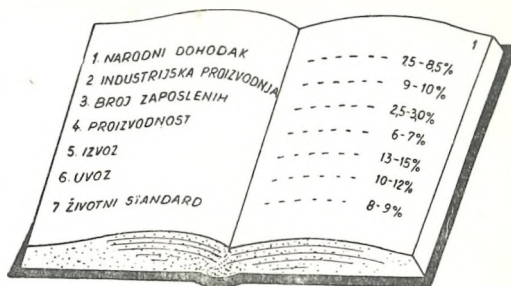
4. Naročitu pažnju treba polagati usklađivanju robnih i kupovnih fondova i brinuti se za veće društvene rezerve (u robi i devizama).

5. Zaustaviti treba investicije na preširokom frontu, a naročito one investicije od kojih ne očekujemo uopće velikih koristi ili bar ne u bliskoj budućnosti. S druge strane, treba koncentrirati investiciona sredstva u oblast elektroenergije, u neke grane koje proizvode reprodukcioni materijal i u one grane koje će nam dati vrlo brzo visok čisti devizni efekt (pri tome treba razmisliti, da li visoka tražnja energije ili reprodukcionog materijala ne dolazi od grana ili potreba, koje su odraz naše destrukturirane sadašnje proizvodnje).

6. Da bismo ostvarili postavljene ciljeve u međunarodnoj razmjeni, treba stimulirati izvoz razvijanjem sistema ugovaranja banaka i privrednih organizacija, s uvođenjem stimulativnijeg deviznog režima, (povećanje retencione kvote) s holjom carinskom, poreznom politikom i politikom cijena, te na taj način težiti ka konvertibilnosti dinara.

7. Odlučujući faktor kod izvođenja svih ovih zadataka biti će nesumnjivo radni čovjek, koji će, međutim, morati biti naružan također većim znanjem. Zbog toga izobražavanje radnika, ubrzavanje naučnog rada, te poboljšanje kvalifikacione strukture zaposlenih jedan je od prvih uvjeta za ostvarenje ciljeva i zadataka novog petogodišnjeg plana. Glavne ciljeve i zadatke novog petogodišnjeg plana za razdoblje 1966.—1970. dati ćemo još i brojkama.

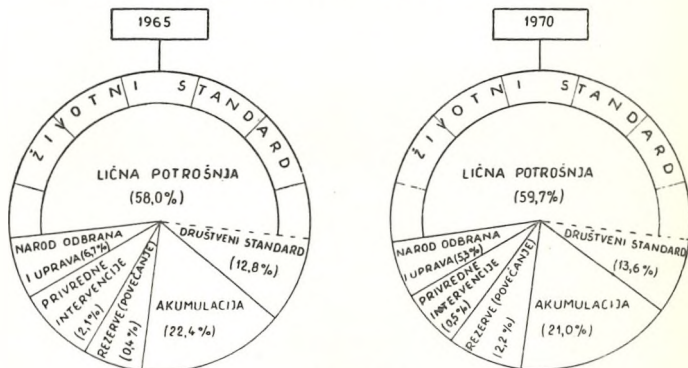
Podaci o predviđenom privrednom razvoju
(⁰/₀ godišnji rast)

Slika 139

U cjelokupnom razdoblju 1948.—1964. iznosilo je godišnje povećanje narodnog dohotka 7,1⁰/₀ (prema cijenama iz 1962. g.)

Uspoređenje strukture raspodjele nacionalnog dohotka

Slika 140

Ostvarenje svih ovih planskih pokazatelja, kao što sam to već utvrdio, zavisit će u prvom redu od uloženog napora radnih ljudi za njihovo izvršenje. Oni će pak izvršavati ove društvene zadatke kao svoje zadatke sa toliko većim elanom, koliko će bolje poznavati i razumjeti ove i druge pokazatelje čemu neka doprinese i ovaj rad.

ABECEDNI REGISTAR POJMOVA

(Broj označava stranicu knjige)

Administrativno planiranje

— kao tip privredne politike, 336

Administracija

— kao trošak, 352, 414

Arbitraža

— obrazovanje, 150

— mješovita, 151

Autarkični privredni razvoj

— teorija, 319

Banke

— imenovanje direktora, 166

— poslovanje, 381

Bilanca

— pasivna trgovinska, 271

— društvena, 330

— platna, 396, 436

— pojam, 409

Bilanciranje

— način, 409

Birački odbori

— izbor, 156

— zadatak, 157

Biračko pravo

— tko ga ima, 155

Birački spisak

— tko ga sastavlja, 155

Bruto društveni proizvod, 269

Budžet

— političko-teritorijalnih jedinica, 390

Cijena

— uloga cijene u robno-novčanoj privredi, 287

— struktura, 287, 407

— formiranje na tržištu sredstava za proizvodnju, 291, 297

— reguliranje putem potrošnje, 298

— formiranje, 355

— planiranje, 404

— kalkuliranje, 406

Članovi organa upravljanja

- izbor i opoziv, 155
- prozivnik, 21
- prava i dužnosti, 181, 182

Članovi radne zajednice

- tko se smatra, 155

Deflacija

Direktor

- imenovanje, 150, 162, 203
- nalječaj, 163
- natječajna komisija, 133, 164, 165
- imenovanje u poduzećima od posebnog društvenog interesa, 166
- imenovanje u novinskim poduzećima, 166
- imenovanje u bankama, 166
- imenovanje u željezničko-transportnim poduzećima, 167
- imenovanje u poduzećima za vojne potrebe, 167
- imenovanje vršioca dužnosti direktora, 167
- razrješenje, 167, 169, 203
- tužba za utvrđenje nepropisnog postupka u razrješenju, 169
- žalba protiv rješenja o razrješenju, 169
- prava i dužnosti, 179
- pojam, 336

Dužnosti radnika

- po Osnovnom zakonu o radnim odnosima, 201

Dohodak

- instrumenti, 185
- načela raspodjele, 186
- i ukupan prihod, 188
- raspodjela, 189
- realan, 190
- izvedeni, 190
- osnove i mjerila, 191
- raspodjela osobnih (ličnih) dohodaka, 192
- raspodjela, 285
- glavni izvori, 300
- nominalni i realni lični dohodak. 303
- raspodjela, 417, 419

Dokumentacija

- oblici, 230

Doprinosi

- zajednici i fondovima, 418

Dopunski izbori

- kada se obavljaju, 159

Društvena podjela radova, 251

Društvena proizvodnja

- organizacija, 262

- Društveni bruto prihod
  - a čemu se sastoji, 284
- Društveni planovi
  - vidi plan
- Društveni proizvod, 243, 253
  - raspodjela (upotreba), 262
  - utvrđivanje i obračun, 266
  - obračun vrijednosti, 268
  - bruto društveni proizvod, 269
  - opći pojam, 273
  - raspodjela, 288
  - odnosi (proporcije), 289
- Društveni sektor
  - općenito, 361
- Društveni standard
  - pojam, 305
- Društveno bogatstvo, 244

Ekonomičnost

- trošenja opredmećenog rada, 347
- angažiranja i utroška sredstava, 348
- trošenja sredstava proizvodnje, 349
- i privredni računi, 350

Ekonomika

- poduzeća u okviru društvene privrede, 339
- živog rada, 344

Ekonomiska politika

- pregled kategorija i instrumenata, 337

Financijska politika

- javna, 388

Fondovi

- obavezni rezervni, 417
- rezervni općine i republike, 418
- neobavezni rezervni fond, 418
- poslovni, 419
- zajedničke potrošnje, 419

Glasački listić

- što sadrži, 159

Glasanje

- način, 156
- glasanje s opozivom, 156

Ilustriranje

- oblici, 230

Imenovanje direktora

- vidi direktor

- Inflacija
  - pojam, 336
- Infrastrukturne investicije, 384
- Instrumenti
  - društvene ekonomske politike, 337
  - privredne politike, 378
- Integracija
  - pojam, 397
- Interni listovi
  - u radnim organizacijama, 153
- Investicije
  - kao preduvjet razvoja privrede i društva, 324
  - privredne, 326
  - neprivredne, 326
  - planiranje, 384
  - infrastrukturne, 384
- Investiciona potrošnja, 274
- Investiciona politika, 382
- Isključenje
  - radnika iz radne zajednice, 203
- Istupanje iz radne zajednice
  - pravo radnika, 196
- Izbor i opoziv
  - članova organa upravljanja, 155
  - raspisivanje, 156
  - organi za provođenje, 156
  - radničkog savjeta, 157
  - dopunski, 159
  - članova radničkog savjeta, 160
  - članova upravnog odbora, 161
  - redosljed poslova pri izboru radničkih savjeta, 170
  - redosljed poslova za opoziv članova radničkog savjeta, 173
- Izborna komisija
  - osnivanje, 156
  - nadležnost, 157, 162
- Izorno pravo
  - zaštita, 161
- Kamate**
  - na poslovni fond, 415
- Kandidatska lista
  - postupak, 158
- Kandidiranje
  - putem kandidatskih lista, 158
- Kalkulacije cijene
  - vrste cijena
- Kapital
  - pojam, 241

- Komisije i odbori
  - za ocjenjivanje zahtjeva za razrješenje direktora, 168
  - organa upravljanja za razmatranje pojedinih pitanja, 180
- Komparativna prednost
  - teorija, 322
- Komparativni troškovi
  - teorija, 322
- Komuna
  - odnos prema privrednoj organizaciji, 374
- Krediti
  - instrument privredne politike, 381
- Krize
  - kao pojava, 311
- Kružni proces
  - privređivanja u poduzeću, 341
- Lična potrošnja**
  - i standard, 300
- Lični dohodak
  - raspodjela, 192
  - naknada za vrijeme godišnjeg odmora, 199
  - naknada za vrijeme vojne vježbe, predvojničke obuke, civilne zaštite, 200
  - pravo na učešće u raspodjeli, 200
  - naknada za vrijeme istražnog zatvora i pritvora, 200
  - minimalni, 427
  - mjerila za raspodjelu, 427
  - nominalni i realni, 303
- Materijalni troškovi, 352**
- Minimalni lični dohoci, 427
- Mjerila
  - za raspodjelu dohotka i ličnih dohodaka, 424
- Načini privređivanja (proizvodnje)**
  - prvobitna zajednica, 258
  - robovlasnički, 258
  - feudalni, 259
  - kapitalistički, 259
- Narodni dohodak
  - pojam, 269, 435
  - raspodjela, 279, 441
- Natječaj
  - za imenovanje direktora, 163
  - učešće radnika, 197
- Natječajna komisija
  - za imenovanje direktora, 163
  - za imenovanje direktora u ustanovi, 164
  - proširenje, 165

- Neto-produkt
  - pojam, 416
- Nomenklatura
  - privrednih djelatnosti po podjeli rada, 361
- Normiranje
  - opredmećenog i živog rada, 402
- Novac
  - kao instrument reguliranja privrede, 332
  - emisija, 334
  - povlačenje, 334
- Novčano-kreditna politika
  - oblik privredne politike, 334
  - instrument plana, 380
  - sastavni dijelovi, 382
- Novinska poduzeća
  - imenovanje direktora, 166
- Obavještavanje**
  - u radnim organizacijama, 153
  - internim listom, 153
  - preko razglasne stanice, 154
  - preko zborova radnika, 154
  - na oglasnim pločama, 154
  - okružnicama i raspisima, 154
- Odbori i komisije
  - organa upravljanja, 180, 221
- Obrtna sredstva, 240
- Odmor
  - od 30 minuta, 198
  - dnevni, 198
  - tjedni, 199
  - godišnji, 199
  - pravo na naknadu ličnih dohodaka za vrijeme godišnjih odmora, 199
  - za vrijeme državnih praznika, 199
- Oglasne ploče
  - obavještavanje, 154
- Ograničeno radno vrijeme
  - pravo radnika, 197
- Okružnice
  - kao sredstva obavještenja, 154
- Opći akti
  - tabelarni pregled, 14
- Opći troškovi
  - proizvodnje, 353
  - uprave i prodaje, 353
- Opoziv
  - vidi izbor i opoziv
  - organa upravljanja, 160

- člana radničkog savjeta, 160
- člana upravnog odbora, 161
- redosljed poslova za opoziv članova radničkog savjeta, 173

Organi

- za provođenje izbora, 156
- za upravljanje, prava i dužnosti, 176
- nadležnost organa upravljanja u radnim odnosima, 203
- poslovnik organa upravljanja, 214

Organi uprave

- pregled propisa o upravljanju, 225

Organizaciona jedinica

- vrste, 372

Osnovna sredstva, 240

Osnovni zakon o radnim odnosima (krat. OZRO)

- osnovna načela, 195
- vidi radni odnosi

Osobni dohodak

- vidi lični dohodak

OZRO

- vidi radni odnosi ili Osnovni zakon o radnim odnosima

Perspektivno planiranje

- metode, 329

Plan

- svodni društveni, 265
- društveni kao instrument usmjeravanja privrednog razvoja, 376
- proizvodni, 400
- finansijski, 403

Planiranje

- proces društvenog planiranja proizvodnje, 265
- uravnotežavanje plana privrednog razvoja, 309
- privrednog razvoja putem investicionih odluka, 325
- perspektivno, 329
- administrativno, 336
- investicija, 384
- proizvodnje, 400
- nabave i prodaje, 404
- cijena proizvoda, 404

Plansko-operativna društvena politika

- zadatak, 264

Platna bilanca

- s inozemstvom, 396

Pokazatelji

- uvjeta privređivanja, 423
- poslovnog uspjeha, 423
- raspodjele, 424

Ponuda, 292

- Poljoprivredno gospodarstvo
  - njegovo vođenje, 363
- Porezne olakšice
  - u vanjskoj trgovini, 395
- Periodično domaćinstvo
  - struktura izdataka, 302
- Porodiljski dopust
  - pravo, 199
- Poslovna sredstva
  - pojam, 241
  - troškovi poslovnih sredstava, 352
- Poslovna udruženja, 365
- Poslovni fond, 241
- Poslovník
  - organa upravljanja, 214
- Potražnja, 292
- Potrošna dobra, 242
- Potrošnja
  - opći pojam o potrošnji proizvoda, 273
  - proizvodna i neproizvodna, 274
  - investiciona, 274
  - opća, 277
  - lična (neproizvodna) 277
  - u širem smislu, 283
  - troškovi, 285
  - lična, 300
- Fraćenje
  - rezultata poslovanja, 30
- Prava i dužnosti
  - radnih ljudi u samoupravljanju, 147
  - članova organa upravljanja, 145
  - organa upravljanja, 176
  - radničkog savjeta, 176
  - upravnog odbora, 178
  - direktora poduzeća, 179
  - predsjednika radničkog savjeta i upravnog odbora, 181
  - članova radničkog savjeta i upravnog odbora, 182
  - iz radnih odnosa, 194
  - radnika, 196
- Prednosti rada, 239
- Fremije
  - u vanjskoj trgovini, 395
- Prigovor
  - pravo prigovora na birački spisak, 155
  - za zaštitu izbornog prava, 161
  - pravo radnika po Osnovnom zakonu o radnim odnosima, 196

Prihodi

- stanovništva, 286

Privreda

- primitivna, naturalna, 255
- tržišna, robna, 256
- plansko robna, 256
- društvena, 339

Privredna poduzeća

- vrste, 366
- osnivanje, 366
- odnos prema komuni, 374

Privredna politika

- i njezini instrumenti, 378

Privredna reforma

- zadaci i problemi, 433

Privredne djelatnosti

- nomenklatura, 361
- svojinska struktura, 361

Privredne komore, 365

Privredne organizacije

- trgovinske, 299
- zajednica, 365
- vrste, 365
- pregled propisa o upravljanju, 224

Privredni račun

- i rentabilnost, 350

Privredni problemi

- osnovni pojmovi, 235

Privredni razvoj

- i privredna stanja, 307
- društveni uvjeti, 310
- autarhični, 319
- planiranja putem investicionih odluka, 325
- osnovni podaci, 429

Privredni sistem

- jugoslavenski, 359

Produktivnost rada

- vidi proizvodnost

Proizvod

- opći pojam o potrošnji (upotrebi) 273
- proizvodna i neproizvodna potrošnja, 274
- raspodjela, 285
- naturalna potrošnja vlastitih proizvoda, 305

Proizvodna politika

- tekuća, 387

Proizvodne jedinice

- i podjela rada, 397

- Proizvodnost rada
  - pojam, 243
  - unutrašnji i vanjski faktori povećanja, 346
- Proizvodnja
  - tokovi, 285
- Promet
  - robni, 285
  - novčani, 285
- Prozivnik
  - članova organa upravljanja, 21
- Rad**
  - posebni uvjeti, 197
  - proizvođan, 238
  - neproizvođan, 238
  - sredstva za rad, 239
  - predmeti rada, 239
  - opredmećen, 347
- Radna jedinica
  - prijedlog o osnivanju, 151
- Radna zajednica
  - zaštita prava članova, 151
- Radni odnosi
  - nadležnost organa upravljanja, 203
  - prava i dužnosti, 194
  - osnovna načela iz Osnovnog zakona o radnim odnosima, 194
  - prava radnika, 196
  - istupanje iz radne zajednice, 196
  - zaštita na radnom mjestu, 197
  - raspoređivanja na radna mjesta, 197
  - učešća u natječaju, 197
  - ograničeno radno vrijeme, 197
  - posebni uvjeti rada, 197
  - radno vrijeme radnice s djetetom, 198
  - pravo na odmor, 198, 199
  - pravo na kraće radno vrijeme, 198
  - pravo učestvovanja u upravljanju, 198
  - pravo na odsutnost s rada, 199
  - pravo na porodiljski dopust, 199
  - pravo na učešće u raspodjeli, 200
  - naknada ličnih dohodaĀa zbog vojne vježbe, predvojniĀke obuke, civilne zaštite, 200
  - pravo na pokretanje radnog spora, 200
  - pravo na ponovno stupanje na rad, 200
  - pravo odsustva, 201
  - pravo na materijalno osiguranje, 201
  - pravo prisustvovanja sastancima organa upravljanja, 201
  - za podnošenje prigovora, 201
  - dužnosti radnika, 201
  - neplaćeni dopust, 201

- isključenje iz radne zajednice, 203
- udaljenje s radnog mjesta, 203
- oslobođenje naknade štete, 203
- odluka o prestanku rada, 203
- imenovanje organa i pojedinaca za donošenje pojedinih odluka, 205

Radnički savjet

- nadležnost, 149
- izbor, 157
- opoziv člana, 160
- rješenje o razrješenju direktora, 169
- redosljed poslova pri izboru, 170
- prava i dužnosti, 176
- prava i dužnosti predsjednika, 181
- prava i dužnosti članova, 182
- nadležnost u radnim odnosima, 203

Radničko samoupravljanje

- vidi samoupravljanje

Radno vrijeme

- ograničeno, 197, 202
- kraće od 42 sata tjedno, 197
- radnice s djetetom, 198
- raspored, 198
- odmor od 30 minuta, 198
- odmor dnevni, 198

Rashodi

- stanovništva, 286

Raspisi

- kao sredstvo obavještanja, 154

Raspodjela

- unutrašnja u radnoj organizaciji, 184
- tko vrši unutrašnju raspodjelu, 184
- instrumenti unutrašnje raspodjele, 185
- načela, 186
- ukupan prihod i dohodak, 188
- troškovi poslovanja, 188
- dohotka, 189
- osnove i mjerila, 191
- osobnih (ličnih) dohodaka, 192
- pravo radnika na učešće u raspodjeli, 200
- neto društvenog proizvoda, 279
- proizvoda i dohotka, 285
- ukupnog prihoda, 388, 412
- dohotka, 417
- pokazatelji, 424

Raspoređivanje na radno mjesto

- pravo radnika, 197

Razglasna stanica

- obavještanja, 154

Razmjena

- robno-novčana, 285
- trgovina kao organizirani oblik razmjene, 298
- efikasna međunarodna razmjena, 322

Razrješenje

- direktora, 167
- tko podnosi zahtjev, 168

Redosljed poslova

- pri izboru radničkih savjeta i drugih organa upravljanja, 170
- za opoziv članova radničkog savjeta, 173

Rentabilnost

- i privredni račun, 350

Reprodukcija

- prosta (jednostavna), 253
- proširena, 253

Retenciona kvota

- u vanjskoj trgovini, 395

Rezultati poslovanja

- praćenje, 30

Robno-novčani odnosi

- formiranje, 238
- na tržištu sredstava za proizvodnju, 291
- reguliranje, 331

Rukovodeći organi

- posebni, 372

Samoupravljanje

- odredbe Ustava, 147
- prava i dužnosti radnih ljudi, 147
- organizacija rada i upravljanje, 148
- zaštita prava samoupravljanja, 151
- kao osnovna institucija, 363
- kao oblik neposredne demokracije, 368

Sekretar organa upravljanja

- prava i dužnosti, 207
- evidencija, 207
- pripremanje sjednica, 210
- sjednica organa upravljanja, 211
- poslovi poslije sjednica, 212
- ostali poslovi, 213

Sektor

- društveni, 361
- zadružni, 362
- privatni, 363
- sektori stručnih službi, 373

Sjednice i sastanci

- tabela za upisivanje, 9
- organa upravljanja, 211
- evidencije, 207

- Sredstva
  - za rad, 239
  - društvena, 362
- Standard
  - društveni, 305
- Statut
  - šta se njime određuje, 149

Tabela

- za upisivanje sjednica i sastanaka, 9

- Tabelarni pregled
  - općih akata, 14

- Tehnički razvoj
  - kao osnovna pokretačka snaga razvoja, 316

- Teorija
  - komparativne prednosti, 322
  - komparativnih troškova, 322

- Trgovina
  - kao organizacioni oblik razmjene, 298

- Trgovinska bilanca
  - pasivna, 271

- Trgovinske privredne organizacije
  - podjela, 299

- Tržišna politika
  - neposredna, 393

- Troškovi
  - života, 304
  - kategorizacija, 352
  - materijalni, 413
  - poslovanje, 416, 183

- Tužba
  - za utvrđenje nepropisnog postupka u razrješenju direktora, 169

Udaljenje

- radnika s radnog mjesta, 203

- Ugostiteljstvo
  - status, 363

- Ukupan prihod
  - i dohodak od čega se sastojе, 188
  - politika raspodjele, 388
  - raspodjela, 412

- Unutrašnja raspodjela, 412
  - u radnoj organizaciji, 184
  - tko vrši, 184
  - instrumenti, 185
  - načela, 186
  - vidi i raspodjela

- Upravljanje
  - pravo radnika na upravljanje, 198
  - pregled propisa i upravljanja, 224
- Upravljački rukovodeći organi
  - pregled, 371
- Upravni odbor
  - nadležnost, 149
  - prava i dužnosti, 178
  - prava i dužnosti predsjednika, 181
  - prava i dužnosti članova, 182
- Ustanove
  - pregled propisa o upravljanju, 225
- Ustav
  - odredbe o samoupravljanju, 147
- Ustavni sud
  - zaštita prava samoupravljanja, 151
- Vanjskotrgovinska politika**
  - šta je sačinjava, 394
- Višak proizvoda
  - pojam, 279
  - oblici, 282
- Višak vrijednosti
  - pojam, 279
- Vršioc dužnosti direktora
  - imenovanje, 167
- Zajednica privrednih organizacija, 365**
- Zadružni sektor
  - uopće, 361
- Zakon ubrzane industrijalizacije
  - pojam, 318
- Zanatstvo
  - status, 363
- Zaštita na radnom mjestu
  - pravo radnika, 197
- Zaštita prava
  - samoupravljanja, 151
  - članova radne zajednice, 151
  - radne zajednice, 151
  - radnika po Osnovnom zakonu o radnim odnosima, 196
- Završni račun
  - pojam, 330
  - kao prikaz poslovanja, 408
- Zborovi radnika
  - obavještanja, 154

Žalba

— protiv rješenja o razrješenju direktora, 169

Željezničko transportna poduzeća

— imenovanje direktora, 167

Životni standard

— i lična potrošnja, 300

S A D R Ź A J

Predgovor	5
Napomena redakcije	7
Tabelarni pregledi	9
Tabela za upisivanje sjednica i sastanaka	9
Tabelarni pregled općih akata radne organizacije	14
Prozivnik članova radničkih savjeta, upravnog odbora i drugih kolegijalnih organa	20
Praćenje rezultata poslovanja (tabelarni pregled)	30
Kalendarij	39

I dio

PRAVA I DUŽNOSTI ČLANOVA ORGANA UPRAVLJANJA

Odredbe Ustava o samoupravljanju	147
Zaštita prava samoupravljanja	151
Obavješćavanje u radnim organizacijama	153
Izbor i opoziv članova organa upravljanja	155
Redoslijed poslova pri izboru radničkih savjeta i drugih organa upravljanja (tabelarni pregled)	170
Redoslijed poslova za opoziv članova radničkog savjeta	173
Prava i dužnosti organa upravljanja	176
Prava i dužnosti radničkog savjeta	176
Prava i dužnosti upravnog odbora poduzeća	178
Prava i dužnosti direktora poduzeća	179
Odbori i komisije	180
Prava i dužnosti predsjednika radničkog savjeta i upravnog odbora	181
Prava i dužnosti članova radničkog savjeta i upravnog odbora	182
Unutrašnja raspodjela u radnoj organizaciji	184
Prava i dužnosti iz radnih odnosa	194
Prava i dužnosti sekretara organa upravljanja	207
Teze za poslovnik organa upravljanja	214
Pregled propisa o upravljanju	224

II dio

OSNOVNI POJMOVI PRIVREĐIVANJA (POSLOVANJA)

Glava I

PRIVREDNI PROBLEMI, PRIVREDNI POJMOVI I NAČELA RJEŠAVANJA PRIVREDNIH PROBLEMA

1. Privredni problemi i uvodni privredni pojmovi	235
2. Organizacija društvene proizvodnje i raspodjela (upotreba) društvenog proizvoda u plansko-robnoj privredi	262
3. Raspodjela proizvoda putem razmjene (tržišta) i raspodjela dohotka	285
4. Lična potrošnja i životni standard	300
5. Privredna stanja i privredni razvoj	307
6. Ekonomika poduzeća u okviru društvene privrede	339

Glava II

NAŠ PRIVREDNI SISTEM, PRIVREDNA POLITIKA I PRIVREDNI RAZVOJ

1. Opći pregled organizacione strukture naše privrede	359
2. Radničko samoupravljanje kao osnovna institucija našeg privrednog sistema	368
3. Opća društveno privredna politika	376
4. Politika privređivanja privrednih organizacija u uvjetima radničkog samoupravljanja	397
5. Dosadašnji i daljnji razvoj naše privrede	429

DJELATNOST
»INFORMATORA« U 1967. GODINI

IZDAVAČKA DJELATNOST

»INFORMATOR« — jugoslavenski instruktivno-informativni list za kadrove u privredi, upravi i ustanovama s dva redovita mjesečna dodatka

- Besplatni servis pitanja i odgovora
- Konzultacije i savjetovanja po posebnom programu.

Godišnja pretplata 250.— n. dinara

»INFORMATOROV PRIRUČNIK ZA KADROVE — IPK« — 1967.

U ciklusu izlazi:

- Zbirka propisa o poduzećima s objašnjenjima
- Privredno ugovorno pravo
- Radni odnosi (propisi, sudska praksa, objašnjenja)
- Zbirka propisa o vanjskotrgovinskom poslovanju
- Priručnik za knjigovodstvene kadrove u radnim organizacijama
- Zbirka propisa o sredstvima, dohotku i raspodjeli privrednih organizacija, ustanova i organa uprave
- Zbirka propisa o privrednim prekršajima
- Zbirka propisa o privrednim prijestupima
- Procesne radnje radnih organizacija pred sudovima
- Zbirka objašnjenja i presuda o sredstvima, dohotku i raspodjeli privrednih organizacija, ustanova i organa uprave.

Cijena ciklusa u pretplati: 20 brojeva — 300.— n. dinara

»ORGANIZACIJA I EKONOMIKA PODUZEĆA — OEP« — 1967.

U ciklusu izlazi:

- Organizacija proizvodnog poduzeća
- Osnovi mezoekonomije
- Organizacija prometa I
- Organizacija prometa II
- Politika cijena
- Planiranje u poduzeću
- Kadrovska politika u poduzeću
- Financijska politika poduzeća
- Kalkulacija i njena struktura
- Poslovna politika poduzeća.

Cijena ciklusa u pretplati: 15 brojeva — 260.— n. dinara.

»INFORMATOROV KARTOTEČNI REGISTAR PROPISA«

registrira sve savezne i republičke propise, te propise autonomnih pokrajina, međunarodne ugovore i likvidacije po-duzeća.

Svakih 15 dana se dopunjuje i ažurira.

OBNOVA PRETPLATE ZA PRETPLATNIKE IZ 1966. GODINE IZNOSI 280.— N. D. — PRETPLATA ZA NOVE PRETPLATNIKE IZNOSI 400.— N. D.

(280.— n. d. za izdanja 1967. godine i 120.— n. d. za komplet važećih propisa do 31. XII 1966.)

PRETPLATNICI SVIH EDICIJA »INFORMATORA« IMAJU PRAVO NA BESPLATNI SERVIS PITANJA I ODGOVORA (VI — MI)

BIROTEHNIČKA IZDAŃJA

- Tiskanice za službe u privredi, upravi i društvenim službama
- Knjigovodstvene tiskanice (RUF i ostali sistemi); kontovnici, dnevници sa znakom RUF za knjiženje rukom i knjiženje na stroju — za finansijsko knjigovodstvo, knjigovodstvo kupaca i dobavljača, materijalno i robno knjigovodstvo, knjigovodstvo osnovnih sredstava, knjigovodstvo ličnih dohodaka, pogonsko knjigovodstvo, knjigovodstvo obustava. Skladišne kartoteke. Kontovnici i dnevници prema specijalnim narudžbama — za sve vrste i marke strojeva i automata za knjiženje. Knjigovodstveni pribor: aparati, kartoteka (zatvoreni ornarići, stolići, aluminijske pločice, pregradni kartoni, metalni jahači) — RUF-GRIFF — jahači, pribor za kopiranje, knjige.
- Obrasci za obračun po ekonomskim jedinicama
- Rubno bušene kartice za sve vrste evidencija

SVE TISKANICE »INFORMATORA« IZRAĐENE SU PRECIZNO I ŠAMPANE NA ODGOVARAJUĆEM KVALITETNOM PAPIRU.

POBLIŽE PODATKE O EDICIJAMA U POJEDINIM CIKLUSIMA I IZDANJIMA IZ RANIJIH GODINA NAĆI ĆETE U KATALOGU IZDANJA »INFORMATORA« KOJI NA ZAHTJEV ŠALJEMO BESPLATNO.

TRAŽITE NAŠE BESPLATNE KATALOGE I PROSPEKTE!

INFORMATOR Zagreb, Masarykova 1

